ૐ

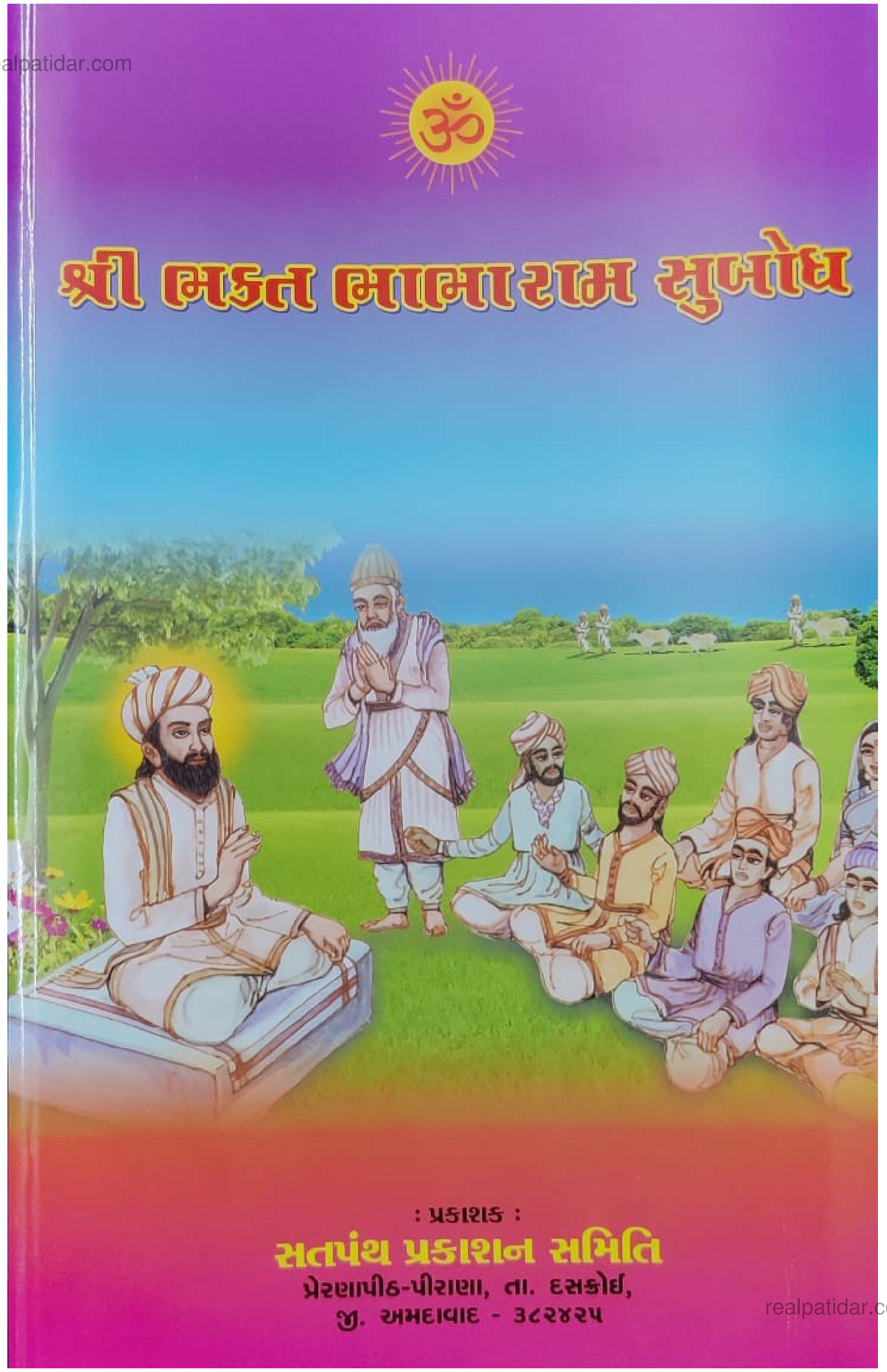
શ્રી ભક્ત ભાભારામ સુબોધ

: પ્રકાશક :

સતપંથ પ્રકાશન સમિતિ

પ્રેરણાપીઠ-પીરાણા, તા. દસક્રોઈ,
જી. અમદાવાદ - ૩૮૨૪૨૫

ॐ
શ્રી ભક્ત ભાભારામ સુબોધ
: પ્રકાશક :
સતપંથ પ્રકાશન સમિતિ
પ્રેરણાપીઠ-પીરાણા, તા. દસક્રોઈ,
જી. અમદાવાદ - ૩૮૨૪૨૫

સંત શ્રી ભાભારામ સુબોધ

ભાગ-૧-૨

● પ્રકાશક ●

સત્પંથ પ્રકાશન સમિતિ

શ્રી સત્પંથ પ્રેરણાપીઠ - પીરાણા.

તા. દસક્રોઈ, જિ. અમદાવાદ-૩૮૨૪૨૫

ફોન : (૦૨૭૧૮) ૨૮૮૨૨૭, ૨૮૮૨૨૯, ૨૮૮૮૧૨

પ્રકાશક : શ્રી સત્‌પંથ પ્રકાશન સમિતિ
શ્રી સત્‌પંથ પ્રેરણાપીઠ, પીરાણા.
તા. દસક્રોઈ, જી. અમદાવાદ - ૩૮૨૪૨૫
ફોન : (૦૨૭૧૮) ૨૮૮૨૨૭, ૨૮૮૨૨૯, ૨૮૮૮૧૨

સંત શ્રી ભાભારામ સુબોધ

ભાગ : ૧ - ૨

પ્રથમ આવૃત્તિ : સંવત ૨૦૫૨, જુલાઈ-૧૯૯૬
પ્રત : ૧૦૦૦

બીજી આવૃત્તિ : સંવત ૨૦૫૭, ડીસેમ્બર-૨૦૦૦
પ્રત : ૧૦૦૦

ત્રીજી આવૃત્તિ : સંવત - ૨૦૬૮, માર્ચ-૨૦૧૨
પ્રત : ૧૫૦૦

મૂલ્ય : ૪૫-૦૦

મુદ્રક : સ્મૃતિ ઓફસેટ
બી-૫-૬-૧૦, રવિ એસ્ટેટ,
રૂસ્તમ મિલ કંપાઉન્ડ, દૂધેશ્વર, અમદાવાદ
ફોન : ૦૭૯-૨૫૬૩૦૩૭૨/૭૩

સંત શ્રી ભાભારામ સુબોધ - ભાગ : ૧

અનુક્રમણિકા

વિષય **પૃષ્ઠ**

ક્ષમાયાચના

સુજ્ઞ વાચકો ! આ પુસ્તક લખવાનું જે કાર્ય સમિતિએ માથે લીધું છે, તે કામ અતિશય મહત્ત્વનું હોઈ તેમ જ અમારા લક્ષ્ય પ્રમાણે લખાણમાં નાની-મોટી ભૂલ રહી ગઈ હશે, તેથી અમો સર્વે નીતિવાન સુજ્ઞ વાચકો પાસેથી અમારા લેખમાંની ભૂલો વિશે ક્ષમા યાચના તેમજ ભૂલ સુધારીને વાંચી મહા પુન્ય કાર્યમાં સામેલ થશો. વિશેષમાં આ ગ્રંથના પઠન પછી કોઈ સૂચનો આપશો તો બીજી પ્રતમાં ભૂલ થવા નહિ પામે. આ પુસ્તક સત્‌પંથ ધર્મના પુસ્તકોના આધારે અને ધર્મ ધર્મની અંદર ચાલતી કથા-સાહિત્યોના આધારે તૈયાર કરેલ છે. તેમાં પણ હાથે લખેલ પ્રથમનાં સાહિત્યો અને પાછળથી છપાવેલ સાહિત્યોમાં વર્ણવેલા જે તે મુદ્દાઓ છે. સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજના જીવન જ્યોતના ઉદ્દેશો, પરચા, જ્ઞાન, ઉપદેશ, અથર્વવેદ ઉપાસના વગેરે અમારી બુદ્ધિની શક્તિના અંત સુધી શુદ્ધ ચિત્તે સદા ઉપયોગ કરેલ છે. ધર્મપ્રેમી ભાઈ- બહેનો !! આ પુસ્તક ભક્ત ભાભારામ સુબોધ ભાગ-૧, ભાગ-૨ આપના જીવનને જરૂર હિતકારી થશે. હે સર્વ સજ્જનો ! ધર્મ પ્રેમી ગુરુ બંધુઓ ! આ લખેલું લઘુ પુસ્તક બુદ્ધિના અંત સુધી વિચારોથી લખી તમારા સુધી અર્પણ કરું છું, જેથી તમને જરૂર જ્ઞાન-ધ્યાનથી ઈશ્વર સ્વરૂપનાં દર્શન થશે અને ભવસાગરની ભવાટવીમાંથી સંસાર રૂપી અંધકારમાંથી મુક્ત થઈને પ્રભુ પદને પામશો. એ જ શુભેચ્છા સાથે.

● પ્રકાશક ●

શ્રી સત્‌પંથ પ્રકાશન સમિતિ,

સત્‌પંથ પ્રેરણાપીઠ પીરાણા

તા. દસક્રોઈ, જી. અમદાવાદ-૩૮૨૪૨૫

● ● ●

પ્રસ્તાવના

હે સજ્જન વાચકો ! સ્વધર્મ હિતના ઈચ્છુકો ! નિર્મળ ચિત્તવાળા પ્રેમીજનો ! અસાર સંસારમાં અનેક પ્રકારનાં વિઘ્નો મનુષ્યને અનાયાસે આવી પડે છે. ત્યારે મનુષ્ય ઘણી મુંઝવણમાં આવી જાય છે. માટે મનુષ્યએ સત્ય શોધવાથી પોતાના જીવનનો માર્ગ સરળ બને તે જરૂરી છે, પરંતુ તેમ ન થતાં ઊલટો તે અજ્ઞાન અંધકારને કારણે તેઓ પ્રપંચ રચી મોહજાળમાં ફસાયેલો રહે છે. ઈશ્વર સાક્ષાત્ મળે તો પણ પ્રભુને માયાના પડદાથી ઓળખતો નથી અને પોતાના પ્રારબ્ધ પ્રમાણે સંસારની મોહજાળમાં વધારેને વધારે બંધાતો જાય છે. જેથી કરી કેટલીય વખત ચોર્યાશીની ચાર ખાણીમાં અનેકવારના ફેરાઓમાં ભૂલો ભોગવ્યા છતાં મનુષ્ય પોતાનું અજ્ઞાનપણું છોડતો નથી. જેમ ખેડૂત પોતાની ખેતી વધારે છે તેમ તે અનેક તીર્થોમાં યાત્રાઓ કરતો ફરે છે. એક દેવનો આદર કરે છે અને બીજા દેવનો અનાદર કરે છે.

આજકાલ તો જેમની પાસે વિશેષ ઠાઠ વૈભવ હોય એવા ગુરુ પર શ્રદ્ધા રાખી તેમની પાસેથી ગુરુ દીક્ષા લે છે અને સાચા સાધુ સંતોનો તો ભાવ પણ પૂછતો નથી. વળી અનેક ધર્મોમાં વિશેષ પ્રેમ રાખે છે, તેથી તેનાથી એક નિષ્ઠાથી ભક્તિ કરી સ્વસ્થ રહી શકાતું નથી અને અનેક તીર્થ યાત્રાઓમાં રખડતો ફરે છે. પોતાના હૃદય મંદિરમાં પરમાત્મા બિરાજમાન હોવા છતાં તેમને કદી ધ્યાનથી જોતો પણ નથી. ભાઈ ધર્મ તે ધર્મ જ છે. તેમાં કદી ખોટું હોય જ નહિ.

આ કલિયુગમાં ધર્મના નામે અનેક પંથો નીકળી પડ્યા છે. મતવાદીઓ પોતાની મતિ ચલાવવા વેદ રહિત અજ્ઞાનીઓને અવળે માર્ગે લઈ જાય છે. ધર્મ તો માત્ર સનાતન એક જ છે. તેના રચનારા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વર અને આધ શક્તિ એ ચતુર્મૂર્તિ છે. વેદ ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદ છે. જેમાં ભગવાનના નવ અવતારની લીલા પછી ઉપાસના માટે દસમો અવતાર શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણ છે અને તે સાથે અથર્વવેદના મંત્રોથી કર્મકાંડમાં દેવ પૂજા, વારિયજ્ઞ દ્વારા થાય છે. જ્ઞાનમાર્ગમાં ઈશ્વર દર્શન અને ઈશ્વર દર્શનથી વેદની સંજ્ઞા મહાવાકય **'અયંમાત્મા બ્રહ્મ'** અથર્વવેદ શક્તિ વડે પ્રેરાઈને જ્ઞાનેન્દ્રિયો પોતાના વિષયને ગ્રહણ કરે છે, તે પ્રજ્ઞાન કહેવાય છે. એ પ્રજ્ઞાન બ્રહ્મ રૂપ ચિંતન છે.

પરિપૂર્ણ પરમાત્મા આ શરીરમાં રહેલો છે. જે બુદ્ધિમાં પ્રતિબિંબિત બનીને સ્ફૂરે છે. તેથી પૂર્ણતાની તરફ વળાય, એકત્વ અનુભવાય તો જ સાચા સુખનો આનંદ આત્મામાં થાય. તે સર્વે સત્યોના ચિંતન પછી ચિત્ત શુદ્ધિ થાય છે. તેના માટે પોતાના પ્રયાસથી સદ્‌ગુરુ અને પરમાત્માની કૃપાથી જીવનનું તત્ત્વ સમજાય છે. એ આધ્યાત્મિક વિધાન સદ્‌ગુરુશ્રી ઈમામશાહ મહારાજે સ્વમુખે સંત ભાભારામ, સંત નાયાજી મહારાજ, સાધ્વી કીકીબાઈ વગેરે સંતો પ્રત્યે અતિશય દયા લાવી વિવિધ પ્રકારના આત્મ તત્ત્વો ઓળખવા માટે અનેક ઋષિ મુનિઓ સંત જનોના ઉદ્‌ગારો આપેલ છે. સાથે સાથે સંત ભાભારામ જીવન ચરિત્ર, સંત નાયાજી મહારાજ જીવન વૃત્તાંત ઉપરાંત પોતાના જીવનની યાત્રામાં કેટલાય ભક્તોનાં દારિદ્ર દૂર કરેલ છે.

હે સજ્જનો ! પરમાત્માની લીલા નિહાળતાં તેનો કોઈ પાર પામી શકતો નથી, તેમ તે અજન્મા અલૌકિક પરમાત્મા ક્યારેય જન્મ મરણમાં આવતા નથી. પણ તેમનાં માતા-પિતા, જન્મ સ્થળ વગેરેના સંકલ્પો શાસ્ત્રો પુરાણોમાં બતાવે છે. તેમજ સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજને અલૌકિક વાણીનો સંદેશો જ્યારે થયેલ છે, તેમાં પણ વર્ણવેલ છે કે "ત્રિવેણી તીર્થમાં ખેલજો." માટે સંત ભાભારામને તેમ બધા જ સેવકોને પણ એ જ સંદેશો આપેલ છે :

"સદ્‌ગુરુ કહે રે તીર્થ ત્રિવેણીમાં નાહીયે,
અને જપીએ અજંપા જાપ રે"
જો પાંચે ઇંદ્રિય પવિત્ર કીજીએ તો,
જાય જન્મો જન્મનાં પાપ રે." (અમૃતવાણી)

શ્રી સદ્‌ગુરુદેવ મૂલસ્થાનથી ભારત ભૂમિમાં અનેકાનેક સ્થળોમાં ફરી અને શ્રાવણ વદી અમાસના દિવસે સાબરમતી નદીના તીરે આવેલ ગીરમઠા ગામ આવ્યા. ત્યારે નદીનો લાંબો પ્રવાહ અને અનેક પહાડો-જંગલમાંથી આવતી, બારે માસ ભરચક વહેતી. તેમાંથી પોતાની ઈશ્વરી શક્તિથી રથને પાર કરી જંગલ પસાર કરી ગીરમઠા ગામે આવેલ. આ પ્રદેશમાં અડધું ચોમાસું વીતી ગયું છતાંય મેઘરાજા વરસ્યા નહોતા. તે વખતે તેમને વરસાદ વરસાવ્યો. પટેલના દીકરાને જીવતદાન આપ્યું. ગીરમઠા ગામમાંથી પટેલો, વણિકો, રજપૂતો રથગાડી સાથે મહાજંગલમાં પ્રવેશ કરે છે. આ જંગલમાં રહેતા ભયંકર સિંહથી બધા ભયભીત થાય છે. પણ કલિયુગના ચોથા સ્થળની સ્થાપના માટે સદ્‌ગુરુજી બાણ છોડી કેસરી સિંહને આપેલ

વરદાન પૂરું કરી "કુંવારીકા" સ્થળ દર્શાવ્યું. જે પવિત્ર સ્થળની સ્થાપના માટે શ્રીજીની રથગાડી અને ગીરમઠા જનસમુહ આવી પહોંચેલ.

સતયુગમાં મણીકર્ણિકામાં નરસિંહ ભગવાને ચરણ પખાળી ગંગા જાહેર કરી, ત્રેતાયુગમાં શ્રી રામચંદ્ર ભગવાને સરયુ નદીમાં ચરણ પખાળી ગંગા જાહેર કરી, દ્વાપરયુગમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને યમુનામાં ચરણ પખાળી ગંગા જાહેર કરી અને આજ ચોથા કલિયુગમાં સાબરમતી નદીને યુગધર્મને અનુસરી સદ્‌ગુરુ શ્રીઈમામશાહ મહારાજે વિષ્ણુ કળાએ ચરણ પખાળીને ગંગા જાહેર કરેલ છે. તે કુંવારીકા ધરતી ઈશ્વરી શક્તિથી રક્ષાયેલી છે. સાબરમતીને જાહેર ગંગા પ્રગટ કરી જેનું જળ પીધે હૃદય શુદ્ધિ થાય છે અને ચાલતી નાડી (નસ) પર કૂવો ખોદી તેનાં આજે પણ જાહેર દર્શન થાય છે. જે **'ગંગવા કૂવા'** તરીકે ઓળખાય છે.

ઉપરાંત સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ જ્યારે ફરતા ફરતા ગુજરાતમાં આવ્યા ત્યારે ચાર સેવકના મેળાપ થયા છે. તેમને પણ ધર્મ પ્રચારનો અધિકાર આપેલ. કાનમ પ્રાંતમાં કુકસ ગામે સંત નાયાજી મહારાજની સમાધિ અખંડ જ્યોતિ સાથે ચાલે છે અને તેમની સમાધિ પૂજાય છે. ખેડા જિલ્લામાં દેવા ગામે સંત ભાભારામની સમાધિ અને અખંડ જ્યોતિ પૂજાય છે. ઋણ ગામે સતી સાધ્વી કીકીબાઈની સમાધિ અને અખંડ જ્યોત સાથે પૂજાય છે. આ કુંવારિકા ધામના પ્રથમ ગાદીપતિ શાણાજી આચાર્યશ્રી બન્યા ત્યારથી અખંડ જ્યોત લગભગ ૬૦૦ છસો વરસથી પૂજાય છે. આજે આ ધર્મ ગાદીના

ગાદીપતિ તરીકે જગદ્‌ગુરુ સત્‌પંથાચાર્ય શ્રી ગાદીપતિ તરીકે બિરાજમાન છે અને આ સત્‌પંથ ધર્મના નેજા નીચે, જગદ્‌ગુરુ શ્રીની છત્રછાયા સાથે ચારે ગાદીના દીપ અખંડ જળહળે છે.

તેમ હે સજ્જનો ! આ ગ્રંથમાં વર્ણવેલ સદ્‌ગુરુએ અપાર ચમત્કાર કરી બતાવેલ તેવા જ ચમત્કાર આજે પણ ચાલુ છે. પોતાને કામમાં સફળતા મળશે કે કેમ ? પોતાનો સંકલ્પ પૂરો થશે કે કેમ ? તે માટે અત્રે પગમાં લોખંડની બેડીઓ પહેરાવવામાં આવે છે. જો બેડી ખોલી જાય તો કામમાં સફળતા મળશે. સંકલ્પ પૂરો થશે તેમ માનવામાં આવે છે. હજારો લાખો યાત્રિકો રડતા આવે છે ને હસતા જાય છે.

"મૂકં કરોતિ વાચાલમ્, પંગુ લંઘયંતે ગિરિમ્ ।
યત્ત કૃપા તમહં વન્દે, પરમાનંદમ્ માધવમ્" ॥

એવી રીતે સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજની અસીમ કૃપાથી જાહેર પ્રકાશનો આનંદ મન બુદ્ધિની સીમાથી પર ફાલ્યો ફૂલ્યો છે.

હે ધર્મ પ્રેમી સજ્જનો !! જ્યારે સદ્‌ગુરુ મહારાજે ગીરમઠા ગામથી આ કુંવારીકાના ચોથા સ્થળની સ્થાપના કરી ત્યારે આ સ્થળે મહાજંગલ હતું. ત્યાં ઝાડી કપાવી સ્થળ બનાવી અથર્વવેદના આધારે સત્‌પંથ ધર્મની જ્યોત પ્રગટાવી શુભ સ્થળની સ્થાપના કરી આચાર્ય શ્રી શાણાજીને આ સત્‌પંથ પીઠના પ્રથમ ગાદીપતિ તરીકે નિમણૂંક કરેલ. અનાદિકાળથી ચાલતા આવેલા સત્‌પંથ ધર્મના આધારે ધ્રુવ, પ્રહલાદ, હરિશ્ચંદ્ર, પાંડવો અને કલિજુગમાં થયેલ અવતાર રામદેવજી, સંત ઉગમશી, સેલરશી, લાખા

લોયણ, નીરલબાઈ, કુંભારાણા, સતી રૂપાંદે-માલદે, ગંગાસતી, જેસલ તોરલ અનેકોનેક સંતો મહાધર્મી થયા છે. અત્યારે પણ આ પ્રેરણાપીઠમાં મહાધર્મની જાગતી જ્યોતના જ્ઞાનદીપથી પ્રેરણા મળે છે. આ મહાધર્મ સતપંથ સનાતન જગતની રચના સાથે જગદગુરુ બ્રહ્માજીએ મનુષ્યની ઉન્નતિ માટે આપેલ છે. જુઓ ભગવત્ જ્ઞાનવર ગીતા અધ્યાય-૩, શ્લોક ૯-૧૦-૧૧-૧૨ વગેરેમાં.

તો હે સજ્જનો !! સદ્‌ગુરુ ઈમામશાહ મહારાજ અલૌકિક મહાન શક્તિશાળી હતા. તે આજે પણ મોજુદ છે. આજના સમયમાં ઘણા અનુયાયીની આ ગુરુ શિષ્ય સંવાદ રૂપી ગ્રંથ સંત ભાભારામ સુબોધ ભાગ-૧/૨ની માગ હતી, જેથી સદ્‌ગુરુ કૃપાએ જે પ્રભુએ પ્રેરણા આપી તે પ્રમાણે આ ગ્રંથ લખી પ્રભુના ચરણમાં સમર્પણ કરીએ છીએ. ભૂલચૂક સુધારી વાચજો. વાંચક વીરો પ્રેમ ભાવ અને જ્ઞાન દૃષ્ટિથી વાંચશો એવી અમને આશા છે. પ્રભુ આપને પોતાના સ્વરૂપનાં દર્શન આપશે અને અજ્ઞાન જડ નાસવાન સંસારના જન્મ મરણના ફેરાથી છોડાવશે એ જ શુભેચ્છા સાથે આ ગ્રંથની પૂર્ણાહુતિ કરી છે !!

: પ્રકાશક :

શ્રી સત્‌પંથ પ્રકાશન સમિતિ,

સત્‌પંથ પ્રેરણાપીઠ પીરાણા,

તા. દસક્રોઈ, જિ. અમદાવાદ-૩૮૨૪૨૫

❖ ❖ ❖

॥ શ્રી ગુરુપદ વંદના ॥

ગુરુર્બ્રહ્મા ગુરુર્વિષ્ણું, ગુરુર્દેવો મહેશ્વર... ।
ગુરુર્સાક્ષાત્ પરિબ્રહ્મ, તસ્મૈ શ્રી ગુરુર્વે નમઃ ॥

ધ્યાન મૂલમ ગુરુમૂર્તિ, પૂજા મૂલમ્ ગુરુપદમ્ ।
મંત્રમ્ મૂલમ્ ગુરુવાક્ય, મોક્ષ મૂલમ્ ગુરુકૃપાય ॥

પદવંદન કરું ગુરુદેવનું, જે સકળ ગુણ ચતુર સુજાણ,
પૂરણ બ્રહ્મ દષ્ટે કરી, અચળ પુરુષ પુરાણ.
પૂજન કરું ગુરુપદનું, જેથી ચૌદ લોક પૂજાય,
શેષ બ્રહ્મા શક્તિ મળી, ગુણ ગુરુજીના ગાય.
કૃપા હોય જો ગુરુદેવની, તો ટળે ચોર્યાશીના તાપ,
જન્મ મરણની આપદા, છૂટે આપો આપ.

• • •

॥ ગીતા સંદેશ ॥

યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત ।
અભ્યુસ્થાનમધર્મસ્ય તદાત્માનં સૃજામ્યહમ્ ॥
પરિત્રાણાય સાધૂનાં વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ્ ।
ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય, સમ્ભવામિ યુગે યુગે ॥

• • •

॥ નરનારાયણને વંદન ॥

નારાયણં નિરાકારં, નરવીરં નરોત્તમ્ ।
નૃસિંહં નાગનાથં ચ, તં વંદે નરકાંતકમ્ ॥

• • •

॥ શ્રી નારાયણ સ્તવન ॥

ૐ તત્સત્ શ્રી નારાયણ તું, પુરુષોત્તમ ગુરુ તું,
સિદ્ધ બુદ્ધ તું, સ્કંધ વિનાયક સવિતા પાવક તું,
બ્રહ્મ મજદ્ તું, યહ્વ શક્તિ તું, ઈશુ પિતા પ્રભુ તું,
રુદ્ર વિષ્ણુ તું, રામકૃષ્ણ તું, રહીમ તાઓ તું,
વાસુદેવ તું, વિશ્વરૂપ તું, ચિદાનંદ હરિ તું,
અદ્વિતીય તું, અકાલ નિર્ભય, આત્મલિંગ શિવ તું,
ૐ... તત્સત્ શ્રી નારાયણ તું, પુરુષોત્તમ ગુરુ તું.

• • •

॥ શ્રી વિષ્ણુ સ્તુતિ ॥

शान्ताकारं भुजंगशयनं, पद्मनाभं सुरेशम् ।
विश्वाधारं गगनसदश्यं, मेघवर्णम् शुभांगम् ।
लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं, योगिभिर्ध्यानगम्यम् ।
वंदे विष्णु भवभयहरं, सर्व लोकैक नाथम् ।

• • •

॥ ૐ શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણ નમો નમઃ ॥

卐 શ્રી ગણેશાય નમઃ 卐

ૐ

સંત શ્રી ભાભારામ સુબોધ-ભાગ : ૧

સંત ભાભારામનો જન્મ મહોત્સવ :-

ગુજરાત પ્રાંતના ચરોત્તર જિલ્લાના વસો ગામમાં "કાળા કુંઝા" અટકના પાટીદારોમાં મહા કુળવાન ધનાઢ્ય પટેલ કેશવદાસ શંકરદાસનાં નીતિવાન ધર્મપત્ની વિમળાદેવીની પવિત્ર કૂખેથી મહા પુણ્યશાળી ધર્મ પારાયણ સકળ ગુણસુજાણ નીતિસાગર સંત ભાભારામે પુત્ર સ્વરૂપે જન્મ લીધો. તેમને પાળીપોષી ઉછેરવાનું કામ તેમનાં માતુશ્રીએ સંપૂર્ણ પોતાના હાથમાં રાખેલું હતું. કારણ કે મોટી ઉંમરે પુત્ર રત્ન પ્રાપ્ત થયેલ, વળી પુત્ર મહા દિવ્ય ક્રાંતિમય અને સ્વરૂપવાન હોવાથી માતાપિતા બંને પુત્ર સુખના આનંદમાં લીન થઈ ગયાં હતાં અને પુત્રનો જન્મ ઉત્સવ પણ ખૂબ ધામધૂમથી મનાવ્યો હતો. તેમજ વિવિધ પ્રકારે પુણ્યદાન કરી આનંદ ઉત્સવ ઉજવ્યો હતો. ગરીબ અભ્યાગતોને દાન દક્ષિણા આપી દરેક રીતે આનંદમંગળ ઉત્સવ મનાવ્યો હતો.

એ જ દિવસે શુભ મુહૂર્તે જન્માક્ષર કરવા સારું ગોર મહારાજને ઘેર બોલાવ્યા હતા. ગોર મહારાજે તે જ વખતે જ જન્માક્ષરનું સર્વ શુભ અશુભ ફળ લખીને પટેલ કેશવદાસને

સવિસ્તાર કરી સંભળાવતાં કહ્યું કે; 'મહા ઉત્તમ વેળાએ પુત્ર જન્મ થયેલ છે, તેથી તે શ્રી રામચંદ્રજી જેવો પવિત્ર અને શ્રી મહાદેવ જેવો ધ્યાની અને લક્ષ્મણ જેવો વૈરાગી થશે. તેને કોઈ જ્ઞાની પુરુષનો મેળાપ થશે, જેથી તેમને સમય જતાં પોતાની મેળે ભક્તિભાવમાં લગની લાગશે અને મહાજ્ઞાની દાનેશ્વરી ભોજરાજ જેવો થશે. રાશિ પ્રમાણે તેનું નામ 'ભાભારામ' આવે છે.' પછી કેશવદાસ પટેલે જોષીજીને દાન દક્ષિણા આપી વિદાય કર્યા. સંત શ્રી ભાભારામનો જન્મ થતાં ગામના તેમજ બહારગામનાં સગાંસંબંધીઓ, સજ્જન મિત્રો અને જનસમૂહોમાં આનંદનો અપાર ઉત્સવ થઈ રહ્યો હતો. કેશવદાસ પટેલના ઘેર આંગણામાં બાળ સંત ભાભારામશ્રીનાં દર્શન કરવા માટે માનવ મહેરામણ ભરચક રહેતો હતો. કેશવદાસ પટેલ પ્રેમ વિભોર બની અતિ ઉમંગમાં પહેલાં તો પોતાના ગોર બ્રાહ્મણને નોતર્યા અને તેમનું સારી રીતે પૂજન અર્ચન કરી પછી નાતને નોતરીને ભોજન આપીને સર્વને રાજી કર્યા. સાથે સાથે સગાંસંબંધી, સજ્જન મિત્રો અને પોતાનાં સ્નેહીઓને તેમજ અતિથિ અભ્યાગતો વગેરે નામી અનામીને ભોજન આપ્યું.

એવી રીતે ઉમંગમાંને ઉમંગમાં સંત ભાભારામનાં માતાપિતા દિવસ નિર્ગમન કરવા લાગ્યાં. સંત ભાભારામની છ ઉંમર થતાં નિશાળમાં ભણવા બેસાડ્યા. ગુરુ દક્ષિણા આપી શાળામાં બધાં બાળકોને મિઠાઈ વગેરે વહેંચી, વાજતે ગાજતે નિશાળમાં મોકલ્યા. સંત ભાભારામ ચપળ બુદ્ધિ ને તર્ક શક્તિના લીધે થોડા સમયમાં હિસાબ, કિતાબ, નામાં, લેખાં, ખગોળ, ભૂગોળ, વ્યાકરણ વગેરે તમામ અભ્યાસ શીખી ગયા, પણ

તેવામાં તેમનાં માતુશ્રી એક દિવસ ખૂબજ બિમાર પડ્યાં અને તેઓ દેવલોક પામ્યાં. ઉંમર લાયક થતાં તેમના પિતાશ્રીએ ભક્ત ભાભારામને પરણાવ્યા. ભક્ત ભાભારામના પિતા શ્રીમંત નગરશેઠ હતા, તેથી તેમનો ગામ, ગરાસ, જમીન વગેરે બહોળો વહેવાર હતો, પણ સંત ભાભારામને સંત, સાધુ વગેરેના સમાગમની બહુ જ અભિલાષા પ્રસંગે પ્રસંગે રહેતી હતી. પોતે સંત સમાગમ કરી સત્સંગનો આનંદ લેતા હતા.

તેથી જ તેમને વેદાંત વિષય ઉપર પ્રીતિ થઈ, કાળક્રમે દેવયોગે તેમના પિતાશ્રી પણ દેવલોકે સિધાવ્યા. હવે સંત ભાભારામને સર્વ કામકાજ, શ્રીમંતાઈ, રાજકારભાર વગેરે સર્વનો બોજો તેમના શિર ઉપર આવી પડ્યો, છતાં પણ તેઓ પોતાનો સંતસમાગમનો નિયમ કદીયે ચૂકતા નહીં. તેમણે પરમાર્થનાં કાર્યો પણ બહુ જ કર્યાં. જેમ કે કૂવા, વાવ વગેરે પોતાના તથા આસપાસનાં ગામોમાં કરાવ્યાં. કાશી તીર્થે પણ ગયા અને ત્યાં ગંગાતટે ધર્મશાળાઓ બંધાવી, સદાવ્રત ચાલુ કર્યું. તેનાં નિશાન હજુ સુધી આજે પણ કાશી ક્ષેત્રમાં કાયમ છે. વળી એક નિયમ પોતે એવો રાખ્યો હતો કે નિત્ય ગંગાના પાણીથી સ્નાન કરવું. તેથી દરરોજ ગંગોદક કાશીથી લાવવા માટે વ્યવસ્થા કરેલી હતી. આવા તેઓ ધર્મ અભિલાષી હતા.

સંત ભાભારામ દરરોજ સુપ્રભાતે સ્નાન, સંધ્યા, ગાયત્રી મંત્ર, પૂજા-પાઠ વગેરે નિત્ય કર્મ કરી મંદિરમાં જતા. ત્યાં તેમને મહાત્માની સેવા માટે નોકરો વગેરે રાખી બંદોબસ્ત કર્યો હતો. છતાં ઘણી વખત પોતે જાતે સેવા કરતા.

એક દિવસે પોતે શ્રીમંતાઈના કામકાજ પ્રસંગે નીકળેલા

હતા. તે સમયે દેવા ગામથી પાછા ફરી તેઓ વસો આવતા હતા, ત્યારે રસ્તામાં એક જગ્યાએ સંત નાયાજી મહારાજનો મેળાપ થયો. "મહાત્મા સંતજનો ગમે તેવા સ્વરૂપમાં અને ગમે તેવી હાલતમાં ગમે તેવી જગ્યાએ હોય, પણ તેમના તપોબળ રૂપી પુષ્પની સુવાસ રૂપી તેજ છૂપું ન રહે. જેમ સૂર્ય ક્ષેણું ક્ષેણું પ્રગટે છે, તેમ સંતોની ખ્યાતિ પ્રગટ થાય છે. જેમ કોઈ કસ્તુરીને ગમે તેવી રીતે છુપાવે પણ છુપી રહેતી નથી, તેમ સંતપુરુષોની તપોબળ રૂપી સુવાસ છુપાવતાં છુપાતી નથી." સંત નાયાજી મહારાજ શ્રેષ્ઠ સદ્‌ગુરુના સમાગમથી કેવળ પરમપદ પામેલા એક મહાન પવિત્ર પુરુષ બની ગયેલા હોવાથી, સંત ભાભારામને માર્ગમાં એકાએક કોઈ અજાણ્યા પણ મહા પ્રેમાળ મૂર્તિનાં અચાનક દર્શન થવાથી અંતઃકરણમાં એકદમ ઊભરાઈ આવ્યું અને મનમાં ચમક્યા. પછી જાણે કોઈ બહુ જ વર્ષનો સહવાસી મિત્ર જેની સાથે ગાઢ સંબંધ અખંડિત હોય અને તેમનો વિયોગ હૃદયમાં ચાલતો હોય અને તે અચાનક રસ્તામાં મળી આવે અને પ્રેમ પ્રગટી આવે, તેવી રીતે જ પ્રેમ પ્રગટી આવ્યો. તેથી એકદમ સવારી (ગાડી) ઊભી રાખી વાહન પરથી નીચે ઉતર્યા. સંત નાયાજી મહારાજને હસ્ત મેળવી ક્ષેમ કુશળના સમાચાર પૂછતાં જણાવ્યું કે તમે કોણ છો ? અને ક્યાં રહો છો ? ક્યાં જશો ? આગમનનું કારણ શું છે ? મહાન પુરુષનાં લક્ષણ છે કે તેઓ એકબીજાને તરત ઓળખી જાય.

સંત નાયાજી મહારાજ પોતે એક અવધૂત જેવા અતિ નિર્મળ ચિત્ત, શાંત વદનના, હસમુખા, ધીરજવંતા ને પૂર્ણ જ્ઞાની હતા. તેથી ધીમે ધીમે તેમને પોતાનો પરિચય સુગમ રીતેથી કહેવા માંડ્યો.

હે રાજન્ ! અમો એક પંથી પરદેશી વટેમાર્ગુ છીએ. પહેલાં તો માર્ગ ભૂલી અઘોર માર્ગને અવળે પંથે ચડ્યા હતા, પણ આજ કલિયુગમાં શ્રી સદ્‌ગોર પાત્ર બ્રહ્મા ઈન્દ્ર ઈમામશાહ મહારાજ પ્રગટ પધારેલા. તેમનાં દર્શન થવાથી અને તેમના સમાગમથી મને પૂર્વના ભૂતકાળનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન થયું અને હું તેમની કૃપાથી સત્યના માર્ગે ચડી ગયો છું, એટલે જ તમોને પણ કેટલીક વાતો કહેવા અને સમજ આપવા સારું આવ્યો છું. પ્રથમ આપણે કેટલીક વાતોનો ખુલાસો લેવાનો હોવાથી એકાંતની પણ જરૂર છે. ભાભારામે તે જ વખતે સંત નાયાજી મહારાજનો હાથ પકડી પોતાના ઘેર આવવા વિનંતી કરી. સંત નાયાજી મહારાજને પોતાના વાહનમાં સાથે જ બેસાડી તેઓ ઘેર તેડી લાવ્યા.

તેમનો પોતાનો એકાંત વાસનો જે ખંડ હતો તેમાં સંત નાયાજી મહારાજને નિવાસ આપ્યો. ભોજનાદિક ક્રિયા પૂર્ણ થઈ રહ્યા પછી સંત ભાભારામે સંત નાયાજી મહારાજની પાસે આવી પ્રણામ આદિ નમસ્કાર કરી આસને બેસી વિનયથી પૂછ્યું; હે મુનિવર ! હે ઋષિવર ! આપ મને કહેશો કે હવે શું આજ્ઞા છે ? એ સાંભળી સંત નાયાજી મહારાજ બોલ્યા; હે મારા પ્રિય ગુણવાન સત્યવાદી રાજન ! ઘડીક પળવાર ભગવત સ્મરણ કરો અને પછી મારાં કહેલાં વચન શુદ્ધ ચિત્તથી સાંભળી તેનો ઉત્તર બરોબર દેજો. એમ કહી શ્રી સંત નાયાજી મહારાજે પરમ ઉપકારી અમૃત સમાન મહાવાણીનો ઉચ્ચાર કર્યો અને પછી કહેવા લાગ્યા.

સંત ભાભારામ કોણ ? :-

સંત નાયાજી મહારાજઃ કલિયુગ બેઠો અને દાદા તમારા

હિમાલય સિધાવ્યા ? તમોને રાજ્યાસને બેસાડ્યા યાદ છે ? (એ મહાવાક્યના બળથી જ ભક્ત ભાભારામને પોતાના પૂર્વેના ભવની ખબર થઈ તેથી કહ્યું.)

સંત ભાભારામ; (સ્વગત અરે આ શું ? હું કોણ ? ઠીક ઠીક, ઓળખ્યો પણ) તમ પ્રતાપે વિદ્યા શીખ્યો તે કેમ વિસરે અને તમારા જ શરણમાં મોટો થયો એ કેમ ભૂલાય !

સંત નાયાજી મહારાજઃ એક દિવસ તમો શિકાર કરવા નિસર્યા સાંભરે ?

ભક્ત ભાભારામ; આવ્યા શ્રૃંગિનાથને આશ્રમ તે કેમ વિસરે !

સંત નાયાજી મહારાજ :- ઋષિ બેઠા ધ્યાનમાં સાંભરે ?

સંત ભાભારામઃ મને ક્રોધ વ્યાપ્યો અંગ, તે કેમ વિસરે !

સંત નાયાજી મહારાજઃ તમે એવું માન્યું, ઋષિ આવ્યા મદમાં ના દીધું માન સાંભરે ?

સંત ભાભારામ : મરેલો સાપ નાખ્યો કંઠમાં, તે કેમ વિસરે !

સંત નાયાજી મહારાજઃ મેં શ્રાપ દીધો તે વાત સાંભરે ?

સંત ભાભારામ; સાત દિવસમાં મોત, તે કેમ વિસરે !

સંત નાયાજી મહારાજઃ ગુરુએ મને ઠપકો દીધો અને મને ચેતવવા મોકલ્યો સાંભરે ?,

સંત ભાભારામઃ મેં મંડાવી કથા, તે કેમ વિસરે !

ઋષિનો ધર્મ :-

સંત નાયાજી મહારાજઃ ગુરુએ મારા પર દયા લાવી, એ જ વખતે મને ચેતવ્યો કે, તેં જે રાજાને શ્રાપ આપ્યો અને તને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો, તે ક્રોધના લીધે તને મારો વિયોગ અને મહાદુઃખ પ્રાપ્ત થશે. કારણ પંચભૂતાત્માને વશ કરવા કાળ ક્રોધને તજવા ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરી, આ જંગલમાં એકાંતમાં રહી ભગવત્ સ્મરણ કરી ઈંદ્રિયોને વશ કરી મહાપદ લેવા આ વેષ ધારણ કર્યો છે, નહિ કે કોઈને ઠગવા કે છેતરવા. કપટી કેશ રાખી, ભભૂતી ચોળી, દિગંબર બની, છળભેદ કરી માન મરતબો જાળવી રાખવો છે ? "સત્ પુરુષોનો અણસમજુ માણસ તિરસ્કાર કરે કે તુચ્છ શબ્દ વાપરે, તો તે સત્ પુરુષોએ સમતા રાખી સહન કરવા જોઈએ." કેમ કે જેનામાં જેટલી બુદ્ધિ છે, તે તેના આચરણોથી જણાઈ આવે છે. તો પછી શા માટે ખોટું લગાડવું ? જો સત્ પુરુષોને અણસમજુ ઉપર ખોટું લાગી આવે અને તેમને કહેલી વાણીથી એમ માન્યું કે માન કે અપમાન થયું તો તેઓ સત્પુરુષ જ નથી. તે પણ તેના જેવો જ સામાન્ય માણસ છે.

અણસમજુજનો પોતાના દોષો થકી જ મહાદુઃખી અવસ્થામાં હંમેશાં રહેતા હોય. તેમજ સમદષ્ટિવાળાજનો કોઈને પણ કોઈપણ રીતથી વહાલો કે અળખામણો માનતા નથી અને જો કદી માને તો તેની મોટી ભૂલ છે. તે કદી મનથી માને કે હું સમદષ્ટિવાળો છું પણ તે નથી. તે અજ્ઞાનના અંધારામાં ભૂલેલો છે. સમદષ્ટિ ત્યારે થાય છે કે જ્યારે તે રાગ દ્વેષ તજી દે છે. માન-અપમાન, વહાલું-અળખામણું તેનામાં

રહેતું નથી. आचारो धर्म : આ વાક્યથી જરૂર તારે સમજી લેવાનું છે કે, જ્યારે જે ધર્મને ધારણ કર્યો અને તેની ક્રિયાઓ ના પાળી તો દેખીતી રીતે પ્રપંચ કર્યો કહેવાય. પ્રપંચ કરનાર જીવને રૂંવે રૂંવે નર્કની પ્રાપ્ત થાય છે. તેવી જ રીતે હે થોભનાથ ! તું ઋષિ પદ ગ્રહણ કરવા તપ કરી રહ્યો છે, પણ ઋષિનો ધર્મ સંકટ સહન કરી ક્રોધ ન કરવો તે છે. જો તે ક્રોધ ન તજી દીધો તો જ તારી શી ગતિ થશે ?

જ્યારે મને ગુરુએ આવાં અગમ કથન કહ્યાં ત્યારે હું અતિ જ ભયભીત થઈ થર થર કંપવા લાગ્યો, જાણે મોત મોં આગળ ફરતું ના હોય ? પણ પછી શું થાય ? બનવાનું હતું તે બની ગયું. પછી મેં ઘણી વિનંતી કરીને અરજ કરી; હે ગુરુદેવ ! મારાથી ભૂલ થઈ ગઈ તેનું કારણ પણ મને સમજાયું, પણ હવે મારો ઉદ્ધાર કેવી રીતે થશે ? મારાથી એકવાર ક્રોધ થયો તેથી મારી આ ગતિ થવા પામી અને હું નીચ યોનીમાં જઈશ, તો પછી મારી બુદ્ધિ તેવી જ થશે અને હજારો નીચ કર્મ મારાથી થશે તો મારી શી ગતિ થશે ? આપ જેવા મહાત્માની સેવાનું શું પ્રયોજન રહેશે ? તેથી કરી હે દિનદયાળ ગુરુદેવ ! ફરી મારો ઉદ્ધાર કેવી રીતે થશે ? તે પણ દયા કરી સમજાવો. જેથી મને સંતોષ ઉપજે. જ્યારે મેં ગુરુદેવ આગળ બહુ જ કાલાવાલા અને અનેક પ્રકારની વિનંતીઓ કરી ત્યારે ગુરુદેવે આ પ્રમાણે મને કહેવાનું શરૂ કર્યું;

હે થોભનાથ ! તારે ભગવત્ સ્મરણ કદી ચૂકવું નહિ. તું ચિંતા ન રાખ, તારી ભક્તિ અને પૂર્વેનાં સંચિત કર્મનું

ફળ સારું છે. તેથી કલિયુગમાં આખરની વખતે શ્રી વિષ્ણુ પરમાત્માની કૃપાથી સગુણ સ્વરૂપે મહાજ્ઞાની સદ્‌ગુરુ તને મળશે, ત્યાં સુધી તારે તારા ક્રોધનું ફળ ભોગવવું પડશે. જેવી રીતે હમણાં રાજાને તે શ્રાપ આપ્યો છે, તેવી જ રીતે રાજાને તું સદ્‌માર્ગે લાવીશ ત્યારે તારો ને રાજાનો બંનેનો ઉદ્ધાર એ શ્રેષ્ઠ સદ્‌ગુરુના હસ્તે થશે, કારણ એ સદ્‌ગુરુજી આદ્ય નારાયણ પરમાત્માનાં બંનેને દર્શન કરાવશે એટલે તમારો ઉદ્ધાર થયો સમજવો.

રાજાનો ધર્મ :-

પછી મેં ગુરુ મહારાજને પૂછ્યું કેઃ હે મહારાજ ! એ પરીક્ષિત રાજાનો પણ મોક્ષ નહીં થાય ?

ત્યારે ગુરુદેવ બોલ્યાઃ રાજાને શુકદેવજીએ ભાગવતની કથા સંભળાવી પણ તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ કહ્યું નથી, હરિનાં શુદ્ધ સ્વરૂપની ઓળખાણ અને તેઓ સાથે પ્રેમ કેમ બાંધવો ? તે સર્વ ગૌણ રાખ્યું છે. રાજા ઋષિના અપમાનને પણ સમજી નથી શક્યો. તે રાજાનો ધર્મ પણ ચૂક્યો છે. સાંભળ રાજાનો ધર્મ એ છે કે, પોતાની રૈયતને પુત્ર સમાન પાળવી, અયોગ્ય જોર જુલમ ન કરવો, સંતજનો અને પવિત્ર પુરુષોની સેવા કરવી, ગૌબ્રાહ્મણનું પ્રતિપાલન કરવું, સત્ય ન્યાય કરવો વગેરે વગેરે ઘણા ધર્મો છે. વળી આ રાજા મહા બ્રહ્મઋષિનો અનાદર કરી ક્રોધિષ્ટ થઈ મનસા, વાચા, કર્મણાએ કરી પાપિષ્ટ થઈ ચૂક્યો છે, પણ તેનાં પૂર્વેનાં સત્કર્મો ઘણાં છે અને હાલમાં પણ તેણે ઘણાં જ નીતિ ધર્મ કાર્યો કર્યાં છે તેથી તે બચી ગયો, નહિતર તે મહા અઘોર નર્કનો અધિકારી થાત.

પણ હવે તેને કેટલાક હજાર વર્ષ સ્વર્ગમાં રહેવું પડશે અને પછી મૃત્યુલોકમાં પાટીદારને ત્યાં જન્મ લેશે, પણ તે પોતાનાં સત્‌કર્મોને નહિ ભૂલે. તે જ સમયમાં તું એક ભીલ જાતિમાં જન્મ પામીશ. તેવામાં શ્રી સદ્‌ગુરુ બ્રહ્મા તારે ઘેર આવી તને તારો પૂર્વેનો વૃત્તાંત સમજાવી જાગ્રત કરશે. પછી તને જંગલમાં એકલો મૂકી જશે. તે વખતે તેના વિયોગનું દુઃખ તને બાર વર્ષ સહન કરવું પડશે. ત્યારે તું બાર વર્ષ અન્નજળનો ત્યાગ કરી ભગવદ્‌ નામસ્મરણનું રટણ કરતો રહીશ. ત્યારે તારાં પૂર્વેનાં તથા વર્તમાન સમયનાં સર્વ પાપ મટી જશે અને તું શુદ્ધ-સ્વરૂપ નિષ્પાપ થઈ પવિત્ર થઈ જઈશ. જ્યારે બાર વર્ષ પૂરા થશે ત્યારે દયાળજી તને પાછા લેવા આવશે અને તને સાથે લઈ જશે. પછી તને પરીક્ષિત રાજાના જન્મની ખબર આપી રાજા પાસે મોકલશે અને તું જઈ રાજાને શ્રી સદ્‌ગુરુના નિવાસ અને ઓળખાણની જાણ કરીશ એટલે તરત જ તને તથા ગુરુને ઓળખીને તારી સાથે આવી સદ્‌ગુરુને મળશે.

પૂજન કોનું :-

હે રાજન ! એટલા જ કારણસર મારે આવવું પડ્યું છે. તમો આજે જે નિત્ય કર્મ કરો છો તે ઠીક છે પણ "આજે કલિયુગમાં અથર્વવેદ પ્રધાન પદે છે. શ્રી વિષ્ણુ નારાયણના દસમા અવતાર શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણનું આગમન થવાનું છે તે ધર્મ-શાસ્ત્રો બતાવે છે." અથર્વવેદનાં મહાવાક્ય જ ફળ દાતા છે. આપ જે જે ક્રિયા કર્મ આચરો છો તે અને જે સ્વરૂપનું ધ્યાન કરો છો, તે વેળા વૃત્તાંત ધર્મ-શાસ્ત્રો અનુસારે આચરેલું જ પૂર્ણ ફળ દાતા છે અને આજ કલિયુગમાં શ્રી

નિષ્કલંકી અવતાર છે. શ્રી વિષ્ણુ પરમાત્માના 'નવ' સ્વરૂપ ત્રણ યુગમાં થઈ ગયાં છે.

સંત ભાભારામઃ તમો કહો છો તે તો ઠીક પણ હાલમાં પંડિત વર્ગ તથા કેટલાક બ્રાહ્મણોનું કહેવું એવું છે કે, વિષ્ણુ પરમાત્માનો અવતાર તે તો શ્રીકૃષ્ણ અવતાર છે, તેથી તેના જ સ્વરૂપની આરાધના વગેરે કરવાની છે, સામવેદી આજ્ઞા પાળવાની છે, તેમજ હાલ સર્વ ઠેકાણે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માની પથ્થરની મૂર્તિ લોકોએ બનાવરાવી મંદિરમાં પધરાવી તેની જ આરાધના પૂજા વગેરે કરે છે તે કેમ ?

દસ અવતારની સમજ :-

સંત નાયાજી મહારાજઃ હે રાજન ! યુગની તથા અવતાર પાત્રના વર્ષોની અવધ ધર્મ-શાસ્ત્રો તથા મહાત્માજનોએ નિર્માણ કરી મૂકેલી છે તે જ પ્રમાણે થતું જાય છે અને થશે જ. તેથી તેના ઉપર જ દઢતાથી વિચાર રાખવાનો છે. કહ્યું છે એ આધારે કદાપી એક દિવસે તારા, મેરું, રવિમંડળ, પૃથ્વી, અરે આખુંએ બ્રહ્માંડ નાશ થશે, પણ સત્ય પુરુષની વાણી અને સત્‌ધર્મ અચળ રહેશે. તેથી જ વિચાર કરો કે, જે પ્રમાણ આગળનાં બંધાયેલાં છે અને તે જ પ્રમાણે હજુ સુધી થયા કરે છે. તેમાં લેશ માત્ર પણ તેમાં ફેર આવ્યો નથી, તો આગળ હવેથી ફેર કેમ આવશે, પણ જે દઢ વિશ્વાસવાળા જીવો અને જેને તેનું જ્ઞાન જરા પણ હશે તેઓ તો જરા પણ વિચલિત થવાના નથી જ પણ અન્યોને પણ ચલિત નહિ જ દે.

જુઓ કે પ્રથમ કર્તાયુગનું પ્રમાણ તેનાં વર્ષ ૧૭,૨૮,૦૦૦ (સત્તર લાખ અઠ્ઠાવીસ હજાર) વર્ષ છે. તેમજ

તેમાં વિષ્ણુ પરમાત્માના અવતાર પાત્ર (૪) ચાર. દરેક અવતાર ૪,૩૨,૦૦૦ (ચાર લાખ બત્રીસ હજાર) વર્ષ ભોગવે. તે જ પ્રમાણે બીજા ત્રેતાયુગનું પ્રમાણ તેના વર્ષ ૧૨,૯૬,૦૦૦ (બાર લાખ છન્નુહજાર) વર્ષ. તેમાં અવતાર પાત્ર પણ ત્રણ થયા. તો તે જ પ્રમાણમાં દરેક અવતાર પાત્રના ભાગનાં વર્ષ ૪,૩૨,૦૦૦ (ચાર લાખ બત્રીસ હજાર) પરિપૂર્ણ થઈ રહે છે. તેવી જ રીતે ત્રીજા દ્વાપરયુગનું પ્રમાણ, તેનાં ૮,૬૪,૦૦૦ (આઠ લાખ ચોસઠ હજાર) વર્ષ તેમાં અવતાર પાત્ર બે છે, તો તેથી જ દરેક અવતારે ૪,૩૨,૦૦૦ (ચાર લાખ બત્રીસ હજાર) વર્ષ પરિપૂર્ણ થઈ રહે છે. હવે રહ્યો ફક્ત કલિયુગ એકલો જ. તેનાં વરસ પણ ૪,૩૨,૦૦૦ (ચાર લાખ બત્રીસ હજાર) અને તેમાં અવતાર પાત્ર એક જ છે. જેમ કર્તાયુગમાં વિષ્ણુ નારાયણના અવતાર ચાર મોટા થયા તો તેને આ પ્રમાણે કહે છે. પ્રથમ શ્રી મત્સ્ય, બીજા શ્રી કૂર્મ, ત્રીજા શ્રી વારાહ, ચોથા શ્રી નરસિંહ. બીજા ત્રેતાયુગમાં ત્રણ અવતાર થયા તેમાં શ્રી વામન, શ્રી પરશુરામ, શ્રીરામચંદ્ર તેમજ ત્રીજા દ્વાપરયુગમાં બે અવતાર થયા શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રીબુદ્ધ ભગવાન. હવે કલિયુગ ચોથો છે, તેમાં એક અવતાર પાત્ર છે. તે તેમાં શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણ એક જ છે. તો આજે "શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણ પરમાત્માની ભક્તિ કરવી. આજે કલિયુગમાં અથર્વવેદના મહાવાક્યનું સ્મરણ કરવું એ જ વેદનો આદેશ છે." જેમ શ્રી વિષ્ણુ નારાયણ પરમાત્મા યુગોયુગ લીલા કરતા આવ્યા છે અને યુગોયુગથી ભગવાનના અવતાર પાત્રોને પૂજી વેદોની મહા દિવ્યવાણીઓ દ્વારા પ્રહલાદ, હરિશ્ચંદ્ર, યુધિષ્ઠિર

જેવા અનેક જીવોના ઉદ્ધાર થયા છે. તેમ આજ કલિયુગમાં ભગવાન શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણનું આગમન કલિયુગને અંતે ધર્મની સ્થાપના માટે અધર્મના નાશને માટે થશે જ.

યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત ।
અભ્યુસ્થાનમધર્મસ્ય તદાત્માનં સૃજામ્યહમ્ ॥
પરિત્રાણાય સાધૂનાં, વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ્ ।
ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સમ્ભવામિ યુગે યુગે ॥

(ગીતા : અધ્યાય-૪, મંત્ર-૭, ૮)

ભાવાર્થ :- હે ભારત ! જ્યારે જ્યારે ધર્મની હાનિ અને અધર્મની વૃદ્ધિ થાય છે, ત્યારે ત્યારે હું મારા રૂપને પ્રગટ કરું છું એટલે કે સાકાર રૂપે લોકો સમક્ષ પ્રગટ થાઉં છું.

સાધુ પુરુષોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે, પાપકર્મ કરનારાઓનો વિનાશ કરવા માટે અને ધર્મની સમ્યક્ રીતે સ્થાપના કરવા માટે હું યુગે યુગે પ્રગટ થાઉં છું. - ૭, ૮

ઉપાસના અને હરિઅંશ :-

ધર્મશાસ્ત્રોમાં પણ જે સગુણ ઉપાસના કહેલી છે તે ઉપાસના કેવળ પરમાત્માને સાકાર સ્વરૂપ ભગવાન શ્રી વિષ્ણુનું શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ સહિતનું ચિત્તવન કરવું અને ભગવાન શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણનું આસન પૂજવું.

મૂર્તિ પૂજન વિશે શ્રીમદ્ ભાગવત્‌માં માતા દેવહૂતિને ભગવાન કપિલદેવે કરેલો ઉપદેશ :

"ભક્તિયોગના ભેદકાળનું બળ અને ઘોર સંસારનું વર્ણન." ભાગવત દ્વિતિય સ્કંધ, અધ્યાય - ૨૯.

શ્રી કપિલ ભગવાન બોલ્યા; 'હે માતા ! જુદા જુદા માર્ગોને લીધે ભક્તિયોગ અનેક પ્રકારનો જણાય છે. કેમ કે મનુષ્યોના સ્વભાવનાં રૂપ જુદા જુદા પ્રકારનાં હોય છે. (ફળ સંકલ્પના ભેદથી ભક્તિમાં પણ ભેદ પડે છે.) જે હિંસા, દંભ કે મત્સર ભાવનો મનમાં સંકલ્પ કરી ક્રોધાતુર કે ભેદ દૃષ્ટિવાળો થઈ મારી ભક્તિ કરે છે તે **તામસ ભક્તિ** છે. જે મનમાં વિષયો, યશ અથવા ઐશ્વર્યનો સંકલ્પ કરી ભેદ દૃષ્ટિપૂર્વક મને પ્રતિમા વગેરેમાં પૂજે છે તે **રાજસભક્તિ** છે અને જે પાપના નાશને માટે ભગવાનની પ્રીતિને કે 'મારે યજ્ઞ કરવો, એ મારી ફરજ છે.' એમ માની અભેદ દૃષ્ટિ રાખી યજ્ઞાદિ કરે છે તે **સાત્ત્વિક ભકિત** છે, તેને સગુણ ભક્તિ કહી છે.

પછી નિર્ગુણ વિષે ભક્તિ કહું છું. નિર્ગુણ ભક્તિ માત્ર એક જ પ્રકારની છે. જેમ ગંગાના જળની સમુદ્રમાં અસ્ખલિત ગતિ થાય છે, તેમ મારા ગુણો માત્ર સાંભળતાં જ સર્વના હૃદયાકાશમાં રહેલા મારે વિષે મનની અસ્ખલિત ગતિ થાય છે. આવી ભક્તિ એ **નિર્ગુણ ભક્તિયોગ**નું લક્ષણ છે. પુરુષોત્તમ ભગવાન વિષેની આ ભક્તિ કોઈ પણ ફળ સંકલ્પ અને ભેદ દર્શનથી રહિત હોય છે. આ નિર્ગુણ ભક્તિમાં સ્થિર રહેલા ભક્તોને હું મારી સાથે એક જ લોકમાં નિવાસ, મારા જેવું ઐશ્વર્ય, મારી સમીપ જ રહેવાનું, મારા જેવું રૂપ તથા મારું સાયુજ્ય આપવા તૈયાર થાઉં છું. છતાં તેઓ મારી સેવા વિના બીજું કંઈ પણ લેતા નથી. આને જ આત્યંતિક એટલે અવિનાશી **નિર્ગુણ ભક્તિયોગ** કહે છે કે જેથી જીવ ત્રણ ગુણોના કાર્યરૂપ આ સંસાર ત્યજી બ્રહ્મભાવ પામે છે.

"નિષ્કામભાવથી શ્રદ્ધાપૂર્વક પોતાના સ્વધર્મનું પાલન કરવું, નિત્ય હિંસા રહિત ઉત્તમ આચાર પાળવો, મારા નિવાસસ્થાનમાં પ્રતિમાનાં દર્શન-સ્પર્શ-સત્કાર-સ્તુતિ તથા વંદન કરવાં, પ્રાણીમાત્રમાં મારી ભાવના કરવી, ધૈર્ય અને વૈરાગ્ય રાખવો, મોટા પુરુષોને બહુમાન આપવું, ગરીબ મૂંગાં પ્રાણીઓ ઉપર દયા કરવી, પોતાના સમાન મનુષ્યોની સાથે મિત્રતા રાખવી, યમ નિયમ જાળવવા, આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રો સાંભળવાં, મારા નિયમોનું કીર્તન કરવું, સરળતા રાખવી, શ્રેષ્ઠ મનુષ્યોનો સંગ કરવો અને અહંકાર તજવો આ સર્વ ગુણો દ્વારા ભગવત્ ધર્મ આચરનાર ભક્તનું ચિત્ત અત્યંત શુદ્ધ થાય છે અને એ રીતે શુદ્ધ થયેલું ચિત્ત માત્ર મારા ગુણો સાંભળતાં અનાયાસે જ મને પામે છે.

જેમ પવન જેનું જવા આવવાનું સાધન છે, એવી રીતે ગંધ પોતાનાં સ્થાન - પુષ્પાદિમાંથી પોતાની મેળે જ ઘ્રાણેન્દ્રિય તરફ આવે છે, તેમ યોગમાં આસક્તિ થઈ વિકારરહિત થયેલું મન પોતાની મેળે જ પરમાત્માને પામે છે. હું સર્વ પ્રાણીઓમાં સદા સત્ય સ્વરૂપ રહેલો તેમનો આત્મા છું. એથી જેઓ પ્રાણીઓમાં મારી અવજ્ઞા કરીને કેવળ મૂર્તિમાં જ મારી પૂજા કરે છે, તેમની એ પૂજા કેવળ દેખાવ રૂપ અને મારી મશ્કરી સમાન છે."

"હું સર્વનો આત્મા અને સર્વનો ઈશ્વર સર્વ પ્રાણીઓમાં પ્રત્યક્ષ રહેલો છું. છતાં જેઓ (પ્રાણીઓનું હિત કરવા રૂપે પ્રાણીઓની સેવા ઉપકાર કરવા રૂપે) મારા એ પ્રગટ સ્વરૂપની પૂજા કરવાનું છોડીને મૂઢતાથી કેવળ મૂર્તિને ભજે છે. તેઓ અગ્નિમાં નહીં પણ ભસ્મમાં જ હોમ કરી રહ્યા છે."

"જે હું તેમનામાં આત્મા રૂપે રહેલો છું, તે જ હું બીજાં પ્રાણીઓમાં પણ તેમના આત્મા રૂપ રહેલો છું. છતાં જે અભિમાની લોકો તેમનામાં અને બીજાં પ્રાણીઓનાં શરીરોમાં મને જુદો જુદો જોઈને તે પ્રાણીઓનો દ્વેષ કરે છે અને તેમની સાથે વેર બાંધે છે અને એમાં તેમનો પોતાનો જ દ્વેષ અને દ્રોહ થતો હોય છે, આવા લોકોનું મન કદી શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શકતું નથી."

હે નિષ્પાપ માતા ! "જે મનુષ્ય અન્ય પ્રાણીઓનો તિરસ્કાર કરે છે, તેમનું અહિત કરે છે. તે મનુષ્યએ અનેક નાનાં મોટાં દ્રવ્યોથી તથા જુદી જુદી ક્રિયાઓવાળી વિધિઓથી મારી કરેલી મૂર્તિ પૂજાથી હું સંતુષ્ટ થતો નથી."

માટે હે સંત ભાભારામ ! વેદમાં પણ જે સગુણ ઉપાસના કહેલી છે. તે રીતે શ્રી ભગવાન વિષ્ણુ આદિ નારાયણનું ભજન કીર્તન, સ્મરણ, ધ્યાન વગેરે કરવું. જેને દશે અવતારમાં અનેક નામ રૂપ કર્મથી લીલા કરેલ છે.

જેને ચારે વેદની રચના કરેલ છે તે નિષ્કલંકી જેમને કોઈ જાતનું કલંક નથી તેવા પરિબ્રહ્મ નારાયણ નિરંજન નિરાકાર તે પરમાત્માએ,

"મારા ભક્તો કેરા કારણે, અવતાર લીધા દસ,
હું નિરંજન નિરાકાર છું, મારા ભક્તે કીધા વસ.
અર્જુન સુણો ગીતા સાર, પાંડવો માનજો નિરધાર."

હે સંત ભાભારામ ! એ જ પરમ મુક્તિ આપનાર ભક્તિ ઉપાસના છે.

સંત ભાભારામઃ હે સંત શિરોમણી પ્રિય મિત્ર ! હવે હરિઅંશ વિશે હકીકત સાચી સમજાવો.

સંત નાયાજીઃ હે રાજન ! જેમ પુત્ર સુપાત્ર હોય તો તેના પિતા પોતાનો પુત્ર જાણી સર્વ સંપત્તિનો વારસદાર માની પોતાનો વંશ માને છે, તેમ પતિવ્રતા સ્ત્રી પતિના ધર્મનું પતન ન થવા દે તેવી સુલક્ષણા પત્ની પતિની સર્વસ્વ સંપત્તિનો અધિકાર પામે છે. તેમજ સદ્‌ગુરુ સુલક્ષણા શિષ્યને કર્મ ઉપાસના અને ધ્યાન સહિત ગુરુ વચનને આધીન રહેનારો શિષ્ય પોતાનો સમજીને પોતાની પાસે જે આધ્યાત્મિક સંપત્તિ છે તેના વારસદાર બનાવે છે અને પોતે કેવળ બ્રહ્મ મૂર્તિ આશીર્વાદ રૂપ દર્શન લાભ આપે છે. તેમજ હે સજ્જન ! પરમાત્મા પણ જે ભક્તો, જ્ઞાની આત્માઓ પરમાત્માની આજ્ઞાનું જ પાલન કરે છે તેવા જ્ઞાની પુરુષો ઈશ્વરના અંશ છે. જે વિશ્વની અંદરમાં અનેક સ્થળોમાં અજ્ઞાની સંસારી લોકોને પરમાત્માના સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવે છે. પરમાત્માની આજ્ઞાનું પાલન કરાવે છે. તેવા ધ્રુવ, પ્રહલાદ, હરિશ્ચંદ્ર, યુધિષ્ઠિર તેમજ મીરાંબાઈ, નરસિંહ મહેતા, એકનાથ, તુકારામ વગેરે ભક્તો હરિઅંશ પરિવાર છે.

"સ્વામીજીએ જીવ ઓધાર્યા નવ્વાણું કરોડી ઝાંખા, છપ્પન કરોડી મેઘા, બત્રીસ કરોડી કિન્નર, તેત્રીસ કરોડી દેવતા, તે ઘટપાટને સેવતા, અંશ એકને જુદા પરિવાર, બ્રહ્મા પરિવાર, વિષ્ણુ પરિવાર, શિવ પરિવાર. હરિઅંશનો પરિવાર પ્રહલાદ, હરિશ્ચંદ્ર, યુધિષ્ઠિર, કમળાકુંવર વગેરે" હે સજ્જન ! આ હરિઅંશનો મહિમા છે. માટે હે ભક્ત ભાભારામ ! તમારા પૂર્વના હરિચરણના સેવેલા અધૂરા યોગથી મળેલા અવતારથી

આપણી આજે જ્ઞાનગોષ્ટિનો તમને સમાગમ મળ્યો છે અને ભક્તિના માર્ગમાં જ્યારે આપ સત્યને માર્ગે જાવ છો ત્યારે સત્યના માર્ગે સદ્‌ગુરુ પરમાત્મા તમોને ભક્તિના માર્ગમાં મળશે અને અધૂરો યોગ તમારો જરૂર પૂરો થશે. તેમનાથી લક્ષચોર્યાશી અથવા જન્મ-મરણના ફેરામાંથી મુક્તિ મળશે. તેનું સમાધાન તમોને થશે, તે જ સત્ય પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ સમજવું અને ખરો હરિઅંશ તે પરથી સમજી લેવો.

વિશેષમાં સદ્‌ગુરુજીના સાનિધ્યમાં ચાલશું તો ત્યારે તમને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી વેદ ધર્મનું જ્ઞાન સમજાવશે. ઉપાસના-પૂજન-અર્ચન કરવા સારું દઢતા રાખવાની, મનને સ્થિર રાખવાનું, આસ્થા બેસાડવાનું સદ્‌ગુરુ પરમાત્મા સ્વરૂપ પાસે સમાધાન થશે. સમાધાનનાં સાચાં પ્રમાણ સદ્‌ગુરુ પાસે છે. માટે ભૂલેચૂકે પણ દુનિયાના અજ્ઞાની માયાના બંધનમાં ફસાયેલા કપટી પુરુષ પાસે જવું નહિ.

વેદ-ધર્મનું મૂળ :-

વેદોએ જે નિષેધ કહ્યાં છે તે કદી કરવાં નહિ અને વેદોની આજ્ઞાનું પાલન કરવું. અહિંસા, સત્ય, બ્રહ્મચર્ય, અસ્તેય, અપરિગ્રહ, સમાનભાવ, ક્ષમા, નિષ્કપટ તેવા વેદ માર્ગનું પ્રેમથી આચરણ કરવું.

वेदोऽखिलो धर्म मूलम् । એટલે વેદ એ અખિલ ધર્મનું મૂળ છે. ગુરુ મહિમા અનંત અપાર છે.

સંત ભાભારામઃ હે સંત શિરોમણી ! આપના સંત-સમાગમથી મને ખૂબ આનંદ મળ્યો છે. પૂજ્ય ગુરુવરની સમક્ષ મારા જેવા નાના સેવકને માટે, મારા જીવનના ઉદ્ધાર

માટે, સદ્‌ગુરુ દર્શન માટે તમે વિનંતી કરો છો તે માટે આપને ધન્ય છે ! આ નાના અપરાધી સેવકને તો સદ્‌ગુરુ સમક્ષ જતાં સંકોચ થાય છે, પણ પરમાત્માની અસીમ કૃપાથી આ સંત સમાગમ થયો છે તો ભક્તિ માર્ગમાં આગળ જઈ સદ્‌ગુરુનાં દર્શન કરાવો. મારા મનમાં તીવ્ર ઉત્કંઠા થઈ છે. સદ્‌ગુરુ દર્શન જ અજ્ઞાન, અંધકાર, જડ સંસારમાંથી છુટવાનો સત્ય માર્ગ જ્ઞાન પ્રકાશ છે.

ગુરુ દયાળુ હોય :-

સંત નાયાજીઃ હે રાજન ! તમે બહુ જ પવિત્ર વિચારો અને સારી પંક્તિમાં છો, આપ જરા પણ નિરાશ થતા નહિ. સદ્‌ગુરુ દયાળુ છે, કૃપાળુ છે, મહાન છે, શાંત નિર્મળ, નિર્લેશ, અક્રોધ, પ્રેમાળ, ધીરજવાન છે. મારું જીવન દરેક કર્મ દોષ યુક્ત હતું. મારું ખાવું-પીવું, હરવું-ફરવું, ધંધો-રોજગાર તમામ પાપમય હતું. હું કોળી જાતિમાં અવતરેલો અને વળી મારા પરિવાર સર્વનો ધંધો જ ચોરી-લૂંટ છેતરપીંડીનો જ હતો. તેથી મારાથી અનેક હિંસા અધમ પાપ કર્મ થઈ ગયાં હતાં, કેટલીય હત્યાઓ અને પાપકર્મ થયાં જેની ગણના નથી. જેટલાં વેદથી નિષેધ કર્મ છે તે તમામ મારા વહેવારના આચરણમાં હતાં. મારા જેવો કોઈ પણ અધમ પાપી ખોટાં કર્મ કરનારો નહિ હોય...!

તરણ-તારણ, જગત પાવન, નોધારાના આધાર, દીનાનાથ, દયાળુ, પતિતપાવન, દાતાર, કૃપાનાથ, અંતર્યામી શ્રી સદ્‌ગુરુજી પોતે રથ લઈને પધાર્યા તેમને પણ માર્ગમાં

અટકાવીને લૂંટવા ગયો, તેમને મેં ઘણાં કઠોર વચનો કહ્યાં, અતિ તિરસ્કાર કર્યો. તો પણ તેઓ શાંત બ્રહ્મ સ્વરૂપ મુખમાંથી જરાપણ કટું વાણી ઓચર્યા નહિ. લુગડાં-લત્તાં, માલ, બળદ-ગાડી તમામ પડાવી લેવાનો વિચાર કર્યો. એટલું જ નહિ પણ તેમને મારવાનો વિચાર નક્કી કરી તીર ચડાવી મારવા ધાર્યું. છેવટે તીર કમાનથી જોડી ખાસ મારવા સારું જ તાણ્યું.

પણ દયાળુ દેવતા જરા પણ ક્રોધ ન કરતાં મને પાપ કરતાં એવી ચતુરાઈથી અટકાવી સમજાવ્યો કે પ્રથમ મારા હાથ પગ અટકાવી દીધા ! તીર પણ છૂટવા ન પામ્યું. જ્યારે મારા હાથ પગ અદશ્ય શક્તિથી બંધાઈ ગયા તે વખતે મને ભય લાગ્યો કે આ મારું શરીર જે અટકી ગયું છે તે જીવન પર્યંત આવી દશામાં રહેશે તો મારી હાલત શું થશે ? મારી કેવી ગતિ થશે ? તે વખતે હું હાથપગ જરાએ હલાવી શકતો નહોતો હે સંત ભાભારામ ! તે વખતે મારા મનની કેવી ગતિ થઈ હશે. મારું શરીર થરથર ધ્રૂજવા લાગ્યું. જ્યારે માણસને ઓચિંતો ભય આવી પડે છે, તે વખતે તમામ વૃત્તિઓ દબાઈ જાય છે. શરીર શૂન બની જાય છે. જ્યારે વૃત્તિઓનું દબાણ હોય ત્યારે જ સદ્-વિચાર આવવાનો સંકલ્પ થાય છે. ત્યારે મને એવો વિચાર આવ્યો કે ઘડી પહેલાં કાંઈ પણ સંકલ્પ થયો ન હતો, ત્યારે આ મહાત્માને લૂંટવા જતાં મારી આ દશા થઈ. માટે હું એમના શરણમાં જાઉં અને એમની માફી માગું ! જેથી હું પાછો મારી સારી હાલતમાં આવી જાઉં. એમ ધારી તેમની આગળ અનેક પ્રકારે કાલાવાલા કરી વિનવવા લાગ્યો અને મનમાં મેં એવી રીતે નક્કી ધારણા

કરી લીધી, કે જો હું મારી મૂળ હાલતમાં પાછો આવી જાઉં તો આ સમર્થ પુરુષનું શરણ કદીએ મૂકું નહિ. આવા મારા મનના વિચારો પણ બહાર આવવા લાગ્યા.

જ્યારે મારા શુદ્ધ વિચાર અંતર્યામીએ જાણી લીધા ! મારી મનોવૃત્તિ ઠેકાણે આવેલી જાણી, તેવી જ મારા પર તેમણે દયા કરી. જેથી મારા હાથ પગના જે ગુપ્ત બંધન હતાં તે છૂટી ગયાં. હું હાલવા-ચાલવા લાગ્યો. મને બીક એવી લાગતી હતી કે હવે પછી પણ કોણ જાણે શું થશે ! પણ એ દયાળુએ મારા ઉપર જરા પણ ક્રોધ ન કરતાં મારા ઉપર એટલો બધો ઉપકાર કર્યો કે તેનું હું અત્યારે જરા પણ વર્ણન કરી શકતો નથી. મારામાં એટલી બુદ્ધિ પણ નથી કે જે હું તેના ઉપકારનું વર્ણન કરી શકું. તો તેના આવા અથાગ ઉપકારનો બદલો વાળવાની મારામાં શક્તિ તો ક્યાંથી જ હોય ! તેવો મને અલભ્ય લાભ આપ્યો. પછી તેમને મારા પૂર્વ જન્મની વિતક કથા કહી સંભળાવી અને એમના આશીર્વાદથી મને એટલું બધું બ્રહ્મજ્ઞાન મળ્યું છે કે હું એકી સાથે સંસારની ત્રણે કાળની ખબર જાણી શકું છું, એવો મને સદ્‌ગુરુએ કૃતાર્થ કર્યો છે.

એવા દયાળુ આગળ જતાં તમો જરા પણ સંકોચ કરશો નહિ. તમે મારા જીવનની હકીકત જાણી. હું કેવી રીતનો પશુ જેવો માણસ હતો ! જુઓ કેવી પંક્તિમાં મને લાવી મૂક્યો છે. અત્યંત નીચ કર્મો કર્યા છતાં પણ કેવો ઉપકાર એમણે કર્યો છે. જ્યારે તમે તો સારી નીતિથી સુધરેલા છો અને ભક્તિમય જીવન ગાળો છો. સદ્‌ગુરુ પરમાત્મા તમને ઓળખી ગયા છે માટે તમારોને મારો આ યોગ બન્યો છે.

એવા દયાળુ આગળ જતાં જરા પણ મનમાં સંશય ન આણો, જેના આગળ જવાનું છે અને જવાથી મોટો લાભ થવાનો છે, ત્યાં ગયા વગર ચાલવાનું નથી. આગળ-પાછળ, વહેલા-મોડા, પણ છેવટે જવાનું થશે થશે ને થશે જ ! તો હમણાં જ રાજીખુશીથી સદ્‌ગુરુને ચરણે જઈએ. જેથી આપણને અનેરો લોભ થાય. આવો અમૂલ્ય અવસર ફરી મળવો મુશ્કેલ છે. મને જરૂરથી તમારા માટે જ મોકલ્યો છે. તેથી તમો રૂબરૂ આવો અને સદ્‌ગુરુના વચનામૃતથી સંસારના અજ્ઞાન અંધકારનો નાશ કરી પરમાત્માના જ્ઞાન સ્વરૂપનો આનંદ માણો !

પૂર્વનો પસ્તાવો :-

સંત ભાભારામઃ હે સજ્જન સંત ! મને સદ્‌ગુરુનાં દર્શન માટે ખૂબ તાલાવેલી લાગી છે, પણ એ મહાપુરુષને દર્શને જવામાં શું વિવેક કરવો તે મને શીખવાડજો. કારણ કે હું ઘણો જ અજ્ઞાની છું. હે સજ્જન સંત ! હવે તો મને પૂર્વ જન્મ યાદ થતાં વિયોગનો સંતાપ વધતો જાય છે. મારું મન તો એમ કહે છે કે હવે તો સદ્‌ગુરુજીથી અળગા ન રહીએ. નિત્ય ચરણામૃત નિત્ય પૂજાનો આનંદ માણીએ. આ ઘરબાર સંસારમાં મને ગમતું નથી ! ગુરુદેવની મૂર્તિ મનમાં રમ્યા જ કરે છે. તેમની અસીમ કૃપાથી દયાની દૃષ્ટિ મારા આત્માને જગાડે છે. પૂર્વજન્મનો ચિતાર આગળ આગળ ફરે છે (દેખાય છે). અહો વહાલા ગુરુજીની દયા પ્રેમ અપાર છે જેનો કોઈ પાર નથી. ખરેખર જેવો સંગ તેવો રંગ, જેવો આહાર તેવો વહેવાર. ગુરુજીના સ્મરણે મને ઘણું જ્ઞાન આવ્યું છે. હું તો સંસારની માયામાં અજ્ઞાનતાથી ભૂલો પડેલો હતો.

ખરેખર સદ્‌ગુરુદેવ કેટલા દયાળુ છે. મારા મોહ માયાનાં બંધનથી મને છોડાવે છે, સૂતેલાને જગાડે છે. ચાલો જલદી ચાલો ! હે સંત નાયાજી મહારાજ, તમે આજે પધાર્યા ન હોત તો હું અવળે માર્ગે ચાલતો ક્યાં પહોંચ્યો હોત ! આપને ધન્યવાદ છે. આપે ઘણી દયા કરી મને આનંદમય બનાવ્યો.

હે મહારાજ ! સંત મહાત્મા નિષ્કુળાનંદ મને એમ સમજાવતા હતા કે સ્વામી શ્રી વિષ્ણુ નારાયણ તેનો અંશાવતાર શ્રીકૃષ્ણ અવતાર છે. તેની જ ઉપાસના કરવી ફળદાયક છે. તેની ઉપાસના કરો. પણ જ્યારે વેદાંતમાં સગુણ ઉપાસનાનું વિવેચન આવતું ત્યારે હું પૂછતો; "મહારાજ વિષ્ણુ સાક્ષાત્ પૃથ્વી ઉપર વસી રહ્યા છે અને ઘટોઘટ બોલે છે, તે સકળ વ્યાપક છે, સર્વ વ્યાપક છે તો તેનું જ રૂપ લેખાય તો વિરાટ રૂપ સર્વનું એક થઈ શકે છે જે અલૌકિક નિરાકાર છે, તો સાક્ષાત્કાર કેમ થાય ? અને કેવળ રૂપનાં દર્શન કેમ થાય ? માટે મારા મનનું સમાધાન થવું જોઈએ !!

"ત્યારે સ્વામીજી તેનો ઉત્તર આવી રીતે દેતા. હરિ જે સગુણ રૂપે અવતાર લેતા આવે છે તે શ્રી મત્સ્ય, શ્રી કૂર્મ, શ્રી વારાહ, શ્રી નરસિંહ, શ્રી વામન, શ્રી પરશુરામ, શ્રી રામ, શ્રી કૃષ્ણ, શ્રી બુદ્ધ એવા રૂપની જે ઉપાસના તે સગુણ ઉપાસના છે.

મને ફરી શંકા થતીને પૂછતો; વારુ મહારાજ ! વિષ્ણુ ભગવાન જ્યારે પ્રગટ મનુષ્ય દેહમાં હોય ત્યારે સગુણ ઉપાસના થઈ શકે પણ જ્યારે પ્રગટ ના હોય તો સગુણ ઉપાસના કેવી રીતે થઈ શકે ?

ત્યારે મહારાજ ઉત્તર આપતાઃ ભગવાનની મૂર્તિ કરી એમની પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા કરી મંદિરમાં પધરાવી તેની ઉપાસના તે જ સગુણ ઉપાસના છે.

પછી મેં પ્રશ્ન કર્યો કેઃ " મહારાજ, આજે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માની પ્રતિમા કેમ પૂજાય છે ? તેનું શું કારણ છે ? તે સમજાવો.

સ્વામીજી કહેતા કે; જ્યારે વિષ્ણુ ભગવાન નર દેહમાં જ્યારે જ્યારે પ્રગટ આવતા ત્યારે ત્યારે તેમની પૂજા થતી અને ત્યાર પછી ભગવાન જ્યારે બીજો અવતાર લેતા ત્યારે તે પ્રતિમાનું ઉથાપન કરી દરિયામાં પધરાવવામાં આવતી, એટલે તેનું ઉથાપન થતું અને પછી અવતાર થવાથી પ્રતિમાનો અનાદર થતો આવી વાત કરતા. પણ આજે તમારા મેળાપથી તમારા સમાગમથી મને ખૂબ આનંદ થયો છે. બંનેને એ પણ વાત જાણવા મળી કે ભગવાનના અનેક રૂપ ગુણ અને કર્મની લીલા વેદ શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલ છે અને તેમ દરેક અવતારોની મૂર્તિઓ, મંદિરો, પ્રાર્થનાઓ, નામ કીર્તન આપણી આગળ દર્શન રૂપ છે. જેમ ભગવાન પરશુરામની હયાતીમાં પરમાત્મા રામચંદ્રજી સ્વરૂપે જગતમાં પૂજાયા અને પરશુરામજીનો જ્ઞાન દીપ શ્રી રામચંદ્રજીમાં પ્રગટ થયો, તેમ આજે શ્રી હરિના નવ અવતાર પૂર્ણ થતાં શ્રી નારાયણ શ્રી નિષ્કલંકી છે. જે પાપના વિનાશ માટે ધર્મની સ્થાપના માટે પ્રગટ થશે તે શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણ પરમાત્માને વારંવાર વંદન.

હરિ અંશ પૂજવાને પાત્ર છે :-

સંત નાયાજી મહારાજઃ હે મારા ગુણવંતા શિરોમણી મિત્ર તમને ધન્ય છે. તમારા પ્રેમને અને પૂર્વ સંચિતને કે જેથી તમને આવો બ્રહ્મ રંગ સત્ય લાગી રહ્યો છે.

હે ગુણવાદી રાજન ! મારી વાત પર સચોટ વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધાથી રંગાઈ ગયા છો માટે આપને ધન્યવાદ છે. પરંપરાથી આપના કુલગુરુથી તેમજ ગુરુકુળથી ચાલતો આવેલો મહા ધર્મ જેમાં તમારા વડીલોએ પણ કીર્તિ અને આબરૂ વધારેલ છે અને ગુરુ મહિમા ગાયેલ છે. તેઓ વેદ આધારે રહેલાં વેદ વચનમાં દૃઢ શ્રદ્ધા રાખેલ તેથી જ આજ તેમના યશ ગવાય છે. તેવી જ રીતે વર્તમાનમાં ચાલતા વેદ વારાને માન આપશો તો તમારી પણ આબરૂ અને કીર્તિ વધશે. જેમ વડીલો વેદ અનુસારે વર્તી ગયા તેમ હમણાં આપણે વર્તીએ તો તેથી પણ વિશેષ પ્રતિષ્ઠા આપણે મેળવી શકીએ.

હે મિત્ર ! કોઈ અજ્ઞાની માણસને પણ સંત સમાગમ થાય અને તે અધર્મથી છૂટે અને પછી તે જો ધર્મને માર્ગે ચાલે તો કર્મના અનેક દોષોથી મુક્ત બને છે તેમજ અનેક સંકટો અને સંસારના અંધકારથી મુક્ત થાય છે. આત્માના જ્ઞાનથી પોતાનામાં કલિયુગનો નાશ થાય છે અને સત્‌યુગ પ્રાપ્ત થાય છે. હે સજ્જન સંત ! ઈશ્વરથી વિમુખ જીવ ક્યારેય સુખ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી અને તેને ભવાટવીમાં ભટકવાનું ચાલું જ રહે છે. માટે વેદ વિમુખ કોઈ અજ્ઞાની માણસનો ઉપદેશ લેવો નહીં, તેમ પાણી પથ્થર વગેરેને પૂજવાં નહીં. વેદની આજ્ઞાનું પાલન કરવું.

સંત ભાભારામઃ "હે સંત ! મને મહાસંત નિષ્કુળાનંદ તેઓએ જે કૃપા જ્ઞાન બતાવેલ તેની શું વિશેષતા છે તે સમજાવો."

ભક્ત કોણ ? :

સંત નાયાજી મહારાજઃ હે સંત ભાભારામ ! ભક્ત એ શબ્દ તે મહામૂલ્ય વાત છે. એનો અર્થ સંત અને સાધુ એવો થાય છે પણ સંત દેખાવના નથી હોતા. સંત તો ભક્તિનું આચરણ કરે છે કરાવે છે. સંત નિર્મોહી અને ત્યાગી હોય છે. સંત ત્રીસે લક્ષણવાળા હોય છે. કાયિક, વાચિક, માનસિક તપ વડે અંતઃકરણની પવિત્રતાથી જ્ઞાન પામીને ઈશ્વરની જે સમિપ રહે છે તેઓ જ પ્રભુના ખરા ભક્તો છે. જેઓ દરરોજ નાહવું, ધોવું, તીર્થ, યાત્રા, દાન, પુન્ય વગેરે નિત્ય કર્મ ભલે કરતા હોય પણ અંતઃકરણ જ્યાં સુધી ઉજળાં ન હોય ત્યાં સુધી સાચું જ્ઞાન-ભક્તિ ઉદય થતાં નથી અને તે સાચા ભક્ત પણ કહેવાતા નથી.

ભક્તિમાં પૂર્ણ પ્રેમ હોય, વૈરાગ્ય થયો હોય તો જ જ્ઞાનનો ઉદય થાય. જ્ઞાન વગર ભક્તિ આંધળી છે. ભક્તિ વગરનું જ્ઞાન માત્ર વાણી વિલાસ અને અજ્ઞાનીનાં દિલ હરવાવાળું છે. **"લિખના પઢના ચાતુરી, એ બાતાં સબ સેલ, કામ દહન મન વસ કરના, ગગન ચડના મુશ્કિલ."**. હું પરમાત્માનો અંશી જીવ છું, હું જ બ્રહ્મ છું, ઈશ્વર સત્ય છે જગત મિથ્યા છે. સંસાર સપનું છે, તે તો મિથ્યા કલ્પના છે એટલું જાણે તે સંત છે. તે જ પૂર્ણ જ્ઞાની છે.

આ કલિયુગમાં નામ સ્મરણનો મહિમા મોટો છે. માટે શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણના નામનું સ્મરણ કીર્તન ભક્તિ કરવી

તેથી વિશેષ બીજું કાંઈ નથી. એમાં કોઈ પણ કષ્ટ પડતું નથી. મનુષ્ય સાચી શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસથી ભક્તિમાં રંગાય છે ત્યારે અંતરમાં ભક્તિની અદ્‌ભુત ધૂન લાગે છે અને શુદ્ધ સ્વરૂપનું પૂર્ણ જ્ઞાન થાય છે. પરમાત્મા શ્રી વિષ્ણુ નિષ્કલંકી નારાયણનું સ્મરણ કરતાં પ્રભુના સગુણ સ્વરૂપ પર પ્રથમ પ્રીતિ જોડાય છે. જેથી તેને સગુણ સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થાય છે અને તેવી ભક્તિવાળો જીવ આત્મા નિર્ગુણ પરમાત્માને પામે છે. વર્તમાનમાં પરમાત્મા નામ સ્મરણ એ જ મોક્ષનો માર્ગ છે. નામ સ્મરણથી તેમજ પરમ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિથી ભક્ત પરમાત્માનાં નિરાકારમાંથી સાકાર સ્વરૂપનાં દર્શનની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે; "નિર્ગુણ બ્રહ્મની ઉપાસના કરનાર દેહધારી પુરુષોને ઉપાસનાનું કષ્ટ થાય છે અને અવ્યક્ત ગતિ મહા પ્રયાસથી પ્રાપ્ત થાય છે." માટે શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણનું સ્મરણ કરવાથી તેમનાં દર્શનની અભિલાષા થાય છે. એ જ સાચી પ્રેમ ભક્તિ છે. પ્રભુ તો કેવળ પ્રેમને જ વશ છે અને એ જ સાચો વૈરાગ્ય છે. એ પ્રમાણે પરમાત્મા ઉપર પૂર્ણ પ્રીતિ થવાથી આ સંસારની મિથ્યા એવી માયાયિક વસ્તુઓ પર આપોઆપ વૈરાગ્ય થાય છે. જ્યારે સંસારથી વિસ્મૃત થવાય છે, ત્યારે આપોઆપ સંસાર ભૂલાય છે. આ મનુષ્ય દેહ વારે વારે મળતો નથી અને જ્યારે મળ્યો છે ત્યારે આત્મરત્નની પ્રાપ્તિ કરી સંસારના મોહબંધનથી છૂટી જવું.

ભક્તિનો અવસર :-

ભક્તિ અને જ્ઞાન પામવા આ મનુષ્ય દેહ મળ્યો છે તે સાચી વાત છે. કારણ કે મનુષ્ય એ તત્ત્વજ્ઞાનનો ખજાનો

છે. મનુષ્ય ચિંતામણીનું સ્વરૂપ છે. મનુષ્ય જે ચિત્તવે તે થઈ શકે છે, માટે મનુષ્ય રત્ન ખજાનાને આપણે માણીએ અને જીવનને ધન્ય બનાવીએ. સંસારની પ્રવૃત્તિમાં અનેક પ્રકારે સંસારના વૈભવ સુખને કારણે જીવે અજ્ઞાન અંધકારમાં રહેતાં પ્રપંચ, છળ, કપટ, કરતાં કેટલાય આવા અમૂલ્ય જન્મો ગુમાવ્યા છે. પણ પ્રભુની અસીમ કૃપા થતાં તેને સંત દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે. તેના સમાગમથી જીવને સંતો જગાડે છે. એટલે કહેવાયું છે કે : **"પાપે પીડાતા પ્રાણીયોના પાપને પરિવારવા, સૌને સ્વધર્મની જાણ કરવા સંતનો અવતાર છે."** હે જીવ ! તું જાગ્રત થા ! તારા સ્વરૂપને તું ઓળખ. હે સજ્જન ! જયાં સુધી યુવા અવસ્થા છે ત્યાં સુધી હરિ ગુણ ગાઈ લે. તારું શુભ થાય તેવું કાંઈક કમાઈ લે. કમાણીનો હિસાબ એક દિવસ સાહેબના દરબારમાં દેવો જ પડશે. માટે ભક્તિના માર્ગને અનુસરીને સદ્ગુરુના જ્ઞાનામૃત પી પરમાત્માનાં દર્શનની પ્રાપ્તિ કરી લે.

કારણ કે આ દેહ ક્ષણભંગુર છે. તેનો ક્યારે નાશ થાય તેની કોઈને ખબર નથી. માટે **"કાલ કર સો આજ કર, આજ કર સો અબ, પાંચ તત્ત્વ કા પૂતલા, પડ જાયેગા ધબ."** પાણી પહેલાં પાળ બાંધવી એ જરૂરી છે. જે માણસ યુવાનીમાં સંસારની માયામાં અંધ બને છે પછી ઘડપણમાં તેનાથી ભક્તિ થઈ શકતી નથી. અશક્ત થયા પછી તેનું જીવન સાધુ જેવું જ છે પણ તેનો કોઈ અર્થ સરતો નથી અને સંતાપ વધતો જાય છે. તેથી ગમે તેટલા સાધુપણાનો કે સજ્જનપણાનો ડોળ કરે તો પણ તેની મનોવૃત્તિઓ ભટકતી રહે છે. ગમે તેવો ઉપરનો વેશ કર્યો હોય તો પણ તે નકામો છે. મૂળથી જ સારી વૃત્તિ

તથા શુદ્ધ વર્તણૂંક રાખવામાં આવે તો જ જ્ઞાન માર્ગને પામે છે. અનુભવ થાય તો જ મનોવૃત્તિ શુદ્ધ રહે છે અને પાછલી અવસ્થા સુધરે છે. યુવાનીમાં કરેલી ભક્તિથી સદાચારણીય થઈ ઈશ્વરનું ભજન કરવું કે જેથી વૃદ્ધાવસ્થામાં પસ્તાવું પડે નહિ.

ભક્તિ :-

ભક્તિ મોક્ષના સાધન તરીકે ચિત્ત શુદ્ધિને માટે ગણાય છે. તેમ તે મોક્ષ રૂપ જ છે. માટે ભક્તિ અને જ્ઞાન તે એક બીજાનાં પૂરક છે અને એક જ છે તેમ જાણવું. ભક્તિ વગર જ્ઞાન ઉદય થયું નથી. જ્ઞાન વગર ભક્તિ પણ નકામી છે. સર્વ જીવોમાં પ્રેમભાવ થવો, સમભાવ દૃષ્ટિ રાખવી અને સંસારના વિષયોમાં બંધન ન થવું. તેમજ ઈશ્વર પ્રાપ્તિમાં જે પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ છે તે જ સાચી ભક્તિ ઉપાસના કહેવાય છે. આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ માટે ભક્તિ, ક્રિયા, ઉપાસના એ મનુષ્યનું જરૂરનું કર્તવ્ય છે, જ્યારે વહેવાર પ્રત્યે પ્રેમ એ દુઃખ આપનાર છે. એમાં જે સુખ જેવું દેખાય છે તે માત્ર ભાસ છે. ભક્તિ અથવા ઉપાસના સર્વ સુખ મેળવવાનું સહેલામાં સહેલું સાધન છે. પરંતુ તેનું શુદ્ધ મનથી શ્રદ્ધાપૂર્વક આચરણ કરવું જોઈએ. વહેવારમાં માતૃભક્તિ, પિતૃભક્તિ, ગુરુ ભક્તિ, સ્વદેશ ભક્તિ પણ કરવાની જરૂર છે. સાથે સાથે વેદમાં કહેલા નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મોનું પણ નિષ્ઠાનપણેથી અનુષ્ઠાન કરવાથી ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે. ઈત્યાદિ સાધનો વડે અંતઃકરણની શુદ્ધિ દ્વારા જ્ઞાન થાય છે અને જ્ઞાનથી મોક્ષ મળે છે. માટે જ્ઞાની મહાત્માઓનો આશરો લેવો અને ભગવાનને ઓળખી આત્માનો ઉદ્ધાર કરવો એ જ મનુષ્ય જન્મને હિતાવહ છે.

પોતાનું કોણ :-

પારકો છતાં જે ઔષધોની જેમ આપણું હિત કરનાર હોય તેને જ પોતાનો જાણવો અને જે પોતાનો છતાં અહિત કરનાર હોય તેને રોગ સમાન જાણવો. શરીરના રોગી અંગને તો કાપી નાખવું જોઈએ, જેથી શરીરના બીજા અંગમાં રોગ ફેલાતો અટકે. માટે જો પોતાના જ હોય અને શત્રુ તુલ્ય હોય, જેવા કે ભક્તિ માર્ગને અવરોધ કરતાં હોય, જે દુરીજન હોય તેને રોગોની સમાન ગણી ઝટ તજવાનો ઉપાય કરવો. જેમના દર્શન માત્રથી ભવાટવી રૂપી દુઃખ રોગનો સમૂળગો નાશ થાય તેવા મહાપુરુષને શરણે જવું જોઈએ. માટે આપણે બધું ભૂલી જઈ મારી સાથે ચાલો, સદ્‌ગુરુ દેવનાં દર્શન કરીએ.

મનુષ્ય દેહ :-

આ મનુષ્ય દેહ જે ધારેલું ફળ આપનાર છે. તે ક્ષણભંગુર પણ છે અને ફરી મળવો દુર્લભ પણ છે. ડાહ્યા માણસોએ ધર્મ વિષયો સંબંધી વિચાર યુવા અવસ્થામાં જ કરવો જોઈએ. જેમ સુખ દુઃખ સર્વ પ્રાણીઓને ઇચ્છા ઉપરાંત આવી પડે છે. તેમ આ દેહ ધર્યાના કારણથી જ સર્વે અવસ્થામાં સંસારના સર્વે પદાર્થોથી મળતું સુખ મેળવવામાં જ મનુષ્ય પોતાના આયુષ્યનો ઉપયોગ કરે તો પરમેશ્વરના પદને શી રીતે પામે ? માણસનું આયુષ્ય ઘણામાં ઘણું સો વર્ષનું હોય છે. તેમાં અડધું ઉંઘવામાં જાય છે અને બાકીના આયુષ્યમાંથી બાલ્યાવસ્થા તો ભણતર ગણતર શીખવામાં જાય છે અને યુવાવસ્થા કામ, ભોગ વગેરે પ્રવૃત્તિમાં જાય છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં સપડાયેલો માણસ ચિંતામાં જીવન ગાળે છે. બાકીનું પાછલું

જીવન શરીરમાં વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં શક્તિહીન બને છે અને સંસારના દરેક પ્રકારના મોહબંધન વિષય વાસના અતિ સંતાપે છે. એટલે ખાવાપીવાના તથા ભોગ ભોગવવાના અનેક પદાર્થો એ સર્વેની મોહજાળમાં ઇન્દ્રિયોના વશ રહેનાર જીવ ફસાયા વિના કેમ રહે ? માટે આ સંસારના વિષયો રાક્ષસો જેવા છે. તેના ઉપરથી આસક્તિ ઉઠાવી આદિ દેવ જે પરમાત્મા નારાયણ નિરંજનને શરણે થાવ. તેમ ન ધારશો કે ભગવાનને પ્રસન્ન કરવામાં મનુષ્યને બહુ શ્રમ પડે છે. પરમાત્મા સર્વ પ્રાણીમાત્રના પદાર્થોના અંતઃકરણમાં રહેલો છે. વૃક્ષ જેવા સ્થાવર પદાર્થોથી માંડી ને છેક બ્રહ્મદેવ પર્યંત ઈશ્વર વ્યાપી રહેલો છે. માટે માણસે અસુર સ્વભાવને તજીને પ્રાણીઓ વિષે દયાભાવ તથા મિત્રભાવ રાખવો, સદાચરણથી ચાલવું. કારણ કે તેમ કરવાથી ઈશ્વર પ્રસન્ન થાય છે. જેને ઈશ્વર પ્રસન્ન થાય છે તેને કોઈ પણ વસ્તુ દુર્લભ નથી. પરમેશ્વરની સાચી ભક્તિનો મહિમા આટલો બધો ફળદાયક છે તો પછી આપણે ઈશ્વર ભક્તિ છોડીને શા માટે સંસારના ક્ષણિક પદાર્થોમાં લુબ્ધ થવું જોઈએ ?

પરમેશ્વર :-

પરમેશ્વર એક છે, પરમેશ્વર નિત્ય છે, જ્ઞાન સ્વરૂપ છે અને આનંદમય છે. જન્મ, સ્થિતિ, વૃદ્ધિ, રૂપાંતર, ક્ષીણતા, નાશ જે જોવામાં આવે છે તે સર્વ પરમેશ્વરને લાગુ પડતાં નથી. જેમ કે આત્મા નિત્ય છે ત્યારે દેહ મળ મૂત્રાદિકના કારણથી અપવિત્ર છે. આત્મા એક છે ત્યારે દેહો અનેક છે. આત્મા માત્ર પદાર્થ અને માત્ર પ્રાણીને જાણનાર ચેતન છે ત્યારે દેહ

જ્ઞાન રહિત જડ છે. આત્મા દેહ આધાર છે ત્યારે દેહ આ વિકારને આધિન છે. આત્મા પોતે પ્રકાશરૂપ છે ત્યારે દેહ આત્માના પ્રકાશથી ભાસે છે. આત્મા પરમ કારણ રૂપ છે ત્યારે દેહ કાર્ય રૂપ છે. આત્મા સર્વવ્યાપક છે ત્યારે દેહ સંગ વાળો છે. આત્માને આવરણ થઈ શકતું નથી ત્યારે દેહનું આવરણ વસ્ત્રાદિકથી થઈ શકે છે. આ બાર લક્ષણથી બુદ્ધિમાન મનુષ્યોએ દેહાદી વિષે હું ને મારું એવી બુદ્ધિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જાગૃત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ એ ત્રણ અવસ્થાઓ બુદ્ધિની છે અને જેની સત્તાને લીધે અનુભવ થઈ શકે છે તે અંતકરણનો નિયંતા સાક્ષી આત્મા સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. માટે હે રાજન ! જે બુદ્ધિ પોતાનામાં રહેલા ગુણ કર્મોના કારણથી આ સંસારને જણાવે છે તે પરમેશ્વરમાં લય કરવો જોઈએ.

બ્રહ્મજ્ઞાન :-

બ્રહ્મજ્ઞાન આપનાર મહાત્માની સેવાથી, પરમેશ્વરના ગુણ કીર્તનથી તથા ધ્યાનથી, પરમેશ્વર સર્વ પ્રાણી પદાર્થમાં રહેલો છે એવી ભાવનાથી અને ઇંદ્રિય સંયમથી આત્મા સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે. પરમેશ્વર જે અંતઃકરણમાં આત્મા સ્વરૂપે પ્રગટ થાય છે અને પ્રાણીમાત્રનો મિત્ર છે તેની ઉપાસના કરવામાં ભારે શ્રમ પડતો નથી. ધન, સ્ત્રી, પુત્રાદિક, સંપત્તિ, પશુઓ, ઘર, પૃથ્વી, હાથી, ઘોડા અને ભંડાર એ સર્વે વૈભવ જે ક્ષણમાં નાશ પામવાના સ્વભાવવાળા છે તે મનુષ્યનું કેટલું હિત કરી શકે એમ છે તે કાંઈ સમજાવું પડે તેમ નથી. તે જ પ્રમાણે યજ્ઞાદિથી મેળવેલાં સ્વર્ગાદિ પણ નાશવંત છે. માટે તેમના વિષે પણ આસક્તિ ધરવી ઉચિત નથી. માત્ર પરમેશ્વર કે જેનામાં

એક પણ દોષ જોવામાં કે સાંભળવામાં આવતો નથી, તેની શ્રદ્ધાપૂર્વક ભક્તિ કરી આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવો એ જ મોક્ષ રૂપ પરમ પુરુષાર્થ છે. પછી તે પુરુષ બ્રાહ્મણ હોય, દેવ હોય, ઋષિ હોય, સદાચારી હોય, શાસ્ત્રીય જ્ઞાની હોય, દાતા હોય, તપસ્વી હોય કે યજ્ઞાદિક ધર્મ કર્મ કરનારા હોય કે પછી ચાંદરણા આદિ વ્રત પાળનાર હોય પણ તે જો પરમાત્મા વિષ્ણુ નારાયણના અવતાર પાત્રથી વિમુખ કે અજ્ઞાન હોય અને તેથી સાચી ભક્તિથી રહિત હોય તો ઉપરના સર્વે આચરણો ધર્મો સઘળું એ અધૂરી ભક્તિ ગણાય.

ન્યાય :-

વળી આ એક મોટો ન્યાય જુઓ કે વિષ્ણુ પરમાત્માના આઠ અવતાર સુધી બરાબર પૂજ્ય ને સાકાર ઉપાસના કરી હાલ પણ શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માની મૂર્તિ પૂજાય છે. એવી જ રીતે ભગવાન શ્રીવિષ્ણુ નારાયણના દસે અવતારો પ્રત્યે સમભાવ સમદૃષ્ટિથી પૂજ્ય ભાવ રાખવો. તેમાં પણ થયેલ અવતારોના ગુણગાન ગાવાં અને આવનાર અવતારપાત્રનું સ્મરણ કરી ઉપાસના, ભજન, કીર્તનથી હંમેશાંને માટે સ્મરણ કરવું. જે પરમાત્મા શ્રીનિષ્કલંકી નારાયણ પૃથ્વીનો પાપ રૂપી ભાર ઉતારવા આવશે એ યુગોયુગની લીલા છે. તેઓ પાપમય કલિયુગને ઉથાપી ધર્મમય સત્યુગની સ્થાપના કરશે. તેવા પરમાત્માની ઉપાસના કરવી અને પ્રધાનપદે એવા ભગવાન શ્રીનિષ્કલંકી નારાયણના આસનની પૂજા કરવી. ભક્તોના ઉદ્ધારક, સતી-યતીના તારણહાર, પાપ નિવારણ એવા પરમાત્માના ત્રણ વેદ અને નવ અવતારના નામને વંદન

કરીએ. અથર્વવેદના મહાવાક્યને અનુસરી પરમાત્મા શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણના ચરણની પૂજા કરવી. પ્રથમ તો કર્તાયુગમાં ઋગ્વેદ પ્રમાણે ધર્મ પળાતો હતો. બીજા ત્રેતાયુગમાં યજુર્વેદ પ્રમાણે ધર્મ પળાતો હતો અને ત્રીજા દ્વાપરયુગમાં સામવેદ પ્રમાણે ધર્મ પળાતો. એવી રીતે વર્તમાનમાં કલિયુગ ચાલે છે અને અથર્વવેદનો વરતારો આવ્યો છે. અથર્વવેદ કલિયુગના અંત સુધી રહેશે માટે સનાતન ધર્મ ચારે વેદ અને દશ અવતારને આધીન છે. છેલ્લે નિષ્કલંકી અવતાર અને અથર્વવેદ કલિયુગમાં પ્રધાન પદે છે.

નિષ્કલંકી-કલંક રહિત છે :-

વિષ્ણુ પરમાત્મા નામ કેવળ સત્ય સ્વરૂપ છે. સદાય અ-સંગ છે, નિર્ગુણ છે, નિર્લેપ છે, નિર્વિકાર છે, નિષ્કલંક છે. તે જ્યારે જ્યારે પૃથ્વી ઉપર ધર્મનો લય થાય છે ત્યારે ત્યારે પોતે સગુણ રૂપે આવે છે. તેને કદી પણ કોઈ જાતનું કલંક આવતું નથી. તેથી સદા નિર્ગુણ નિરાકાર છે. તેથી તેનું નામ નિષ્કલંક છે. તે પૂર્ણ બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે. એ પરમાત્માએ અનેક પ્રકારની લીલાઓ કરી ઈશ્વરના પરમ ભક્તોને ઘણો બધો અદ્વિતીય આનંદ આપ્યો છે અને અસુરોનો નાશ કર્યો છે. એવી પરમાત્માની માયાની વિચિત્ર લીલા છે. એ તો હંમેશાં નિસંગ આત્મા છે. એમને કોઈ જાતનો લય કે કલંક નથી. એ સદાને માટે નિર્લેપ પરિબ્રહ્મ આત્મા છે.

વિવેક :-

વેદ પુરાણ, શ્રુતિ, સ્મૃતિ, ઉપનિષદ અને સંતોનું તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે વાંચવાં, સાંભળવાં. તેમાં સાર અસારનો

વિચાર કરી વિવેકથી તેને ગ્રહણ કરવું જોઈએ. એ જ મનુષ્યનું લક્ષણ છે. સંત પુરુષો દુઃખને પણ સુખનું સાધન કરી લે છે. કારણ કે સુખ દુઃખ મનના ધર્મ છે. તેમ જ મનુષ્ય માત્રે સુખ દુઃખમાં સમાન રહેવું જોઈએ.

"સુખમાં છલકાય નહિ, દુઃખમાં રડાય નહિ. ભક્તિ ભૂલાય નહિ." ઈશ્વર કૃપાને પુરુષ પ્રયત્ન. એ મહાવાક્યનો પ્રયોગ દરેક મનુષ્યે કરવો જોઈએ. બાલ્ય, યુવાન કે વૃદ્ધ હોય પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વર અવશ્ય મદદ તેને કરે છે. નવે અવતારમાં ભક્તોના ચરિત્રોના મહિમા એમના સ્પષ્ટ આધાર અવતાર છે. ખાસ કરીને સુખના વખતમાં પુણ્યનો ક્ષય થાય છે અને પ્રભુ સ્મરણના વખતમાં પાપનો ક્ષય થાય છે. એમ માની આત્માને સંતોષવો જોઈએ. ભક્તિ દુર્બળને બળ, નિરાશ્રયને આશ્રય, અસહાય ને સહાય અને મૃતકને જીવન આપનારી છે. ભક્તિ અસમર્થને ભક્તિ સાધનાથી સમર્થ કરી મૂકે છે. વસ્તુતઃ તે ભક્તિ એક મહાશક્તિ છે. તે શક્તિના બળથી માણસ પોતાના વર્તમાનના તથા પૂર્વના પાપો નિર્મૂળથી ક્ષય કરી નાખી સદાના સુખને પામે છે. પણ **"ફળને અર્થે ભજે સારંગ પ્રાણ. તેને દુકાનદારી પૂરણ જાણ"** - માણસ માત્રે વેદ તથા સદ્‌ગુરુએ આપેલ સદ્‌ઉપદેશ અને ધર્મના નિયમોનું પાલન કરવું. બોલેલું વચન પાળવું તેના જેવું બીજું એકપણ શ્રેષ્ઠ ધર્મ કાર્ય નથી. જો વચન મિથ્યા જાય તો બધાં કાર્યો નિષ્ફળ જાય છે. (રઘુકુળકી રીત સદા ચલી આઈ, પ્રાણ જાય પણ વજન ન જાય). સત્ય વચન એ જ્ઞાનીઓના ધર્મનું (નિશાન) એક માત્ર સાધન છે.

આ માયાવી સંસાર ઘણો વિચિત્ર છે. તેમાં મૃત્યુ ભય કે બીજા જ્ઞાન દ્વારા મનુષ્યોને નિત્ય નવું નવું જ્ઞાન વારંવાર આપવામાં આવે છે. છતાં અજ્ઞાની મનુષ્યો તે મૃત્યુના ભયથી ઉપેક્ષિત રહીને પણ આ અસાર સંસારમાં સદા મગ્ન રહે છે. મનુષ્ય વૃદ્ધાવસ્થાને પામતો જાય છે ત્યારે તેના કેશ, દાંત, ચક્ષુ અને શ્રોતાદિક ઇંદ્રિયો જીર્ણ થતી જાય છે, પણ તૃષ્ણા તેની યુવાન થતી જાય છે. મૂર્ખ મનુષ્ય મોહ નિંદ્રામાંથી જાગતો નથી. એક એક પળ જતી રહે છે, છતાં તેને જાણતો નથી. ગઈ પળ પાછી આવતી નથી તે પણ એ સમજતો નથી. માટે હે રાજન ! માતાના ગર્ભમાં હતો ત્યારે પ્રાર્થના કરતો હતો કે **"જો આ નરકમાંથી છૂટું તો હરિ ગુણ ગાઉં, ફરી કદી ગર્ભવાસમાં ન આવું."** પણ તૃષ્ણાએ તેને બંધનમાં નાખી અધર્મ રૂપી મોટા કૂવામાં ઉતારી મૂકેલ છે. માટે તેવી તૃષ્ણાઓનો માણસે જરૂર ત્યાગ કરવો જોઈએ. સંસારના ક્ષણિક સુખથી સંતોષ માની પરમાત્માની કૃપાથી સંસાર બનાવનાર પરમાત્મા ને શરણે જવું જોઈએ.

પુરુષાર્થ :-

પુરુષાર્થ વિના કોઈ પણ કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકતું નથી. શાસ્ત્રો કહે છે કે મનુષ્ય જે અર્થની ઇચ્છા તથા પ્રયત્ન કરે અને તેમાં પાછો ફરે નહિ તો તે જરૂર પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરી પોતાની કામનાને પ્રાપ્ત કરે છે.

પુરુષાર્થ યત્ન કોને કહેવાય કે જે સંતજન તથા સત્શાસ્ત્રોના ઉપદેશ રૂપ આચરણ કરી તેના અનુસારે ચિત્તથી વિચરણ કરવું તે પુરુષાર્થ યત્ન છે. તેને જ અનુસરી જે કામના

(ઈચ્છા) કરવામાં આવે છે તે કામના (ઈચ્છા) ઉત્તમ કહેવાય છે. જો તેનાથી વિપરીત કામના (ઈચ્છા) કરવામાં આવે તો તે ઉન્મત્ત કામના (ઈચ્છા) કહેવાય છે. કામના (ઈચ્છા) માટે જે વસ્તુનો પુરુષ યત્ન કરે અને પવિત્ર ભાવથી સંકલ્પ કરે તો પરમાત્મા તેમનો સંકલ્પ સ્વીકાર કરે છે, તેમજ પૂર્વના સંસ્કારો બળવાન હોય તો તેનો જય થાય છે અને વિદ્યાવાન પુરુષાર્થ બળવાન હોય તો પૂર્વના સંસ્કારોને જીતી લે છે.

જે જીવ સત્સંગ કરે છે તથા સત્‌શાસ્ત્ર અનુસાર વિચરે છે અને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે, તેમના પૂર્વના સંસ્કારો બળવાન છે. વળી સત્સંગ કરે અને વેદશાસ્ત્રનો દઢપણે અભ્યાસ કરે તો પૂર્વના સંસ્કાર અને પુરુષાર્થના યત્ને કરી જીતી લે છે. જો સત્ય પુરુષાર્થ મંદ પડે તો બુદ્ધિ અજ્ઞાનને પામે છે. કેમ કે પુરુષાર્થ પ્રયત્ન બળવાન છે. જ્ઞાનવંત સંત પુરુષો છે તેમની દિવ્યવાણી અને સત્‌શાસ્ત્રો જે બ્રહ્મવિદ્યા છે તેના ઉપદેશ અનુસારે પ્રયત્ન ઉદ્યમ કરવો એનું જ નામ પુરુષાર્થ છે. જેમ પ્રકાશ વિના પદાર્થનું જ્ઞાન થતું નથી તેમ પુરુષાર્થ વિના કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી. તેમ જે માણસ પુરુષાર્થને તજી દઈને કહે છે કે દેવ કરશે અથવા ભાગ્યમાં લખ્યું હશે તેમ થશે, તો તે કેવળ અજ્ઞાન છે.

સત્સંગ અને સત્‌શાસ્ત્ર અનુસાર જે પુરુષાર્થ કરે છે તે સદાય સુખ અને સિદ્ધિને પામે છે. તેમને આલોક અને પરલોકમાં પણ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. પૂર્વના કરેલા પુરુષાર્થ છે તેનું જ નામ દૈવ છે, અન્ય દૈવ કોઈ નથી. જો પૂર્વના પુરુષાર્થ નબળા હોય તો પણ સત્સંગ, સંત પુરુષોનો સમાગમ,

સત્‌શાસ્ત્રના વિચારથી, શ્રવણથી પૂર્વના સંસ્કારોને શુભ પુરુષાર્થ વડે મનુષ્ય જીતી લે છે. જેમ અજ્ઞાનનો નાશ જ્ઞાનથી થાય છે અને જ્ઞાનથી સત્ય પુરુષાર્થ થયેલ છે તે પાપના બંધનથી છોડાવે છે. માટે ગુરુ અને સત્‌શાસ્ત્રના ઉપદેશ વડે પુરુષાર્થ દ્વારા જીવાત્માના ઉદ્ધારની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યારે દેવ કાર્ય કરનારો છે અથવા ભાગ્યમાં જેમ લખ્યું હશે તેમ થશે તે વાત સર્વ ખોટી છે.

વળી જ્યારે પ્રાણાત્મા શરીરને છોડી જાય છે ત્યારે શરીર નાશ પામી જાય છે. તેનાથી કોઈ પણ ક્રિયા થઈ શકતી નથી. કેમ કે ક્રિયા કરનાર પ્રાણ છે તે તો ચાલ્યો ગયો છે. જો દૈવ કરતા હોય તો શૂન શરીરથી પણ સર્વ ક્રિયા કરી શકત. તો તેમ થઈ શકતું નથી. જેઓ મહાસત્યવંત છે તેઓ પણ પોતાના પુરુષાર્થ વડે જ ઊંચ સ્થિતિને પામ્યા છે. માટે દૈવ શબ્દ મિથ્યા ભ્રમણા જાણવી. સંતજન અને સત્‌શાસ્ત્રના ઉપદેશ અનુસાર પોતાના પુરુષાર્થ વડે આત્મ પદ વિષે સ્થિર થવું જોઈએ. મનથી, બુદ્ધિથી, વિચારથી, જ્ઞાન થાય તો પોતાના સ્વરૂપનાં દર્શન થાય. જેમ વહેવારની દષ્ટિએ પણ મન બુદ્ધિ સ્થિર થાય નહિ ત્યાં સુધી સંકલ્પનો સાચો નિર્ણય થઈ શકતો નથી. માટે સત્સંગ અને સત્‌શાસ્ત્રના જ્ઞાન વડે મલિન વાસના ને દૂર કરી શકાય છે.

મોક્ષનાં સાધન :-

જે ઉત્તમ મનુષ્ય છે, તેને પોતાના પ્રારબ્ધ પ્રમાણે સુખ દુઃખના સંજોગો આવ્યા કરે છે. છતાં સદ્‌ગુરુ સત્‌શાસ્ત્રના દઢ આધાર પ્રમાણે પુરુષાર્થ કરી મનુષ્ય ઊંચ ગતિને પામે

છે અને જેઓ મૂર્ખ અધમ મનુષ્યો છે તે પોતાનાં નિત્ય કર્મને તજી દઈને અધમ ગતિને પામે છે. જેઓ ઉત્તમ મનુષ્ય છે, તેઓએ તેની પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય અને પાંચ કર્મેન્દ્રિય અને અંતઃકરણ, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર એ ચૌદ ઈંદ્રિયોને વશ કરી છે, અશુભ વાસનાઓને બાળી નાખી છે અને અંતઃકરણની શુદ્ધિ કરી છે, (અંતકરણ હોય જેનાં ઉજળાં, તેના જડ તિમિર મટી જાય). સંત, સદ્‌ગુરુના અને સત્સંગના સમાગમથી જ ઈંદ્રિયો વશ થાય છે તે પછી જ સદ્‌ગુરુ કૃપાએ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે અને હે રાજન્ ! અન્ય સર્વ કલ્પનાઓનો ત્યાગ કરી આવા પરમ કૃપાળુ શ્રેષ્ઠ સદ્‌ગુરુશ્રી જેના મુખના સત્ય વચનનું પાલન કરીને મોક્ષના અધિકારી બનીએ. **શમ, વિચાર, સંતોષ, સત્સંગ.** આ ચાર સાધનને મોક્ષ માટે સંતો કહે છે. આ ચાર સાધન અપનાવે તે મનુષ્ય જલદી મુક્તિ મેળવી શકે છે."

૧-શમ :-

સંસારની વાસના તજી દઈ નિખાલસતામાં તૃપ્ત રહેવું તેને શમ કહે છે. જેમને શમની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તેને ત્રિવિધના તાપ સંતાપતા નથી. એવા પંડિતો અને મહાત્માઓ બધા પૂજવા યોગ્ય છે. પણ જે સંત સમતા-સમદૃષ્ટિ-આત્મતત્ત્વને જાણનારા અને સમાન ભાવવાળા છે, તેઓ ઉત્તમ પ્રકારે પૂજવા યોગ્ય છે. જેમને શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ જેવા વિષયોથી સારા નરસાનો જરા પણ રાગદ્વેષ થતો નથી તે ઉત્તમ પુરુષ છે.

૨-વિચાર :-

વિચાર વડે જીવને પરમ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેના વડે પવિત્ર વિચારથી હૃદય શુદ્ધ થાય છે ત્યારે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારેય પદાર્થના પવિત્ર વિચારોથી સિદ્ધ થાય છે. વિચાર એ જ કલ્પવૃક્ષ છે. માટે બુદ્ધિથી પવિત્ર વિચારોનું વર્તન રાખવું. જેમ પ્રકાશ વડે પદાર્થનું જ્ઞાન થાય છે તેમ વિચારથી જ સત્ય અસત્યને જાણી શકાય છે. મહાપુરુષો કહે છે કે જેને બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થાય છે તેનું પ્રધાન સાધન પવિત્ર વિચારો છે. બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થયા પછી જગતના માયિક પદાર્થોનું એની મેળે વિસર્જન થાય છે. સંસારમાં મોહ રૂપી મોટો રોગ છે, તેનું નિવારણ કરવા માટે પવિત્ર વિચાર એ જ મહાન ઔષધી છે. વળી ઈચ્છા રૂપી રોગ સુવિચાર રૂપી ઔષધ વડે દૂર થાય છે. જે માણસ પવિત્ર વિચાર સાથે પુરુષાર્થનો આશરો લે છે તે પરમ શાંતિને પામે છે. (સદ્‌ગુરુ વચન વિચારતાં, પ્રગટે જ્ઞાન પ્રકાશ, કહે પ્રિતમ એક પલકમાં, હોય અવિદ્યા નાશ.) સુવિચારથી સ્વસ્વરૂપનું ધ્યાન થઈ શકે છે, અવતાર પાત્રની પૂજા થઈ શકે છે, વેદ વર્તન પરખાય છે. માટે સત્‌પુરુષના વચનોના સારનો વિચાર કરી સત્ય અને અસત્ય સમજો અને સમજીને અસત્યનો ત્યાગ કરવો. સત્યમાં કાયમ પ્રીતિ કરવાથી એવા જ વિચાર વડે આત્મપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેને વિચાર રૂપી દિવ્ય ચક્ષુ મળ્યાં છે તેને સમસ્ત પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય છે. વિચાર રહિત પુરુષો કષ્ટને પામે છે. માટે સર્વદા સુવિચારથી દૃઢ થઈ નિર્ભય રહેવું જોઈએ.

૩-સંતોષ :-

પ્રારબ્ધ કર્માનુસાર જે અન્ન વસ્ત્રાદિક રૂપ શાસ્ત્રોક્ત ભોગ આવી મળે, પ્રાપ્ત થાય છે તેમાં જ તૃપ્તિ રાખવી તેને સંતોષ કહે છે. સાધુ પુરુષો દેહભાવની તથા તેના ગુણોનું તેમજ ઈંદ્રિયોના વિષયોનું વિસ્મરણ કરી તૃષ્ણાના અંતને પામે છે. પરમ સંતોષીજન જયારે જયારે જે સ્થળે જે જે વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે કે નાશ થાય છે અને જે જે આવે છે જાય છે, તે સર્વ કાર્ય પરમેશ્વરની સત્તા બળથી આખા બ્રહ્માંડમાં રહેલા તમામ જીવયોનીની ગતિ થયા કરે છે. તેમાં મનુષ્યનાં કોઈ પણ રીતનાં બળ કે સત્તા ચાલતાં નથી તેમ માને છે. તે સંતોષીજનનું લક્ષણ છે અને તેવા સંતોષી પુરુષ જ મહા આનંદ માણે છે. એને ત્રણે લોકનું રાજ તુચ્છ લાગે છે અને બ્રહ્માનંદને અમૃત સમાન માણે છે. જેટલો આનંદ ત્રણ લોકનું રાજ મળવાથી થતો નથી તેથી વધારે આનંદ સંતોષમાં છે. જેમને સંતોષ નથી તેના ઘરમાં ભલે ઈંદ્ર પદ હોય પણ તેને દારિદ્ર જાણવો. સંતોષી માણસ અનાયાસે જે સુખ દુઃખ મળે તેમાં સંતોષ માને છે. જેથી કરી સંતોષ રાખવો બહુ જ સારો છે. (ચંદન જેસા સંત હૈ, સર્પ જેસા સંસાર, વાંકે અંગ લિપટ્ટા રહે, જાય નહિ વિકાર).

૪-સત્સંગ :-

દાન તીર્થાદિક સાધનો વડે આત્મપદની પ્રાપ્તિ થતી નથી. પરંતુ 'સત્સંગ' વડે અવશ્ય આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. સત્‌પુરુષોનો સંગ કલ્પવૃક્ષ સમાન છે. તેને આત્મજ્ઞાન રૂપી પુષ્પ છે. તે પુષ્પની ઇચ્છા જે પુરુષે કરી છે તેને અનુભવ

રૂપી ફળની જરૂર પ્રાપ્તિ થાય છે. સંત સમાગમ વડે આત્મ બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી સર્વ દુઃખથી રહિત થઈ પરમાનંદને પામી શકાય છે. સંત સમાગમથી હૃદય રૂપી મંદિરમાં જ્ઞાન દીપક પ્રકાશીત થાય છે અર્થાત્ જ્ઞાન પ્રકાશે છે. જ્ઞાનના પ્રકાશથી અજ્ઞાન રૂપી અંધકારનો નાશ થાય છે જેથી મહાપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. સંતજનો પ્રકાશ રૂપ છે તેથી તેમની સંગત થવાથી સર્વ સત્‌પદાર્થોની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે સર્વ ઉપાય ત્યજી સંત સમાગમ કરવો એ પરમ કલ્યાણકારી છે.

આ રીતે મોક્ષનાં ચાર સાધનો છે. જે પુરુષો આ ચારેની સાથે પ્રીતિ બાંધે છે તે મોક્ષ પદને પામે છે. આ ચારેમાં સર્વથી ઉત્તમ સંતોષ છે. સત્સંગ તે પણ ઉત્તમ છે અને સમતા જ્ઞાન વિચાર છે. તેને પામવા માટે દેવો પણ સ્તુતિ કરે છે. માટે મનુષ્ય માત્રએ આ ચાર સાધન ગ્રહણ કરવાં જોઈએ.

સંત ભાભારામની અભિલાષા :-

ભાભારામઃ જેને આપને ક્ષણ માત્રમાં આવું પૂર્ણ બ્રહ્મજ્ઞાન સમજાવી દીધું છે અને અનુભવ કરાવી આપ્યો છે, એવા પૂર્ણ બ્રહ્મ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપના દર્શનની મને અભિલાષા થઈ છે તે પૂર્ણ કરાવો. હું આપને શરણે આવ્યો છું. હવે મને જરા પણ કોઈ વાતની ગ્લાની નથી. હવે જરાય વાર ન લગાડશો. એક પળ મને સો વર્ષ સમાન લાગે છે. આવા જ્ઞાની પુરુષના ચરણાવિંદમાં અડસઠ તીર્થ હંમેશાં કરજોડી આધીન થઈ રહે છે. આવા જ સંત પુરુષોનાં દર્શનથી સંસારમાંથી મુક્તિ મળે છે.

જ્યારે જ્યારે અધર્મ પાપ વધે છે, પાખંડીઓ વધે છે, ત્યારે ધર્મનો લય થયેલ જાણી દયાળુ પરમાત્મા ધર્મ અને ધર્માત્માઓનો ઉદ્ધાર કરવા નર દેહ રૂપે અવતાર ધારણ કરે છે. સંસારમાં જ્યારે પાખંડ વધે છે ત્યારે સતિયા શોધ્યા મળતા નથી. ત્યારે જ કૃપાળુ ગુરુદેવ પરમાર્થ કરી અને તેમના ભક્તો ઉપર દયા કરી દીન દુઃખીયાનાં દુઃખને દૂર કરવા અને દર્શન દેવા પધારે છે. જેમનાં પૂર્ણ ભાગ્ય હશે તેઓ તેમને ઓળખી તેમની સાથે સ્નેહ બાંધી અને તેમના વચનાનુસારે વર્તી સદાના સુખની પ્રાપ્તિ કરી અમર આનંદમાં મગ્ન રહેશે.

ધન્ય છે એવા મહાત્માઓને કે જેઓ પરમાર્થ કાજે સંકટ સહી પરદુઃખ દૂર કરવા, દેશોદેશ ફરી પાપીજનોને પ્રેમથી સત્સંગ દ્વારા સદ્‌માર્ગે લાવે છે. આપને પણ ધન્ય છે અને આપના કુળને પણ ધન્યવાદ છે, કે આવા સંત પુરુષની સેવાનો લાભ મળ્યો. જેથી આવા પરમાર્થ કાર્યો કરી આપ સૌને સદ્‌માર્ગે ચડાવો છો. મહારાજ ! એ સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મા સ્વરૂપ કયા દેશ વેશમાં રહેલા છે તે કૃપા કરી જણાવી મારા મનને સંતોષ પમાડો. હું આપનો આભારી છું, દાસ છું, શરણે છું. મારી વિનંતી સ્વીકારી દાસ પર દયા કરો. હું એના જ નામના ગુણ ગાવા તત્પર થયો છું. એમનું જ નામ મને પ્રિય લાગી રહ્યું છે. આપ વર્ણન કરો છો તે ભક્તિ લેખાય અને શ્રવણ કરવાથી અનેક વિઘ્ન ટળી જાય. વળી જે કોઈપણ મનુષ્ય એમના આ જીવન-ચરિત્ર સાંભળી એક વૃત્તિએ ધ્યાનમાં રાખશે તો તેના જન્મજન્મના પાપ દૂર થશે અને સંસારમાં સુખી થઈ અંતે અમર સુખની પ્રાપ્તિ કરશે.

જીવન ચરિત્રનો મહિમા :-

સંત નાયાજી મહારાજઃ હે રાજન ! જો જીવન ચરિત્ર જ સાંભળવાની ઈચ્છા છે તો સાંભળો. કોઈ પણ જન આ પવિત્ર કથા સાંભળશે તેના ત્રિવિધના તાપ નાશ પામી અમર પદને પામશે. એવો સદ્‌ગુરુની કથાનો મહિમા છે માટે ધ્યાન રાખીને સાંભળજો. એના શબ્દે શબ્દે કોટિ કોટિ યજ્ઞનું ફળ કહેલું છે. કારણ ગુણના વિવેચનથી ઓળખાણ થાય છે અને ઓળખાણ થયે પ્રીતિ બંધાય છે. પ્રીતિ દ્રઢ થવાથી મન સ્થિર થાય છે. તેથી એ જ સદ્‌ગુરુજીના ચરણાવિંદમાં જ મન દઢતાથી વળગી રહેશે તો તેનો જ ભક્તિભાવ થયા કરશે. એ જ પરમ મુક્તિનું સાધન છે. ઓળખાણ વગર પ્રીતિ થવા પામતી નથી. પ્રેમ એ જ મુક્તિનું ઉઘાડું દ્વાર છે. પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિને ઉત્તમ ભક્તિ કહેલી છે. તે એ જ પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે. એના ગુણનો તથા ચરિત્રનો વિસ્તાર અતિ છે. એના ગુણ ગાવામાં મોટા મોટા ઋષિઓ પણ અસક્ત છે. શેષ પણ તેના સહસ્ર જીભે વર્ણન કરતા નથી. તો મારી અલ્પ મતિ શું ગણનામાં. (વાણી શકે ના વર્ણવી, સદ્‌ગુરુ તણું સ્વરૂપ, બુદ્ધિ મન પહોંચે નહીં, છે ઉપમા રહિત અનુપ).

પરમ કૃપાળુ સદ્‌ગુરુદેવના ગુણ રૂપી દરિયામાં સમાઈ ચાલો શોધી લઈએ. હું જે કહું છું તે તેનું પૂરેપૂરું વર્ણન તો નહિ જ હોય પણ થોડામાં થોડું ધાનના ઢગલામાંથી એક કણ ખસખસનો લઈ લો, દરિયાના નીરમાંથી એક ટીપું પાણી લઈ લો તે સમાન તમારે જાણવું. આ વર્ણન જે આપને સમજાવું છું તે હમણાંના જ રૂપનું છે. હાલમાં જે રીતે બિરાજેલા

છે તે સ્વરૂપનો વિસ્તાર મારાથી બની શકે તેટલા પ્રયત્નથી કહું છું. પણ ભૂલ રહે તો હું સદ્‌ગુરુના આધારે બોલું છું. સદ્‌ગુરુદેવ મને જે સૂઝાડશે તે મારાથી બોલાશે. પછીનો બાકીનો જે સંશય રહે તે તમો સદ્‌ગુરુજીની સમક્ષ ચાલશો ત્યાં બધી જ વાતનો ખુલાસો કરી લેવાનો. તેમાં તમારે કોઈ વાતની ખામી રાખવી નહીં.

ગુરુ ગુરુમેં ભેદ હૈ, ગુરુ ગુરુમેં ભાવ,
સોહી ગુરુ નીત વંદીએ, શબ્દ બતાવે દાવ.
પૂરા સદ્‌ગુરુ ના મીલા, સુની અધૂરી શીખ,
સ્વાંગ જતીકા પહેનકે, ઘર ઘર માંગે ભીખ.
ગુરુસે સદ્‌ગુરુ બડે, પરમેશ્વર કે રૂપ,
મુક્તિ છાંઈ પહોંચાઈ દે, જગત છોડાવે ભૂપ.

• • •

સદ્ગુરુ જીવન ચરિત્ર

-: ગુરુ મહિમા :-

પદ વંદન કરું ગુરુદેવનાં, સકળ ગુણ ચતુર સુજાણ,
પૂરણ બ્રહ્મ દૃષ્ટે કરી, અચળ પુરુષ પુરાણ.

પૂજન કરું ગુરુ પદનું, જેથી ચૌદે લોક પૂજાય,
શેષ બ્રહ્મા શક્તિ મળી, ગુણ ગુરુજીના ગાય.

કૃપા હોય જો ગુરુદેવની, ટળે ત્રિવિધિના તાપ,
જન્મ મરણની આપદા, છૂટે આપો આપ.

• • •

ગુણ ગાઉં ગોવિંદના રે, સાંભળો ભાભારામ,
ગુરુને ગોવિંદ જાણવા રે, એ જ અખિલાનંદ શ્યામ,

ત્રણ લોકમાં જશ ગાએ છે રે, ગુરુપદનાં જ્ઞાન,
આનંદ અંગમાં ઉભરે રે, લેતાં સદ્ગુરુ નામ.

ત્રણ લોકમાં જશ તેહનો રે, સેવે જે સદ્ગુરુ ચર્ણ,
આપદા એકે આવે નહિ રે, સાંભળે દુઃખ નહિ કર્ણ.

ત્રિવિધ તાપ નડે નહિ રે, જાયે ભવદુઃખ શૂળ,
બંધન સર્વે ભાગતાં રે, મળે મૂલ અમૂલ.

અફળ જન્મારો એહનો, નહિ જેને ગુરુ જ્ઞાન,
મૂર્ખ મર્મ જાણે નહિં, માણે પોતાનું માન.
અચળ અમર જાણવા રે, સદ્‌ગુરુ દાતા દયાળ,
દીન વત્સલ દયાનિધિ રે, સેવે મોટા ભૂપાળ.
રામ કૃષ્ણચંદ્ર શોભતા રે, અવતાર પાત્ર નિરવાણ,
સેવા કરે ગુરુદેવની રે, કરતા આપ સુજાણ.
વામન ને પરશુરામના રે, કેવા કરીયે વખાણ,
વાણી તે પહોંચે નહિ રે, કરતાં ભગવંત જ્ઞાન.
તે પદ સદ્‌ગુરુ પદ સેવતાં રે, પૂરણ ધારીને પ્રેમ,
સદ્‌ગુરુ સેવાથી સૌ ઓધર્યા રે, પહોંચ્યા કુશળ ક્ષેમ.

પરબ્રહ્મરૂપ, આનંદરૂપ, પરમસુખદાયક, કેવળ જ્ઞાનમૂર્તિ, સુખદુ:ખરહિત આકાશ પ્રમાણે નિરુપાધિક તત્ત્વરૂપી મહાવાક્યથી ઓળખાતા, એક નિત્ય નાશરહિત, મળરહિત, અચળ, સ્થિર, સર્વેની બુદ્ધિના સાક્ષીભૂત, ઉત્પત્તિરહિત, ત્રિગુણાતીત એવા સદ્‌ગુરુને હું નમસ્કાર કરું છું.

ગુરુ અને પરમેશ્વર એ બંને આપણી સમક્ષ સાક્ષાત્ ઊભા હોય ત્યારે પ્રથમ કોના શરણે જવું ? એવો પ્રશ્ન આપણા મનમાં આવે છે. ઈશ્વરની પ્રત્યક્ષ ઓળખાણ થવી કઠણ છે. કારણ કે તે પરમાત્મત્વ સર્વ પ્રાણીમાત્રમાં તમામ જડ ચૈતન્યમાં સમાયેલું છે. ભગવાનનું સ્વરૂપ બધામાં સરખું જ હોય છે તેથી તે કયા સ્વરૂપે ભક્તને દર્શન આપશે તે સમજવું મુશ્કેલ છે. આવા પ્રસંગે તે અગમ્ય અગોચર ઈશ્વરની ઓળખાણ

આપનારની જ સાધકને અત્યંત જરૂર હોય છે અને આવી ઓળખાણ કરી આપનાર સદ્‌ગુરુ સિવાય બીજું કોઈ નથી, તેથી તેમને જ શરણે જવું અને તેથી જ ઈશ્વર કરતાં સદ્‌ગુરુ વેદશાસ્ત્રમાં શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવ્યા છે.

અલબેલો અવનીપતિ, દાતા બ્રહ્મ સ્વરૂપ,
કરે ભક્તોનાં કામ, લીધા અનેક જ રૂપ.

આજ જોવું એના રૂપને રે, કીયા રૂપે જ હોય,
તેને ઓળખવો વેદથી રે, પૂરણ બ્રહ્મ જ સોય.
રામચંદ્રે જેને ગુરુ કહ્યા રે, કૃષ્ણે જોડ્યા રે હાથ,
તે જ સ્વામી આજે આવીયા રે, કરવા આપણાં કાજ.
બ્રહ્મકુળ તેને જાણવો રે, જે કુળ બ્રહ્મજ્ઞાન,
બ્રહ્મા વિષ્ણુ શક્તિ મળી રે, કરે ભક્તોનાં કામ.
તે હરિભક્ત જાણજો રે, એ બ્રહ્મઅંશનાં એંધાણ,
સેવા રે તેહની કીજીયે, થાય મોક્ષ કલ્યાણ.

ઈશ્વરની ઓળખાણ કરાવી આપનાર સદ્‌ગુરુ હોવાથી તેમનાં ચરણોની સેવા કરવી જોઈએ. તેમના જ્ઞાન અને ભક્તિભાવથી મન અને શરીર શુદ્ધ અને પવિત્ર થઈ બધા વિઘ્નો દૂર થાય છે. તેમજ ત્રિવિધ તાપ અને ભવબંધનો પણ દૂર થાય છે. ગુરુ એ પારસમણી સમાન છે તેથી સદ્‌ગુરુના લીધે જીવાત્માને પૂર્ણ જ્ઞાન થઈ તે મુક્ત થાય છે.

જેને આત્મજ્ઞાન નથી હોતું તેને પોતે શા માટે જન્મ્યો અને ક્ષણિક જીવન જીવ્યા પછી ક્યાં જવાનું છે તેનું પણ

જ્ઞાન હોતું નથી. આવા અજ્ઞાની માણસ આ મારું તે મારું ! મેં આમ કર્યું ! હું જ મોટો વગેરે મમત્વ અને અહંકારમાં રાચ્યો રહે છે. માયા અને મમતામાં રાચ્યો રહે છે. તેથી તેનો જન્મ ફોગટ જાય છે, માટે જ માયા અને મમતાનો ત્યાગ કરી આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે માણસે સદ્‌ગુરુનો આશ્રય લેવો જોઈએ.

સદ્‌ગુરુ એ આત્મજ્ઞાનથી પરિપૂર્ણ હોય છે. એમણે તેનો અનુભવ લીધેલો હોય છે. તેથી તેમણે અગમ-નિગમનું જ્ઞાન હોય છે. પરબ્રહ્મમાં તે સમરસ થયેલા હોઈ બીજાને પણ એ જ્ઞાનનો લાભ કરી આપે છે. તેમની કૃપાદૃષ્ટિથી મોક્ષપદ મળતું હોવાથી તે મેળવવા માટે સદ્‌ગુરુ ચરણે પોતાનું તન, મન અને ધન અર્પણ કરવું અને તેમના વચનનું શ્રદ્ધાથી પાલન કરવું એટલે તેમની કૃપા દૃષ્ટિ થશે. ઈશ્વરના જે અવતારો થયા તેમણે પણ ગુરુ સેવા કરી છે. પ્રભુ રામચંદ્રજી જ્ઞાની હોવા છતાં વસિષ્ઠની આજ્ઞામાં રહી બ્રહ્મજ્ઞાન મેળવ્યું હતું. તેમજ ભગવાન શ્રી કૃષ્ણજીએ પણ સાંદિપની ગુરુની સેવા કરી હતી. આ ઉપરથી ગુરુ મહિમા કેટલો અગમ્ય છે તેનો ખ્યાલ આવશે. બલિરાજા દાનવીર હોવા છતાં તેમણે ગુરુની આજ્ઞાનો ભંગ કર્યો તેથી તેમને પાતાળમાં જવું પડ્યું. સદ્‌ગુરુની કૃપા વિના તરી શકાય નહીં. તેથી તેમની આજ્ઞા મુજબ જ માણસે વર્તન કરવું.

હરિઅંશ તેને જાણવો, જ્યાં હરિ ગુણ ગવાય;
ધ્યાન મૂર્તિ તે તો સોહી, અવર નહિ દૂજા કોઈ.

એવી રચનાએ સદ્‌ગુરુ શોધવા રે, વેદ વર્ણવ્યા હોય;
એ રે વિના જુગમાં જેટલા રે, સદ્‌ગુરુ પાખંડી જોય.
અંશાદી પાત્ર જાણજો રે, ગોર ઈમામશાહ નામ;
પુત્ર નીતિવાનના રે, કરવા ઉજ્જવળ કામ.
વાત સાંભળો શુદ્ધ ચિત્તથી રે, જશ સદ્‌ગુરુજીના ગાઉં;
અનેક ચરિત્ર જેહનાં, વારી વારી રે જાઉં.
જીભ્યા એ જશ પૂરજો રે, હોએ પૂરણ કામ;
લજ્જા રહે જુગમાં માહેરી રે, સાચા સદ્‌ગોર ગુણવાન.

દુનિયામાં અવતાર લેવાના કારણનો ખુલાસો સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજે કર્યો છે. ગીતામાં ભગવાન શ્રી કૃષ્ણના કહ્યા પ્રમાણે દુનિયામાં જે વખતે દૈત્ય-દાનવોનું જોર વધી સંત મહાત્માઓને તકલીફ થાય છે અને અરાજકતા ફેલાય છે ત્યારે તે દૂર કરવા માટે ચરાચરમાં વ્યાપ્ત હોવા છતાં ઈશ્વર અવતાર ધારણ કરે છે. વ્રત, તપ કરનારા યોગીઓને પણ જેનાં દર્શન થવાં મુશ્કેલ છે તે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા અવતાર ધારણ કરે છે ત્યારે તેના દર્શનનો માર્ગ સુલભ બને છે. તેના દર્શન માટે સરળ અને સહેલો ઉપાય એટલે અવતારપાત્રની ઓળખ કરાવી લેવી એ છે.

જે યુગમાં જે અવતારનું કાર્ય ચાલુ હોય તે યુગમાં તેની જ ભક્તિ કરવી જોઈએ. તેના માટે સદ્‌ગુરુ જોઈએ. બગીચાની વ્યવસ્થા સાથે માળીની જરૂર છે તેમ સદ્‌ગુરુ આ જગત રૂપી બગીચાનું કાર્ય કરતા હોય છે. સદ્‌ગુરુ પ્રત્યેક યુગમાં યુગધર્મને પ્રકાશિત કરે છે. અવતાર પ્રગટ થતાં પહેલાં

તે દુનિયાને આગમજ્ઞાન આપે છે. અને સત્‌ધર્મનું બીજારોપણ કરે છે.

સત્‌પંથ ધર્મ અનાદિકાળથી ચાલતો આવેલો હોઈ તેનું અંતરંગ એક જ હોય છે. માત્ર તેનું બાહ્યસ્વરૂપ પરિસ્થિતિ મુજબ દરેક વખતે બદલાય છે. સત્યયુગમાં બ્રહ્મદેવે સ્થાપના કરેલો સત્‌પંથ યુગધર્મ ત્રેતાયુગમાં તે વખતની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે ફેરફાર કરી વસિષ્ઠે જગત આગળ મૂક્યો અને વ્યાસજીએ દ્વાપર યુગનો સત્‌પંથ ધર્મ પણ તે પ્રમાણે ફેરફાર સાથે મૂક્યો. હાલ કલિયુગમાં તે જ સત્‌પંથ યુગધર્મ પરિસ્થિતિ મુજબ યોગ્ય ફેરફાર કરી યુગગુરુ સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજે દુનિયા આગળ મૂક્યો છે.

આ રીતે સત્ય, ત્રેતા અને દ્વાપર યુગમાં જગતના ઉદ્ધાર માટે અનુક્રમે સદ્‌ગુરુ બ્રહ્મા અમરતેજ, વસિષ્ઠ અને વ્યાસજી તે તે યુગમાં સદ્‌ગુરુ રૂપે થઈ ગયા, તેમ કલિયુગમાં સદ્‌ગુરુ રૂપે શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ અવતર્યા છે. તેમના જીવનચરિત્ર સંબંધે મળી શકી તેટલી માહિતી આપીએ છીએ.

પ્રથમ દેશ પંજાબમાં, મૂળ ગુરુનું સ્થાન;
સાહેબ ઉંચ્ચ ઘર અવતર્યા, કરવા પૂરણ કામ.
બ્રહ્મ કુળ વંશ તેહનું રે, જાત ગુણાતીત પ્રમાણ;
ઉત્તમ કુળ તે જાણવું રે, જે કુળ બ્રહ્મા વિષ્ણુ રે જાણ.
અવતર્યા શુદ્ધ દેહથી રે, સાથે મળ નહીં લગાર;
નૂર આકાશેથી આવીયું રે, તેજ ઘેર મોઝાર.

પ્રકાશ તેહનો પ્રસર્યો રે, રાત્રે પૃથ્વી મોઝાર;
સર્વે તે એમ જ જાણીયું રે, દિનમણી ઊગ્યો આ વાર.
મોટા ઋષિવર જેટલા રે, આવ્યા દર્શન માટ;
દેવઋષિ, જોષી તેટલા રે, ચાલ્યા દર્શન વાટ.

દર્શન આવ્યા સદ્ગોરને, દેવ ઋષિ જે નામ;
ઉરમાં ઉમંગ માય નહીં, કરે કોટિક પ્રણામ.

વિધવિધ પ્રકારે વિનવે, સદ્ગુરુજીને જાણ;
વળી વળી સૌ પાય નમે રે, કરગરી ઓચરે વાણ.
અરદાસ કરે સૌ સાથમાં રે, સ્વામી સકળ ગુણ જાણ;
ન જોજો કરણી અમ તણી રે, સેવક તારા રે જાણ.
અનંતનો સંગ મેળવવો રે, રખે વિસારો મોરાર;
શરણમાં અમને રાખજો રે, સંસાર ન લોપે લગાર.
વિનવી વિનવી સૌ ગયા રે, સૌ સૌ ને ગામ;
શ્રી હરિના જશ ગાય છે રે, દાસ સેવકના પ્રણામ.

વૈકુંઠ પહોંચ્યાં વધામણાં, જય જયકાર જો થાય;
જતી સતી સૌ ઉમંગથી, દર્શન કરવા ને જાય.

ઈ.સ. ૧૪૪૦ના સમયમાં પંજાબદેશના 'ઉચ્ચ મૂલસ્થાન' એટલે જ મૂલસ્થાન ગામે શ્રી ઈમામશાહ મહારાજનો જન્મ બ્રહ્મકુળમાં થયો. તે વખતે આ બ્રહ્મકુળ દરેક રીતે આગળ પડતું સુશિક્ષિત અને સંસ્કારી હતું. વર્ષોથી તે બ્રહ્મકુળના લોકોને ધર્મ અને વેદશાસ્ત્રની સારી માહિતી હતી. લોકોને

ધર્મોપદેશ કરી તેમને સન્માર્ગે લાવવા એ તેમનું મુખ્ય કામ હતું. તે માટે તેઓ ગામે ગામ ફરતા રહેતા. તેમના દાદાના સમયથી તેઓ મુલસ્થાન ગામે રહેતા હતા.

જન્મથી જ તેમનું નિર્મળ પવિત્ર અને સુવર્ણ જેવી ક્રાંતિવાળું દિવ્ય સ્વરૂપ હતું. તેમનું તેજ મહાન બ્રહ્મજ્ઞાની જેવું હતું. તેમનું સ્વરૂપ તપસ્વી જેવું અને મુખમંડલ શાંત અને તેજસ્વી હતું. આવા તેજસ્વી દિવ્ય રત્નની વાત સાંભળી ગામે ગામના લોકો તેમના દર્શન માટે આવવા લાગ્યા. કેટલાક ભાવિક લોકો તેમના દર્શનથી કૃતાર્થ થવાનું માનવા લાગ્યા. દેવલોકમાં પણ જયજયકાર થઈ ગયો. સાધુ-સંતો, સતીઓ પણ સદ્‌ગુરુના દર્શને આવવા લાગ્યાં.

બાળપણમાં જ માતા-પિતાનું અવસાન થવાથી પાડોશમાં રહેતા મુસલમાન સદ્‌ગૃહસ્થે તેમનો પાલકપુત્ર તરીકે ઉછેર કર્યો અને પછી તે પાલકપિતાએ સદ્‌ગુરુનું ઈમામશાહ નામ ધારણ કર્યું હતું.

દિવસ જાય ઉમંગમાંરે, મા ને હરખ ન માય,
રજની તે વીતે વાત વાતમાં રે, પિતા આનંદે ઉભરાય.
રાત દિવસ એમ વહી જાય રે, કરતાં બાળ વિનોદ,
આચરણ સરવે શોભતાં રે, ટાળે જોગ વિયોગ.
દિવસ વીતે એક પલમાં રે, ઘડી એકમાં માસ,
વરસ વીતે એક દાડલે રે, વીત્યા ચાર વરસ ને માસ.
ગુરુ દક્ષિણા આપીને રે, મૂક્યા શાળા મોઝાર,
ભણેલા શું ભણે રે, ચાલ્યા ગુરુજી શાળાએ તે વાર.
ચૌદ વિદ્યા ગુણ જાણે જે, જ્ઞાતા દાતા આપ,
લોકાચારે ચાલીયા, ગયા દિવસ આઠ.

અકળ કળા એહની રે, કળી કથી ન શકાય,
દાતા દયાળુ દીનનો રે, દુ:ખ દર્શનથી જાય.
રોગી દોગી હતા જેટલા રે, આવે ગુરુજીની પાસ,
ટાળે છે તાપ તેહના રે, ન હોય જેની રે આશ.
આઠ દિવસ નિશાળમાં રે, ગયા પરમાર્થ કાજ,
અષ્ટમા સિદ્ધિ આપવા રે, આશ્રિતોને દેવાને રાજ.
અનેક ચરિત્ર નિશાળમાં રે, કર્યાં ગુરુજીએ સાર,
કથન કથી હું નવ શકું રે, વાણી અપરંમપાર.

આમ જોતજોતામાં ચાર વર્ષ પૂરાં થયાં. શ્રી ઈમામશાહ મહારાજને ચૌદ વિદ્યાનું જ્ઞાન અને આત્મજ્ઞાન જન્મથી જ હતું. ચારે વેદોનું પણ સંપૂર્ણ જ્ઞાન હતું. પરંતુ લોકાચાર પ્રમાણે તેમના પાલક પિતાએ તેમને નિશાળમાં ભણવા મોકલ્યા.

આખાય જગતને જ્ઞાન આપનારા એમને કોણ શીખવાડે ? પણ પાલક પિતાની આજ્ઞા અનુસાર ઈમામશાહ નિશાળમાં ગયા. ત્યાં તે બાળકોને આશ્ચર્યકારક ચમત્કાર બતાવતા. ગરીબ બાળકોને કપડાં આપ્યાં, મંદબુદ્ધિના બાળકોને હોંશિયાર કર્યાં, બહેરાને સાંભળતા કર્યાં, લૂલાને સાજા કર્યાં. આ બધા ચમત્કાર તેમણે દૈવી શક્તિને પ્રતાપે કર્યાં, તેથી બધાં બાળકો તેમના તરફ આકર્ષાઈ આદરભાવથી જોવા લાગ્યાં. ધીમે ધીમે આ હકીકત સારાયે શહેરમાં ફેલાઈ ગઈ. તેમના અલૌકિક ગુણોથી સૌ આશ્ચર્યચકિત થયાં, ગામમાંથી પણ પોતાની બીમારી દૂર કરવા માટે ઈમામશાહ મહારાજ પાસે

લોકો આવવા લાગ્યાં અને માત્ર તેમના દર્શનથી જ એ લોકોની બીમારી દૂર થતી.

આ તેમની દિવ્ય શક્તિની કીર્તિ સુવાસિત ફૂલની જેમ બધેય ફેલાવા લાગી. તે માત્ર આઠ જ દિવસ પરોપકારની ખાતર નિશાળમાં ગયા. તે કોઈની સાથે ભેદભાવ રાખ્યા વગર સમાન ભાવથી અને આત્મભાવથી રહેતા. તેમના આ ગુણોથી અને વર્તનથી બધા લોકો તેમને ધન્યવાદ આપી જયજયકાર કરતા.

• • •

-: બધિર મૂંગાને કાન અને વાચા :-

એક વખત એવું બન્યું, તે જ નગર મોઝાર,
શેઠ નગર ત્યાં તણો, આદ ભક્ત અવતાર.

એક વણિક શોભતો રે, નામ વીરચંદ જાણ,
આવ્યો તે નિશાળમાં રે, સાથે લઈને બાળ.
વરસ સાતનો બાળક રે, લઈ આવ્યો તે વાર,
કાનેથી સાંભળે નહીં રે, બધિર અપરંમપાર.
રેવણ દાસ નામનો રે, બુદ્ધિ બળ અપાર,
જીભ મળે નહીં બોલવા રે, ડૂબ્યો દુઃખ દરિયા મોઝાર.
આવી બેઠો સૌ સાથમાં રે, ગયો સદ્‌ગુરુશાહની પાસ,
વીરચંદ સેવક એમ ઓચરે રે, સદ્‌ગુરુ સાહેબની સાથ.

ચારે જુગના ગોરજી, સત્ય બળ નિધાન,
શરણે આવ્યો હું તમ તણે, રાખો સેવકનું માન.

માન રાખો મારું માવજી રે, ટાળો દિલનાં રે દુઃખ,
બાળક મારે એક છે રે, આપો તેને રે સુખ.

પારસમણી સંગ લોહ પડે રે, થાય તેનો રે સ્પર્શ,
ઓચિંતું કંચન ઉપજે રે, થાય ઉત્તમ રસ.
કલ્પતરુ નિજ છાયામાં રે, ભૂખ્યો ન રહે કોઈ,
કામધેનુની ઓથમાં રે, ક્ષુધા દૂર જ હોઈ.
ચંદનના સંગથી રે, ઉપજે શીતળતા અંગ,
અગ્નિ તેને લોપે નહીં રે, જો હોય ચંદનનો સંગ.

આપ સંગમાં રહી મુજ, પુત્ર દુઃખી રહે કાયે,
મહિમા વધશે આપનો, મારું તે શું જાયે.

કાન આપો કોડામણા રે, સાંભળે આપની વાણ,
રસના એ જશ ગાય આપના રે, કૃપા કરોને સુજાણ.
પ્રીત પારસમણી પિછાનીયા રે, કરો લોહને હેમ,
દારિદ્ર મારાં ટાળજો રે, રાખી કુશળ ક્ષેમ.
મરજાદ આપની કેટલી રે, કોને કળી ન શકાય,
કરતા હરતા કામના રે, ચૌદ લોકમાં જાય.
અરદાસ સાંભળી શેઠની રે, બોલ્યા સદ્‌ગુરુ શાહ,
પુત્ર તારો પ્રીછજે રે, થાશે કુશળ કલ્યાણ.

શબ્દ સફળ થયો ગોરનો, ત્રુઠ્યા દેવ મોરાર,
શ્રવણ રસના ઉઘડી; કરતાં ને શી વાર.

મૂલસ્થાન શહેરમાં વીરચંદ નામે એક માલદાર વેપારી રહેતો હતો. તે જેવો શ્રીમંત હતો તેવો જ ભક્ત પણ હતો. દરેક સાથે તે નમ્રતા અને મિત્રભાવથી રહેતો. લોકો તેને દેવ સમાન માનતા. તેને રેવણદાસ નામનો એક પુત્ર હતો.

પણ તે જન્મથી જ બહેરો અને મૂગો હતો. આથી રેવણદાસ અને તેનાં માતાપિતા બહુ દુઃખી હતાં.

એક દિવસે ઈમામશાહ મહારાજના ચમત્કારોની વાત આ વેપારીના કાને ગઈ. તે પોતાના મૂગા દીકરાને લઈ નિશાળમાં ઈમામશાહ મહારાજ પાસે ગયા અને કહ્યું કે, હું તમારે શરણે આવ્યો છું ! કૃપા કરી મારા આ મૂગા દીકરાને વાણી આપો અને તે બહેરાને સાંભળતો કરો. આપનો મહિમા અગાધ છે માટે કૃપા કરી મારું આ દુઃખ દૂર કરો.

વીરચંદની આ વિનંતી સાંભળી સદ્‌ગુરુશ્રી ઈમામશાહ મહારાજ બોલ્યા : "તારું અને તારા દીકરાનું કલ્યાણ થશે.' સદ્‌ગુરુના મુખેથી આ શબ્દ નીકળતાં જ એનો દીકરો બોલવા અને સાંભળવા લાગ્યો. આ રીતે વીરચંદ શેઠ અને તેમના દીકરાનું દુઃખ કાયમનું દૂર થયું અને આનંદથી આભાર માનતા ઘેર ગયા.

• • •

-: આંધળાને આંખો :-

દુઃખ ગયાં વણિકનાં રે, સુખી પુત્ર જો થાય,
જય જય કાર થઈ રહ્યો રે, જશ સૂરી નર ગાય.
એક વખત મૂલસ્થાનમાં, ફરતા ગુરુજી આપ,
નગરની શોભા નિહાળતા રે, ત્યાં આવી સ્ત્રી જાત.
આવી ગુરુજી આગળે રે, બોલી દિલની વાત,
પુત્ર મારાને નેત્ર નહીં રે, દુઃખી થાય છે માત.

જન્મ થતાં પુત્ર અંધ થયો રે, કૃપા કરો જુગ રાય;
શરણે આવેલાને ઉગારજો રે, કરજો સેવકને સહાય.

સદ્‌ગુરુ સાહેબ બોલીઆ, સાંભળ મારી વાત;
જન્મ અંધ તે કેમ ટળે, કરોડ કરો ઉત્પાત.

વળતાં તે વનિતા ઓચરે, ઓસડ કરીઆં અપાર;
ઉપચાર સર્વે અવળા થયા રે, શરણે છઉં કિરતાર.
છેડો જાલ્યો હવે આપનો રે, ઊભી કરું છું અરદાસ;
છોડાવો મારા માવજી રે, છીએ તમારા રે દાસ.
અનેક પ્રકારે ઓચરે રે, લાગે લળી લળી પાય;
ઉગારો દીનાનાથજી રે, જન્મ અકારત જાય.
તારું તે તેમાં નહિ ઘટે રે, થાશે હમારું રે કામ;
દરિયાનું નીર ઘટે નહિ રે, થાએ સૃષ્ટિનું કામ.

શરણે સેવક જે ચડે, તજી તે કેમ દેવાય;
બાંચ ગહ્યાની લાજ છે, વિચારો યુગરાય.

કકળતી દીઠી કામિની રે, બોલ્યા સદ્‌ગુરુ શ્યામ;
સદ્‌ગુરુએ કારણ શું કહે રે, શેનાં માગે છે કામ.
કારણ રડવાનું કોણ છે રે, શાને રોક્યાં આ ઠામ;
દુઃખ તે એટલાં શાને કરે રે, શું બગડ્યું છે કામ.
બાળક સાથે આ કોણ છે રે, શું એનું રે નામ;
કારણ એનું શું છે રે, કહો સાચું કામ.
આપે દયાળુ દાતારજી રે, ત્રુઠ્યા ત્રિપુર રાય;
સ્ત્રી એ ઠેકાણે ઓચરે રે, સાંભળો જુગરાય.

રહેવાસી તમ નગરનાં, ખત્રી જાત કહેવાય;
કેસર મારું નામ છે, પુત્ર દુ:ખે ના રહેવાય.

ધનો આ પુત્રનું નામ છે રે, જન્મ્યો જેણી રે વાર;
જન્મતાં અંધ આ થયો રે, દુ:ખ ટાળો દાતાર.
દુ:ખમાં જોઈ દામની રે, આંખે આંસુ ધાર;
આક્રંદ કરતી આફળે રે, નમે શીશ વારંવાર.
દયા લાવી દાતારજી રે, બોલ્યા અમૃત વાણ;
દુભાય નહિ તું દીકરી રે, કહું છું સાચ નિર્વાણ.
પુત્ર તારો આજ પોઢશે રે, રજનીએ જે વાર;
દિનકર સંગાથ ઉઠશે રે, ટળશે અંધ અવતાર.

મમતા મૂકી મન તણી, જાજે તારે ઘેર,
પુત્ર તારો દેખશે, રવિ ઉગતાં પોર.

દુ:ખ ટાળ્યાં તે દાસનાં રે, નેત્ર આપ્યાં તે વાર;
જુગમાં જશ ગવાએ છે રે, ભલે આવ્યા દેવ મોરાર.
ઘર ગઈ કામિની જ્યાંહ રે, પુત્ર લઈને સાથ;
રજની વીતી વાતમાં રે, થયો દિવસ પ્રભાત
હરખીને જોયું પુત્રને રે, નેત્ર થયાં ને પ્રકાશ;
આનંદ અંગે ઉલટ્યો રે, વળી કરે છે ઉલ્લાસ.
કામ કર્યા અનેકનાં રે, કહેતાં આવે ના પાર;
સદ્‌ગોર બ્રહ્માજી પ્રગટ્યા રે, થયો જુગમાં વહેવાર.

એક દિવસ સદ્‌ગુરુશ્રી ઈમામશાહ મહારાજ મૂલસ્થાન

શહેરની શોભા જોતા હતા ત્યારે એક સ્ત્રી તેમની પાસે આવી અને તેણીએ કહ્યું: 'ગુરુ મહારાજ ! આપને નમસ્કાર કરું છું. મારા આ આંધળા દીકરાને દૃષ્ટિ મળે એવી કૃપા કરો. આ સેવિકા ઉપર દયા કરો.' એમ કહી તેણે પોતાના આંધળા દીકરાને તેમના ચરણ પાસે મૂક્યો.

સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજે કહ્યું કે: આ જન્મથી જ આંધળો હોવાથી તેનો કંઈ પણ ઈલાજ થશે નહીં. તેથી તે સ્ત્રીએ કરગરીને આજીજીપૂર્વક કહ્યું કે: 'મહારાજ ! મેં ઘણી દવાઓ કરી પણ કંઈ અસર થઈ નહીં. તેથી હું આપને શરણે આવી છું. મારો આ એકનો એક દીકરો આંધળો છે. તે સારો નહીં થાય તો એનો જન્મારો ફોગટ જશે, જેથી મારા ઉપર દયા કરી મારું આ દુ:ખ દૂર કરો. એ સ્ત્રીના કાલાવાલા સાંભળી સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજે કહ્યું કે: આટલો વિલાપ કેમ કરે છે ? તારી શી ઈચ્છા છે તે મને કહે ?'

તે સ્ત્રી બોલી: 'હું મૂલસ્થાનની રહીશ છું, મારું નામ કેશર છે, ખત્રી-જાતિની છું. મારો આ દીકરો ધનુ જન્મથી જ આંધળો હોવાથી હું ઘણી દુ:ખી છું. મારા ઉપર દયા કરો.' એમ કહી વિલાપ કરવા લાગી. કેશરનું દુ:ખ જોઈ સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજે તેને અભય આપતાં કહ્યું; 'આ તારો છોકરો રાત્રે સૂઈ સવારે ઉઠશે ત્યારે તેને દૃષ્ટિ આવેલી છે એમ તું જોઈશ.

તે સ્ત્રી આનંદથી ઘેર ગઈ. રાત ક્યારે પૂરી થશે અને સૂર્યોદય ક્યારે થશે એવું તેને થવા લાગ્યું. તે ઈશ્વરનું નામ સ્મરણ કરવા લાગી. સૂર્યોદય થતાંની સાથે તેનો પણ ભાગ્યોદય

થયો. કારણ છોકરો ઊંઘમાંથી જાગૃત થતાં જ તેને એકદમ પ્રકાશ દેખાવા લાગ્યો. તેને દૃષ્ટિ આવી એ જાણી મા ખૂબ આનંદમાં આવી અને સદ્‌ગુરુના ગુણગાન ગાવા લાગી. તેનું દુ:ખ કાયમનું દૂર થવાથી તેણે ગરીબોને અન્નદાન કર્યું અને સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજના યશોગાન કરવા લાગી.

આ પ્રમાણે અનેક દુ:ખીજનોના દુ:ખ દૂર કરી તેમને સુખી કર્યાં અને તેમણે લોકોના જીવનમાં પ્રકાશ પાથર્યો ?

• • •

-: જોગીઓ સાથે સંવાદ :-

એક સમે જોગી આવીયા, કરવાને સંવાદ;
બાળ વયમાં બળ નિધિ, બોલ્યા તેની સાથ.

જોગે તે ભોગ દેખાડીયો રે, ટાળ્યો તેમનો અહંકાર;
અભિમાન ઉતારીનો રે, કર્યા સેવક તો વાર.
કાનપુરનો કાશ્મીરના રે, કર્ણાટક કહેવાય;
કોંકણનો કલોલના રે, આવ્યા હતા તે માંય.
સત્‌પંથ ધર્મ બતાવ્યો ત્યાં રે, ઉંચ શહેર મોઝાર,
યુક્તિ ઓળખાવી યોગની રે, ગ્રહસ્થાશ્રમમાં નિર્ધાર.
સંસાર વહેવાર જાણવા રે, કહ્યો કરીને વિસ્તાર;
યોગીએ સદ્‌ગુરુ ઓળખ્યા રે, નમ્યા ચરણ મોઝાર.

સર્વે સેવક તે ઓચરે, ગુરુજીને તે વાર;
ગુજરાત જાવો વાલમા, કરવા યુગ ઓધાર.

એક વખત મૂલસ્થાન શહેરમાં કેટલાક 'યોગી' લોકો આવ્યા. તેમના સાંભળવામાં બાલ ઈમામશાહની કીર્તિ આવી હતી અને તેઓ આ દિવ્ય શક્તિધારી બાળકને મળવા આવ્યા. તેમને મનમાં થયું કે આપણે યોગીઓ જીવનભર યોગ સાધના કરીને હજી જે સાધ્ય કરી શક્યા નથી તે આ નાના બાળકને ઘેર બેઠાં સાધ્ય કેવી રીતે થાય ? એવો વિચાર કરતા યોગી લોકો આવી પહોંચ્યા. આ યોગી લોકો સંઘ લઈ ચાલતા જતા હતા. તેમના સંઘમાં વિવિધ પ્રદેશના લોકો હતા. તેમને બાળ ઉંમરના શ્રી ઈમામશાહે સર્વ પ્રકારની યોગક્રિયાઓનું દર્શન કરાવ્યું અને સંસાર શું છે, જગત જગદીશ અને તેની માયા આ સર્વ વિસ્તારથી સમજાવ્યું. તેનાથી તે યોગી લોકોનો અહંકાર નષ્ટ થયો અને તેમને સત્ અને અસત્ વિવેકથી કેવી રીતે જાણવું એવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. પોતાની મુદ્રિકા કાઢી તેમને અર્પણ કરી એટલે કે તેમને ગુરુ બનાવ્યા.

-: ગુજરાત જતાં એકદમ પિતાના સ્વર્ગવાસની ખબર :-

ગુજરાત જવા ને નીકળ્યા રે, પંથે ચડીયા રે આપ;
દિવસ વિત્યા કાંઈ વાટમાં રે, સવા બસો ગાઉ થાય.
રાત હતા એક ગામમાં રે, અંતર્યામી રે આપ;
નગર વાસી ટોળે મળી રે, કરતા શાસ્ત્રાલાપ.
ચર્ચા થતી ત્યાં દેવની રે, ગુરુજી મુખથી રે જાણ;
આનંદ મગ્ન બની રહ્યા રે, ગ્રહે ગૂઢાર્થની વાણ.
શોક ત્યાં લેશ દીસે નહીં રે, ઝળહળે જ્યોત ચમકાર;
ગેબીએ ગેબ ત્યાં જાણીયું રે, આવ્યો મનમાં વિચાર.

ઈ.સ. ૧૪૪૮ સાલની વાત છે. એક દિવસ પિતા પુત્ર બેઠા હતા ત્યારે તેમના પાલક પિતાએ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજને બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ ગુજરાતના લોકોને આપવા માટે જવાની આજ્ઞા આપી. મુસાફરી માટે તેમને રથ જેવી એક બળદગાડી અને સેવા માટે પોતાના પરમ શિષ્ય હાજરવીરને પણ તેમની સાથે મોકલ્યા. પિતાની આજ્ઞાનુસાર સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ પોતાના સેવક સાથે ગુજરાત જવા નીકળ્યા. તે વખતે તેમની ઉંમર માત્ર આઠ વરસની હતી. મુસાફરી કરતા કરતા તેઓ ૨૨૫ ગાઉ દૂર જઈ પહોંચ્યા.

એક દિવસે એટલે સંવત ૧૫૦૫, કારતક વદ ૪ ના દિવસે મુસાફરી દરમ્યાન રાત પડવાથી કશમોરા શહેરની નજીક કોટલી ગામે તેમણે મુકામ કર્યો. ત્યાં શહેરના ઘણા લોકો આવ્યા હતા. બ્રહ્મજ્ઞાનની ચર્ચા થઈ રહી હતી. તેથી તે લોકો આનંદથી ડોલવા લાગ્યા. ગુરુજીનો ચહેરો અનુપમ તેજથી ખીલી ઉઠ્યો હતો.

ગુરુજી વાણી ઓચરે, સાંભળો મુનિવર નમ્ર;
પિતાએ જામો ફેરવ્યો, જે પ્રગટ સાચા બ્રહ્મ.
સેવક સૌ અચરત થયાં રે, આ શું બોલે છો નાથ;
કારણ તે આ શું થયું રે, કહેજો ખરેખર વાત.
બોલ્યા ગુરુજી સૌ સાથમાં રે, પિતા પોઢ્યા રે આજ;
જાવું જોશે પાછું માહરે રે, દાગ દેવાને કાજ.
પાંતી મારી મને ન મળી રે, લેવી પિતાજીની પાસ;
દાગ કર્યા પહેલાં પહોંચવું રે, ચાલો હોય જેને આશ.

સત્ય કોઈ માને નહિ રે, સદ્‌ગુરુ શાહની વાત;
જાવા કોઈ તત્પર થયા રે, સાચા ગુરુજીની સાથ.

ગુરુજીના મુખકમળમાંથી બ્રહ્મોપદેશ વહેતો હતો. મધરાતનો સમય થયો હશે, એટલામાં એક આશ્ચર્યકારક ઘટના બની. ગુરુજીએ ઉપદેશ આપવાનું એકાએક બંધ કર્યું અને ધ્યાનસ્ત બેઠા. તેમનો આશ્ચર્યકારક ચહેરો જોઈ શિષ્યજનોએ આ બધું શું બન્યું છે તે જણાવવા વિનંતી કરી. સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ બોલ્યાઃ મારે હમણાં જ મૂલસ્થાન જવાની ઈચ્છા છે.

શિષ્યો બોલ્યાઃ 'મહારાજ, હમણાં મધ્યરાત્રીનો સમય છે. સવાર થશે એટલે જવા માટે કંઈ આયોજન કરીશું.'

સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ બોલ્યાઃ 'પિતાજી સ્વર્ગવાસી થયા છે. તેમની અંત્યવિધિ માટે મારે જવું જ જોઈએ. વળી તેમની પાસેથી મને મારી 'પાંતી' (એટલે દૈવી દેણ કળા) લેવાની રહી છે તેથી તેમને સમાધિ આપતાં પહેલાં મારે ત્યાં પહોંચવું જ જોઈએ.'

લોકો બોલ્યાઃ 'મૂલસ્થાન અહીંથી સવા બસો ગાઉ દૂર છે, તેથી ગમે તેટલી ઉતાવળ કરશો છતાં તે વિધિ પહેલાં ત્યાં શી રીતે પહોંચી શકાશે. છતાં સવાર થશે એટલે એક સાંઢણી આપીશું.'

સદ્‌ગુરુ બોલ્યાઃ 'સાંઢણીનો કશો જ ઉપયોગ નહીં થાય. કારણ કે તેથી બહુ મોડું થશે. મારે તો હમણાં જ નીકળવું જોઈએ. તમારામાંથી પિતાજીની અંત્યદર્શન કરવાની ઈચ્છા હોય તે પણ મારી સાથે ચાલો.'

હાંસી લોક કરે અતિ, મળીયો જાજો સાથ;
સદ્ગુરુ મૂલસ્થાને જઈ, મળશે પિતાને હાથો હાથ.

મૂરખ મર્મ જાણે નહિ રે, કરે હાસ્ય વિનોદ;
જોવાને સૌ ઊભા રહ્યા રે, નર નારીનાં થોક.
કર્તાએ કરામત દાખવી રે, રથ ઉડાડ્યો તે વાર;
સંગાથ આવ્યા જેટલા રે, લીધા તેટલાને સાથ.
વાતની વાતમાં પહોંચીયા રે, આવ્યા પોતાને દ્વાર;
વોળાવો ત્યાં સામો મળ્યો રે, પિતા તણો એ ઠાર.
અટકાવી યાત્રાને ઊભા રહ્યા રે, પાંતી લેવાને કાજ;
લોકોએ તે મનમાં વિચારીયું રે, આજ નહિ રહે લાજ.

શિષ્યોને ઘણી નવાઈ લાગી. તેમને લાગ્યું કે એટલે દૂર સુધી શી રીતે પહોંચી શકાશે અને મરેલા માણસ પાસેથી 'પાંતી' પણ કેવી રીતે મળી શકે ? વળી આપણને પણ તે શી રીતે લઈ જઈ શકશે ? બધું આશ્ચર્યજનક લાગે છે છતાં કેટલાક અનુયાયીઓ તેમની સાથે જવા તૈયાર થયા.

સદ્ગુરુએ પોતાનો રથ તૈયાર કરવા હાજરવીરને કહ્યું અને લોકોને કહ્યું કેઃ જેમને સાથે આવવાનું હોય તેમણે રથને મજબૂત રીતે પકડી રાખવો. તેથી જેમને ગુરુ મહારાજ સાથે જવાની ઈચ્છા હતી એવા ૪૦ અનુયાયીઓ આગળ આવી તેમને રથને મજબૂત રીતે પકડી રાખ્યો. તે વખતે રાતનો મધરાત પછીનો સમય હતો. રથને વળગેલા લોકોને સદ્ગુરુએ કહ્યું કે; દરેકે પોતાની આંખો મીંચી પ્રભુ સ્મરણ કરવું. આંખો બંધ કરતાં જ રથ ઊંચો થઈ વાયુવેગે ચાલવા લાગ્યો અને

સૂર્યોદય પહેલાં મૂલસ્થાન આવી થોભ્યો. તે વખતે પોતાના પિતાનો મૃતદેહ લઈ જવાતો હતો. સદ્ગુરુશ્રીએ આગળ જઈ પોતાનો હિસ્સો લેવા માટે મૃતદેહ થોભાવવા કહ્યું. પછી મૃતદેહ પાસે જઈ બોલ્યાઃ 'પિતાજી, મારો હિસ્સો હજુ સુધી મળ્યો નથી તે આપવાની કૃપા કરો.'

• • •

-: પિતાની સ્મશાનયાત્રા અટકાવી પાંતિ લીધી :-

લોકે જાણ્યું લજ્જા જાશે, ભૂંડું આ કહેવાય;
મૃત પાસેથી શું મળે, મૂઆં જીવતાં કાંય થાય.

આ સાંભળી લોકો આશ્ચર્યચકિત થયા. તેમણે સદ્ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજને કહ્યું કેઃ આ મૃતદેહ પાસેથી તમને શું મળવાનું છે ? તમારો હિસ્સો તો ઘેર જ રાખેલો છે. તે કંઈ આ મૃતદેહ સાથે થોડો જ છે ? માટે ચિંતા કે મોહ કરશો નહીં.

શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ બોલ્યાઃ 'ભાઈઓ, મને તો તે હિસ્સો મળવાનો જ છે, પણ મારે તે (સ્થાવર કે જંગમ મિલકત) લઈ શું કરવાનું છે ? એ તો નાશવંત છે. મારે એની બિલકુલ જરૂર નથી. મને તો બીજો અવિનાશી હિસ્સો જોઈએ છે અને પિતાજી તે આપ્યા વગર ગયા છે તે મને મળ્યા વગર હું આ મૃતદેહ લઈ જવા દઈશ નહીં.'

કેટલાક અશ્રદ્ધાળુ લોકોને શ્રી ઈમામશાહ મહારાજનું આ કહેવું ગમ્યું નહીં. તેમને મૂર્ખ ઠરાવી તેઓ હસવા લાગ્યા.

તેઓ બોલ્યા કેઃ ઈમામશાહ મહારાજ હજુ અજ્ઞાની છે તેમનામાં સમજ શક્તિ નથી. માટે તેમના કહેવા ઉપર વિશ્વાસ નહિ રાખતાં મૃતદેહ ઉપાડો. જેથી કેટલાક લોકો મૃતદેહ ઉપાડવા લાગ્યા પણ તે ઊંચકી શકાયો નહીં, લોકો આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા.

અજાણને મન ઓરતો રે, કર્તાને શેની વાર;
પુત્રે પિતાને બોલાવીયા રે, પાંતિ નહીં મેલું બાપ.
સવા પહોર દિવસ ત્યાં ચડ્યો રે, પિતાએ ઓચરી વાણ;
માળા તે લેઈ હાથમાં રે, જુવે સઘળો સાથ.
માળા આપી પુત્ર હાથમાં રે, માને નહિ રે મોરાર;
માળા તે ના હોય માહરી રે, વસ્તુ આપો દાતાર.
બીજી વારે મુખ કાઢીયું રે, સંદૂકમાંથી તે વાર;
સાકર આપી ત્યાં શોભતી રે, ગુરુ ઈમામશાહ ને સાર.
અચરત ત્યાં સૌ પામીયાં, આ તે શું કહેવાય;
મડદા જીવતાં થઈ, લેવડ દેવડ થાય.
હરખ્યા સેવક સાથના રે, હતા જે ગુરુજીને સાથ;
સૌ જન જશ ઓચરે રે, ચૌદ લોકના નાથ.
આવી નમ્યા ગુરુદેવને રે, હૈયે હરખ ના માય;
આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો રે, માનવ મંગળ ગાય.
વળતાં ગોરજી ચાલીયા રે, કેક નગર મોઝાર;
સંત અવિનાસી ત્યાં રહે રે, અવિગતનો અવતાર.
બાકી હતી પાંતિ જેટલી રે, લીધી અવિગત હાથ;
સ્વર્ગ દેખાડીને મોકલ્યા રે, ગુજરાત દેશની વાટ.

પાંતિ કેકથી લાવીયા, વસ્તુ મૂલ્ય અમૂલ્ય;
કોલ નરનો એટલો, આવશું તમારે અંશ કુળ.

બધાની નજર સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ અને તેમના પાલકપિતાના મૃતદેહ ઉપર લાગી રહી. સવા પ્રહર જેટલો સમય વીતી ગયો. એટલામાં પાલકપિતાએ પોતાનો હાથ બહાર કાઢ્યો અને પોતાના દેહ ઉપરથી માળા કાઢી ઈમામશાહને આપી, પણ ઈમામશાહને આટલેથી સંતોષ થયો નહીં. પછી ઈમામશાહે કહ્યું કેઃ આ માળા તો શ્રી ભાભારામની છે અને શ્રી ભાભારામને હું આપી દઈશ અને મને તો મારી વસ્તુ જોઈએ, એટલે પાલક પિતાશ્રીએ તેમને સાકર આપી અને વળતાં સંકેત કર્યો કે, તને તારી બાકી રહેલી ચીજ એક સંત પાસેથી ચાલીશ દિવસની અંદર મળશે. તેથી તું કેકનગર જા. આ મારું તને વચન છે. આ વચનના શબ્દો સાંભળીને શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ ગદ્‌ગદીત થઈને અશ્રુભીની આંખે દંડવત્ પ્રણામ કરીને આનંદિત થયા. આ જોઈ લોકો આશ્ચર્યચકિત થયા. મૃતદેહ જીવિત થયાનું જોઈ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ સાથે આવેલા લોકો આનંદમાં આવી જયજયકાર કરવા લાગ્યા. પછી બધાએ આદરભાવથી મૃતદેહ ઊંચક્યો અને છેવટે શ્રી ઈમામશાહ મહારાજે પોતાના હાથે પિતાજીનો અંતિમ સંસ્કાર કર્યો.

● ● ●

-: જોગીઓનો મેળાપ :-

વળતાં તે પંજાબ આવીયા રે, મૂળ પોતાને દેશ;
તેવામાં કૌતુક ત્યાં બન્યું રે, દીઠા ત્રણ જોગીનો વેશ.
દશોંદ લાવેલ ત્રણ દેશની રે, દેવા ગુરુજીને હાથ;
અઢારે ભાઈ આવી મળ્યા રે, ગોર ઈમામશાહની સાથ.
જોગીએ વાત ત્યાં ઓચરી રે, જોઈ સૌ પરિવાર;
દશોંદ લે કોણ માહરી રે, છે નીતિવાનનો બાળ.
બ્રહ્માનાં ચિન્હ દેખાડીને રે, દશોંદ ઉપાડે આજ;
ગોર ગુણાર્થ કહી ગયા રે, દેશું તેને રે હાથ.

પાલકપિતા સ્વર્ગવાસી થયા પછી શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ થોડા દિવસ મૂલસ્થાનમાં જ રહ્યા. થોડા દિવસ પછી કેટલાક યોગી લોકો (મુખી) દશાંશની રકમ લઈ આવ્યા. એ રકમ સાડા સાત લાખ રૂપિયા જેટલી હતી. પિતાજી નહીં હોવાથી એ રકમ કોને આપવી તે પ્રશ્ન ઊભો થયો. શ્રી ઈમામશાહ મહારાજના બીજા ભાઈઓ આ રકમ લેવા આગળ આવ્યા અને રકમ મેળવવા માટે ઝઘડો કરવા લાગ્યા.

તે જોઈ યોગી લોકો બોલ્યા કેઃ પિતાજીએ અમને કહ્યું હતું કે જેમનામાં બ્રહ્મકળા હોય તેને જ દશાંશ રકમ આપવી. તેથી આપના પૈકી જેમનામાં બ્રહ્મકળા હોય તો તે અમને બતાવો અને રકમ લો. તે સાંભળી રકમ લેવા માટે ઝઘડનારા ચૂપ થઈ ગયા પછી અને યોગી લોકો નિરાશ થઈ રકમ પાછી લઈ જવા લાગ્યા.

ત્યાં હાજરવીર બોલીયા, બોલ્યા જોગી સાથ;
જોવું હોય તો જોઈ લો, મૂકો બીજી વાત.

મળેલ વસ્તુઓ જેટલી રે, બંને ઠાઠથી જેહ;
દેખાડી જોગીને તેટલી રે, ત્યારે ઉપન્યો સ્નેહ.
ગોર બ્રહ્માજીની જેટલી રે, હતી ગુપ્ત એંધાણ;
વિસ્તારેલ જે વેદમાં રે, જોઈ સર્વે તે જાણ.
એંધાણ નરની જેટલી રે, ગોરે દેખાડી જ્યાંએ;
પરચા પૂર્યા તેમના રે, કળા બતાવી ત્યાંયે.
લાવી ધરી સર્વે આગળે રે, ગોર ઈમામશાહને પાએ;
હૈયે હરખ માયે નહિ રે, આનંદ કહ્યો ન જાયે.

એટલામાં હાજરવીર ત્યાં આવ્યા અને કહ્યું કેઃ રકમ પાછી કેમ લઈ જાવ છો ? અંદર શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ બેઠા છે તેમને મળો એટલે તમારું કામ થશે.

યોગી લોકોએ ઈમામશાહ મહારાજ પાસે જઈને કહ્યું કેઃ 'મહારાજ, અમે દશાંશની રકમ લાવ્યા છીએ. બ્રહ્મકળાનો પ્રતાપ બતાવો અને આ રકમ સ્વીકારો.' તે ઉપરથી ઈમામશાહ મહારાજે પોતાનું મ્હો ખોલતાં જ તેમાં તે યોગીજનોને ચૌદ ભુવનો દેખાવા લાગ્યાં. ગંગા, યમુના, પર્વતો, વનસ્પતિઓ, નવ ગ્રહ, તારા, સૂર્ય, ચંદ્ર વગેરે બધું જ દેખાવા લાગ્યું. યુગગુરુના જે લક્ષણો શાસ્ત્રમાં કહેવામાં આવ્યાં છે તે તમામ સદ્‌ગુરુમાં દેખાવા લાગ્યાં. તેથી યોગી લોકોને ખાત્રી થઈ કે સત્‌પંથની ઉજ્જવલ જ્યોતિ અહીં જ પ્રદીપ્ત થયેલી છે. આજ ખરેખર યુગગુરુ છે. તેથી પોતાની સાથે આણેલી દશાંશ રકમ તેમણે સદ્‌ગુરુને અર્પણ કરી. સદ્‌ગુરુએ તમામ રકમ ઘટપાટ પૂજા વિધિના માર્ગે બ્રહ્માર્પણ કરી ગરીબોને વહેંચી

આપી અને યોગી લોકોનો સત્કાર કર્યો. તેમની સાથે યોગજ્ઞાનની ચર્ચાની પણ શરૂઆત કરી. તે વખતે યોગી લોકોએ પૂછેલા અનેક પ્રશ્નોના સંતોષકારક જવાબ સદ્‌ગુરુએ કુશળતાથી આપ્યા. એ જ જ્ઞાન સદ્‌ગુરુના 'યોગવાણી' નામના ગ્રંથમાં લખી રાખવામાં આવ્યું છે. તેમાં કર્મયોગનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલું છે.

● ● ●

-: સિંધુ તીરે નાવિકનો ઉધ્ધાર :-

વળતાં ગુરુજી ચાલીયા, આવ્યા સિંધુ તીર;
નાવિક જીવણ ત્યાં આગળે, ઉતારતો હતો નીર.
સરિતા વહે અતિ પૂરમાં રે, બળ કહ્યું નવ જાય;
સિંધુ સાગર ઉમટ્યો રે, નીર નદીયે ના માય.
બેડીનું બળ ચાલે નહિ રે, આમ તેમ અફળાય;
સંગાથ લાગ્યો સૌ બૂડવા રે, રડારોળ રે થાય.
નાવિક વળતો ઓચરે રે, મૂલસ્થાન વાસી રે વીર;
સદ્‌ગુરુ તમે આવજો રે, અમને તાણે છે નીર.
આપદા માથે આવી પડી રે, નાવ નહિ જુવે તીર;
અવસરે આવો વાલમા રે, અમને દેવાને ધીર.
અરદાસ કરે જીવણ અતિ, દે છે સૌને ધીર;
વાલો મારો આવશે, ધરજો ધીરજ વીર.
મૂંઝાશો નહિ મારા બંધુવા રે, હિંમત હારો નહિ આજ;
અવસરે આવી ઉગારશે રે, સરશે આપણાં કાજ.

ચિંતા ટાળો તમે ચિત્તથી રે, રાખો ધારણ ધીર;
ઉગારવા વાલો આવશે રે, આતમના સધીર.
એક ચિત્તે આદર્યું રે, કીર્તન ગુરુજીનાં ગાએ;
બેડી તે લાગી બૂડવા રે, હાહાકાર ત્યાં થાયે.
બેડી વાળા સૌ બોલીયા રે, કરો કાંઈ ઉપાયે;
સદ્‌ગોર કોઈ ના આવીયા રે, જીવ સર્વે ના જાયે.

પંજાબમાં સિંધુ નદીના કિનારે એક ગરીબ નાવિક આવો જ પ્રેમઘેલો સદ્‌ગુરુનો પરમ ભક્ત હતો અને તેનું નામ જીવણ હતું. તે સિંધુ નદીમાં લોકોને સામે કિનારે લઈ જતો અને વળતાં આ કિનારે લોકોને લઈ આવતો. આ કામ કરતી વખતે તે હંમેશાં ઈશ્વરનું અને સદ્‌ગુરુનું સ્મરણ નિત્ય કરતો.

એક દિવસ વેપારી જેવા લોકોને ધંધાર્થે સામા કિનારે જવું હશે. તેથી સૌ આ જીવણની નાવમાં બીજા મુસાફરો સાથે સામે કિનારે જવા બેઠા. નાવડી નદીમાં ચાલવા લાગી. કુદરતને કરવું તે નાવ બરાબર નદીની વચ્ચે પહોંચી હશે અને ઉપર વાસમાં પુષ્કળ વરસાદ પડવાથી નદીનું પાણી એકાએક ચઢવા લાગ્યું. નદીએ ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું અને મોટાં મોટાં મોજાંના લીધે નાવડી આમ તેમ ડોલવા લાગી. સૌ વેપારીઓ ગભરાવા લાગ્યા અને આકુળ વ્યાકુળ થઈ ગયા. જીવણ નાવિકને ફાવે તેમ બોલવા લાગ્યા કે; તું અમને આ નદીમાં ડૂબાડવા માટે લાવ્યો છે કે શું ? ગમે તેમ કરીને અમને સામા કિનારે પહોંચાડ.

એકાએક આવી પડેલી આ આફત સામે નાવિક બિચારો શું કરે ! એ તો તરત જ સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ

અને પરમકૃપાળુ પરમાત્મા શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણ ભગવાનને પ્રાર્થના કરીને કહેવા લાગ્યો કેઃ હે સદ્‌ગુરુદેવ ! હે પરમકૃપાળુ પરમાત્મા ! આ ભયંકર તોફાનમાં મારી નાવડી સામે કિનારે પહોંચી શકે તેમ લાગતું નથી, અમે સૌ નિઃસહાય બની ગયા છીએ. પ્રભુ ! કૃપા કરી અમ સૌને બચાવી લો ! તમે જ અમારા આધાર છો નાથ ! આમ જીવણ સદ્‌ગુરુને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો અને વેપારીઓને કહેવા લાગ્યો : તમે સૌ હિંમત છોડતા નહીં. ધીરજ ધરો અને સદ્‌ગુરુને પ્રાર્થના કરો, તેઓ જરૂર આપણને બચાવવા આવ્યા વગર નહીં રહે.

નાવિકને ધિક્કારીયો, ફિટ ફિટ કહે છે લોક;
ઉપાય કરવા દીધો નહિ, માર્યાનો સાધ્યો જોગ.

મારવાને અમને લાવીયો રે, વહેર વાળ્યાં રે પૂર;
કીયા રે દિવસનો વહેરીયો રે, કર્યા ઘરથી દૂર.
અકળાયો જીવણ અતિ ઘણો રે, જીવણ જેનું રે નામ;
ઉતાવળો થઈ બોલીયો રે, સાંભળો સદ્‌ગુરુ શ્યામ.
પિતાજીએ આળસ કરી રે, જાય છે તારી રે લાજ;
લાજ જાશે ઓ વિઠ્ઠલા રે, જો બગડે આ કાજ.
નાવ ભરાણી નીરથી રે, નાવિકે જોયું જે વાર;
મરવાને તત્પર થઈ ગયો રે, પડવા સિંધુ મોઝાર.

જઈ ઝંપલાવે નીરમાં, મુખ ગોર બ્રહ્મા નામ;
વાલો મારો આવીયો રે, કરવા જીવોનાં કામ.

વેપારીઓ તો ગભરાઈ ગયા હતા અને સાથે સાથે અકળાઈ પણ ગયા હતા. તેથી તેમને ભગવાનને પ્રાર્થના

કરવાનું સૂઝતું જ નહોતું અને જીવણને ઠપકો આપવા લાગ્યા કે તું અમને આજ મારવા બેઠો છે. નાવડી ચલાવતાં આવડતી નહોતી તો અમને કેમ બેસાડ્યા ? નાવડીને સ્થિર કરી સામે કિનારે પહોંચાડ. અમારું મૃત્યુ થશે તો પાપ તને લાગશે. આવી આફત વેળાએ ભગવાનને પ્રાર્થના કરવાની ભૂલી જીવણ નાવિકને સૌ ઠપકો આપવા લાગ્યા.

જીવણે વેપારીઓને દિલાસો આપી સદ્‌ગુરુ મહારાજની અનન્ય ભાવે ફરીથી પ્રાર્થના શરૂ કરી. ભગવાન સતિયા લોકોની કપરા કાળમાં કસોટી કરે છે, તેમ નાવડીમાં પાણી ભરાવા લાગ્યું. સદ્‌ગુરુને અને ભગવાનને પ્રાર્થના ચાલુ જ છે. પરિસ્થિતિ ભયંકર થવા લાગી. નાવડીમાં બેઠેલા સૌ મદદ માટે બૂમો પાડવા લાગ્યાં. જીવણ આ પરિસ્થિતિ જોઈ નિરાશ થઈ ગયો અને તેને વિચાર્યું કે હવે મારી લાજ નહિ રહે, એટલે પોતાનો દેહ સિંધુ નદીને અર્પણ કરવા તૈયાર થયો અને તેને સદ્‌ગુરુનું સ્મરણ કરી નદીમાં ભૂસકો માર્યો.

દાસ દેખાણો ડૂબતો રે, ગોરે જાણી છે વાત;
વિલંબ કરવો નહિ ઘટે રે, કરશે આપઘાત.
દયા લાવી દાસ ઉપરે રે, પોતે દેવાને દાતાર;
આગળ આવી ઊભા રહ્યા રે, સદ્‌ગુરુ શાહ મોરાર.
કળા કળી કોઈ નવ શકે રે, આપ બાળે રે વેષ;
તારણહારા જગતના રે, ત્રિલોકી નરેશ.
દીન વચન દાસનાં રે, લાગ્યાં રુદિયા મોઝાર;
તાપ ટાળ્યો સૌ દેખતાં રે, લજ્યા રાખણહાર.

સહાય કરી જગદીશ્વરે, ભક્તોનું રાખ્યું નામ;
દાતા દાસ આધીન થઈ, આપ્યો આનંદ ઉર.

હાથ ઝાલ્યો નાવિક તણો રે, બીજો બેડી ને હેઠ;
ઉપાડી મેલી કાંઠડે રે, તીરે ઠેઠા રે ઠેઠ.
અચરજ થઈ ઊભો રહ્યો રે, લાગે ગુરુજીને પાએ;
નાવિકને સૌ વિનવે રે, ગુણ ગુરુજીના ગાએ.
સાંભળો નાવિક અમ તણી રે, અરજ દઈને કાન;
ગુણ જાણ્યો નહિ આપનો રે, કર્યું તારું અપમાન.
માફ ગુનો કરો અમ તણો રે, બોલ્યા આપને મેણ;
દેખાડો દીનાનાથ રે, કેવા સુંદર છે નેણ.

સામા તીરે ગોરજી, ઊભા બાળ વેષ દયાળ;
નાવિકજીએ ઓળખ્યા, ઓભલે ઊભા કિરપાળ.

નાવિક બોલ્યો સાથમાં રે, ઓ ઊભા દીના રે નાથ;
ભવતારણ ભાવિયો રે, નમીયો સઘળો સાથ.
સંઘ સઘળો આવીયો રે, નમે છે વારંવાર;
વિનંતી કરી અતિ પ્રેમથી રે, સહાય કરોને દાતાર.
વણઝારા સર્વે રાજી થયા રે, નમે ગુરુજીને શીશ;
કરગરી કરગરી વિનવે રે, રીસ મા કરશો જગદીશ.
અવગુણ ના જો જો અમ તણા રે, છીએ તમારા બાળ;
જો જો ના કર્તવ્ય અમ તણા રે, રાખો શરણે દયાળ.

વણઝારા સંતોષિયા, દાસનાં ટાળ્યાં દુઃખ;
એવી રીતે ટાળજો, ભાવીને ના રહે ભૂખ.

દૃઢતા દુ:ખ નિરવાણી રે, વિશ્વાસ અમર રુખ;
નીતિથી નજરે નિહાળીયે રે, અચળ અમર સુખ.
પ્રેમે પાળે છે આ જીવડો રે, નવમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય;
આચાર અમૂલ્ય એવડો રે, દસમો નિધિ લેખાય.
અબળ છે સબળમાં શોભતો રે, પાંચે પૂરણ હોય;
તેને ત્રિધા નડે નહિ રે, દર્શન દાતાનાં જોય.
તેથી કરી સુખ પામીયો રે, વળતો વણઝારો સંઘ,
પોત પોતાને પંથે પડ્યા રે, લેઈ ગુરુજીનો રંગ.

આ જોઈ ભક્તની લાજ રાખવા એ જ સમયે સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ પ્રગટ થયા અને તેમને જીવણને ઊંચકી લીધો, નદીમાં પાણી સ્થિર થઈ ગયું, નાવડી ડોલતી બંધ થઈ ગઈ. સદ્‌ગુરુએ જીવણ નાવિકને નાવડીમાં બેસાડ્યો અને પોતે નાવ ચલાવવા લાગ્યા. નાવડી સડસડાટ જલ્દીથી સામા કિનારે પહોંચી ગઈ. સૌ મુસાફરો અને વેપારીઓ સહીસલામત કિનારા ઉપર ઉતર્યા. આ ચમત્કાર જોઈ સૌ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા અને તેમણે સદ્‌ગુરુની ક્ષમા માગી અને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. જીવણ પ્રેમઘેલો થઈ સદ્‌ગુરુના ચરણમાં પડી ગયો. તેની આંખમાંથી હરખનાં આંસુ આવી ગયાં.

સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ બોલ્યા : ‘જીવણ, તારી દૃઢ શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને અટલ નિષ્ઠા જોઈ હું મારાં સર્વ કામ છોડી તારું રક્ષણ કરવા માટે અહીં આવ્યો છું.

જીવણ બોલ્યો: ગુરુ મહારાજ ! હું અપરાધી છું. મારા માટે આપને કેટલું બધું કષ્ટ ઉઠાવવું પડ્યું. તમે મારા

ઉપર કૃપા દૃષ્ટિ કરી, હે પરમાનંદ સ્વરૂપ દયાધાન ! હું આપને નમસ્કાર કરું છું. એમ ગળગળા થઈ સદ્‌ગુરુને દંડવત્ પ્રણામ કર્યા.

આ જોઈ મુસાફરો અને વેપારીઓ પણ ગળગળા થઈ ગયા અને દીનવદને બોલ્યા : હે સદ્‌ગુરુ મહારાજ ! અમે મહાન અપરાધી છીએ. તે અપરાધ બદલ અમને ક્ષમા કરી અમારા ઉપર કૃપા કરો. આમ અનેક રીતે સદ્‌ગુરુશ્રીને પ્રાર્થના કરી તેમને ભક્તિભાવથી નમસ્કાર કર્યાં.

સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજે સૌને પ્રેમથી શુભ આશીર્વાદ આપ્યા. ત્યાર પછી જીવણને આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપી તેને કૃતાર્થ કર્યો. તેથી તે આત્મચિંતન કરવા લાગ્યો અને મહાન જ્ઞાની થયો. બીજાઓને પણ સન્માર્ગે દોરવા લાગ્યો.

• • •

-: જુણબદીનાના સેવક :-

ગુરુજી ત્યાંથી ચાલીયા, ફરતા દેશવિદેશ;
જુણબદીને આવીયા, કર્યો ગરીબનો વેશ.
પ્રેમ જોવા સારું આવીયા રે, ગયા મંદિર મોઝાર;
સેવક પોતાના પિતા તણા રે, સેવક અપરંપાર.
ગુરુજી મંદિરમાં બોલીયા રે, સાંભળો મુનિવર ભાઈ;
પિતા નીતિવાનના દીકરા રે, હમો છીએ રે સહી.

સંતની જાત આ માહેરી રે, કેમ ભૂલો ગમાર;
વિચાર લાવી ઓરાધજો રે, જ્ઞાને જુવોને લગાર.
મૂઢ થઈ કેમ મેલીયો રે, નીતિ પંથ ધરમ;
અવળા પાટા કેમ થઈ ગયા રે, કાં કરો અભિમાન.

આગળ પ્રવાસ કરતા કરતા સદ્‌ગુરુશ્રી ઈમામશાહ મહારાજ 'જુણબદીના' આ ગામે આવી પહોંચ્યા. તેમની કીર્તિ ચારે તરફ ફેલાઈ ગઈ હતી. તેથી તેમના શત્રુ પણ ઘણા થયા હતા. જુણબદીના આ ગામે આવ્યા બાદ ખોજા ધર્મસ્થાનના મદાંધ અને સત્તાંધ સ્વાર્થી લોકોને તેમની જાણ થઈ. ત્યારે સદ્‌ગુરુશ્રી ઈમામશાહ મહારાજે ગરીબનો વેશ ધારણ કરી ખોજા ધર્મસ્થાનમાં પ્રવેશ કર્યો. અમુક ખોજાએ સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજને તુચ્છ સમજી તેમનું અપમાન કર્યું.

ત્યારે સદ્‌ગુરુશ્રી ઈમામશાહ મહારાજે કહ્યું: આ સર્વ બાહ્ય વાતો પ્રત્યે દુર્લક્ષ કરી એક બીજા તરફ પ્રેમભાવથી જોવાની દૃષ્ટિ રાખો. અભિમાન કરી રીતભાત છોડી આડા માર્ગે ન જાવ.

સેવક સર્વે ઓચરે, સદ્‌ગુરુ શાહની સાથ,
ન આપી પાંતિ તમને, પિતાજીને હાથ.
માને નહિ કોઈ તમને રે, નીકળો મંદિરની બહાર;
ખાવું પીવું કાંઈ નહિ મળે રે, સાચું માનો નિર્ધાર.
ગોરજી વળતાં ઓચર્યા રે, સાંભળો અજ્ઞાની લોક;
ભૂલ્યા ભમો છો ભવમાં રે, જુવો જોગ વિજોગ.
પુત્ર નીતિવાનનો જાણીને રે, માનો મુનિવર ભાઈ;
નહિ તો સર્વે હારશો રે, આખા ભવની કમાઈ.

રોષે ભરાણા માનવી રે, ગોર ઈમામશાહની સાથ;
હું તું કરવા લાગીયા રે, જાણે કરશે ઘાત.

તેવામાં વિપ્રિત બુદ્ધિ આવી,, એક શેતાન ચંડાળ;
સદ્‌ગુરુએ સાનથી, સમજાવ્યું ત્યાં તત્કાળ.

દયાળ દિલે લાવ્યા નહિ રે, અને મટાડી છે સર્વે ઉત્પાત;
કિરતાર આપ કોપે નહિ રે, કરે જો કોઈ ઘાત.
વિકાર રહિત છે નાથજી રે, સત્‌ બ્રહ્મ સ્વરૂપ;
દોષ તે દિલમાં નવ ધરે રે, સુખ સાગર અનુપ.
દયાવંતા દીશે ઘણા રે, ખમ્યાવંતા અપાર;
સુખ દુઃખ દિલમાં નવ રહે રે, એવા આપ સરદાર.
એક સેવક ત્યાં આવીયો રે, બોલ્યો ગુરુજીની સાથ;
મેહેર કરો મુજ ઉપરે રે, ચાલો મારા રે નાથ.

જમવા આવો વાલમા, વિનંતી ધરજો ઉર;
આપ ચરણ પ્રતાપથી, જાશે વિઘ્ન જ દૂર.

મહેર કરી દાસ ઉપરે રે, ઘેર જમવાને જાય;
નવનિધિ આપી તેહને રે, જાણી ચતુર્દિશ છાપ.
ગોરજી ચાલ્યા પ્રેમથી રે, ભક્ત પ્રેમજીને ત્યાં;
જમી કરીને નિસર્યા રે, આનંદ આણી ત્યાંય
દયાળુ દાતારજી રે, રીસ કરે નહિ લગાર;
આનંદે અંગમાં રમતા રે, આવ્યા મારવાડ મોઝાર.
ગઢ ચિતોડમાં આવીયા રે, કર્યો પાદરે મુકામ;
પરિવેષ શોભતો સોહામણો રે, મુખે શ્રીહરિનું નામ.

પરંતુ મદાંધ ખોજા લોકો કશું સમજી શક્યા નહીં અને

તેમને ધર્મસ્થાનમાંથી બહાર કાઢવા લાગ્યા. તે ખોજા લોકોને ભય લાગ્યો કે તેઓ આપણી અહીંની ગાદી લઈ લેશે, પરંતુ સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજને તો ગુજરાત તરફ જવાનું હતું. સિવાય હિંદુમાં જ તેમના જ બનીને રહેવાના તેઓએ શપથ લીધેલા હતા. ખોજા લોકોનાં અભિમાન દૂર કરવા માટે તેઓ ત્યાં રોકાયા હતા, પરંતુ તે લોકોએ કંઈ પણ સાંભળ્યા વગર તેમને ભોજન પણ આપ્યું નહીં અને ઉલટાનું એક અસંસ્કાર માણસે તેમને ત્રણ વખત લાકડીથી ફટકાર્યા. સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજને જરા પણ ક્રોધ આવ્યો નહીં. તેઓ અત્યંત શાંત અને પ્રસન્ન ચિત્તથી તે લોકોને છોડી ચાલવા લાગ્યા.

વિકાર રહિત છે નાથજી રે, સત્ બ્રહ્મ સ્વરૂપ;
દોષ તે દિલમાં નહીં ધરો રે, સુખ સાગર અનુપમ.

સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ વિકાર રહિત અને બ્રહ્મ સ્વરૂપ હોવાથી કોઈને પણ દોષ ન આપતાં આગળ ચાલવા લાગ્યા. ત્યારે રસ્તામાં એક પ્રેમજી ખોજા નામનો માણસ આગળ આવી અત્યંત આદરથી સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજને પોતાને ઘેર લઈ ગયો. તેમને ભોજન આપ્યું અને તેમના આશીર્વાદ મેળવ્યા.

• • •

-: ચિતોડગઢનો રબારી :-

રબારી એક ત્યાં વસે, વેલર જેનું નામ;
સંતતિ તેને નહિ, ભજતો શ્રી ભગવાન.

ઢોર ચારી ઘેર આવતાં રે, દીઠા ગુરુજી રે જ્યાંએ;
પાસે જઈ પાએ લાગીયો રે, વિનવ્યા ગુરુજી રે ત્યાંએ.
કોણ નાત કોણ જાતડી રે ? ક્યાં રહો છો રે ભાઈ ?
પુત્ર પરિવાર કેટલો રે ? કુશળ છે તાત ને માઈ.
વેલર વાણી ઓચરે રે, અમે રબારી જાત;
રહેવાસી અમો આ શહેરના રે, નથી માત ને તાત.
આ ઉપવનમાં ચારીયે રે, પશુ બસોને સાત;
પુત્ર પરિવાર કંઈ નહિ રે, છે ત્રણ સ્ત્રી જાત.

વેલર નામ છે માહેરું, કર્મ હીન હું તાત;
આંખે નીર આવી ગયું. કરતાં પુત્રની વાત.

ત્યાંથી સદ્‌ગુરુદેવ ચિત્તોડગઢ આવ્યા. સદ્‌ગુરુની કીર્તિ સાંભળી ઘણા લોકો તેમનો ઉપદેશ સાંભળવા આવવા લાગ્યા. સદ્‌ગુરુએ સાદી સરળ ભાષામાં બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપવાથી કેટલાક લોકો તેમના સેવક બન્યા. તેમના આગ્રહથી સદ્‌ગુરુ ત્યાં થોડા દિવસ ધર્મ પ્રચાર અર્થે રહ્યા. ધર્મ સત્સંગમાં વેલર નામનો રબારી પણ આવતો. સદ્‌ગુરુએ તેને પોતાની પાસે પ્રેમથી બેસાડી કુટુંબ પરિવારની કુશળતા અંગે પૂછ્યું. વેલરે કહ્યું: સામે દેખાતા ઘેર હું મારી ત્રણ પત્નીઓ સાથે રહું છું. હું જાતે રબારી છું, નામ વેલર છે. આપના જેવા મહાત્માઓના આશીર્વાદથી મારી પાસે પુષ્કળ સંપત્તિ છે પણ તેના માટે કોઈ વારસ નથી.'

ધીરજ ધારી નવ શક્યો રે, રોવા લાગ્યો તે વાર;
રોઈ રોઈ કંઠ સુકાઈ ગયો રે, નયને અશ્રુ ધાર.

વાણી તે વાળી નવ શક્યો રે, રહ્યો જીવ મુંઝાઈ;
સાંસ ઉસાંસે ઉલટ્યો રે, નમ્યો ગુરુજીને જાઈ.
કલ્પાંત કરતો અતિ ઘણો રે, રડતો બૂમા રે બૂમ;
પગ ઝાલીને પોકારતો રે, મારા મૂકાવો ડૂમ.
ગોરજી મુખથી બોલીયા રે, સાંભળ વેલર વાત;
દુઃખની વારે દયા કરે રે, એવો જગતનો તાત.

સંકલ્પ વિકલ્પ ટાળજે, રાખજે મનમાં મહોર;
પુત્ર સુખ તું પામશે, બોલ્યા ઈમામશાહ ગોર.

વાત કહું તે તું માનજે રે, કરજે કહું તે કામ;
ચિતોડ મૂકી તું ચાલજે રે, વસજે બીજે રે ગામ.
નગર ઉત્તમ સોહામણું રે, એસાવર રે નામ;
વસવા કારણ ચાલજે રે, લેજે કુટુંબ તમામ.
ભાઈ વેલરનાં શોભતાં રે, પાંચ પૂરણ કામ;
મેથો મેવો ને મૂળજી રે, વળી રત્નો છે નામ.
સેવક ગોરજીના ત્યાં થયા રે, લીધો ધરમ તે ઠામ;
આનંદ થઈને ઉઠીયા રે, કરવા ઉત્તમ કામ.

પરિવાર જે પોતા તણો, કાકાઈ પુત્ર જ ચાર;
લાવી સર્વે નમાવીયા, ગુરુજીને તે વાર.

મેથો મેવોને મુળજી રે, ચોથો રત્નો છે સાથ;
પ્રીતે નમ્યા ગુરુ પાએ રે, અને જોડી બંને હાથ.
પાંચ જણ ત્યાંથી નીકળ્યા રે, સાથે કુટુંબ તમામ;
વળતાં તે ગોરજી ચાલીયા રે, આવ્યા સિરોહી ગામ.

પુત્રહીનતાની વાત કહેતી વખતે તેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. એ જોઈ સદ્‌ગુરુશ્રી ઈમામશાહ મહારાજને તેની પર દયા આવી. તેમણે તેને ધીરજ આપતાં કહ્યું : 'વેલર, પુત્ર પરિવાર હોવા છતાં માણસને પુત્રથી સુખ મળે છે જ એમ ક્યાં છે ? તું દુઃખી થઈશ નહીં. દરેકને પૂર્વ સંચિતનાં ફળ ભોગવવાનાં હોય છે. સંસારના ઋણાનુબંધથી માણસને બીજા પ્રાણીના સંપર્કમાં જોડાવું પડે છે. ઋણ એટલે દેવું અને તેના લીધે પ્રાપ્ત થતું બંધન ઋણાનુબંધન. તારે ત્યાં પુત્રયોગનો સંભવ છે. તું તારા કુટુંબ સાથે ચિતોડગઢની ભૂમિ છોડી એસાવર ગામે જઈને રહે. ત્યાં ગયા પછી થોડા સમયમાં પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે.

સદ્‌ગુરુના આ આશીર્વાદથી વેલરને ઘણો જ આનંદ થયો. તેમની આજ્ઞા મુજબ વેલર રબારી પોતાના કુટુંબ પૈકી મેથો, મેવો, મૂળજી અને રત્નો અને પોતે એમ પાંચ જણાનો પરિવાર એસાવર ગામ જઈ રહ્યા. થોડા સમય પછી એને ત્યાં ત્રણ પુત્રો જન્મ્યા. તેથી વેલરને ઘણો આનંદ થયો.

• • •

-: દિલ્હીના શાહને ઉપદેશ :-

કામ કર્યા બહુ જનનાં રે, દીધો ધરમ તે ઠામ;
વળતાં ગોરજી આવીયા રે, આવ્યા દિલ્હી મુકામ.
ધર્મશાળામાં ઉતર્યા રે, વેદ તણી વાત વદે ભૂપાળ;
ધર્મ શિક્ષણ નામની રે, તે ધર્મશાળા હોય વિશાળ.

સંધ્યા ગુજારી જ્યાંહ રે, નમ્યો દીન સમાજ તે વાર;
જય જયકાર વર્તાઈ રહ્યો, સઘળા નગર મોઝાર.

ઈ.સ. ૧૪૫૪ના અરસામાં સદ્‌ગુરુજી મારવાડ દેશમાંથી નીકળી ઉત્તર તરફ દિલ્હી જવા નીકળ્યા. માર્ગમાં અનુકૂળ જગ્યાએ વિશ્રાંત કરતા કરતા તે શિરોહી ગામે પહોંચી ત્યાંના લોકોને ધર્મોપદેશ કરવા લાગ્યા. તત્ત્વજ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન, અગમનિગમ જ્ઞાન વગેરે સંબંધી તેમજ સત્‌પંથ ધર્મની જાણકારી તેઓ લોકોને આપતા અને તેમની ધર્મને સંલગ્ન પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કરતા. ત્યાંથી સદ્‌ગુરુશ્રી દિલ્હી ગયા, જ્યાં ‘શહાદુલ્લા’ નામની એક ભવ્ય મસ્જીદની બાજુમાં મુકામ કર્યો. ત્યાં નમાજ પઢવા માટે કેટલાક મુસલમાનોએ તેમને નમાજ પઢવાનું કહ્યું તે વખતે સદ્‌ગુરુએ તેમને એક ચમત્કાર બતાવ્યો.

સદ્‌ગુરુ બોલ્યાઃ ‘મારા બદલામાં બંને મિનારા નમાજ પઢશે.’ મુખેથી આ શબ્દો બહાર નીકળતાં જ મસ્જીદના બંને મિનારા નીચે નમ્યા અને તેમણે સદ્‌ગુરુને નમન કર્યું (તેમના તરફ ઝૂક્યા) અને ફરી પાછા સીધા થયા. આ જોઈ મુસલમાન લોકો આશ્ચર્યચકિત થઈ સદ્‌ગુરુની જય બોલવા લાગ્યા.

જાણ થઈ સૌ જનને રે, મોટા કોઈ એક મહારાજ;
અરજ કરે સૌ તેહને રે, તારો ભવસાગર આજ.
જાણ થઈ દિલ્હી શાહને રે, મળવા આવ્યો તે વાર;
આવી નમ્યો ગુરુ ચરણે રે, વિનવે વારંવાર.
પ્રશ્ન પૂછ્યા અતિ ઘણા રે, બાદશાહે તે ઠાર;
હસી હસી ઉત્તર સહુ કહ્યા રે, થયો આનંદ અપાર.

વળતાં તે બાદશાહ બોલીયો રે, માગો માગો દયાળ;
જે રે વસ્તુ તમને જોઈએ રે, જોઈએ ગામ ગરાસ.
વળતાં ગોરજી બોલીયા, શું કરું ગામ ગરાસ;
મુજને કાંઈ નવ જોઈએ, એક સાહેબની આશ.

આ હકીકત દિલ્હી શહેરમાં વાયુવેગે પ્રસરી અને ત્યાંના બાદશાહ બહલોલ લોદી નામના અફઘાન રાજાના કાને પણ ગઈ. આટલો મોટો ઓલિયો કોણ હશે ? એવો વિચાર કરી એ બાદશાહ 'શહાદુલ્લા' મસ્જીદમાં તેમને મળવા માટે આવ્યા. તેણે સદ્‌ગુરુને પ્રણામ કર્યા.

બાદશાહે તેમની પૂછપરછ કરતાં સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ બોલ્યાઃ 'પંજાબનું મૂલસ્થાન શહેર મારું જન્મસ્થાન છે. ત્યારે બાદશાહે પૂછ્યુંઃ 'આપ નમાજ કેમ પઢતા નથી ?' સદ્‌ગુરુ બોલ્યાઃ નમાજ અને પ્રાર્થનામાં શું ફરક છે ?

इस मिट्टी में सारी दुनिया निपाया ।
इसीमे कौन हिन्दु कौन मुसलमाना ॥

ઈશ્વરે જ્યારે જીવસૃષ્ટિ નિર્માણ કરી ત્યારે સ્વેદજ, અંડજ, ઉદ્‌બીજ અને જરોજ એ રીતે ચારે ખાણીમાં ચોર્યાસી લક્ષ જીવ યોની નિર્માણ કરી. દરેક જીવનું શરીર પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ પંચમહાભૂતોના સંયોગથી અને તેમના પંચીકરણથી નિર્માણ થયું છે. પંચતત્ત્વથી જ બધા શરીરો નિર્માણ થયેલાં હોવાથી તેમાં હિંદુ અગર મુસલમાન એવો ભેદ નથી.

માનવ ગમે તે હોય તો પણ તેનું ઉત્પત્તિ સ્થાન અને

તત્ત્વગુણ એક હોય છે. વળી ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય એ જીવનક્રમ પણ એક જ છે. સ્થૂળરૂપમાં જો ભેદ નથી તો સૂક્ષ્મરૂપમાં પણ શી રીતે હોઈ શકે ? આપ પૂછો છો કે નમાજ કેમ પઢતા નથી ? નમાજ એટલે નમસ્કાર અથવા નમન. હું નીચે બેસીને નમસ્કાર કરું છું તેના માટે બાહ્ય દેખાવોની જરૂર હોતી નથી. મનમાં પ્રેમ હોવો જોએ. તે નહીં હોય તો કશો ઉપયોગ નથી. ઈશ્વર બાહ્ય દેખાવથી દયાળુ થતો નથી. તે તો મૂળથી જ દયાળુ છે અને એવો ઈશ્વર આપણી પાસે જ છે છતાં આપણે તેને જોઈ શકતા નથી. કારણ આપણું અંતઃકરણ સાફ હોતું નથી. આપણા અંતઃકરણમાંથી માયા, મમતા, લોભ, રાગ, દ્વેષ વગેરે કચરો કાઢી નાખવો જોઈએ એટલે અંતઃકરણ શુદ્ધ થશે અને પછી જીવાત્માને ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકશે. તેના માટે બાહ્ય દેખાવની જરૂર નથી. તેના માટે પ્રેમભાવ જોઈએ.

પ્રેમભક્તિ હિરદે વસે, અંતર નેહ લગાય ।
શ્વાસ ઉશ્વાસે આરાધીએ, તો કાને શ્રુત ન જાય ॥

પોતાના કાનથી પણ સંભળાય નહીં એવી ખરા દિલથી ભક્તિ કરવી. પરમ વિશુદ્ધ પ્રેમભાવથી ઈશ્વરનું પ્રતિક જે જ્યોતિ સ્વરૂપ છે તેનું ધ્યાન ધરવું અને ચિત્તમાં અખંડ નામસ્મરણ કરવું જોઈએ અને હું પણ તેમજ કરું છું.

સદ્‌ગુરુના આ વચનો સાંભળી બાદશાહ આશ્ચર્યચકિત થયો. તેણે બીજા ઘણા પ્રશ્નો પૂછ્યા તે તમામનો સંતોષકારક જવાબ મળવાથી બાદશાહને ઘણો આનંદ થયો. પછી તેણે પ્રણામ કરી વિદાય લીધી. જતાં પહેલાં બાદશાહે કહ્યું: ‘મહારાજ

આપને કંઈ જોઈતું હોય તો માગી લો. જમીન જાગીર કે બીજી કોઈપણ વસ્તુ જોઈતી હશે તો તે હું તરત જ આપીશ.'

સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ બોલ્યાઃ 'જમીન જાગીર અને દુનિયાની સ્થાવર, જંગમ, વૈભવ તો નાશવંત છે. એવા નાશવંત વિષયો સાધકને 'સત્' પાસેથી પરાવૃત્ત કરે છે. માણસે તેનાથી દૂર રહેવું અને પોતાનું મન ઈશ્વરના અવિનાશી સ્વરૂપમાં પરોવી રાખવું.

સો ધન સંચો બાવલે, કોઈ ન ઝાલે હાથ ।
જન્મ મરણ ભય ચૂકવે, મરણ સમે આવે સાથ ॥

"દરેક જીવાત્માએ એવા ધનની પ્રાપ્તિ કરવી કે જેમાં રાજા, ચોર, અગ્નિ કે વાયુ વગેરે કોઈ પણ લઈ ન શકે તેમજ જન્મ-મરણની પણ બીક ન રહે. મરતી વખતે પોતાની સાથે આવે એવું જ ધન મેળવવું જોઈએ."

આ જગતમાંથી કઈ વસ્તુ મરણ સમયે આપણી સાથે આવે કે જેથી જન્મમરણના ફેરા ટળી શકે ? પુન્ય અને પાપ કર્મો જ કર્મો સાથે આવે છે. તેથી માણસે નાશવંતના બદલે કાયમ ટકનારું અખંડ એવું એક પરમ તત્ત્વ જાણવાનું જ્ઞાન મેળવી મોક્ષ માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. મનુષ્યને સત્કર્મ કે સત્સંગ અને નામસ્મરણથી જ મુક્તિ મળે છે.

'બાદશાહ ! મને જમીન જાગીર વગેરે કંઈ નહીં જોઈએ. મને તો માત્ર પ્રભુ જ પ્રિય છે.' આ સાંભળી બાદશાહ આશ્ચર્યચકિત થયા. તેમણે નમ્ર ભાવે સદ્‌ગુરુને પ્રણામ કર્યા. સદ્‌ગુરુએ તેમને આશીર્વાદ આપી વિદાય કર્યા.

• • •

-: संघने काशीनां दर्शन :-

ગોરજી ત્યાં થકી ચાલીયા રે, આવ્યા લાછોરે ગામ;
સંઘ મળ્યો કાશી તણો રે, કર્યાં તેનાં રે કામ.
સત્‌ધર્મ ત્યાં આપી કરી રે, ગોરજી ચાલ્યા રે આપ;
ડાંગ મુલકમાં આવીયા રે, ટાળ્યા મારા રે તાપ.
વળતાં તે ગોરજી ચાલીયા રે, ફર્યા બહુ રે દેશ;
બાર વર્ષે મુને લઈ કરી રે, આવ્યા કાનમ દેશ.
ભોમી દેખાડી ને બોલીયા રે, તારે આ રહેવાનું ઠામ;
વળતાં તું અહીં આવજે રે, કરી પૂરણ કામ.

મુજને લઈને ચાલીયા, ગોરજી આપો આપ;
ગામ નવસારી જઈ, ટાળ્યા સર્વેના તાપ.

દિલ્હી શહેરમાં થોડા દિવસ રહી ત્યાં સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજે લોકોને ધર્મોપદેશ આપ્યો અને પછી ત્યાંથી દક્ષિણ તરફ ગયા. ફરતા ફરતા બરહાનપુર જઈ ત્યાંથી લાછેરા ગામે જતાં ગામની બહાર એક આંબાના ઝાડની છાયા નીચે કેટલાક મુસાફરો બેઠેલા જોયા. સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ પણ તેમની પાસે જઈ બેઠા. મુસાફરોએ તેમના પ્રત્યે અણગમો બતાવ્યો. પરંતુ સદ્‌ગુરુએ એ તરફ ધ્યાન નહીં આપતાં મુસાફરોને પૂછ્યુંઃ તમે કોણ છો ? ક્યાં જવાના છો ? વગેરે પૂછપરછ કરી. મુસાફરોએ કહ્યું કેઃ અમે કાશી જવાના છીએ. સદ્‌ગુરુએ પોતાનો જમણો હાથ ઊંચો કરી યાત્રાળુઓને કહ્યુંઃ 'તમારે કાશી જવું છે ને ? તો જુઓ આ રહ્યું કાશી ક્ષેત્ર.'

એમ કહી યાત્રાળુઓને કાશી તીર્થધામનાં દર્શન કરાવ્યાં.

મુસાફરો જોતાં જ આશ્ચર્ય પામ્યા ! તેમણે બધેય મંદિરો જ મંદિરો દેખાવા લાગ્યાં. પોતે આંબાના ઝાડ તળે બેઠા છે એવું તેમને ભાન રહ્યું નહીં. તેમને તો યાત્રાળુઓની ગિરદીથી ફેલાયેલું કાશી ક્ષેત્ર દેખાવા લાગ્યું. તેમણે ગંગાસ્નાન કર્યું અને મંદિરમાં જઈ કાશી વિશ્વેશ્વરનાં દર્શન કર્યાં. બે પ્રહર સુધી તેમને કાશી સિવાય બીજું કંઈ જ દેખાયું નહીં. ત્યાં એ પોતાના સગાંવહાલાં અને મિત્રોને મળ્યા. દાન પણ કર્યું. સદ્ગુરુની સમક્ષ તેમને જાણે ભાવસમાધિ લાગી. તેમની આ સ્થિતિ ઘણા સમય સુધી રહી.

આખરે સદ્ગુરુએ પોતાનો હાથ તેમની સામેથી પાછો લીધો ત્યારે કાશી ક્ષેત્ર અદૃશ્ય થયું અને મુસાફરો ભાનમાં આવ્યા. એ ભ્રમમાં પડ્યા કે આપણે કાશીમાં છીએ કે બીજે ક્યાંક છીએ. ભ્રમમાં ને ભ્રમમાં એ લોકો કાશીની વાતો કરવા લાગ્યા ત્યારે એક ડાહ્યા માણસે તેમનો ભ્રમ દૂર કરતાં કહ્યું કે; આપણી સામે આ જે વિભૂતિ ઊભી છે તેમણે જ આ ચમત્કાર બતાવી આપણને કાશીનાં દર્શન કરાવ્યાં છે.

બધા આશ્ચર્યચકિત થયા અને પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી તેઓ તે વિભૂતિ તરફ જોવા લાગ્યા, ત્યારે તે વિભૂતિની આજુબાજુ પરમ જ્ઞાનાનંદનું તેજોવલય દેખાવા લાગ્યું. તે જોઈ તેમનું હૃદય પરિવર્તન થયું અને તેમને તે લોકોએ સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યાં અને પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગી. સદ્ગુરુએ તેમને આશીર્વાદ આપી અને સતપંથની દીક્ષા આપી.

ત્યાંથી સદ્ગુરુ ફરતા ફરતા ડાંગ વિસ્તારમાં આવ્યા.

ત્યાં મારો તેમની સાથે મેળાપ થયો. મારામાં રહેલા અધમ કુસંસ્કારોનું નિવારણ કર્યું અને મને સન્માર્ગે ચઢાવ્યો. બાર વર્ષ ડાંગના જંગલોમાં સદ્‌ગુરુના આદેશથી તપશ્ચર્યા કરી. બાર વર્ષ પછી સદ્‌ગુરુદેવ પાછા આવ્યા અને મને ત્યાંથી લઈ કાનમમાં આવ્યા. મને આદેશ કર્યો કે તું કાનમમાં રહી સદ્‌ધર્મનો પ્રચાર કર. તારે કાનમમાં જ રહેવાનું છે. પછી ત્યાંથી ગુરુદેવ નવસારી તરફ રવાના થયા. ત્યાં નવસારીમાં કેટલાયનાં દુઃખ દૂર કર્યા, ત્યાંથી સુરત તરફ રવાના થયા.

• • •

-: સુરત ત્રિભોવનદાસનાં વહાણ ઉગાર્યાં :-

તેવે સમે કૌતુક બન્યું રે, શહેર સુરત મોઝાર;
રહેવાસી ખાસ સુરત તણો રે, નાખુદો નિર્ધાર.
ત્રિભોવન નામ છે તેહનું રે, વહાણ રાખતો ઘેર;
સાત વહાણ પોતા તણાં રે, સાંભળો તેની રે પેર.
બસરે મૂક્યાં ભલી ભાતથી રે, લેવા માલ અપાર;
વળતાં વળ્યાં સૌ સાથમાં રે, અંગે ઉમંગ અપાર.
પવન લાગ્યો જોરથી રે, જળે કર્યું રે જોર;
ઉફાળા ઉછાળા ઉછળે રે, થયું ભવિષ્ય કઠોર.

વીંખી નાખ્યાં વહાણને, તરફા તરફી જાયે;
કોની કોને નવ રહી, શુદ્ધ હવે શું થાયે.

વહાણ વેરાણાં જોરથી રે, ચાલ્યાં ચારે રે પાસ;
મનની હોંશ તૂટી ગઈ રે, ગઈ મળવાની આશ.

વહાણ વળ્યા અતિ જોરથી રે, લીધી ઉત્તર વાટ;
એકેકની સૂધ નહિ રહી રે, કરે અતિ ઉચાટ.
વંટોળને વળગી રહ્યા રે, વહાણ સાગર મોઝાર;
દુઃખી થયા ઓલ્યા વહાણના રે, લોક અતિ અપાર.
વિલાપ કરે અતિ ઘણો રે, રોવે સઘળા રે જન;
ત્રિભો રહ્યો પોતે ટળવળે, થયા ઝાઝા રે દિન.

પછી સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ ફરતા ફરતા ઉપદેશ આપતા આપતા ત્યાંથી નવસારી થઈ સુરત ગયા. ત્યાં ત્રિભુવનદાસ નામના એક ધનવાન વેપારી રહેતા હતા. અરબસ્તાનના બસરા બંદર સાથે તેમનો મોટો વેપારી સંબંધ હોઈ બસરાથી સુરત સુધી તેમનો માલ જળમાર્ગે આવતો. તે માટે તેમનાં પોતાનાં સાત વહાણો પણ હતાં.

એક વખત માલ લાવવા માટે તેમણે પોતાના પુત્ર સાથે વહાણો બસરા મોકલ્યાં. દીકરાએ ત્યાંથી માલ ખરીદ્યો તે સાતે વહાણો લઈ ઓમાનના અખાતમાં થઈ અરબી સમુદ્રમાં આવ્યો.

પણ કમનસીબે આ વખતે અરબી સમુદ્ર તોફાને ચડ્યો. મોટાં મોટાં મોજાં ઉછળવાથી વહાણો ડામાડોળ લાગ્યાં. વખત જતાં તોફાન વધવા લાગ્યું અને ખલાસી લોકો ખૂબ ગભરાયા. કોઈ મદદ મળે એમ નહોતી. બધાએ જીવવાની આશા છોડી દીધી અને થોડી વાર પછી સાતે વહાણો દરિયામાં ડૂબ્યાં.

વહાણ મારાં આવ્યાં નહિ, સૂઝે નહિ મને પંથ;
દિન ઝાઝા વહી ગયા, કેવી થઈ છે તેની પંત.
માસ છ માસ માથે થયા રે, તોએ ના આવ્યાં રે વહાણ;
જોવા કારણ કાંઠે આવીયો રે, આવ્યો ડુમસ ગામ.

સાથી વહાણ બીજાં હતાં રે, તેને પૂછવા સાર;
ક્યાં રે રહ્યાં વહાણ માહરાં રે, કોણે જોયો છે પાર.
નાખુદો એક ત્યાં બોલીયો રે, જેનું રણછોડ નામ;
વહાણ છૂટ્યાં તારા મોરથી રે, હતાં બસરે ગામ.
માસ એક વીતી ગયો રે, અમને કરતાં રે કામ;
ત્યાર પછી અમે આવીયા રે, ના જાણ્યો તેમનો ઠામ.
નાખવે વિસ્તારી કહ્યું, કહી છે પૂરણ પેર;
રડતાં રડતાં પાછો વળ્યો, ત્રિભો જાવા ઘેર.

દોઢ મહિના જેટલી મુદ્દત વીતી છતાં વહાણો પાછા નહીં આવવાથી ત્રિભુવનદાસ ચિંતામાં પડ્યા. બે માસ નીકળી ગયા એટલે એ પોતે તપાસ કરવા નીકળ્યા. ડુમસ ગામે આવતાં તેને કેટલાક વહાણો આવતાં દેખાયાં પણ તે તો બીજા વેપારીનાં હતાં. તે પણ બસરાથી આવેલાં હતાં. તપાસ કરતાં તે વહાણ પરના રણછોડ નામના એક માણસ પાસેથી જાણવા મળ્યું કે ત્રિભુવનદાસનાં વહાણો તો એક મહિના પહેલાં જ બસરાથી નીકળી ચૂક્યાં હતાં, પણ તે નીકળ્યા પછી અરબી સમુદ્રમાં મોટું તોફાન થયું હતું. આ હકીકત સાંભળી ત્રિભુવનદાસને જબરો આઘાત લાગ્યો અને તે શોક કરતા કરતા ઘર તરફ પાછા ફર્યા.

સમજ્યો મનમાં પોતા તણે રે, વહાણ મારાં રે જાયે;
સાતે વહાણ સામટાં રે, શું કરવો ઉપાયે.
કલ્પાંત કરતો અતિ ઘણા રે, ચાલ્યો સવળે પંથ;
મંદિરે સદ્‌ગોરની પાસે આવીયો રે, ધારી એક જ ચંત.

ગોરજી પ્રગટ ત્યાં હતા રે, સંગાથ હાજર વીર;
ટળવળતો ત્રિભો આવીયો રે, આણી મનમાં પીડ.
મન ધારી મરવા તણું રે, કરે આક્રંદ અપાર;
માવજી મુજને ઉગારજો રે, આપ છો રે કિરતાર.

મરવા તે તત્પર થયો, જાણી મનમાં રીસ;
હત્યા આપું આપને, સહાય કરો જગદીશ.

ઈશ્વરની યાદ સંકટ સમયે આવે છે તેમ ત્રિભુવનદાસની બાબતમાં પણ થયું. સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજનો ઉપદેશ સાંભળવા તેઓ કાયમ જતા હતા. તેથી તેમને સદ્‌ગુરુ યાદ આવ્યા અને તે તરત જ તેમના નિવાસે પહોંચી ગયા. સદ્‌ગુરુને તેમણે પોતાની હકીકત કહી. પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું કેઃ સદ્‌ગુરુ મહારાજ ! હું આપના શરણે આવ્યો છું ! મારા ઉપર દયા કરો ! આ પામરનો ઉદ્ધાર કરો. મારો એકનો એક દીકરો મૃત્યુ પામ્યો ! હવે હું જીવતો રહીને પણ શું કરું ! ધિક્કાર છે મારા આ કમનસીબ જીવનને !

ગોરજીએ મનમાં આણીયું રે, નાખવો મરશે નિરધાર;
પાળી લીધી છે હાથમાં રે, આંખે અશ્રુ ધાર.
કહે જનમારો એળે ગયો રે, ગયું રળેલું ધન;
પુત્ર મારો ભેળો ગયો રે, હતું જે તન મન.
હવે જીવીને શું કરું રે, નથી જીવ્યાની હોંશ;
પુત્રને ધન સર્વે ગયું રે, આવ્યું ગળે છે તોંશ.
જેણે કારણ હું રળ્યો રે, વેઠી કષ્ટ અપાર;
તે મેં ખોયો હાથથી રે, વળી દોલત સાર.

ધિક્ ધિક્ જીવતર માહેરું, છતે પુત્ર અપુત્ર;
ધિક્ ધંધો વહાણનો, છતાં ટળે ઘર સૂત્ર.
દુઃખ લાવી મનમાં રે, પાળી વાળે છે શીશ;
સદ્‌ગુરુ શાહ બોલીયા રે, અતિ દેખાડી રીસ.
મરવું હોય જો તાહરે રે, નીકળ મંદિરથી બહાર;
કોણે તુજને બોલાવીયો રે, મરવા મંદિર માંય.
નાખવો ત્યાંથી બોલીયો રે, હું છું લાવ્યો ફરીયાદ;
વહાણ આપે સદ્‌ગોર માહરાં રે, નહિ તો દઈશ ઘાત.
જગત તારણ જાણીયો રે, તારે મારાં રે વહાણ;
નહિ તો મરીશ હું અહીં રે, ખાઈશ માથામાં પાણ.
વહાણ મારાં બૂડી ગયાં, બૂડ્યો પુત્ર જ સાથ;
લેવા કારણ આવીયો, આગળ દીનાનાથ.

સદ્‌ગુરુ મહારાજે તેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું: ‘ત્રિભુવનદાસ શાંત થા. જે બનવાનું હતું તે બની ગયું, માટે વૃથા શોક કરીશ નહીં. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે -

‘લિખા લેખ સો નહીં મિટનેકા, ક્યા મરતા ઝુર ઝુર ।
ખબર બીના નર કૈ ખપ ગયે, માયા કે હો મંજુર ॥
न हि भवित यत्र भाव्यं भवति, च भाव्यं विनापि यत्येन ।
करतलगतमपि नश्यति, यस्य हि भवितव्या नास्ति ॥

‘જે બનવાનું છે તે કદાપિ ટાળી શકાતું નથી. જે મળવાનું નહીં હોય તે હાથમાં આવ્યા પછી પણ જતું રહે છે. વિધિના લેખ કોઈ મિથ્યા કરી શકતું નથી. ‘લખ્યા લેખ

ટળે નહીં, કોટિ કરે ઉપાય !' વિધિના લેખ કરોડો ઉપાય કરવાથી પણ ટાળી શકાતા નથી. શ્રીરામ, યુધિષ્ઠિર, ભક્ત પ્રહલાદ, રાજા હરિશ્ચંદ્ર વગેરે જેવા અવતારી પુરુષો પણ તે ટાળી શક્યા નહીં તો પછી આપણા જેવા પામરો શી રીતે ટાળી શકે ? માટે ચિંતા કરવાથી શો ફાયદો ? નાશવંત વસ્તુનો નાશ વહેલો મોડો થવાનો જ. મારો પુત્ર, મારું ધન, મારું ઘર કહીને શોક કરે છે તો તને એકલાને છોડીને તે કેમ જતું રહ્યું ? દુનિયામાં કોની માલિકીની કઈ વસ્તુ છે તેનો વિચાર કર્યો છે ? આ મિથ્યા માયાનો ત્યાગ કર.'

પણ સદ્‌ગુરુના ઉપદેશની કોઈ પણ અસર ત્રિભુવનદાસ ઉપર થઈ નહીં, તેણે કહ્યું: 'ગુરુ મહારાજ ! આપની કૃપા દૃષ્ટિથી આંધળો જોઈ શકે, મૂંગો બોલી શકે અને લંગડો પર્વત ઓળંગી શકે તો પછી આ દુઃખનો હિસાબ શું ? મહારાજ ! કૃપા કરી આ પામરને ઉગારો' આમ કહી ગુરુ ચરણમાં માથું મૂકીને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા.

દાસનો દુઃખમાં જોઈને, દયા લાવ્યા દાતાર;
હાજરવીર હજુરમાં રે, અરજ કરે અપાર.
ત્રિભાનો લેઈ એકાંતમાં, બોલ્યા હાજરવીર;
જે સદ્‌ગોરને વિનવે રે, ધારી દિલમાં ટેક.
તે સદ્‌ગોર આવીયા રે, બેઠા મંદિરમાં આજ;
પગ ઝાલો જઈ તેહના રે, રહેશે તો તારી લાજ.
ભીનતા મનથી ટાળજે રે, કહું છું સાચ નિર્વાણ;
દયાળુ દિલમાં આણશે રે, તરશે તારાં રે વહાણ.

ત્રિભોવન સમજ્યો તે ઘડી, ઊઠી ઊભો થાય;
ચરણે નમે ગુરુદેવને, લળી લળી લાગે પાય.

અનંત પ્રકારે વિનવે રે, કરજો મારી રે સહાય;
થયો હું ઓશિંગણ આપનો રે, દુઃખ મારાં જાય.
દુઃખની વારે દયા કરી રે, આણી અંતર હેત;
ગોર ઈમામશાહ બોલીયા રે, ત્રિભા તું તો રે ચેત.
દુઃખ ના આણીશ દિલમાં રે, કાલે જા દરિયા તીર;
સાતે વહાણ આવશે સામટાં રે, હૃદયે રાખજે ધીર.
સંતોષ દાસને દાખવ્યો રે, રાખ્યો મંદિરની માંએ;
પોતે પવન ઉપાડીયો રે, વહાણ વાળ્યાં છે જાએ.

દુઃખ નિવારણ અવનીપતિ, સગુણ શિરોમણી આપ;
વહાણ ઉપાડી ટોળે કર્યાં, ટાળ્યા દાસના તાપ.

આખરે સદ્ગુરુએ તેને પૂછ્યું: 'એવી કઈ આફત તારા ઉપર આવી પડી છે ? ગમે તેવું દુઃખ કે આફત આવી પડે તો પણ તે તમામનું ઓસડ ઈશ્વર પાસે જ છે. આ ભવસાગર દુઃખથી ભરેલો છે પણ જે સંતોષ, ક્ષમા, દયા અને શાંતિ વગેરે ગુણોથી નિર્ભય હોય છે તેને દુઃખ શું છે તેની ખબર હોતી નથી. પણ જે માણસ કામ ક્રોધાદિ અવગુણોમાં લપટાઈ રહે છે તેને સુખ શું છે તેની ખબર હોતી નથી. તે માયા અને મોહમાં સુખ માને છે પણ ખરેખર તે દુઃખ જ હોય છે. હવે તું કોઈ બાબતનું દુઃખ કરતો નહીં. તું કાલે ડુમસ ગામે જજે ! ત્યાં તારાં સાતેય વહાણો મળી જશે.

ભર દરિયે થયાં એકઠાં રે, સાતે વહાણ જે વાર;
હરખ મનમાં ઉપજ્યો રે, ચાલ્યા પંથે તે વાર.
કૌતુક વહાણમાં ઉપજ્યું રે, જોયા ભંડક જે વાર;
અન્નજળ દીશે અતિ ઘણા રે, ઓછપ નહિ રે લગાર.
વહાણવટી મન મરકીયા રે, આ તે શું રે કહેવાય;
નહોતું તે ક્યાંથી ઉપન્યું રે, કારણ શું રે આ થાય.
એ રે વાત એટલે રહી રે, સુણો મુનિવર વીર;
ત્રિભા સાથે ગોર બોલીયા રે, જાજો દરિયાને તીર.

સદ્‌ગુરુનું આ વચન સાંભળી શેઠને ઘણો જ આનંદ થયો અને તે તરત જ ડુમસ ગામે ગયા. આ બાજુ સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજે વરુણ અને વાયુદેવને વિનંતી કરી ત્રિભુવનદાસનાં સાતે વહાણો સાગરમાંથી જેવાં ને તેવાં બહાર કાઢી ડુમસ ગામે પહોંચાડવાનું કહ્યું અને વાયુદેવે તે પ્રમાણે કર્યું.

વ્હાણું વાતાં સંચર્યો, ત્રિભોવન આપો આપ;
ઊંડા નિસાસા નાખતો, જપતો ગુરુનો જાપ.

જઈ જુવે જ્યાં સાગરે રે, વહાણ આવે છે પૂર;
સાતે વહાણ નિહાળીયાં રે, હરખ્યો આનંદ ઉર.
પુત્ર જોયો પોતા તણો રે, આનંદ અંગે ના માય;
વહાણવટી સૌ મળ્યા રે, દુઃખ ટાળ્યાં રે રાય.
સાતે વહાણમાં શોભતા રે, ત્રીયો દશ રે જન;
સંગાતે લઈને સંચર્યો રે, મળવા ધારીને મન.
લેઈ આવ્યો ગુરુ આગળે રે, જ્યાં છે સદ્‌ગોર સધીર;
આવી નમ્યો સૌ સાથમાં રે, આણી ધારણ ધીર.

ત્રિભુવનદાસ ડુમસ ગામે જઈ જુએ છે તો પોતાના સાતે વહાણો તેણે સામેથી આવતાં જોયાં. એક વહાણમાં તેણે પોતાના પુત્રને પણ જોયો. તેમનું હૃદય આનંદથી નાચવા લાગ્યું અને તે સદ્‌ગુરુના ગુણગાન ગાવા લાગ્યો. થોડી જ વારમાં વહાણો કિનારે આવી પહોંચ્યાં અને પિતા પુત્ર આનંદથી ભેટી પડ્યા.

ત્રિભોવન મુખથી ઓચરે, સાંભળો સુખ દાતાર;
કુળજાત આપની કહો, કારણ કહો વિસ્તાર.

વિનંતી ઉર ધરજો રે, કહું છું સાચે રે મન;
આગમન કારણ શું થયું રે, આપ કોના રે તન.
વિસ્તારી વર્ણન અમને કહો રે, કૃપા કરોને જગદીશ;
ક્યાં રે જવા મન ધારીયું રે, સાચે વસવા રે વીસ.
ગોરજી બોલ્યા તે ઘડી રે, કહ્યો સઘળો વિસ્તાર;
ઉપજ જે સર્વે હતી રે, કહી સઘળી તે વાર.
અમે આવ્યા ત્રિલોકમાંથી રે, બોધ દેવાને કાજ;
મારગ સત્‌નો દેખાડવા રે, દેવા ગુણીને રે રાજ.

વર્ણન સાંભળી ગોરનું, ઉપજ્યું અંતર જ્ઞાન,
આધીન થઈને ઓચરે, માગુ સત્‌નું દાન.

ધરમ દેખાડો સત્‌નો રે, આપો આપનો જાપ;
મારગ આપો સોહેલો રે, ટાળો ત્રિધારે તાપ.
ના નડે ભવનાં બંધનો રે, જાયે ભવ દુઃખ શૂળ;
આપ દર્શનથી પામીયે રે, સત્‌મૂલ અમૂલ.

આપ્યો ધર્મ તે દિવસે રે, જન સર્વને સાથ;
મનમાં આનંદ પામીયા રે, સિધો ગુરુજીને હાથ.
આનંદ થઈને ઉઠ્યા રે, નાખવા માત્ર તમામ;
પાયે લાગી સૌ ચાલીયા રે, ગયા પોતાને ગામ.

ટાળ્યાં દુઃખ ત્યાં દાસનાં, કીધી લીલા લહેર,
મનવાંચ્છિત ફળ આપીને, જુલમી કીધા જેર.

ત્રિભુવનદાસે બધી હકીકત પુત્રાને કહી અને ખલાસીઓને લઈ તે સદ્‌ગુરુના દર્શન માટે સુરત મુકામે પહોંચ્યા. તરત ત્રિભુવનદાસ ભક્તિભાવથી સદ્‌ગુરુના ચરણોમાં નમી પડ્યા. તેમને આશીર્વાદ આપી સદ્‌ગુરુએ ઉઠાડ્યા. ત્રિભુવનદાસે તેમનાં ગુણગાન ગાયાં અને સત્‌પંથ ધર્મનું જ્ઞાન આપવા વિનંતી કરી. સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજે તેમને સત્‌પંથ ધર્મની દીક્ષા અને ઉપદેશ આપી બધાને વિદાય કર્યા.

પછી ત્રિભુવનદાસે પોતાનું કામકાજ દીકરાને સોંપી સદ્‌ગુરુ પાસેથી આત્મજ્ઞાન સંપાદન કર્યું. આગળ જતાં તેમને આત્મસાક્ષાત્કાર થયો અને તે મુક્તિના અધિકારી બન્યા.

• • •

-: રેવા તીરે નાવ અટકાવી :-

પ્રેમપાઠ સમજાવીને રે, ગોરજી ચાલ્યા રે આપ;
રેવાને કાંઠડે આવીયા રે, રાખ્યાં દાસનાં માપ.
નીર અથાગ ન્યેણે દીસે રે, બળ કળ્યું ના જાયે;
નાવ ફરે નિત રાજની રે, મનુષ્ય માત્ર ઉતરાયે.

હોળીવાળા ને બોલાવીયો રે, ગોરે આપે તે વાર;
ઉતારો ભાઈ અમને રે, કરશું રાજી અપાર.
હોળીવાળો ત્યારે ઓચરે રે, સાંભળો મારા રે ભાઈ;
ચાલે નહિ અહીં કોઈની રે, ત્રેવડ ઉતાવળ કાંઈ.

ઇચ્છા હોય જો આપને, ઉતરવાને પાર,
રાજ્ય વેઠ ઉતારીને, કરશું પેલે પાર.

સુરતમાં અનેક અનુયાયીઓને સત્‌પંથ ધર્મનો ઉપદેશ કર્યા પછી સદ્‌ગુરુશ્રી રેવા નદી ઉપર આવ્યા. ત્યાં પાણી વધારે હોવાથી માણસોને સામે પાર ઉતારવા નાવડી ફેરવવામાં આવતી હતી. નાવડીમાં કેટલાક માણસો બેઠેલા હતા. પોતાને પણ સામે પાર લઈ જવા સદ્‌ગુરુએ નાવિકને કહ્યું.

અજ્ઞાની નાવિકે ઉદ્ધતાઈથી જવાબ આપ્યો કે, તમારો આ રાજવેશ ઉતારો તો હું તમને સામે પાર લઈ જઈશ. અહીં કોઈની શરમ રાખવામાં આવતી નથી. એમ બોલી નાવિકે હોડી ચાલુ કરી.

ચાલે નહિ અહીં કોઈનું રે, રોફ બળ ને દાબ;
એમ કરી હોડી હંકારી રે, દેવા પાણીને થાબ.
અટકી ગઈ અધવચમાં રે, ચાલે નહિ રે લગાર;
મહેનત કરે અતિ નાખવો રે, ભોઈ જાત તે વાર.
આગળ તો ચાલે નહિ રે, પુનઃ પાછી ન જાય;
હાહાકાર ત્યાં થઈ રહ્યો રે, બળ ચાલે નહિ ત્યાંય.
વિમાસણ ત્યાં ઉપજી રે, લોક કરે વિચાર;
કોપ થયો શું આ દૈવનો રે, કેવો બંધાયો તાર.

અર્ધું અંતર ગયા પછી તે હોડી એકાએક નદીમાં ગુમવા લાગી તે ન જાય આગળ કે ન ખસે પાછળ. નાવિકે તેને ચલાવવા ઘણી કોશિષ કરી પણ હોડી જરા પણ ખસે નહીં. આમ કેમ થયું તેનું કારણ કોઈ પણ જાણી શક્યું નહીં. તેથી બધા નિરાશ થઈ કલ્પાંત કરવા લાગ્યા.

વૃદ્ધ હતો એક નાવમાં, બોલ્યો તેણી વાર;
સૂઝ પડે નહિ સર્વને, કાંઈક કરો ને વિચાર.
સૂરજવંતો શોભતો રે, જુઓ સામલે તીર;
કાંઈક કરામત એહની રે, નિશ્ચે માનોને વીર.
કહ્યું હતું એણે આવવા રે, હોડી માંહે રે આપ;
નાખવે તેને લીધા નહિ રે, તેનું લાગ્યું છે પાપ.
તે પાપે હોડી ચાલે નહિ રે, તેથી અટકી છે અહીં;
જો તેને લાવો સાથમાં રે, તો તે અટકો રે નાહિ.
સમજણ આવી ત્યાં સર્વેને, માન્યું સાચ નિરધાર,
લેવા કારણ પાછા વળ્યા રે, આવ્યા એણે રે પાર.

એટલામાં હોડીમાં બેઠેલો એક વૃદ્ધ માણસ બોલ્યો; કે સામે જે તેજસ્વી પુરુષ બેઠેલા છે તેનો જ આ ચમત્કાર હોવો જોઈએ. તેમને સામે ઉતારવા હોડીવાળાએ ના પાડી તેનું જ આ પરિણામ છે. માટે તે મહાપુરુષને હોડીમાં લો કે જેથી આપણી મુશ્કેલી દૂર થશે. આ સલાહ બધાને ગળે ઉતરી અને તેમણે હોડીવાળાને પેલા મહાપુરુષને હોડીમાં લેવા કહ્યું. તેમની સૂચના મુજબ નાવિકે હોડી પાછી વાળવા પ્રયત્ન કર્યો અને આશ્ચર્યની વાત ! હોડી ઝપાટામાં પાછળ ચાલવા

લાગી અને સદ્‌ગુરુ જ્યાં બેઠા હતા તે કિનારે જઈ પહોંચી.

હોડી હાંકી જ્યાંહ રે, પાછી ગુરુજીની પાસ;
માન મૂકી પોતા તણું, અંતે કરે અરદાસ.

હોળીવાળો ત્યાં બોલીયો રે, સાંભળો દીન દાતાર;
હોડી ચાલે નહીં અમ તણી રે, જાવા પેલા રે પાર.
ભૂલ થઈ અતિ ઘણી રે, નહિ જાણ્યો આપનો મર્મ;
વાત ચૂકાવી તમ તણી રે, મનમાં આણી ને ગર્વ.
કષ્ટ તેથી અમે વેઠીયું રે, ફર્યો ફેરની માંહી;
જાવા ને તો ઘણું કર્યું રે, પણ જવાયું રે નાહી.
શરણે આવ્યા હવે આપની રે, લજ્યા આપને હાથ;
જાહેર થાશે જ્યારે આપની રે, તરશે સઘળો સાથ.

હોડીના માણસોએ સદ્‌ગુરુને પ્રણામ કર્યા અને નાવિક બોલ્યોઃ 'દીનાનાથ, માફ કરો ! આપને નહીં ઓળખવાના કારણે મેં ભયંકર ભૂલ કરી છે ! અભિમાનના કારણે આપનું માન્યું નહીં તેથી આ મુસીબતમાં આવી પડ્યા છીએ. હવે અમારા ઉપર કૃપા કરો !'

અનંત પ્રકારે અરજ કરી, કૃપા કરી જુગ રાયે;
શરણાગત ઉગારવા, ગ્રહી સેવકની બાંયે.

શીખ આપી ત્યાં સર્વેને રે, દીધી બુદ્ધિ અપાર;
હોડી માથે આપ સંચર્યા રે, બેઠા આપ દાતાર.
હોડી ચાલે મહા વેગથી રે, બળ કહ્યું ના જાએ;
એક પલકમાં પહોંચીયા રે, જોત જોતાની માંએ.

પહોંચી પલક એકમાં રે, આવે સામી રે તીર;
વસમી વાટેથી ઉતર્યા રે, ગોરજી ગુણ ગંભીર.
નગરવાસી અચરજ થયા રે, ઊભા હતા સામે રે તીર;
તરણતારણ જાણીયા રે, જોયું આધીન નીર.

હોળી વાળો ચરણે નમ્યો, જોડી બંને હાથ;
ઉપદેશ આપો માવજી, છૈયે તમારા રે દાસ.

નાવિકની પ્રાર્થના સાંભળી, લોકોને સામે ઉતારવા ખાતર સદ્‌ગુરુ હોડીમાં બેઠા એટલે હોડી તરત જ ઝપાટાભેર ચાલવા લાગી અને જોતજોતામાં તે સામે કિનારે પહોંચી ગઈ. બધા લોકો હોડીમાંથી ઉતર્યા પછી સદ્‌ગુરુજી નીચે ઉતર્યા. લોકોએ સદ્‌ગુરુજીને નમ્ર ભાવે પ્રણામ કર્યા અને તેમનો અનુગ્રહ લીધો.

સેવક થયા ત્યાં સૌ જણા રે, હતો જેટલો સાથ;
માફી માગે ગુરુ આગળે રે, માફ કરો અમારા નાથ.
કલ્યાણ કાનોને કેશરો રે, નાથો, નાનજી ને લાલ;
છ જણા ને સત્ ધર્મ આપીઓ રે, સાથે ઘરનાં બાળ.
કેટલાક દિવસ કંઈ કામથી રે, રહ્યા ગોરજી આપ;
પાછળથી ત્યાં આવીયા રે, જણ કણબી સાત.
સુરત કાંઠાના તે હતા રે, માનવી ગુણ ભંડાર;
કીર્તિ કાને સાંભળી રે, આવ્યા લેવાને સાર.

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં રસ્તામાં કેટલાક સુરતના લોકો મળ્યા. પોતાને ઘેર પધારવા તેમણે સદ્‌ગુરુજીને વિનંતી કરી સદ્‌ગુરુ મહારાજ એ ભાવિક લોકો સાથે સુરત ગયા. ત્યાં

થોડા દિવસ સુધી એ લોકોએ સદ્‌ગુરુજીને રાખ્યા અને તેમની પાસેથી જ્ઞાન સંપાદન કર્યું. પછી સદ્‌ગુરુ મહારાજ આગળ ચાલવા લાગ્યા. લોકોને સત્‌પંથ સદ્‌ધર્મનો માર્ગ બતાવવા માટે કષ્ટ વેઠી તે મુસાફરી કરતા હતા. આવાગમનનો ફેરો ટળે તે માટે તેઓ જ્ઞાનોપદેશ કરતા હતા. સાધકોને વેદશાસ્ત્ર સંપન્ન કરતા અને ભક્તિ માર્ગે લગાડતા. દીનજનોનું દુઃખ હરણ કરી કેટલાક દર્દીઓની બીમારી પણ દૂર કરી લોકોને સુખી કરતા હતા.

આ પ્રમાણે સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ દિવ્ય માર્ગ દર્શાવી લોકોને જ્ઞાનાનંદ આપતા સત્‌પંથ ધર્મનો પ્રચાર કરતા હતા. લોકો તેમનું સન્માન કરી જયજયકાર કરતા હતા. સદ્‌ગુરુ મહિમા અપાર છે. દરેક જીવાત્માએ તેમની કૃપા મેળવી આત્મોન્નતિ કરી લેવી જોઈએ.

ગુણ જોવાને આવીચા, મનમાં મોટી હોંશ;
પારખું લેવા કારણે, લાવ્યા મોટી ધોંશ.

રેવા કાંઠે આપે રહ્યા રે, ગોરજી આપ દયાળ;
ગામ ભરૂચની ભોમમાં રે, બુદ્ધિબળ વિશાળ.
તેરે ઠેકાણે આવીયા રે, આવ્યા કણબી સાત;
આવી નમ્યા ગુરુ પાયમાં રે, મુખે બોલ્યા રે વાત.
વખાણ આપનાં સાંભળી રે, આવ્યા આપની પાસ;
કષ્ટ અમારું કાપજો રે, પૂરજો મનની આશ.
માથે સંકટ અતિ પડ્યું રે, ટાળો ત્રિભોવન નાથ;
જશ ગવાશે આપનો રે, નમશું સઘળો સાથ.

અનંત પ્રકારે ટળવળી, કરે અતિ અરદાસ;
લજ્જા રાખો માવજી, છીએ તમારા દાસ.

સુરતમાં અનેક અનુયાયીઓને સત્‌પંથ ધર્મનો ઉપદેશ આપી સદ્‌ગુરુશ્રી ધર્મ પ્રચાર કરતા કરતા રેવા નદીના કાંઠે ભરૂચમાં આવ્યા. સદ્‌ગુરુ મહારાજના જ્ઞાનની ખ્યાતિ ચારે દિશામાં પ્રસરી ગઈ હતી. સદ્‌ગુરુશ્રી ભરૂચમાં આવ્યા જાણી સાત કણબી પાટીદારો સદ્‌ગુરુના દર્શને આવ્યા અને પાયે લાગી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કેઃ હે સદ્‌ગુરુદેવ ! અમારા ઉપર મોટું સંકટ આવી પડ્યું છે. અમારા દુઃખનું નિવારણ કરો ! અમો આપની કીર્તિ સાંભળી આપના શરણે આવ્યા છીએ ! અમારી આશા પરિપૂર્ણ કરો !

• • •

-: બળી મરેલાને સજીવન :-

ગોરજી મુખથી બોલીયા રે, કેવું આપનું કામ;
કારણ સર્વે મુખથી કહો રે, સર્વે સાચ તમામ.
કરતા છે સર્વે કામનો રે, પ્રભુ પ્રેમ દયાળ;
સકળ ગતિ છે એહની રે, જે નિમિત્ત વિશાળ.
એવું તે કેવું દુઃખ પડ્યું રે, ઔષધ સર્વેનાં હોય;
ઈશ્વરે દુઃખ માથે સરજીયાં રે, સુખ સંતોષી જોય.
હૃદય પવિત્ર રાખીએ રે, દુઃખ નડે નહિ કોય;
ધર્મ હીણે દુઃખ ઉપજે રે, વેદ પુરાણે રે જોય.

સત્થી સુખ ઉપજે, પાપે દુઃખ ના હોય ઉપાયે;
અનંત દુઃખી સત્ આચરે, પલમાં દૂર જ થાયે.

સદ્ગુરુ શ્રી કહેઃ આપને શું કામ છે ? આપને શું વિપત્તિ આવી પડી છે ? સુખ દુઃખનું એ તો આપણા જ કર્મનાં ફળ છે. હૃદય પવિત્ર રાખીએ તો કદી દુઃખ આવતું જ નથી. ધર્મ હીણા હોય તેને દુઃખ આવી પડે. તમને એવું તે શું દુઃખ આવી પડ્યું છે ? સર્વ સુખ દુઃખનો તો ઉપાય હોય છે.

કણબી તે વારે બોલીયા રે, સાંભળો અમારાં રે દુઃખ;
અણચિંતવ્યું આવી પડ્યું રે, કરો તેને રે સુખ.
પુત્ર હતા મમ ઘરમાં રે, પંચ પૂરણ કામ;
દૈવજોગે એવું બન્યું રે, કર્તા શ્રી ભગવાન.
ત્રીજે દહાડે ચાલ્યો વાવડો રે, લાવ્યો વરસાદ સાથ;
પડ્યો અતિ જોરમાં રે, પાણી અનગળ અગાથ.
તેની સાથે અતિ ગાજતો રે, વીજ ચમકે અપાર;
સમી તે સાંજે એવું બન્યું રે, પડી વીજ તે વાર.
વીજે વિઘ્ન ઉપજાવીયું, મમ ઘર મોઝાર;
વિયોગ નંખાવ્યો પુત્રનો, બાળીને કર્યા ઠાર.

આવેલા કણબીમાંથી એક કણબી બોલ્યોઃ હે મહારાજ ! અમારા માથે ઓચિંતાનું દુઃખ આવી પડ્યું છે. દૈવ જોગે ત્રીજા દિવસે ભયંકર વાવાઝોડા અને ગાજવીજ સાથે મુશળધાર વરસાદ પડ્યો અને વીજળી પડવાથી અમારા પાંચે પુત્રો બળીને રાખ થઈ ગયા. આજ મને પાંચ પાંચ દીકરાનો વિયોગ થઈ રહ્યો છે.

પુત્ર મર્યા મમ વીજથી રે, દુઃખ સહ્યું ના જાયે;
એ રે કારણ હું આવીયો રે, ટાળો ત્રિભોવન રાયે.
અરજ અમારી સ્વીકારજો, સગુણ બ્રહ્મ સ્વરૂપ;
પરોપકારે પરવર્યા રે, જ્ઞાની દાતા અનુપ.
પુત્ર આણો મારા આ સમે રે, આણી જગ મોઝાર;
જીવનદાન તે આપી ને રે, ટાળો કષ્ટ અપાર.
સંગાથ પુત્ર હું લાવીયો રે, કરો દયા દાતાર;
આણી લાવું આપ આગળે રે, બળેલા છે અપાર.

વીજળી પડવાથી મારા પાંચે પુત્રો મૃત્યુ પામ્યા છે તેનું દુઃખ સહન થતું નથી ! આપ પરોપકાર પ્રભુ સ્વરૂપ છો ! મારા પુત્રોને સજીવન કરી મારા દુઃખનું નિવારણ કરો. તમો તો અંતર્યામી છો. જીવનદાતા છો. તમોએ અનેકોનાં કાર્યો સિદ્ધ કર્યાં છે. મારું કષ્ટ દૂર કરો. દીનાનાથ ! આજ્ઞા કરો તો અમારા દીકરાઓને અહીં લાવી આવું.

અરજ કરી જ્યાં ઈમામશાહને, ત્રુઠ્યા દેવ મોરાર;
નિર્મળ વદને ઓચર્યા, સઘળી સભા મોઝાર.

ક્યાં રે મૂક્યા પુત્ર તાહરાયે, કોણ બેઠું રે પાસ;
લાવો જોઉં શું નિપજ્યું રે, સાથી પડ્યો છે ત્રાસ.
નામ ઠામ તારું કોણ છે રે, રહે છે કીયે રે ગામ;
સાચું કહેજો સૌ આ સમે રે, પુત્રનાં કોણ નામ.
ધંધો તે તારો શું હવો રે, શું સહોદર છે સાથ;
પરિવાર તારો છે કેટલો રે, કહેજે તું મારે હાથ.

ચિંતા ટળશે તાહરી રે, કરશે જો દીનાનાથ;
વિસ્તારી કહે જે મમ આગળે રે, નહિ જોડ તું હાથ.

સદ્‌ગુરુ પાટીદારના હૃદયની વ્યથા જાણી દ્રવિત થઈ ગયા અને બોલ્યાઃ ભાઈ તું કોણ છે ? તારું નામ શું છે ? તું કયા ગામનો છે ? તું શું કામ કરે છે ? તારા પરિવારમાં કોણ કોણ છે ? તું તારી સઘળી હકીકત શાંત હૃદયથી કહે. તારા દીકરાઓને અહીં લેતો આવ. શું થયું છે તે જોઉં. પરમકૃપાળુ પરમાત્મા દયાળુ છે તે સર્વ દુઃખ દૂર કરશે.

કરજોડી કણબી કરગરે, સાંભળો મમ વરતાંત;
મનસાડી છું ગામનો, ખરેખરી છે ખાંત.

નારાયણ નામ છે માહેરુ રે, પિતા પુરુષોત્તમદાસ;
ભ્રાત છે ચારે જોડિયા રે, જીવો, બેચર, શામળદાસ.
મમ સાથ ચાર ભાયલા રે, ભગિની તે કંકુ રે બાઈ;
એટલા સંગાથ માહરા રે, રહ્યા કુટુંબ જ માંહી.
માતા પિતા સિધાવીયા રે, વહેલા ગયા પરલોક માંયે;
કાકા હતા એક કામના રે, તે પોઢ્યાં વૈકુંઠ માંયે.
ઓથ હતી સર્વે ગઈ રે, હવે એક તમારી રે આશ;
સાહેબ સેવક ઉગારજો રે, છીએ તમારા રે દાસ.

હાથ જોડી પાટીદાર કહેઃ હે મહારાજ ! હું મનસાડી ગામનો રહેવાસી છું. મારું નામ નારાયણ છે. મારા પિતાજીનું નામ પુરુષોત્તમદાસ છે. જીવો, બેચર, શામળદાસ અને ચોથો હું અને કંકુ નામની બહેન છે. માતા-પિતા અને કાકા મૃત્યુ પામ્યા છે. તેમની ઓથ હતી પણ આજ તેય નથી.

કુટુંબ સઘળું લઈ સાથમાં, આવ્યો તમારી પાસ;
વિનંતી મારી સાંભળી, પૂરો મનની આશ.

હુકમ લઈને ઊઠીયો રે, લેવા પુત્રની લાશ;
લાવી મૂકી ગુરુ આગળે રે, પાંચે પાસો રે પાસ.
ગોરજી ત્યાં મુખે બોલીયા રે, સાંભળ નારાયણ વાત;
વીજળીએ આ બળી મુઆ રે, થઈ સઘળાની ઘાત.
હાડમાંસ સર્વે બળ્યું રે, થઈ છે ખાખ તમામ;
અડકતાં અળગી થશે રે, કેવું થાશે આ કામ.
પાંજરું આખું જો હોય તો રે, કંઈક કરીએ વિશ્વાસ;
આ તો બળી થયા કોયલા રે, કેવી એની રે આશ.

અમો બધા સાથે જ આપના દર્શને આવ્યા છીએ તમે અમારી વિનંતી સાંભળજો. એમ કહી નારાયણ પાટીદારે દીકરાઓના મૃતદેહ લઈ આવી સદ્‌ગુરુ સમક્ષ મૂક્યા. પાંચે જણ હાથ જોડી સદ્‌ગુરુ સન્મુખ ઊભા રહ્યા.

સદ્‌ગુરુ દીકરાઓના મૃતદેહ જોઈ બોલ્યા: નારાયણ ! આ તારા દીકરાઓ તો બળીને કોલસા જેવા થઈ ગયા છે. હાડ-માંસ સર્વ બળી ગયું છે. આ તો કેમ કરી સજીવન થાય. મૃતદેહમાં હાડ-માંસ હોય તો કાર્ય સિદ્ધિની આશા રાખી શકાય. માટે નારાયણ વિચાર કર, હાડ-માંસ વગર જીવ કદી પાછો ન આવે.

વિચાર કર તું ચિત્તથી, નથી લોહી માંસ કે હાડ;
જીવ તે ક્યાંથી પરવરે, નથી રગ કે કંઈ નાડ.

ઓચિંતો પટેલ ઊઠીયો રે, વળી મૂર્છા તે વાર;
ઢળ્યો તે ધરણી પરે રે, નારાયણ તેણી તે વાર.
સગાં હતાં સૌ વેગળાં રે, આવ્યાં પાસ તમામ;
પાણી સિંચે વાયું ઢોળવે રે, વિનવે ગોર ઈમામશાહ.
ઘણી કરી જ્યારે સેવના રે, વળી મૂર્છા તે વાર;
આંખ ઉઘાડી નિહાળીયું રે, જોયા પુત્ર જે વાર.
આંખ સજળ થઈ તે સમે રે, રડ્યો અપરંપાર;
પુત્ર દુઃખ હવે નવ સહુ રે, તજું દેહ આ ઠાર.

સદ્‌ગુરુની વાત સાંભળી નારાયણને મૂર્છા આવી ગઈ. પરિવારના બધા તેને પાણી છાંટી, પવન નાખવા લાગ્યા. થોડીવારમાં નારાયણને ભાન આવ્યું. આંખો ઉઘાડી જોયું તો સામે દીકરાઓના મૃતદેહો પડ્યા હતા. મૃતદેહો જોઈ હૈયાફાટ આક્રંદ કરવા લાગ્યો અને સદ્‌ગુરુના ચરણોમાં વારંવાર નમી વિનંતી કરવા લાગ્યોઃ હે અંતર્યામી ! હું આપના શરણે આવ્યો છું ! ગમે તે ઉપાય કરી મારું દુઃખ દૂર કરવા કૃપા કરો ! પુત્ર વિયોગે હું મારા પ્રાણ તજી દઈશ !

આક્રંદ કરતો આફળે, ટળવળે અપરંપાર;
ચરણો ચાટી ગુરુ તણાં, બોલ્યો તે નિર્ધાર.
આપ કને હું આવીયો રે, મોટી ધારીને હોંશ;
પૂરણ તે તો નાહવી રે, પડી જીવની ધોંશ.
દયા લાવી દાતા બોલીયા રે, સાંભળો હાજરવીર;
કણબીનો જાઈ કર ગ્રહો રે, ટાળો દુઃખનો વેગ.

કરો કહું હું તેટલું રે, લાવી નિર્મળ નીર;
ચાદર ઓઢાડો પાંચને રે, સાથ સૌનાં શરીર.
પાણી છાંટી છડી મારજો રે, લેજો સાહેબનું નામ;
નામ લેઈને બોલાવજો રે, જુજવે જુજવે નામ.

નારાયણનું કલ્પાંત જોઈ સદ્‌ગુરુના હૃદયમાં દયા આવી ગઈ. હાજરવીરને આદેશ કર્યો કે પાંચે દીકરાઓના મૃતદેહ ઉપર ચાદર ઓઢાડો પછી પરમાત્માનું સ્મરણ કરી પાણી છાંટી એક એક દીકરાનું નામ બોલી ઉઠાડતા આવો.

નામ પૂછ્યાં જ્યાં પાંચનાં, નારાયણના પુત્ર;
જીવણ, રાઘવ, જેઠવો, દામો, દાનો સપુત્ર.

આસનેથી તેવા ઊઠીયા રે, જ્ઞાની હાજરવીર;
ચાદર ઢાંકી પોતા તણી રે, ઉપર પાણીની નેક.
છડી અડાડી જ્યાં એકને રે, લીધુ શાહનું નામ;
જીવણ કહીને બોલાવીયો રે, ઉઠ્યો તેણે રે ઠામ.
એણી રીતે પાંચે ઊઠીયા રે, વારા ફરતી તે વાર;
આનંદ મનમાં ઉપજ્યો રે, નારાયણ હરખ્યો અપાર.
પાંચે નમ્યા ગુરુ પાયમાં રે, સાથે સઘળો રે સંઘ;
પરિવાર સાથે પાયે નમ્યો રે, લાગ્યો તેને રે રંગ.

સદ્‌ગુરુના આદેશથી હાજરવીર ઊઠ્યા અને પોતાની ચાદર પાંચે દીકરાના મૃતદેહ ઉપર ઓઢાડી દીધી. પછી પવિત્ર પાણીની અંજલી પરમાત્માના નામનું સ્મરણ કરી છાંટી અને પાંચે પુત્રોને નામ બોલી બેઠા કરતા આવ્યા. પાંચે પુત્રો સજીવન થઈ બેઠા થયા. સૌ આનંદવિભોર બની ગયા.

નારાયણના હરખનો પાર ન રહ્યો. તે અને તેનો સઘળો પરિવાર સદ્‌ગુરુના ચરણોમાં પ્રેમથી નમી પડ્યો.

અંતરજામી ઓળખ્યા, પ્રેમે લાગ્યો તે પાયે;
સદ્‌બોધ આપો આપનો, જેથી દુઃખ દાવાનળ જાયે.

નારાયણ જે વારે ઓચર્યા રે, બોધ લેવાને કાજ;
સંગાથ સાથી જે જેટલા રે, કરવા તેઓનાં કાજ.
સાથ હતો ત્યાં જેટલો રે, લાગે લળી લળી પાયે;
અરદાસ કરે મહારાજને, ઉગારો જુગ રાયે.
બોધ દીધો ત્યાં સર્વને રે, સત્‌પંથની વાણ;
ધર્મ ઓરાવ્યો તે સમે રે, કરી સર્વને જાણ.
ચાર વર્ણ આવી ધર્મમાં રે, બ્રાહ્મણ વાણીયા સાથ;
કણબી કુળે કર ગ્રહ્યો રે, ભાઈ તેની રે સાથ.

સદ્‌ગુરુને પ્રાર્થના કરી સૌ કહેવા લાગ્યાઃ પ્રભુ, આપ તો અંતર્યામી છો ! તમોએ આજ અમારું દુઃખ મિટાવી દીધું. અમો આપના શરણાગત છીએ. આપના દાસ છીએ. આપ અમારો આજે શિષ્ય તરીકે સ્વીકાર કરો અને અમને સદ્‌ધર્મનું જ્ઞાન આપો. એમ કહી સૌ વારંવાર સદ્‌ગુરુદેવને પાયે લાગવા લાગ્યા. સદ્‌ગુરુજીએ સર્વેના હૃદયની પ્રાર્થના સાંભળી. સત્‌પંથ ધર્મના આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપી સૌને કૃતાર્થ કર્યા. સર્વ સદ્‌ભક્તો તેમના અનુયાયી બન્યા. સદ્‌ગુરુના કર્તવ્ય અને જ્ઞાનથી પ્રભાવિત થઈ ચારે વર્ણના વાણીયા, બ્રાહ્મણ વગેરે કેટલાય અનુયાયી બન્યા.

• • •

-: કાનમ પ્રવેશ :-

ગુરુજી ત્યાંથી સંચર્યા, નવતર નૌતમ વાટ;
પંથે પંથે ચાલીને, આવ્યા કાનમ ઘાટ.
મૂળ ચાંદોદમાં આવીયા રે, બોધ્યા બ્રાહ્મણ ત્યાંયે;
સોનીને ગરાસીયા રે, નમ્યા ગુરુજીને જ્યાંયે,
ચાંદોદમાં પણ આવીને રે, મોચી બોધ્યા તે વાર;
ધર્મ આપી ત્યાંથી ચાલીયા રે, આવ્યા અવાખલ મોઝાર.
ત્યાં પણ ધર્મ વરતાવીયો રે, રહ્યા થોડાક દિન;
મજલે મજલે ચાલતા રે, કરતા રોશન દિન.
સત્‌પંથ સત્‌ ધર્મમાં રે, સરજ્યો સરજનહાર;
આચાર વિચારથી પાળતાં રે, થાયે જયજયકાર.
સુખ સાગર શિરોમણી, દિન વત્સલ દાતાર,
કિરપા કરી દાસ ઉપરે, ટાળ્યો અવનિનો ભાર.
સત્‌ગુણ વરતિયો સર્વમાં રે, ઉલટાયો આનંદ અપાર;
સત્‌વૃત્ત ત્યાં થઈ રહ્યો રે, ગોર અવનિ મોઝાર.
ચારે કલ્પને જુગના રે, ટાળવા દોષ અપાર;
રૂપ લઈ ગોરજી આવીયા રે, અચળ અખંડ દાતાર.
દયાનિધિએ દયા કરી રે, કરી કૃપા અપાર;
કલિયુગ સંધે આવીયા રે, આપ સરજનહાર.
કોલ હતો જે પોતે કર્યો રે, રમતાં પાતાળે જ્યાંએ;
સાતે પાતાળ જ્યારે ફર્યા રે, વિષ્ણુ સ્વરૂપે ત્યાંયે.

મચ્છા રૂપે મહીપતિ, વિચર્યા શંખોદર બેટ;
તે ટાણાના વાયદા, પહોંચાડ્યા છે ઠેઠ.
અનેક ચરિત્ર અવનિ પરે રે, કર્યા કીર્તિના સ્થંભ;
ભક્ત ગયા છે તે પ્રેમથી રે, ટાળવા માયાનો દંભ.
કંઈક કવિ પદ બાંધીને, કર્યા મોટાં પુરાણ;
કંઈક કવિ વિનોદથી રે, કરી વાર્તા વાણ.
પુસ્તક પદ ઘણા હુવા રે, કહ્યા કેથી ના જાયે;
તો પણ પૂરણ ના થયા રે, જે ગુણ પૂરણ ગાય.
સંત નાયાજી વળી બોલીયા રે, સાંભળો ભાભારામ;
ગોરજી ત્યાં થકી ચાલીયા રે, ગયા પાટણ ગામ.
પાટણ પોતે પધારીયા, સગુણ શિરોમણી રૂપ,
સેવક કારણ સંચર્યા, દેવા ફળ અનુપ.
કંદોઈ મહાજન તે ત્યાં મળ્યા રે, કરી સેવા અપાર;
કામ તે તેમનાં ત્યાં કર્યા રે, દીધી આશિષ અપાર.
ત્યાં પણ સત્પંથ આપીયો રે, કંદોઈ જાત મોઝાર;
શિષ્ય થયા ત્યાં તો ઘણા રે, ગ્રહ્યો સત્પંથ તે વાર.
ઈમામશાહ ગુરુ સ્થાપીયા રે, મનમાં અનંત ઉમંગ;
સેવા કરે સત્ ભાવશું રે, લાગ્યો સાચો રે રંગ.
ગોરજી ત્યાંથી પંથે વળ્યા રે, આવ્યા એશાવર ગામ;
રબારી વેલર ત્યાં મળ્યો રે, સાથે કુટુંબ તમામ.
પુત્ર પનોતો તે હુવો, વાધ્યો કુળ પરવાર;
આવી નમ્યો ગુરુ આગળે, હૈયે હર્ષ અપાર.

સેવા કરી અતિ પેરની રે, રોક્યા ઝાઝા રે દિન;
સેવક સૌ ટોળે મળ્યા રે, હતા જેટલા જન.
નમે છે શિષ્ય ગુરુ આગળે રે, દે છે સૌને આશિષ;
મેહેર માગી સૌ બેસીયા રે, બીજા થયા ત્યાં શિષ્ય.
મનમાં સર્વે રાચિયા રે, ગુરુ રહે આ ઠાર;
અરજ કરી સૌ વિનવે રે, રહો દેવ મોરાર.
આગ્રહ કર્યો અતિ ઘણો રે, દીઠાં ગુરુજીએ મન;
પંદર દિવસ ત્યાં રહ્યા રે, વળતાં બોલ્યા વચન.

કરવા કારણ નિસર્યા, જોવા દેશ વિદેશ;
સેવા સત્‌પંથ કારણે, કરવો છે ઉપદેશ.

ચાંદોદ ગામેથી સદ્‌ગુરુ શ્રી અવાખલ (જી.વડોદરા) ગામે જઈ ત્યાં આજુબાજુના ગામોમાં ધર્મ પ્રચાર કર્યો. ત્યાંથી તે પાટણ ગામે જઈ ત્યાં કંદોઈ જાતિમાં સત્‌પંથ ધર્મનો ઉપદેશ આપી ઘણા શિષ્યો તૈયાર કર્યા. તેમને આશીર્વાદ આપી ત્યાંથી નીકળી એસાવર ગામે ગયા.

સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ મારવાડના એસાવર ગામે ગયા હતા, ત્યાં તેમને વેલર નામનો રબારી મળ્યો હતો. તેને ચિતોડગઢ છોડી એસાવર ગામે જઈ રહેવા સદ્‌ગુરુએ કહેલું તે પ્રમાણે પોતાના કુટુંબ સાથે આનંદથી રહેતો હતો.

એસાવર ગામે સદ્‌ગુરુ આવેલા જાણી વેલર ગળગળો થઈ ગયો. તે સન્માનપૂર્વક તેમને પોતાના ઘેર લઈ ગયો. ત્યાં કુટુંબના માણસોએ સદ્‌ગુરુને આદરભાવથી પ્રણામ કર્યા. સદ્‌ગુરુની કીર્તિ સાંભળી ઘણા લોકો તેમનો ઉપદેશ સાંભળવા આવવા લાગ્યા. સદ્‌ગુરુએ સાદી સરળ ભાષામાં બ્રહ્મજ્ઞાનનો

ઉપદેશ આપવાથી કેટલાય લોકો તેમના સેવક બન્યા. તેમના આગ્રહથી સદ્‌ગુરુ તે ગામે થોડા દિવસ રહ્યા.

● ● ●

-: જુનાગઢ આગમન :-

રાજી કરી રથ જોડીયો રે, પંથે પરવરતા જાયે;
જુના રે ગઢમાં આવીયા રે, સ્થાન દાતાર માંએ.
તીરથ તરપત ત્યાં થયાં રે, પડીયા ગુરુજીને ચર્ણ;
આવી નમી ગુરુ આગળે રે, જાતિ સઘળી રે વર્ણ.
ત્યાં થકી ભડીયાદ આવીયા રે, ગુરુજી માવજી ઘેર;
સંબંધ થયો ગુરુજી તણો રે, સઘળી રૂડી રે પેર.
ત્યાં થકી ગોરજી ચાલીયા રે, આવ્યા ઘોઘા મુકામ;
વહાણે ચડ્યા ત્યાં પ્રેમથી રે, આવ્યા ખંભાત ધામ.
કેટલાક વરસ ખંભાતમાં, રહ્યા તે રૂડી પેર;
કામ કરી ને પરવર્યા, પરઠ્યા પોતાને ઘેર.

મારવાડ એસાવરથી સદ્‌ગુરુ મહારાજ સત્‌પંથ ધર્મનો ઉપદેશ આપતા આપતા ફરી પાછા ગુજરાતમાં જુનાગઢ આવ્યા. ત્યાં સદ્‌ગુરુનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરી અઢારે વરણમાં તેમના કેટલાય અનુયાયી બન્યા. જુનાગઢ થઈ સદ્‌ગુરુજી ભડીયાદ આવ્યા. ત્યાં તેમના અનુયાયીઓ સાથે નવા સંબંધો બંધાયા. ત્યાંથી સદ્‌ગુરુજી ઘોઘા થઈ વહાણમાં ખંભાત આવ્યા અને ઘણા વરસ ખંભાતમાં રહ્યા. ત્યાં ઘણા જનોને સત્‌પંથધર્મનો ઉપદેશ અને દીક્ષા આપી આત્મજ્ઞાન સંપાદન કરાવ્યું.

-: વડોદરા અને દેવામાં આગમન :-

વડોદરે વહ્યા વિઠ્ઠલા રે, ભક્ત તારણ કાજ;
બોધ દઈ ને પરવર્યા રે, દીધાં ઋષિયોને રાજ.
દેવા રે ગામમાં આવીયા રે, ક્ષત્રિય કુળ ત્યાં સાર;
સદ્બોધ આપી સર્વને રે, હરખ્યા લોક અપાર.
દેશાટન કર્યો રંગમાં રે, ફરતા ગામો રે ગામ;
કઈક મુલકમાં ફરતા રે, દેતા અમર નામ.
પોતે પરમાર્થ કારણે રે, સહ્યાં કષ્ટ અપાર;
દીન જનોનાં ટાળવાં રે, દુઃખ અપરંપાર.

મુકામ સરોવર કાંઠડે, કરેલો જુગરાયે,
દર્શન કારણ મેદની, અતિ અગણિત જાયે.

ઘણા સમય ખંભાતમાં રોકાણ કર્યા બાદ સદ્ગુરુજી ખંભાત પછી પંચમહાલ, પાવાગઢ, ચાંપાનેર, વડોદરા થઈ દેવા ગામ આવ્યા. દેવામાં કેટલાયને ઉપદેશ આપ્યો. કેટલાય લોકો તેમના દર્શને આવતા.

• • •

-: અમદાવાદમાં મુસ્લિમ સંતો સાથે :-

ગોરજી પંથે પરવર્યા રે, અમદાવાદ જ શહેર;
ફકીર હતા ત્યાં અતિ ઘણા રે, કરતા લીલા રે લહેર.
મહા બળવંતા અતિ ઘણા રે, સત્ય બળ નિધાન;
મન વાંછિત ફળ આપતા રે, કરતા પૂરણ કામ.

પરગટ શાહજી આવીયા રે, સજ્યા સરવે રે ફકીર;
જાગતી જ્યોત છે એહની રે, કેમ ધરશે રે ધીર.
એમ જાણી થયા એકઠા રે, સઘળા શહેરના ફકીર;
સલાહ કરી સહુ સંપથી રે, ધરી ધારણ ધીર.

મનસૂબો સર્વે કર્યો, વિધવિધ ફકીરોએ ત્યાંએ;
કેવી પેરે કહાવવું ? ગોર ઈમામશાહ છે જ્યાંએ.

સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ દેવા ગામેથી નીકળી ગામોગામ સત્‌પંથ ધર્મનો ઉપદેશ આપતા આપતા અમદાવાદ શહેરમાં આવી પહોંચ્યા અને એક જગાએ તંબૂ ઊભો કરીને રહ્યા. એ વખતે અમદાવાદમાં ઘણા જ્ઞાની ફકીરો રહેતા હતા. શ્રી ઈમામશાહ મહારાજના આગમનની વાત એમણે જાણી. શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ જાગતી જ્યોતિ છે એવું એમણે સાંભળ્યું હતું, તેથી આવા પુરુષ અહીં ન રહે તે માટે કંઈક પ્રયાસ કરવાનું વિચારવા બધા ફકીરો ભેગા મળ્યા. સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ ત્રિકાળદર્શી હોવાથી ફકીરોએ કરેલા આયોજન બદલ તેમને કંઈ પણ ખબર ન પડે એ રીતે એક યુક્તિ યોજવાનું નક્કી કર્યું.

ખોટું લાગે નહિ એહને રે, સમજે સઘળી પેર;
રહે નહિ આ શહેરમાં રે, ના થાએ એથી રે વેર.
વિચાર કરે અતિ પેરથી રે, બુદ્ધિ બળ અપાર;
એક વાતે એક્કો કર્યો રે, લીધો સહુનો સાર.
સમસ્યા સૂધ કરવી રે, એ છે અક્કલ અનુપ;
ત્રિકાળદર્શી આપ છો રે, સત્ય બ્રહ્મ સ્વરૂપ.

જાણી જશે વાત આપણી રે, કહેવું પડશે નહિ કાંએ;
ચેતીને પોતે ચાલશે રે, રહેશે નહિ રે આંયે.

સમસ્યા એવી આદરી, પ્યાલો ભરીયો રે ખીર,
છલોછલ તે તો ભર્યો, છેક જ તીરા રે તીર.

તેમણે એક કાચનો પ્યાલો દૂધથી પૂરેપૂરો ભર્યો. તે એટલે સુધી કે તે જરા પણ હાલે તો અંદરનું દૂધ ઢોળાય. એ પ્યાલો તેમણે એક માણસ સાથે શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ તરફ મોકલ્યો.

સમસ્યા કરી એવી રીતની રે, જેવી પ્યાલામાં ખીર;
એવી રીતે આ શહેરમાં રે, રહે છે સઘળા ફકીર.
ટીપુ દૂધ મહી પડે રે, નથી રહેવાના માગ;
એવી રીતે આપ જાણજો રે, આપ કારણ જાગ.
એવી ઈચ્છાએથી મોકલ્યું રે, પ્યાલો ગોરજી પાસ;
અંતરયામીએ જાણીયું રે, સમજ્યા સાર જે ખાસ.
મૂંઝાણા મને જોઈને રે, કહે નથી રહેવાનો માગ;
પણ મારે શું કામ છે રે, નથી લેવાનો ભાગ.

હાજરવીરને તેડીયા, કરો કહું તે કામ,
સમસ્યાનો ઉત્તર પાઠવો, રહે જેમાં સૌની હામ.

દૂધનો પ્યાલો જોઈ ઈમામશાહ મહારાજ સમજી ગયા કે આપણે અહીં વધુ વખત ના રહીએ, એ આ પ્યાલા મોકલવાનો ઉદ્દેશ છે તેથી તેમણે હાજરવીરને કહ્યું;

દુઃખ દેવું નથી આપણે રે, નથી લેવું રે નામ;
અડવું નથી મારે એહને રે, દ્વેષ રાખીને ઠામ.

બીક રહે નહિ એહને રે, રચવો એવો રે ઠાઠ;
જેવી રીતે પ્રશ્ન થયો રે, તેવી વાળોને આંટ.
મુખે કહાવ્યું નથી એમણે રે, નથી વાણી વિનોદ;
પ્રશ્ન થયો સમસ્યા થકી રે, ઉત્તર તેવો જ વિશોધ.
ખોટું લાગે નહિ એહને રે, ખુશ સર્વ થાયે ખુશીયાલ;
ઉત્તાર તેવો આપવો રે, બોલ્યા દીનદયાળ.

ગુણી ગર્વ કરે નહિ, હોય જો ગુણનું નામ,
ગર્વ રહિત કહાવજો, તો થાશે પૂરણ કામ.

આજ્ઞા લઈને ઊઠીયા રે, ગુણી હાજરવીર;
ચિત્તે ચિંતા અતિ થઈ રે, વાયો વિચારનો વેગ.
ઉત્તાર એવો વાળીયો રે, પુષ્પ લાવ્યા તે વાર;
ખીર માથે જઈ મૂકીયું રે, તરવા લાગ્યું નિરધાર.
અકબંધ રહ્યો તે પ્યાલો રે, દૂધ ઢળ્યું નહિ લગાર;
પ્રશ્નોત્તાર પૂરણ થયો રે, બોલ્યા ગોર તે વાર.
લાવનારાને એ કહ્યું રે, જઈને દેજે સૌ સાથ;
પ્રણામ મારા કહેજો રે, જોડી બંને રે હાથ.

આ યુક્તિનો જવાબ કેવી રીતે મોકલવો કે તેમની લાગણી દુભાય નહીં અને તેમને આનંદ થાય. સદ્‌ગુરુજીની આજ્ઞા થતાં જ હાજરવીર ઊભા થયા અને સદ્‌ગુરુજીની સૂચના મુજબ પાંચ છ મોટાં સફેદ અને સુગંધી ફૂલો લાવી સદ્‌ગુરુજી આગળ રજૂ કર્યાં. સદ્‌ગુરુજીએ ફૂલો દૂધથી ભરેલા ગ્લાસમાં તરતાં મૂક્યાં અને તેમ છતાં ગ્લાસમાંનું દૂધ ટીપું સરખું નીચે ઢોળાયું નહીં.

દૂધ લઈ આવનાર માણસને એ ભરેલો પ્યાલો પાછો આપતાં સદ્‌ગુરુજી બોલ્યાઃ 'આ પ્યાલો પેલા ફકીરો પાસે લઈ જઈ તેમને મારા પ્રણામ કહેજે.'

સમસ્યા સમજ્યા ગોરજી, ઉત્તર આપ્યો તે વાર;
પ્યાલો લઈને આવીયો, જ્યાં બેઠા ફકીર અપાર.

ઉત્તર એવો આવીયો રે, જેવી પ્યાલામાં ખીર;
ખીર ખરે માંહી નવ રહે રે, ફૂલ રહ્યું છે તીર.
ઢળી નહિ ખીર ફૂલથી રે, રહ્યું અકબંધ ધામ;
તેવી રીતે હમો મળશું રે, નહિ લેશું રે નામ.
ફૂલડે ખીર ના ઢળે રે, અડે નહિ લગાર;
એમ રહેશું તમ સાથમાં રે, રાખી તેવો વિચાર.
પ્યાલો પહોંચ્યો ફકીરો આગળે રે, જોયો દૃષ્ટા રે દૃષ્ટ;
હરખ્યા અતિ સર્વ અંગમાં રે, ગયાં સર્વનાં કષ્ટ.

જાણ્યું જગજીવન છે, નિષ્કલંકી નિર્મળ નામ;
પર કારણ પધારીયા, પરમાર્થને કામ.

તેમના કહેવા પ્રમાણે તે માણસે દૂધનો પ્યાલો ફકીરો આગળ જઈ મૂક્યો. ફકીરોએ જોયું કે આપણા દૂધથી ભરેલા પ્યાલામાં પાંચ છ ફૂલો હોવા છતાં એક ટીપું પણ બહાર પડ્યું નથી. આ જોઈ બધા લોકો આશ્ચર્યચકિત થયા. તેઓ મનમાં સમજી ગયા કે પ્યાલામાંનું દૂધ જરા પણ ઢોળાયું નથી તેમ હું તમારામાં રહું તો તમને કોઈ પણ તકલીફ થશે નહીં અને હું તમારા ભેગો મળીને જ રહીશ. એવો સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજનો કહેવાનો ભાવાર્થ છે.

મળવાને હવે ચાલવું રે, એવો કરીયો વિચાર;
સર્વે મળીને આવીયા રે, બેઠા ગુરુજી જે ઠાર.
આવી વિગતે સૌ ઓચર્યા રે, નમે વારંવાર;
કુશળ ક્ષેમ પૂછીયું રે, કુળ ઠામ આચાર.
વિગતે વિગતે ઓચરે રે, અમૃત વાણીયે સાર;
વર્ણન સર્વે ઓચર્યું રે, અથ ઈતિ નિરધાર.
અમૃત વાણીએ આદર્યું રે, કહ્યોને વૃત્તાંત;
સકળ વિવેચનથી કહ્યું રે, પૂરણ આપી સિદ્ધાંત.

અમૃત વાણીએ ગોરની, પૂરણ મીઠી પેર,
સંતોષીને ઊઠીયા, જાવા પોતે ઘેર.

તે દિવસ આગ્રહ કરી રે, ગોર રોક્યા તે ઠાર;
જમવા નોતરું આપીયું રે, ગુરુને તેની રે વાર.
લક્ષણ પૂરણ બ્રહ્મનાં રે, કેથી ન ખોટ કઢાયે;
આદર ને સત્કારનાં રે, ગુણ કેથી ગવાએ,
લક્ષણ ત્રીસે રે શોભતાં રે, વિના વિકારી નિર્લેપ;
ગુણ અગણિતે દીપતો રે, અનંત કરોડીની ખેપ.
ચિત્ર વિચિત્ર ત્યાં થયા રે, સર્વે સભાના જન;
ગુણ જોઈ અચરજ થયા રે, થયા શાંત તે મન.

રચના કરી રસોઈની, પૂરણ રાખી પ્યાર;
જમણવાર ત્યાં આદર્યું, કર્યું સર્વે તૈયાર.

જમી કરી સૌ ઊઠીયા રે, રચના જોઈ અપાર;
હૃદયથી હેત ઉપજ્યું રે, તજ્યો દિલનો રે વિકાર.

પાન સોપારી આપીયાં રે, લવિંગ એલચી સાથ;
વિદાય થવાને ઊઠ્યા રે, મેળવ્યા ગોરથી હાથ.
વાલેશ્વરી સર્વેના ચાલીયા રે, ગયા પોતાને ઘેર;
ગુણ ગાયે અતિ પેરથી રે, પોતે પોતાની પેર.
સત્સંગ સુખ ઉપજે રે, દુ:ખ થાય છે દૂર;
સંગ વિનાનાં આંધળાં રે, થાયે ચમકારે ચૂર.

મહિમા સત્સંગનો અતિ, કહેતાં ન આવે પાર,
લોહને કંચન કરે, નોધારાનો આધાર.

વાણી પ્રસરી નગરમાં રે, મોટા આવ્યા છે દાતાર;
મળવા કારણ આવીયા રે, જોષી જતિ મુનિ સાર.
હળે મળે એક એકથી રે, પૂરણ આણીને હેત;
મન કાળાં હતાં જેહનાં રે, તેનાં કરીયાં છે શ્વેત.
અનંત લીલા ત્યાં હવી રે, ગોરે કરી છે કૃપાયે;
રોગી દોગી હતા જેટલા રે, ટોળે ટોળા રે જાયે.
એક વરસ રહ્યા શહેરમાં રે, ત્યાંથી ચાલ્યા રે આપ;
કોચરબ આવી રહ્યા રે, ટાળ્યા સંતોના તાપ.

ફકીરોને ઈમામશાહ મહારાજની યોગ્યતા સમજાઈ અને તેઓ તેમને મળવા માટે ગયા. સદ્‌ગુરુએ તેમની પૂછપરછ કરી પોતાનો પરિચય નમ્રતાથી આપ્યો. એ લોકોએ સદ્‌ગુરુને એક દિવસ પોતાને ત્યાં આવી ભોજન લેવા આમંત્રણ આપ્યું. એ આમંત્રણ તેમણે સ્વીકાર્યું.

જે ફકીરોએ ઈમામશાહ મહારાજની અદેખાઈ કરી હતી

અને અમદાવાદથી ચાલ્યા જાય એવું ઈચ્છતા હતા તેમની દ્વેષ ભાવના નષ્ટ થઈ. તેમને પ્રેમથી ભોજન આપી વિદાય આપી. સત્‌સમાગમના કારણે આ દ્વેષભાવના નષ્ટ થઈ. પ્રેમથી પશુ પંખી તો શું ક્રૂર રાક્ષસને પણ જીતી લેવાય છે. આ સુખ સત્‌સમાગમથી મળે છે. તેનાથી દૂર રહેનાર માણસ અજ્ઞાની અને આંધળો બની કુમાર્ગે જાય છે. મહાભારતમાં કહ્યું છે કે -

यदि सन्तं यद्यसन्तं तएस्विनं यदि वा स्तेनमेब ।
वासो थया रंगबशं प्रयाति तथा स तेषां वशमभ्युपैति ॥

જે રીતે રંગના સંગથી વસ્ત્ર રંગને આધીન થાય છે તે પ્રમાણે સત્‌પુરુષના સહવાસથી તે સત્‌પુરુષ જેવો થાય છે અને દુર્જનના સહવાસથી દુર્જન જેવો થાય છે. એટલે મનુષ્ય જેવી સોબત કરશે તેવો તે થશે. તેથી આ અણમોલ માનવ જન્મ સફળ કરવો હોય તો તેના માટે સત્સંગ જેવું બીજું સહેલું કોઈ સાધન નથી.

અમદાવાદના ફકીરોના મનમાં સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજના પ્રત્યે જે દ્વેષભાવ હતો તે સદ્‌ગુરુના સમાગમથી નષ્ટ થયો. સદ્‌ગુરુજીનો મહિમા સાંભળી લોકો તેમના દર્શન માટે આવવા લાગ્યા. કેટલાક દુઃખી લોકો પોતાના દુઃખ નિવારણ માટે, તો કેટલાક સંન્યાસી લોકો શાસ્ત્રની ચર્ચા માટે આવવા લાગ્યા. બધા તેમને મળી આનંદ પામતા.

• • •

-: કોચરબ મુકામ :-

બાર માસ રહ્યા જે ગામમાં, કોચરબ તેનું નામ;
વળતાં ગોરજી ચાલીયા, કરવા અમર કામ.
કારણ ફરવાનું એટલું રે, હતા વરદાઈ જેહ;
કોલ તે તેનો પાળવો રે, જોતાં વાટ રે તેહ.
સંકટ વેઠી સુખ આપતા રે, પરમારથ કાજ;
વચનની પત પાળતાં રે, દેતા ઋષિયોને રાજ.
કોણ કળા એની કળે રે, દાતા ત્રાતા અનુપ;
હતા અજ્ઞાની જેટલા રે, જોતાં એનું સ્વરૂપ.
છક થતા સરવે જોઈને રે, ગુણ સાગરનું તેજ;
જોડ મળે નહિ રૂપની રે, સત્ સાગર એજ.
દારિદ્ર સરવે ટળે, દર્શનથી એકવાર;
દુઃખ આડું આવે નહિ, જો કોટિ ધરે અવતાર.

ત્યાર પછી સદ્ગુરુ કોચરબ ગામે ગયા, ત્યાં એક વર્ષ સુધી રહી આજુબાજુના ગામના લોકોને બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપ્યો. જે લોકો તેમના વચને ચાલતા તેઓનું તેઓ દુઃખ દારિદ્રય દૂર કરતા. તેમના કર્તવ્ય અને જ્ઞાનથી પ્રભાવિત થઈ કેટલાય લોકો તેમના અનુયાયી બન્યા હતા.

• • •

-: સાબરમતી નદીએ નાવિકો :-

અનુપ અલૌકિક એકલા રે, રમતા છચોક દેશ;
સજ થયેલા સતગુણી રે, શોભે સરસ વેશ.
સાબર ત્રટે આવીયા રે, પૂરણ પાણી અથાગ;
જાગ મળે નહિ નાવની રે, ના આવે બીજો રે લાગ.
નાવિક ને બોલાવીયો રે, ભાઈ હોડી રે લાવ;
દામ લો તમે દો ઘણા રે, તીરે લેઈને જાવ.
પરથમ ઉતારો અમને રે, કરો એટલું કામ;
ગુણ ઓશિંગણ તાહરો રે, લેશું તારું રે નામ.
નાવિક વાણી વદે, સાંભળો મુસાફર ભાઈ;
વારા ફરતી ઉતરે, નથી ઉતાવળ આંહીં.
હોય ઉતાવળ આપને રે, મારગ મોકળો અપાર;
રોકે નહિ કોઈ આપને રે, શેને લગાડો વાર.
ચાલે નહિ અહીં કોઈની રે, જાણો ઉતાવળ નામ;
વારાફરતી અમો કરશું રે, સઘળાંના તે કામ.
ધીરજ રાખી બેસજો રે, જો ઉતરવું હોય;
નહિ તો ગાડી હંકારજો રે, ભલે લોક રે જોય.
પાછળ આવી આગળ જવું રે, કોના ઘરની રીત;
ડહાપણ સરવે ક્યાં ગયું રે, અવળું બાંધો છો ચિત્ત.

કોચરબથી સદ્‌ગુરુજી સાબરમતી નદીને કિનારે પધાર્યા. નદીમાં પાણી ઘણું હતું. એક નાવિક ખલાસીનું કામ કરતો

હતો. પોતાની નાવડીમાં માણસોને સામા કિનારે લઈ જતો અને સામા કિનારેથી આ બાજુના કિનારે લાવતો.

સદ્‌ગુરુ ત્યાં પહોંચતાં પહેલાં ત્યાં કેટલાક લોકો નાવડીમાં બેઠા હતા. સદ્‌ગુરુએ નાવિકને કહ્યું; ભાઈ ! તને દામ બે ઘણા આપીએ પણ અમને તું સામે કિનારે પહેલાં લઈ જા.

એવું કહી હોડી હંકારી, માન્યું નહિ બ્રહ્મ વચન,
અહંમતા મારે સર્વને, મરે મમતમાં મૂઢ જન.

લખ્યા લેખ ટળે નહિ રે, કરોડ કરે ઉત્તપાત;
ટાળી તે તો ટળે નહિ રે, પાડી જાતની ભાત.
અસર સંગનો ક્યાં ટળે રે, લાગ્યો જન્મનો રંગ;
ભૂલ પડાવે વાટમાં રે, કરે કરોડ વિઘન.
અફળાયે જન એકલો રે, જેને નહિ સત્સંગ;
ગમ નહિ ગુરુ તણી રે, તેને લાગેલો જંગ.
મમતા તે તો મૂકે નહિ રે, જાયે તેનો જો પ્રાણ;
સત્‌વચન માને નહિ રે, લાગે કાળજે બાણ.

શીળે સુખ ઉપજે, સંતોષ મોટું વ્રત,
સમતા તો રાખી સદા, સ્વર્ગ પમાડે તર્ત.

સોનું તો સેલમાં તજે રે, તજે તરીયાનો સંગ;
માન બડાઈને ઈર્ષ્યા, દુર્લભ તજવો તરંગ.
મધ માણે જન જેટલા રે, આડે આવે જે ભાગ;
દુઃખ માને છે તેથી કરી રે, છે એ દુઃખની જાગ.
માન મેળવવા મથે રે, જન જેટલા હોય;
અપમાન પામે તે ઘણું રે, સુખ નજરે ના જોય.

મેળવવા માન્યું જેટલું રે, મોટમ મોઘે રે મૂલ;
દામ મળે સૌ દાટમાં રે, પડે દુઃખ અતુલ.

અભિમાની નાવિકે કહ્યું; ભાઈ મુસાફર ! અહીં કોઈની ઉતાવળ ચાલતી નથી. વારાફરતી સામે કિનારે લઈ જવાશે. તમને ઉતાવળ બહુ હોય તો તમારી ગાડી પાણીમાંથી જવા દો. એમ કહી નાવિકે અહંમને અહંમમાં હોડી ચાલુ કરી અને ઝડપથી ચલાવવા લાગ્યો.

• • •

-: રાજઋષિ વિશ્વામિત્ર તે બ્રહ્મઋષિ થયા :-

ઈર્ષ્યા જે જન કરે, કરે પરાયા માટ;
ખોદી ખાડો તે પડે, થાય મોટી ખાટ.

ત્રણે તજે સત્સંગથી રે, ગુરુ જ્ઞાની રે હોય;
તૃષ્ણા તેનો લોપે નહિ રે, સુખ અખંડ જોય.
એક સમે એવું બન્યું રે, સાંભળો ભાભારામ;
વિશ્વામિત્ર મહારાજીયો રે, રાજયબળ ગુણ ધામ.
પ્રૌઢ રાજ્ય પામ્યો ઘણો રે, સેના બળ અતુલ;
પરાક્રમી પોતે ઘણો રે, ન્યાય ચૂકવે અમૂલ.
દુઃખી નહિ કોઈ જુગમાં રે, રૈયત તેની તમામ;
ભામટા ચોર ત્રાસે ઘણું રે, સાંભળી ને રે નામ.

અભિમાન, અહંકાર અને મમત્વનું ખરાબ પરિણામ આવ્યા વગર રહેતું નથી. ચડે તે પડવાનો જ એ સૃષ્ટિનો

નિયમ છે. આ દુષ્ટ અભિમાને કેટલાયના ભોગ લીધા છે. લંકાધિપતિ રાવણનું મૃત્યુ અહંકારથી થયું. તેમજ દુર્યોધન વગેરેનું પતન પણ અહંકારથી જ થયું. માટે જે મિથ્યાભિમાન રાખે છે, તેનું કદી ભલું થતું નથી. તેને ક્યારેય સુખ મળી શકતું નથી. જેને સત્સંગ નથી તેવા પામર જીવો અંધકારમાં ગોથાં ખાય છે. ગુરુ જ્ઞાનના સત્સંગ સિવાય અભિમાન અને મમત્વ કદી છૂટશે નહીં. સત્સંગનો મહિમા ઘણો મોટો હોઈ જવલ્લે જ કોઈ તેને જાણી શકે છે.

અહંકાર અભિમાન અને મમત્વના અવગુણો સત્સંગના જ્ઞાનથી જ ઓગાળી શકાય છે. અભિમાનથી જ્ઞાનમાર્ગમાં અવરોધ થાય છે. જ્યારે અહંકારને તો આકાશ પણ નાનું પડે. મનમાંથી મોહ રૂપી મમતાનો ત્યાગ ન થાય ત્યાં સુધી બ્રહ્મજ્ઞાન નહીં થાય. માનવીએ પોતાનું જીવન કેવું બનાવવું તે પોતાના હાથની વાત છે.

હે ભાભારામ ! આપણા શાસ્ત્રોમાં એક વાત આવે છે. અયોધ્યામાં વિશ્વામિત્ર નામના મહાન પ્રતાપી રાજા થઈ ગયા. તેઓ મહાપરાક્રમી હતા અને ન્યાય પ્રિય હતા. તેમના રાજ્યમાં સૌ સુખી હતાં. ચોર લૂંટારા તેઓના નામથી ધ્રૂજતા હતા. તેમનું મંત્રીમંડળ વિદ્વાન, નમ્ર અને દીર્ઘદૃષ્ટિવાળું હતું.

રાજ્ય મધમાં છાકી કરી, ફરવા નિસર્યો બાર,
ઋષિ આશ્રમમાં આવીયો, કરવાને ઉપહાર.
જનસમૂહ ઘણો સાથમાં રે, સેન્યા અતિ ભારે જન;
મૃગ્યામાં મન માનીયું રે, ચોટ્યું ચિત્તને મન.

ઉતર્યા આશ્રમ ઉપરે રે, ઋષિ તણે તે વાર;
ઋષિજી આવ્યા તે સમે રે, પર્ણકુટીરથી બહાર.
આગતા સ્વાગતા ત્યાં કરી રે, માન્યું રાજાનું મન;
આગ્રહ કર્યો જમવા તણો રે, સમૂહ સર્વે તે દન.
વિશ્વામિત્ર વિસ્મય થયા રે, જોઈ ઋષિનો ઠામ;
ખાવા નથી કાંઈ આગળે રે, કરશે કેવું રે કામ.

એક સમયે આ વિશ્વામિત્ર રાજા તેમના વફાદાર સાથીઓ અને સૈન્ય લઈ જંગલમાં મૃગયા રમવા નીકળ્યા, જંગલમાં

વસિષ્ઠ ઋષિના આશ્રમે વિશ્રામ કરવા રોકાયા. વસિષ્ઠ ઋષિએ તેમની ઘણી જ આગતા સ્વાગતા કરી અને સૌને જમવાનો આગ્રહ કર્યો.

વિશ્વામિત્ર રાજાને આશ્ચર્ય થયું કે આવડા મોટા સૈન્યને આ ઋષિ કઈ રીતે જમાડશે. આશ્રમમાં ભોજન જેવું તો કાંઈ દેખાતું નથી.

રાજાએ માન માગીયું, માફ કરો ઋષિરાજ;
આપના દર્શન થકી, સર્યા અમારાં કાજ.

આપે કહ્યું અમને જેટલું રે, એ જ આપનો ભાર;
સર્વે સરંજામ આગળે રે, કરતાં નહિ લાગે વાર.
અમ કને છે જેટલું રે, સર્વે આપનું હોય;
સંકટ કાં આદરો રે, આશિષ દેજોને જોય.
મુનિએ માન્યું નહિ રે, લીધી તેમણે હઠ;
આજ અમો જમાડશું રે, જમવા ચાલોને ઝટ

વિલંબ કરજોમાં પલનું રે, ચાલો જમવા તમામ;
મનને ગમે તે માંગજો રે, લજ્યા ધરજોમાં નામ.
રાજા અતિ રાજી થઈ, જમવા કારણ જાયે;
કામધેનું ઋષિ આગળે, મનવાચ્છિતું થાયે.

વિશ્વામિત્ર રાજા કહેઃ મહારાજ, માફ કરો. આવડા મોટા સૈન્યને આપ કેમ કરી જમાડી શકશો ? આપે અમારો આદર કર્યો તેથી આપનો આભાર છે. અમારી પાસે ભોજનનો સર્વ પ્રબંધ છે. આપનાં દર્શન થકી અમે પુણ્યશાળી બન્યા છીએ. આપ આશીર્વાદ આપો. એમ વિશ્વામિત્રે વ્યંગમાં વસિષ્ઠ ઋષિને કહ્યું.

વસિષ્ઠ ઋષિ કહેઃ હે રાજા ! જમ્યા વગર જવાશે નહિં. આજ તમોને જમાડ્યા વગર અમો નહીં રહીએ. એક પળનો પણ વિલંબ કર્યા વગર હમણાં જ ભોજન માટે ચાલો અને જેને જે જોઈએ તે મનમાં માગજો. જરાય શરમમાં ન રહેતા.

કલ્પે છે જે જન જેટલું રે, તેટલું તે વાર;
જમી કરી સૌ ઊઠીયા રે, કાંઈ લાગી ના વાર.
રાજા અચરજ અતિ થયો રે, કારણ આ શું કહેવાય;
નથી કાંઈ ઋષિ આગળે રે, કારજ કઈ પેરે થાય.
પાર કંઈ જાણ્યો નહિ રે, લાગ્યો ઋષિને પાયે;
પૂછ્યું અતિ પ્રસન્ન થઈ રે, કહો સાચું ગુરુ રાયે.
કઈ પેરે કારજ થયું રે, જમ્યો સઘળો સાથ;

નહોતી રસોઈ આ સમે રે, ક્યાંથી લાવ્યો નાથ.
મેહેર કરો મુજ ઉપર રે, દર્શાવો દાતાર;
મનવાચ્છિતું આપીયું, વળી કાંઈ ના લાગી વાર.

રાજાએ વિચાર કર્યો. ઋષિનો ઘણો આગ્રહ છે તો ચાલો જમી લઈએ. સૌએ મનમાં જે કલ્પના કરી તેવું ભોજન પીરસાઈ ગયું. જમ્યા પછી રાજાને બહું અચરજ થયું કે આ ઋષિ આગળ કાંઈ છે નહીં અને આ કઈ રીતે બન્યું !! તેણે ઋષિને પૂછ્યુંઃ મહારાજ ! આ તમે ઘડીકમાં હજારોના સૈન્યને જમાડી દીધા તેનું કારણ શું છે ? જેને જે મનમાં ઈચ્છા કરી તે ભોજન મળ્યું. અમો તો ક્યાંય રસોઈ પણ નહોતી દીઠી. આ થયું કેમ ?

ઋષિએ કહેવાનું આદર્યું રે, પૂરણ થાયે જો તપ;
ગુરુ કૃપાએ ઉપજે રે, પૂરણ હોયે જો જપ.
તપ જપના રે બળથી રે, દેવ મોકલે ગાય;
કામધેનુ તેનું નામ છે રે, કારજ તેથી રે થાય.
ઊભી છે તમ આગળે રે, સુરધેનુ રે જોય;
તેના બળે સૌ નિપજ્યું રે, કળી શકે નહિ કોય.
ખોટ લાગે નહિ ખર્ચતાં રે, ના રહે નુન્ય લગાર;
અટકે નહિ કામ કો સમે રે, કોઈ જાણે નહિ પાર.

વસિષ્ઠ ઋષિ કહેઃ હે રાજન્ ! ગુરુના આશીર્વાદ અને જપ-તપના બળથી દેવોએ આ નંદિની કામધેનુ ગાય આપી છે. તેના થકી કોઈ કામ અટકતું નથી. તમારો આદર-સત્કાર પણ તેના થકી જ થયો છે.

રાજાનું મન માનીયું, લેવા ધેનુ સુર,
મુનિ કને માગું કર્યું, દેખાડીને પુર.
મુનિએ માન્યું નહિ રે, ધેનુ દેવાયે નહિ;
બળ જો હોય આપનું રે, લેતાં આડું ન કાંઈ
જબર જસ્તીથી બાંધવા રે, ગાય લેવાને સાથ;
અનુચર મોકલ્યા આપના રે, દોર દીધા રે હાથ.
યોદ્ધા બળ અતિ ઘણું રે, ગયા લેવા ગાય;
અચાનક કૌતુક ત્યાં થયું રે, સર્વે અચરજ થાય.
પૃથ્વીમાંથી ત્યાં પ્રગટયા રે, રક્ષક ગાયના જેહ;
અતવી બળેથી ઉપજ્યા રે, રચ્યો સંગ્રામ તેહ.
યુદ્ધ થયું ત્યાં તો ઘણું, અનુચર માર્યા અપાર;
કાયર થઈને નાસીયો, વિશ્વામિત્ર તે વાર.

નંદિની કામધેનુ ગાયની વાત સાંભળી રાજાનું મન વિચલિત થયું. તેને ઋષિ પાસેથી ગાય પોતાના રાજ્યમાં લઈ જવાનો વિચાર આવ્યો. તેમણે વસિષ્ઠ ઋષિ પાસે ગાય લઈ જવાની માગણી કરી. ઋષિએ ગાય આપવાની ના પાડી. વિશ્વામિત્ર રાજાએ બળજબરીથી ગાય લઈ જવા અનુચરોને આજ્ઞા કરી. યોદ્ધાઓ ગાય લેવા ગયા ત્યારે એક અચરજ થયું. પૃથ્વીમાંથી અસંખ્ય ગાયના રક્ષણ માટે પુરુષો પ્રગટ થયા. સૈન્ય અને દૈવીપુરુષો વચ્ચે મહાસંગ્રામ થયો.

મહા ભયંકર યુદ્ધ થયું તેમાં વિશ્વામિત્ર રાજાના કેટલાય યોદ્ધાઓ માર્યા ગયા. વિશ્વામિત્ર રાજા પણ જીવ બચાવવા કાયરની જેમ ભાગ્યો.

ગર્વ ગળ્યો ત્યાં તે સમે રે, જાણ્યું બ્રહ્મનું બળ;
રાજ બળ નવ ચાલીયું રે, પડી સર્વેને કળ.
તુચ્છ થયું ત્યાં આગળે રે, સઘળું રાજ દરબાર;
એક આગળ નવ ચાલીયું રે, બ્રહ્મ બળ અપાર.
કષ્ટ થયું મનમાં ઘણું રે, પુર બ્રહ્મનું તેજ;
લેવા કારણ ચાલીયો રે, તજી ફૂલની સેજ.
ડંડ કમંડળ ગ્રહીને રે, વાળી કોપિન અંગ;
વિખ સમાન માનીયું રે, સઘળો રાજનો રંગ.

વિશ્વામિનો ગર્વ ગળી ગયો. બ્રહ્મમય આગળ રાજબળ ન ચાલ્યું. એકના બ્રહ્મબળ આગળ હજારોના સૈન્યોનું રાજબળ ન ફાવ્યું. તેને વિચાર આવ્યો કે હું પણ તપ કરીને બ્રહ્મર્ષિ બનું અને દેવોના આશીર્વાદથી કામધેનું ગાય મેળવું. તેને રાજપાટનો ત્યાગ કરી વનમાં જઈ તપ કરવાનું નક્કી કર્યું.

વનમાં જઈ તપ આદર્યું, કષ્ટ સહ્યું અપાર,
બ્રહ્મ બળ લેવા કારણે, બાંધ્યો એકાતાર.

તપોબળ અતિ વધીયું રે, થઈ ઈંદ્રને જાણ;
રાજવીએ તપ આદર્યું રે, કંઈક કરશે ભંગાણ.
બીક લાગી મનમાં ઘણી રે, લે સ્વર્ગનું રાજ;
અખૂટ ભંડાર છે એહને રે, તેણે કર્યા છે તાજ.
તપ જો પૂરણ પામશે રે, થાશે એનું રે કાજ;
દેવ આગળ એ માગશે રે, ઈંદ્રાસનનું રાજ.
એમ ધારીને ઊઠીયો રે, ભંગ કરવાને તપ;
અપ્સરા ચલાવી આગળે રે, કરી તેની રે લપ.

વિશ્વામિત્ર રાજાએ બ્રહ્મબળ પ્રાપ્ત કરવા વનમાં જઈ તપ આદર્યું. હજારો વર્ષના તપના પ્રતાપે તેના તપનું બળ ખૂબ વધી ગયું. ઈંદ્રને જાણ થઈ કે વિશ્વામિત્ર રાજાએ તપ આદર્યું છે અને જો સ્વર્ગનું રાજ માગી લેશે તો !! એમ ધારી તેમને વિશ્વામિત્રના તપનો ભંગ કરવાનો વિચાર કર્યો.

અપ્સરા આગળ ઓચરે રે, ઈંદ્રરાજ તે વાર;
જાવો વિશ્વામિત્ર આગળે, માં લગાડો વાર.
તપ ભંગ કરવો તેહનો રે, કરજો એવું રે કામ;
ભૂલ પડે તેના તપમાં રે, ના લે સ્વર્ગનું નામ.
અપ્સરા આવી તે સમે રે, જ્યાં છે તપનું ઠામ;
ભાવ દેખાડીને ભોળવ્યો રે, વ્યાપ્યો રાજાને કામ.
વિહવળ થયો તે થકી રે, માંડ્યો ગૃહસ્થાશ્રમ;
પુત્રી પ્રસવી જ્યાહરે રે, થઈ છે ત્યારે રે ગમ.
આશ્રમ તે મૂકી કરી રે, ચાલ્યા બીજે રે વન;
આદર્યું તપ તે સમે રે, થયા દેવ પ્રસન્ન.

ઈંદ્ર રાજાએ એક અપ્સરાને તૈયાર કરી વિશ્વામિત્રના તપોભંગનો આદેશ આપ્યો. અપ્સરા રાજાના તપભંગ માટે તપોભૂમિમાં આવી. ઋષિ આગળ કામનાના હાવભાવ કરવા લાગી. રાજાનું તપોભંગ થયું. સામે દૃષ્ટિ કરી તો અપ્સરા દૃશ્યમાન થઈ. રાજા અપ્સરા ઉપર મોહિત થયો અને ગૃહસ્થાશ્રમનું મંડાણ માડ્યું. ત્યાં એક પુત્રીનો જન્મ થયો. ત્યારે ઓચિંતાનું રાજાને જ્ઞાન થયું કે, અરે ! મેં કેટલી મોટી ભૂલ કરી નાખી. તે આશ્રમમાં પુત્રી અને અપ્સરાને મૂકી વનમાં બીજે જઈ તપ આદર્યું અને દેવોને પ્રસન્ન કર્યા.

બ્રહ્મા વિષ્ણુ આવીચા, માહેશ્વર પણ સાથ;
વિશ્વામિત્ર સંગ ઓચર્યા, ઝાલી તેનો હાથ.
માગો માગો સર્વે કહે રે, થયા તે અમો પ્રસન્ન;
મન ગમે તે માગજો રે, રાજા તમોને ધન્ય.
તપ અથાગ છે આપનું રે, મન ગમે તે માગ;
ઈચ્છા હોય જે આપને રે, ઓચર જે સર્વાંગ.
ધન્ય ધન્ય છે આપને રે, ધન્ય ક્ષત્રિ રે જાત;
ધન્ય પિતાજી તમ તણો રે, ધન્ય આપની માત.
અધિક નથી તેજ તપથી રે, તપ બ્રાહ્મણનું જોય;
તેથી કરી પ્રસન્ન થયા રે, માગ મનમાં રે હોય.

વિશ્વામિત્રના તપથી બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-મહેશ પ્રસન્ન થયા અને આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું કેઃ હે રાજા ! ધન્ય છે તમને અમે તમારા માતા-પિતાને તમારા જેવું ક્ષત્રિયોમાં કોઈએ આવું તપ નથી કર્યું. તમારા તપ આગળ બ્રાહ્મણનું તપ પણ ઝાંખું પડે. માટે જે મનવાંચ્છિત માગવું હોય તે માગી લ્યો.

વિશ્વામિત્ર રાજી થઈ, બોલ્યા તેની વાર;
બ્રહ્મ બળ મુજને આપજો, કિરપા કરોને દાતાર.
બ્રહ્મઋષિ થાઉં જુગમાં રે, ચાલે મારી રે આણ;
બ્રાહ્મણ કહેવાઉં યુગમાં રે, થાયે સર્વને જાણ.
હોંશ ઘણીરી મનમાં રે, બ્રહ્મ બળ લેવાને કાજ;
રાજ્ય તજ્યું મેં આ કારણે રે, તજ્યું ગુણ સર્વે રે તાજ.
તુચ્છ લાગ્યું તેજ આગળે રે, જોઈ બ્રહ્મનું તેજ;
વિસ્તારી તમને કહ્યું રે, મૂળ કારણ એજ.

એ જ કારણ તપ આદર્યું રે, કિરપા કરો યુગરાય;
કારજ થાયે અમ તણું રે, જશ યુગમાં ગવાય.

વિશ્વામિત્ર રાજી થઈને બોલ્યાઃ હે પ્રભુ ! આપ કૃપા કરી મને બ્રહ્મ બળ આપો. જગતમાં બ્રાહ્મણ થઈ બ્રહ્મર્ષિ કહેવાઉં અને આખા જગતમાં મારી જ આણ ચાલે. બ્રહ્મર્ષિ થવા માટે તો મેં રાજપાટનો ત્યાગ કરી હજારો વર્ષ તપ કર્યું છે, માટે હે પ્રભુ ! કૃપા કરી મારું ઇચ્છિત કાર્ય પૂર્ણ કરો. જેથી જગતમાં મારા જશ ગવાય.

અસ્તુ કરીને ઓચર્યા, બ્રહ્માજી તે વાર;
બ્રહ્મઋષિ પદ મળશે, જાઓ વસિષ્ઠજીને દ્વાર.
સાક્ષાત્ બ્રહ્મા છે યુગમાં રે, છે એ બ્રહ્મ અવતાર;
ગોર છે યુગમાં જાગતા રે, જાણજો તેને નિરધાર.
સાક્ષાત્ કહેશે મુખથી જેહને રે, થાએ તેના રે કામ;
ન મળે કોઈને ઘણું આથડે રે, રખડે જો અઠોરે નામ.
કારજ સિદ્ધિ આગળે રે, શ્રેષ્ઠ ગોરને હોય;
અમો જે વસ્તુને આપશું રે, પણ તે ફળશે તોય.

અસ્તુ કહી બ્રહ્માજી બોલ્યા; હે રાજન્ ! તમે વસિષ્ઠ ઋષિની પાસે જાવ. ત્યાં તમને બ્રહ્મપદ મળશે. તેઓ સાક્ષાત્ બ્રહ્મ અવતાર છે. આ યુગના સદ્‌ગુરુ છે. તેઓ જેને બ્રહ્મર્ષિ કહેશે તે "બ્રહ્મર્ષિ" કહેવાશે.

જે તેઓના શરણમાં જાય છે તેમના ત્રિવિધના તાપ ટળી જઈ બ્રહ્મર્ષિ પદને પામે છે. માટે હે વિશ્વામિત્ર ! તમો

તેમના શરણમાં જાવ. જેમનામાં સત્ય, દયા, ક્ષમા, શાંતિ, અસ્તેય, નિરહંકાર બુદ્ધિ, નમ્રતા અને સેવાભાવ છે તે બ્રહ્મર્ષિ છે. બ્રાહ્મણનો વેશ ધારણ કરવાથી બ્રહ્મર્ષિ થઈ જવાતું નથી.

શરણે પડે જે એહનો, ટાળે તાપ અપાર;
શુદ્ધ થઈને સંચરે, પહોંચે દેવને દરબાર.

મહિમા સાક્ષાત્‌નો અતિ ઘણો રે, શું જાણે પશુ રે જન;
આજ કલિજુગમાં આવીયા રે, સાક્ષાત્ નિરંજન.
મૂર્ખ મનમાં જાણે નહિ રે, જોઈ કારમું રૂપ;
અંતે તેને પડશે રે, વિકટ કારમું દુઃખ.
લોક લાગ્યા અતિ લોભમાં રે, વળગ્યા મધે અપાર;
કુળ જાતને ખોળવા રે, ભૂલ્યા તે તો ગમાર,
પવિત્ર અંશ જાણ્યો નહિ રે, જાણ્યો ના બ્રહ્મ અવતાર;
ભૂલ્યાં છે અજ્ઞાની લોકડાં રે, કરી પાખંડ અપાર.

સત્ય સ્વરૂપ બ્રહ્મર્ષિના શરણમાં જે ગમન કરે છે. તે બ્રહ્મ સ્વરૂપ થઈ પરમાત્માના ચરણમાં પહોંચે છે. આજ કલિયુગમાં સદ્‌ગુરુદેવ બ્રહ્મર્ષિના પદે બિરાજમાન છે. જગતના અજ્ઞાની લોક જ્યાં ત્યાં અંધકારમાં અથડાયા કરે છે. રત્નને મૂકી પથ્થરને ધારણ કરે છે. સાચા સાધુ-સંતોમાં કોઈને શ્રદ્ધા નથી. આજ કલિયુગમાં ધર્મના નામે અનેક પંથો નીકળી પડ્યા છે. મતવાદીઓ પોતાની મતિ ચલાવવા વેદ રહિત અજ્ઞાનીઓને અવળે માર્ગે લઈ જાય છે.

વિશ્વામિત્ર વિદાય કરી, બ્રહ્માદિક થયા અલોપ;
વિશ્વામિત્ર ઊઠીયા, તેજ થયું તેમનું અનોપ.

હોંશ ઘણી ધરી મનમાં રે, આણી મનમાં મોટ;
વસિષ્ઠ આગળ જઈને રે, ટાળું સઘળી ખોટ.
આયુધ ભીડ્યાં અંગમાં રે, માથે જટા અપાર;
દેવસભા ભણી ચાલીયા રે, વેગે અપરંપાર.
આવી પહોંચ્યા તે સમે રે, ભર્યો છે રાયે દરબાર;
વસિષ્ઠજી આપ ત્યાં હતા રે, કરતા બોધ અપાર.
માટે ભક્ત ભાભારામ સાંભળો રે, પછી નિપજ્યું કેમ ?
કહું કથા હું તે તણી રે, સાંભળો તમે રે તેમ.
વિશ્વામિત્ર આવ્યા આંગણે રે, જોઈ તેમનું રૂપ;
સભા સરવે ઊભી થઈ રે, જોઈ રૂપ અનુપ.

વિશ્વામિત્ર રાજાને વરદાન આપી સર્વ દેવો અંતર્ધાન થઈ ગયા. તપના પ્રભાવથી વિશ્વામિત્રનું તેજ અનુપમ વિલસી રહ્યું હતું. તપના પ્રભાવથી દેવોએ વિશ્વામિત્રને બ્રહ્મર્ષિ કહી નવાજ્યા પણ જ્યાં સુધી વસિષ્ઠ બ્રહ્મર્ષિ ના કહે ત્યાં સુધી બધું અધૂરું હતું. વિશ્વામિત્ર તો વસિષ્ઠજીને મળવા વનમાંથી દેવસભા ભણી જવા તૈયાર થઈ ગયા. તેઓ ત્વરીત શસ્ત્રોસહ સજીધજી માથે જટા બાંધી દેવસભામાં આવ્યા. સભાજનોએ વિશ્વામિત્રનું અનુપમ તપનું તેજ જોઈ, ઊભા થઈ આવો 'બ્રહ્મર્ષિ' કહી આવકાર્યા.

બ્રહ્મઋષિ કહી ઓચરી, સભા સકળ તે વાર,
વસિષ્ઠજીએ ત્યાં કહ્યું, રાજ્ય ઋષિ નિરધાર.
વિશ્વામિત્ર મને કોપિયા રે, મનમાં આણીને રોસ;
બ્રહ્માદિક મુજને બ્રહ્મ કહે રે, એ કહે છે રે દોષ.

બ્રહ્માદિકે મુજને કહ્યું રે, બ્રહ્મઋષિ રે આપ;
વસિષ્ઠે શાથી લહ્યું રે, રાજ્યઋષિની છાપ.
અદેખાઈ આણે છે મનમાં રે, જોઈ મારી રે મોટ;
હું પણ કાંઈક કળથી રે, પાડુ તેમાં રે ખોટ.
જાણ્યું નહિ પણ આપનું રે, આપ ખોળી તે વાર;
બ્રહ્મ લક્ષણ છે કેટલાં રે, ગણ્યો નહિ તેનો સુમાર.

સર્વ સભાએ વિશ્વામિત્રને બ્રહ્મર્ષિ કહ્યા પણ વસિષ્ઠ ઋષિએ આવો રાજર્ષિ કહી આદર આપ્યો. વિશ્વામિત્રે વર્ષો સુધી ઘોર તપશ્ચર્યા કરી પણ વસિષ્ઠના મુખેથી 'બ્રહ્મર્ષિ' શબ્દ ન નીકળ્યો. સાધના જ્યારે અહંકારને એકઠો કરવાનું માધ્યમ બને છે. ત્યારે આવું જ થાય છે. વ્યક્તિને લાગે છે કે હવે હું લાયક છું. મેં મારી જાતને બિલકુલ વિશુદ્ધ કરી લીધી છે, પણ જ્યાં સુધી અંદર અહંકાર છે. પોતે બિલકુલ 'લાયક' છે એવો જ્યાં ઉદ્દેશ છે ત્યાં સાધુના કપડામાં શેતાન છે અને તે અહંકાર જ 'બ્રહ્મર્ષિ' થવામાં બાધક બને છે.

વસિષ્ઠને કોઈ પૂછતું કે તમે વિશ્વામિત્રને બ્રહ્મર્ષિ કેમ નથી કહેતા ? ત્યારે એમનો જવાબ સદાય એક જ રહેતો કે; 'બ્રહ્મર્ષિ' એ કોઈ જેવી તેવી પદવી નથી. માગવાથી બીજું બધું મળે છે પણ બ્રહ્મજ્ઞાન એ કોઈ માગવાની કે કોઈના દ્વારા વારસામાં મળતી વસ્તુ નથી. એ માટે તો વ્યક્તિએ પોતે જ લાયક બનવું પડે. તેને માટે અહંકારની કાળમીંઢ શિલાઓને ચરણની ધૂળ સુધી લઈ જવાની પાત્રતા જોઈએ. હું કંઈક છું ? મારી અવગણના

કેમ ? હું બધાથી આગળ, બધાથી ઉપર...આવી જેમના મનમાં ઈચ્છા છે, તે સદા બ્રહ્મજ્ઞાનથી દૂર રહે છે. કેમ કે એ સત્ત્વગુણથી દૂર જવાનું વર્તન છે.

વસિષ્ઠજી વિશ્વામિત્રને 'બ્રહ્મર્ષિ' નથી કહેતા તેથી વિશ્વામિત્ર ગુસ્સામાં કોપાયમાન થઈ જાય છે. તેમનો ક્રોધ ભભૂકી ઉઠે છે અને કહે છે કે વસિષ્ઠને મારા ઉપર ઈર્ષા આવે છે, અદેખાઈ આવે છે. કેટલાય વર્ષો મેં તપશ્ચર્યા કરી, સર્વ દેવો મને 'બ્રહ્મર્ષિ' કહે છે અને આ વસિષ્ઠજી મને 'રાજર્ષિ' કહે છે.

જનનાં લક્ષણ જેટલાં, જુએ ના આપ વિચાર;
પરનિંદાએ લાગીને, ભોગવે ભવનો ભાર.

વિશ્વામિત્રે ના જાણીયું રે, મુજમાં ખોટ અપાર;
બ્રહ્મપણું નથી મુજમાં રે, તપનો કેવો ખુમાર ?
રજો ગુણમાં રાચીયો રે, આયુધ ધરીયાં છે અંગ;
બ્રહ્મપણું લેવા કારણે રે, ક્યાં કરવો છે જંગ.
બ્રહ્મપણું મળતું તપથી રે, ના સમજે ગમાર;
ગુરુજ્ઞાને પદ પામીયા રે, પૂરણ બ્રહ્મ નિરધાર.
રંગ લાગે ગુરુ સંગનો રે, સેવા પૂરણ હોય;
એકાકાર તે થઈ રહે રે, ફળ પામે રે સોય.

'ક્ષત્રિયનો સ્વભાવ છે સંઘર્ષ'. પોતાના પ્રયાસ દ્વારા ઈચ્છિત વસ્તુને મેળવી લેવાની એકધારી મથામણ, પણ બ્રહ્મજ્ઞાન માત્ર પદવીથી મેળવી શકાતું નથી. એ તો પરમાત્માનો પ્રસાદ છે. હાથ પ્રસારીને જે પરમાત્માના ચરણમાં નમી જાય

છે. તેની જ અંજલિમાં આત્મજ્ઞાનનો પ્રસાદ વરસે છે. જેના અંતરમાં અહંકારનો એક નાનકડો પણ અંશ નથી, જે સતત પ્રભુમય રહે છે. તે જ બ્રહ્મજ્ઞાનને લાયક બને છે. વિશ્વામિત્ર નમવા રાજી ન હતા. એમને તો એમ જ હતું કે કોઈ પણ વસ્તુ પ્રયાસથી મેળવી શકાય છે. કઠિન તપશ્ચર્યાથી ઈંદ્રનું ઈંદ્રાસન પણ ડોલી જાય છે તો બ્રહ્મજ્ઞાન કેમ ન મળે ? ક્ષત્રિયનું લોહી હજી પણ જીતવાની જીદ લઈ બેઠું હતું. પરમાત્માના મંદિરનું પહેલું પગથિયું પણ ત્યાંથી જ શરૂ થાય છે. જે વ્યક્તિ નમ્ર બને છે, પોતાની સાધના નાની લાગે છે, પોતાનો પ્રયાસ નાનો લાગે છે તે જ બ્રહ્મ મંદિરમાં પ્રવેશવાને પાત્ર પામે છે.

તપ તીરથ જે કરે, ભટકે રાન વેરાન;
સંગ ના હોય સદ્‌ગોરનો, તો સરવે શ્વાન સમાન.

ગુંજ જાણે છે ગોરજીને રે, દે કીલી રે હાથ;
બ્રહ્મપણું ત્યારે જડે રે, કરણી આવે રે સાથ.
વિશ્વામિત્રે ના જાણીયો રે, સાચા ગોરનો રંગ;
રજો ગુણમાં રાચીયો રે, મદ આણ્યું છે અંગ.
ક્રોધ વ્યાપ્યો અતિ ઘણો રે, જાણ્યું કરશે વણાશ;
સભા મધે કંઈ ના બોલીયે રે, પળ્યા પોતાને વાસ.
બ્રહ્મ રાક્ષસ એક રાજીયો રે, થયેલ ઋષિને શ્રાપ;
તેના કને જઈ બોલીયો રે, વિશ્વામિત્ર આપોઆપ.

ભક્તિ માર્ગે આગળ વધવા જે મનુષ્ય સમજ ધરાવતો હશે તેણે પોતાના અંતરમાં ધરબાઈને પડેલા અહંકારનો ત્યાગ

કરવો પડશે. માણસ નમ્ર બને પરંતુ જો પોતાના અભિમાનનો ત્યાગ ન કરે અને નિરાભિમાની ન બને તો તે સમર્થ બની શકશે નહીં. દેખાવપૂર્તિ નમ્રતા ભક્તિ માર્ગે આગળ વધવા માટે અવરોધ રૂપ બની જાય છે. ઈશ્વરના શરણે જવા માટે નિર્મળ, નિરાભિમાની મન હોવું જરૂરી છે.

વિશ્વામિત્ર રજોગુણમાં રાચી રહ્યા છે. તેઓ મનોમન ધૂંધવાયા કરે છે. વિશ્વામિત્રને સાચા સદ્‌ગુરુનો સંગ હજી નથી મળ્યો. સદ્‌ગુરુની કૃપા વિના જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. તેમની કૃપા દૃષ્ટિથી જ બધી ઉપાધિમાંથી મુક્ત થઈ શકાય છે. વિશ્વામિત્રના હૃદયમાં વૈરાગ્નિ પ્રગટી ચૂક્યો છે. તેઓ વસિષ્ઠ ઋષિને સીધા કરવા એક બ્રહ્મરાક્ષસ પાસે પહોંચી ગયા.

કામ પડ્યું એક તાહેરું, કરજે પૂરણ પેર;
ઇચ્છા હોય તો કહું, નહિ તો જાવું ઘેર.

રાક્ષસ એણી પેર બોલીયો રે, શું છે મારું રે કામ;
ક્રિપા કરી કહો આ સમે રે, કેમ આવ્યા આ ઠામ.
દાસ હાજર હજૂરમાં રે, કહો ખપ જે હોય;
કરશું સઘળું આપનું રે, જે જે કહેશો રે સોય.
આપ વચન ના તજું રે, ધરું ડગલે ડગ;
વાયક જાય નહિ આપનો રે, જાણે સઘળો જગ.
ઈચ્છા હોય જો આપની રે, સોપો દાસને કામ;
કરશું પૂરણ પેરથી રે, થાશે આપનું નામ.

વિશ્વામિત્ર ત્યાં જઈ બોલ્યાઃ વત્સ ! તારું એક કામ પડ્યું છે. બ્રહ્મરાક્ષસ કહેઃ કહો મહારાજ, શું કામ પડ્યું ?

આજ તમોએ કૃપા કરી ઠેઠ મારા ઠેકાણે પધાર્યા. આ દાસ આપની સેવામાં હાજર છે. તમે જે કહેશો તે કરીશ. આપના વચનનું ઉલ્લંઘન નહીં કરું. જો આપની ઈચ્છા હોય તો આ સેવકને કાર્ય સોંપો. પૂરા ખંતથી કાર્ય કરીશ.

વિશ્વામિત્ર ઓચરે, સાંભળ મારી વાત;
વસિષ્ઠ ઋષિના બાળકો, છે પૂરણ સત્ જાત.
મારવો છે એક આ સમે રે, કરજે આટલું કામ;
કાલે ફરી તું આવજે રે, નિશ્ચે આણે રે ઠામ.
રાક્ષસે પુત્ર એક મારીયો રે, વસિષ્ઠજીનો તે વાર;
જાણ થઈ છે આપને રે, નવ કોપ્યા લગાર.
બીજે દાડે વળી આવીયો રે, તેજ સભા મોઝાર;
વસિષ્ઠ બિરાજેલ જ્યાં હતા રે, પૂરણ તેજ અપાર.
વિશ્વામિત્ર જ્યારે આવીયા રે, રાજ્ય સભાની માંયે;
આયુદ્ધ ધારણ રાખીને રે, બ્રહ્મપદ લેવાને ત્યાંયે.

વિશ્વામિત્ર કહેઃ તારે વસિષ્ઠ ઋષિના જે સો પુત્રો છે. તેમાંથી એકની ઘાત કરવાની છે. આટલું કાર્ય કરી કાલે આ સમે પાછો અહીં આવી મને મળજે.

રાક્ષસે વસિષ્ઠના એક પુત્રની ઘાત કરી નાખી. પુત્રની ઘાત થઈ છતાં વસિષ્ઠ ઋષિ જરાય કોપાયમાન ન થયા. બીજા દિવસે દેવસભામાં સૌ બેઠા હતા. વિશ્વામિત્ર પૂર્ણ આયુધ ધારણ કરી બ્રહ્મપદ લેવાને માટે આવ્યા.

સભા સરવે ઊભી થઈ, દીધો અતિ આવકાર;
બ્રહ્મ બ્રહ્મ સૌ કોઈ કરે, રીઝ્યા અપરંપાર.

સત્ વક્તા સત્ રૂપમાં રે, સત્ય ગુણ નિધાન;
સત્ ઓચરે સર્વના રે, કરતા પૂરણ પાન.
સદ્‌ગુરુ જગ સર્વના રે, વસિષ્ઠ સત્ સ્વરૂપ;
જૂઠું કદી નવ ઓચરે રે, પૂરણ બ્રહ્મનું રૂપ.
જેવું જુવે તેવું ઓચરે રે, બોલ્યા તેણી રે વાર;
રાજ્ય ઋષિ કહી બોલીયા રે, કહ્યું સત્ય નિરધાર.
ઋષિ કહ્યા ઉપર દ્વેષથી રે, રજો ગુણથી રાજ;
સત્ય વક્તા સાચું ઓચરે રે, જૂઠું કરીયું છે તાજ.

સર્વ દેવસભાએ ઊભા થઈ વિશ્વામિત્રને 'બ્રહ્મર્ષિ' કહી આવકાર આપ્યો. પણ જે સત્ત્વગુણ સંપન્ન સત્ય વક્તા સત્‌સ્વરૂપ સર્વ જગતના સદ્‌ગુરુ છે. એવા વસિષ્ઠ ઋષિએ પધારો 'રાજર્ષિ' કહી આદર કર્યો. સત્યવાદી હંમેશાં સત્ય જ ઓચરે છે. તેઓ અસત્યનો કદી આશરો લેતા નથી.

વિશ્વામિત્ર કોપીયો, ઋષિયે માંડ્યો દ્વેષ;
વસિષ્ઠ મુજથી રાખે છે, અતિ અંતરમાં દ્વેષ.

કહેલું હતું બ્રહ્માદિકનું રે, વિશ્વામિત્રને આપ;
જ્યાં લગી તુજને ના કહે રે, વસિષ્ઠ બ્રહ્મની છાપ.
ત્યાં લગી થઈ નહિ શકો રે, બ્રહ્મ ઋષિ નિરધાર;
ગણતરી તમારી નહિ થશે રે, બ્રહ્મ અંશ મોઝાર.
અજંપો થયો તે થકી રે, વિશ્વામિત્રને આપ;
વસિષ્ઠ તો નહિ કહે રે, કેવી ધરશું ધાપ.
ક્રોધિષ્ઠ થઈને ઊઠીયો રે, વિશ્વામિત્ર તે વાર;
બડબડતો તે ચાલીયો, ગયો નગરથી બાર.

વસિષ્ઠે વિશ્વામિત્રને રાજર્ષિ કહ્યા તેથી વિશ્વામિત્ર કોપિત થઈ ગયા. દેવોએ વરદાન આપ્યું હતું કે જ્યાં સુધી વસિષ્ઠ 'બ્રહ્મર્ષિ' ન કહે ત્યાં સુધી બ્રહ્મપદ ન મળે. તેઓ મનમાં ગુસ્સે થઈ ગયા અને મનોમન કહેવા લાગ્યા. વસિષ્ઠને મારા પર ઈર્ષા છે તેથી મને બ્રહ્મર્ષિ નથી કહેતા. વસિષ્ઠ તો મને બ્રહ્મર્ષિ નહીં કહે માટે હજુ કોઈક બીજો ઉપાય કરવો પડે તેમ મનોમન ક્રોધિત થઈ સભા છોડી નગર બહાર ચાલ્યા ગયા.

રાક્ષસ વળતાં તેડીયો, તેડ્યો બીજી વાર;
પુત્ર બીજો આજ પણ, ખાજે તું નિરધાર.
દિન પ્રતિદિન આવતો રે, ઋષિ સભા મોઝાર;
વસિષ્ઠજી બોલાવતા રે, એ જ વાણીથી સાર.
પ્રતિદિન મરવતા રે, પુત્ર ઋષિના જેહ;
સોએ દિવસે પૂરા કર્યા રે, ખાધા રાક્ષસે તેહ.
પુત્ર હતા 'સો' તેમના રે, વસિષ્ઠજીના રે ત્યાંએ;
રાક્ષસે ખાધા તેટલા રે, કેવાથી મિત્રની જાએ.
પુત્ર પૂરણ ત્યાં થયા રે, સોએ પૂરણ જાણ;
જાણ થતી ત્યાં આપને રે, જુઓ સત્ય પરમાણ.

બીજા દિવસે ફરીથી બ્રહ્મરાક્ષસને વસિષ્ઠના બીજા પુત્રને મારી નાખવાનો આદેશ કર્યો. બીજા દિવસે દેવ સભા મળી. તેમાં સૌ દેવોએ બ્રહ્મર્ષિ કહ્યા પણ વસિષ્ઠે ન કહ્યા. તેથી વિશ્વામિત્રે દરરોજ એક એક કરી વસિષ્ઠના સો પુત્રની ઘાત કરાવી નાખી. પણ વસિષ્ઠે બ્રહ્મર્ષિ ન જ કહ્યા. વસિષ્ઠ સર્વ

વાતે જ્ઞાત હતા. પરંતુ જ્યાં સુધી વિશ્વામિત્રમાં પૂર્ણ બ્રહ્મ લક્ષણ ન આવે ત્યાં સુધી 'બ્રહ્મર્ષિ' કેમ કરી કહે. સત્યવાદી અસત્ય કેમ ઓચરે.

ક્રોધ નથી સત્ રૂપને, ઢોંગી માંડે ધાપ;
મારે ઝૂરે જગતનો, વેશ કરે છે આપ.
મિત્રે મરાવ્યા સો બાળકો રે, ઋષિ જાણે છે તોય;
ક્રોધ કર્યો નહિ કો સમે રે, સમ દૃષ્ટિ રે જોય.
છેલ્લે દાડે મિત્ર આવીયા રે, રાજ્ય સભા મોઝાર;
આયુદ્ધ ભિડેલ અંગમાં રે, અંગે ક્રોધ અપાર.
સકળ સભા ઊભી થઈ રે, બ્રહ્મ બ્રહ્મ કરતાની સાથ;
વસિષ્ઠજીએ આપીયું રે, રાજ્ય ઋષિ કહી હાથ.
વિશ્વામિત્ર અતિ કોપીયા રે, મારું જોગીને ઠાર;
ગર્વ નથી એનો ઉતર્યો રે, પુત્રને દેવરાવી માર.

સત્ પુરુષો કદી ક્રોધ કરતા નથી, તેઓ તો સદા ક્ષમાશીલ જ હોય છે. વિશ્વામિત્રે વસિષ્ઠના સો પુત્રોને મરાવી નાખ્યા, છતાં વસિષ્ઠ વિશ્વામિત્ર તરફે સમદૃષ્ટિ જ રાખી રહ્યા છે. છેલ્લા દિવસે શસ્ત્રો ધારણ કરી વિશ્વામિત્ર દેવસભામાં આવ્યા. સર્વ દેવોએ બ્રહ્મદેવ બ્રહ્મદેવ કહી આવકાર્યા. પણ વસિષ્ઠ એ તો 'રાજર્ષિ' જ કહ્યા. વિશ્વામિત્રને અંગે અંગ ક્રોધ વ્યાપી ગયો. સો પુત્રો મરાવી નાખ્યા તોય હજી વસિષ્ઠનો ગર્વ ઉતરતો નથી. તેમ કરી મનોમન નિંદવા લાગ્યા.

પુત્ર સોએ મરાવીયા, જીભે કરીયું જોર;
તોએ હજુ નવ ઉતર્યો, વસિષ્ઠજીનો તોર.

બ્રહ્માદિકે મુને મોકલ્યો રે, આવા જોગટા પાસ;
કેમે કરી મુજને કહે રે, નહિ તો કરું વણાસ.
આજ હું મારું એહને રે, લઉં એના રે પ્રાણ;
રાજ્ય ઋષિ કહે એકલો રે, પછી દેશે વહાલ.
એમ કહી રાતે ઊઠ્યો રે, ગયો નગરથી બાર;
પ્રર્ણકુટિરની ઓથમાં રે, કરી કપરો વિચાર.
ઋષિ સૂવે આજે જ્યાહ રે, મારું ખડકનો ઘા;
એવે વિચારે ઊભલો રે, મિત્ર તેની રે જા.

સૌ દેવસભા મને બ્રહ્મર્ષિ કહે અને આ એક વસિષ્ઠ જ મને બ્રહ્મર્ષિ નથી કહેતા. આ જોગટો જ રાજર્ષિ કહે છે, તેનો તોર મારે ઉતારવો પડશે. આજે તો એને હું મારી જ નાખું. રાત્રે તેની પર્ણકુટિરમાં સૂવે પછી તેનો તલવારથી ઘાત કરી નાખું. તેવો વિચાર કરી સભામાંથી નીકળી નગર બહાર જતા રહ્યા. રાત્રે વિશ્વામિત્ર ખડ્ગ લઈ વસિષ્ઠ ઋષિના આશ્રમે આવ્યા અને પર્ણકુટિરની ઓથે છૂપાઈ બેસી ગયા. લાગ મળે વસિષ્ઠની ઘાત કરી નાખવી છે. આજે બતાવી દેવું છે કે મને 'બ્રહ્મર્ષિ' ન કહેવાનું પરિણામ શું આવે છે.

પતિ પત્ની એકાંતમાં, કરે છે વાદ વિનોદ;
પૂનમ ચંદ્ર આકાશમાં, કરતો કિરણની શોધ.

માથે આવેલો તે સમે રે, ચંદ્ર મધ રે રાત;
છે પૂરણ પ્રકાશીયો રે, એ મહા શીતળ જાત.
સતી અરુંધતી તે જોઈ બોલીયાં રે, સાંભળો મારા રે નાથ;
ઋષિયોના રે સંઘમાં રે, છે એવો તપનો પ્રભાવ.

છે રે કેનાં એવા તપનો રે, આવો પૂરણ તેજ;
પૂનમના જેવા ચંદ્રનો રે, સાચું કહેજો રે એજ.
વસિષ્ઠજી વાણી ઓચરે રે, શ્યામા સાંભળો વાચ;
તપ આવો આ જુગમાં રે, વિશ્વામિત્રનો સાચ.

એ જ દિવસે પૂનમની રાત્રીએ વસિષ્ઠ ઋષિ અને સતિ અરુંધતી એકાંતમાં વાર્તા વિનોદ કરે છે. મધ્યરાત્રિનો ચંદ્રમા પૂર્ણ પ્રકાશિત થઈ ખીલી ઊઠ્યો છે. તે સમયે સતિ અરુંધતી બોલ્યાં: સ્વામીનાથ ! તમો સદાય દેવો અને ઋષિઓની સભામાં જાવ છે. ત્યાં આજના પૂનમના ચંદ્રમા જેવો તપનો પ્રભાવ કોનો છે ? તે આપ કૃપા કરી જણાવો. ત્યારે વસિષ્ઠજી બોલ્યા: સાંભળો શ્યામા ! અત્યારના સમયમાં એક માત્ર વિશ્વામિત્ર ઋષિ પૂર્ણ તપેશ્વરી છે. તેમના તપના જેવો જગતમાં બીજા કોઈનો પ્રભાવ નથી.

પૂરણ તપ છે તેહનો, આજ સમા મોઝાર;
ચંદ્ર સમો પ્રકાશતો, એથી અધિક અપાર.

વિશ્વામિત્રે વાણી સાંભળી રે, બોલ્યા ઋષિ રે જેહ;
ખેદ પામ્યો તે અતિ ઘણો રે, ઉપજ્યો મનમાં સ્નેહ.
જાણ્યું ઋષિ કહેતા હાસ્યમાં રે, રાજ્ય ઋષિ લગાર;
પ્રેમ દીસે રે મનમાં રે, હતા હાસ્ય ઉદ્‌ગાર.
ભૂલ કરી મેં અતિ ઘણી રે, માર્યા એહનાં બાળ;
તોએ ના કોપીયો રે, મેં તો ધાર્યો તો કાળ.
કેટલું કષ્ટ મેં આપીયું રે, કર્યું કેટલું વેર;
મનમાં કાંઈ ના લાવીયા રે, મુખથી કર્યું ના ઝેર.

વસિષ્ઠ ઋષિ આગળ કહે છે કેઃ વિશ્વામિત્રનું તપ પૂર્ણ ચંદ્રમાથી પણ અધિક પ્રકાશી રહ્યું છે. બસ વાત અણી પર આવી ગઈ છે. બધું પૂરું થવાની તૈયારીમાં છે. માત્ર એક પગલું આગળ ભરાય એટલે એ 'બ્રહ્મર્ષિ' બની શકે એવી એમની સંભાવના છે. પાતળો એવો અહંકારનો પડદો બાકી છે. એ તૂટે તો એ 'બ્રહ્મર્ષિ' જ છે. અત્યારે પણ તેઓ બ્રાહ્મણ કરતાં પણ સારા બ્રાહ્મણ છે. તેઓ સુપાત્ર છે. તેમનામાં અગાધ શક્તિ ભરેલી છે. આથી હું થોડી વધુ પ્રતીક્ષા કરું છું અને કોઈ પણ ક્ષણે એમનામાં બ્રહ્મનો વિસ્ફોટ શક્ય છે.

વસિષ્ઠ ઋષિની વાણી સાંભળી ઘાત કરવા છુપાઈ રહેલા વિશ્વામિત્રને પારાવાર પસ્તાવો થયો. અહાહા ! મેં તેમના સો પુત્રોનો ઘાત કરાવ્યો છતાં જરાય કોપાયમાન ન થયા ! મેં તેમને કેટલું કષ્ટ આપ્યું ! છતાં મનમાં કંઈ લાવતા નથી અને મારા પ્રત્યે કેવી સ્નેહની લાગણી ધરાવે છે. મારાથી મહા ભંયકર ભૂલ થઈ ગઈ !

સત્ય બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે, સાચા ગુરુ જગ જાણ;
પડું હું એના પગમાં, પછીથી ઓચરું વાણ.

ખડ્ગ હતું જે હાથમાં રે, તોડ્યું તેણી રે વાર;
શીશ ધુણાવતા ચાલીયા રે, ગયા ઋષિને દ્વાર.
માથું નમાવ્યું ચરણમાં રે, બોલ્યા મુખથી વાણ;
દાસ આપનો જાણીને રે, લેજો સેવામાં તાણ.
મિત્રના રૂપથી બોલીયા રે, ગોરજી તેણી રે વાર;
બ્રહ્મ ઋષિ આવી મળો રે, ક્યાંથી આણી રે વાર.

આ વખતે કેમ આવીયા રે, શું છે આપને કામ;
બ્રહ્મ ઋષિ કહો સાચથી રે, થાયે પૂરણ નામ.

વસિષ્ઠ જ સાચા સદ્ગુરુ છે. તેમના પગ પડી માફી માગું. એમ કહી ખડ્ગને બાજુમાં ફેંકી વસિષ્ઠના ચરણમાં વિશ્વામિત્ર ઢળી પડ્યા. આંખોમાંથી વહેતી અશ્રુધારાએ વસિષ્ઠનાં ચરણ પખાળ્યાં અને મુખથી વાણી બોલ્યાઃ હે બ્રહ્મર્ષિ ! મારાથી ભૂલ થઈ ગઈ છે ! આપનો દાસ જાણી મને ઉગારી લ્યો ! અચાનક વસિષ્ઠના મુખેથી વાણી સરી પડી...ઊઠો 'બ્રહ્મર્ષિ' જે અંતિમ બાધા હતી તે આજે તૂટી ગઈ છે... પણ હે બ્રહ્મર્ષિ મહારાજ ! અત્યારે આ સમયે કેમ આવવું થયું ? જે હોય તે કહી દેજો. જેથી આપનું કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકે.

વિશ્વામિત્ર વાણી ઓચરે, સાંભળો મારા નાથ;
ઉત્તર મારો આપજો, હૃદયે લેજો રે વાત.
વસિષ્ઠજી એમ ઓચર્યા રે, સાંભળો મારા રે વીર;
વેશ કરે બેશ ના ભજે રે, હોય આચરણ ધીર.
આચારે ધર્મ ઓળખાય છે રે, કંઈ વેશથી નાહી;
આચાર હીણા આંધળા રે, જાશે નરકની માંહી.
વેશ કરે જે ધર્મનો રે, વળી પાળે નહિ કોએ;
નર તે ઢોંગી જાણવો રે, ધૂર્ત તેનું રે જોએ.
કેશ રાખે છે કપટના રે, ધારણ રાખે ના લેશ;
અંતે તે અકળાયે છે રે, વગોવાયે છે વેશ.

વસિષ્ઠ વિશ્વામિત્રને કહે છે કે; હે વિશ્વામિત્ર ! વેશ પહેરી પાત્ર ભજવવાથી કંઈ તે પાત્રને લાયક બની શકાતું

નથી, પણ એ જેનો જેવો વેશ પહેર્યો તેનાં આચરણ કરવાં પડે છે. સત્ આચરણ વગરનો મનુષ્ય અધર્મી છે તે રૌરવ નરક જાય છે. આપણે બ્રહ્મર્ષિનો વેશ ધારણ કર્યો, તેથી આપણા આચરણ બ્રહ્મરૂપ હોવાં જોઈએ. સાધુનો વેશ પહેરે અને કામ-ક્રોધ-મોહ-મત્સરનો ત્યાગ કરે નહિ તેને ઢોંગી ધૂતારો જ જાણવો.

રૂપ કરે રાજા તણું, નૃપ ના તેથી થાયે;
દેખા દેખી જે કરે, તે તો સહેજે નરકે જાયે.

કંઈક ધરાવે છે ધર્મના રે, નામ આપે રે કોયે;
વેશ કરે છે તેહનું રે, ધર્મ તેમાં ના હોય.
આચાર તે દશમો નિધિ રે, પાળે જે પ્રેમે રે મન;
સુખે રહે તે સર્વદા રે, દુઃખ દેખે નહિ જન.
સત્‌પંથ સત્‌નું મુખ છે રે, સત પાળે જે કોય;
કહેવાયે નહિ કુળનું રે, પાળે તે અમર હોય.
સાકર સાકર મુખ જપે રે, મુખ મીઠું ના થાયે;
ગર્થ ખર્ચી લે ગાંઠમાં રે, ભૂખ તેથી રે જાયે.

રાજાનો પહેરવેશ પહેરવાથી રાજા બની જવાતું નથી. તેના માટે તો શૂરવીરતા, દયા, ક્ષમા, ન્યાય જેવા ગુણ કેળવવા પડે તો જ રાજા થવાય. સાધુનો વેશ ધારણ કરવાથી સાધુ ન બનાય, અને ધર્મી ન કહેવાય. પણ સાધુતાનાં આચરણ પાળવાં પડે તો ધર્મી કહેવાય, સાધુ કહેવાય. સત્ આચરણ એ તો નવ નિધિની જેમ દસમો નિધિ છે, સદ્‌ગુણોનો ભંડાર છે. સતપંથ સત્યતાનું આચરણ છે. સત્ પાળે તે સત્‌પંથી કહેવાય. પછી તે ગમે તે કુળનો હોય. સાકર સાકર બોલવાથી

મુખ મીઠું નથી થતું, પણ તેને મોંમાં મૂકવાથી મુખ મીઠું થાય છે. ભૂખ લાગે ત્યારે ભૂખ મરી જાય ભૂખ મટી જાય તેમ કહેવાથી ભૂખ મટતી નથી પણ અન્ન ગ્રહણ કરવાથી ભૂખ મટે છે. તેમ "બ્રહ્મર્ષિ (સત્‌પંથી) કહેવાથી બ્રહ્મર્ષિ (સત્‌પંથી) નથી બનાતું પણ બ્રહ્મર્ષિ (સત્‌પંથી)નાં આચરણ પાળવાં પડે તો જ બ્રહ્મર્ષિ (સત્‌પંથી) કહેવાઈએ.

આચાર તેનો રાખવો, પાળવો હોય જે ધર્મ;
દોષ લાગે નહિ તેહને, છૂટીયે સર્વે કર્મ.

સત્‌પંથ માંહે જે આવીને રે, તોડે છે આજ્ઞા એ;
નિશ્ચે તે તો જાણવું રે, જાશે નરકની માંએ.
હરિઅંશી ગુરુ જાણવા રે, જે સદા અમર હોય;
હરિઅંશ થકી ગોર આવીયા રે, તે જ હરિઅંશમાં જોય.
સેવા કારણ જે રહે રે, તે તો સેવક જાણ;
હરિઅંશ લેજો અંશથી રે, હરિઅંશ લેજો પ્રમાણ.
અંત સુધી તે ચાલશે રે, ત્રૂટક તેમાં ના હોય;
ખરા ગુરુ તે જ જાણવા રે, વેદ શાખામાં જોય.

આપણે જે ધર્મ પાળતા હોઈએ તે ધર્મનાં આચરણો પાળવાં જોઈએ. સાચો બ્રહ્મજ્ઞાની (સત્‌પંથી) એટલે જેને બ્રહ્મ (સત્‌) જાણવાનું પૂરું જ્ઞાન થયું છે. એટલે જે સર્વ પ્રાણીમાત્રમાં એકરૂપ જોઈ એ પ્રમાણે દરેક સાથે વર્તે છે. જેની ક્રિયાવસ્થા અને ભાવાવસ્થા એકરૂપ હોય છે તે જ સાચો બ્રહ્મજ્ઞાની (સત્‌પંથી) સમજવો. જેના મનમાં રાગ-દ્વેષાદિ વિકાર કે અહંકાર વગેરે જરા સરખા નથી હોતા, જે જનક રાજા પ્રમાણે વિદેહમુક્ત

છે. જેની શુભ કે અશુભ કામનાઓ નાશ પામેલી હોય છે. એટલે કે તેને કોઈ મારે, ત્રાસ આપે, તેનો સત્કાર કરે કે અપમાન કરે તેનું કશું જ ભાન તેને હોતું નથી. આવી સ્થિતિવાળો માણસ જ પૂર્ણ બ્રહ્મજ્ઞાની (સત્પંથી) કહેવાય.

જે યુગમાં જે સદ્‌ગુરુ હોય તેના થકી જ આપણો આત્મોદ્ધાર થાય છે. વેદના વારા પ્રમાણે હરિ ભજવા અને સદ્‌ગુરુના શરણમાં રહેવું. જે અજ્ઞાની જીવો વેદની આજ્ઞા વિરુદ્ધ ચાલે છે તે તો નિશ્ચે નરકમાં જાય છે.

વિશ્વામિત્ર સાંભળો, તેથી કહે તે ઋષિરાજ;
બ્રહ્મ લક્ષણ ભાળ્યા વિના, કહેતાં આવતી લાજ.

લક્ષણ પૂરણ બ્રહ્મનાં રે, થયાં આજ રે જોય;
દયા ક્ષમાનો દીનતા રે, સત્ નમણી હોય.
હું પદનો અતિ ઈર્ષા રે, ટાળી સરવે તમામ;
તેથી કરીનો જાણીયા રે, સાચા બ્રહ્મા રે નામ.
બ્રહ્મઋષિ તેથી કહ્યા રે, સાંભળો વિશ્વામિત્ર;
સાચપણેથી રાખજો રે, સદા એહી જ તંત્ર.
બ્રહ્મ લક્ષણ જોઈને રે, થયું બ્રાહ્મણ નામ;
લક્ષણ નથી એ જેહમાં રે, ટાળો એનું રે ઠામ.

વસિષ્ઠજી કહે: હે વિશ્વામિત્ર મહારાજ ! જ્યાં સુધી પૂરાં બ્રહ્મનાં લક્ષણ ન દેખાય ત્યાં સુધી હું કેમ કરી બ્રહ્મર્ષિ કહી શકું. જેમનામાં દયા, ક્ષમા, દીનતા, સત્યતા હોય અને જેમનામાં અહંકાર, ઈર્ષા ન હોય તે 'બ્રહ્મર્ષિ' કહેવાય. આજ તમારામાંથી ઈર્ષા અને અહંકારનો પટ નષ્ટ પામ્યો છે તેથી

કરી તમને અમે બ્રહ્મર્ષિ કહ્યા. હવેથી મનમાં ઈર્ષા-અહંકારને સદાયને માટે કાઢી નાખજો. બ્રહ્મર્ષિને આવાં લક્ષણો શોભતાં નથી.

સત્ લક્ષણ જેહમાં, સત્પંથી સાચા સોય;
સત્ વિના સૂનું સદા, વેશ જ મિથ્યા હોય.

સંશય ટળ્યો જ્યારે મિત્રનો રે, થયા એકા રે કાર;
સ્નેહ બંધાણો ત્યાં થકી રે, થયો પૂરણ કાર.
એકા મેકે પ્રેમથી રે, થયો ઉઘાડો રે પ્રેમ;
આવક જાવક ત્યાં થઈ રે, પોત પોતામાં જેમ.
એક દિવસે આવીયા રે, વિશ્વામિત્રને દ્વાર;
વસિષ્ઠજી અતિ પ્રેમથી રે, ઉમંગ થયો જે વાર.
જોયું રૂપ ઋષિ તણું રે, વિશ્વામિત્રે જે વાર;
આગતા સ્વાગતા ત્યાં કરી રે, નવ લાગી રે વાર.

વસિષ્ઠની બ્રહ્મવાણી સાંભળી વિશ્વામિત્રનો સર્વ સંશય દૂર થઈ ગયો. જેમના સત્ લક્ષણો હોય છે તે જ સાચા સત્પંથી છે, બ્રહ્મજ્ઞાની છે. વિશ્વામિત્રને વસિષ્ઠ પ્રત્યે પૂર્ણ પ્રેમ ઉપજ્યો છે તેથી એક દિવસ વસિષ્ઠને વિશ્વામિત્રના આશ્રમે જવાની ઈચ્છા થઈ. વિશ્વામિત્રના આશ્રમે ગયા. વસિષ્ઠને પોતાના આશ્રમે આવ્યા દેખી વિશ્વામિત્ર ખૂબ પ્રસન્ન થયા. વસિષ્ઠનો ખૂબ જ આતિથ્ય સત્કાર કર્યો.

પૂજન અર્ચન પ્રેમથી, પોતે કર્યાં અપાર,
ભોજન કરાવ્યાં ભાવતાં, ના લાગી કંઈ વાર.

ભોજન કરી પરવારીયા રે, વસિષ્ઠજી જેણી રે વાર;
દક્ષિણા માંહે રે આપીયું રે, તપ તેણી રે વાર.
દશ હજાર વર્ષનું રે, ફળ તપનું હોય;
તે સર્વે આપ્યું આપથી રે, વસિષ્ઠજીને રે જોય.
પાન સોપારી આપીયાં રે, આપ્યા પ્રેમે અપાર;
મુખવાસ મુખ શોભતો રે, મિત્રે તેણી રે વાર.
પરવારીને પંથે પળ્યા રે, ઋષિ પોતાને ઘેર;
તે પછી શું નિપજ્યું રે, કહું હું તેની રે પેર.

એક દિવસ વસિષ્ઠજી વિશ્વામિત્રના આશ્રમે ગયા. વિશ્વામિત્રએ તેમની ખૂબ આગતા સ્વાગતા કરી, ભાવતાં ભોજન કરાવ્યાં. પાન-સોપારીના મુખવાસ આપ્યા. પછી પરવારીને વસિષ્ઠ પોતાના ઘેર આવવા તૈયાર થયા એટલે વિશ્વામિત્રએ દક્ષિણામાં દશ હજાર વર્ષના તપનું ફળ આપ્યું. વસિષ્ઠ દક્ષિણાનો સ્વીકાર કરી પોતાના આશ્રમે આવ્યા.

વિશ્વામિત્ર એક દાડલે, આવ્યા વસિષ્ઠજીને ઘેર,
મિત્ર મુખ નિહાળવા, જોવા તેની પેર.

વસિષ્ઠજીએ પૂજન કર્યું રે, વિશ્વામિત્રનું ત્યાંયે;
ભોજન દીધા ભાવથી રે, દીધી દક્ષિણા જ્યાંયે.
ફળ આપ્યું એક પળનું રે, સત્ સંગનું હોય;
વિશ્વામિત્રનો આપીયું રે, દક્ષિણામાં રે જોય.
મિત્રજી મનમાં કોપીયા રે, આ તે શું રે કહેવાય;
મજાક કરે છે માહેરી રે, એમાં શું રે લેવાયે.

મેં ફળ આપ્યું છે તપનું રે, દસ સહસ્રનું જેહ;
તેના પેટે અમને આપે રે, પણ સત્સંગનું તેહ.

થોડા દિવસ પછી વિશ્વામિત્ર વસિષ્ઠજીને મળવા તેમના આશ્રમે આવ્યા. વસિષ્ઠજીએ પૂર્ણ ભાવથી વિશ્વામિત્રનું પૂજન અર્ચન કરી સ્વાગત કર્યું. ભાવથી ભોજન જમાડ્યાં. ભોજન પછી દક્ષિણામાં એક પળના સત્સંગનું ફળ આપ્યું. એક પળના સત્સંગના ફળની દક્ષિણા જોઈ વિશ્વામિત્ર મનોમન કોપાયમાન થઈ ગયા અને મનમાં કહેવા લાગ્યા કે; વસિષ્ઠએ મારી મશ્કરી કરે છે. મેં તેમને દશ હજાર વર્ષના તપનું ફળ આપ્યું અને તેમને મને એક પળના સત્સંગનું ફળ જ આપ્યું ?

તે પણ ફળ એક પળનું, તે શું અદકું હોય;
દસ સહસ્ત્ર વર્ષનું, તપ હ્રદયમાં જોય.
એણે તો કાંઈ નવ ગણ્યું રે, તપ મારું અખંડ;
તુચ્છ ગણ્યું છે આ સમે રે, ફળ પળનું પ્રચંડ.
ક્રોધ વ્યાપ્યો તે સમે રે, સમજ્યા નહિ રે મૂળ;
મહિમા તે સત્‌સંગનો, તેથી ઉપરની શૂળ.
ક્રોધિષ્ઠ તેથી અતિ થયા રે, વિશ્વામિત્ર જે વાર;
રંગ થયો રાતો ઘણો રે, બોલ્યા તેણી રે વાર.
આ શું વદો છો વહેમમાં રે, કંઈક વિચારો નાથ;
ભૂલ કરો નહિ હામથી રે, સંગ તપની સાથ.

વસિષ્ઠને મારા તપના ફળની ગણતરી જ નથી. મારા તપના ફળને તુચ્છ ગણ્યું. વિશ્વામિત્રના અંગેઅંગમાં ક્રોધ વ્યાપી ગયો. તેઓ સત્સંગના ફળનું મહત્ત્વ સમજ્યા નહિ. ક્રોધ કાબુ

ન રાખી શક્યા અને વસિષ્ઠને કહેઃ હે મહારાજ ! આ તમે શું કહો છો. કંઈક વિચારો. ક્યાં દશ હજાર વર્ષના તપનું ફળ અને ક્યાં એક પળના સત્સંગનું ફળ તમે મારા તપને સાવ તુચ્છ માન્યું ?

વસિષ્ઠજી વાણી વદે, સાંભળો મારા મિત્ર;
સત્સંગ મહિમા ના જાણીયો, તે તો થયું વિચિત્ર !

મહિમા ઘણો સત્સંગનો રે, કળ્યો કેથી રે જાયે;
બ્રહ્મા ને વિષ્ણુ વિનવે રે, શેષ હારી રે જાયે.
શંકા હોય જો આપને રે, ચાલો મારી રે સાથ;
ન્યાય કરાવીએ આપણે રે, સત્‌ બ્રહ્માજી હાથ.
ગુણ હશે સત્‌ જેહનું રે, કહેશે સાચો રે સાચ;
ઓછું ને વધતું નહિ કરે રે, કેને નહિ દે રે આંચ,
મિથ્યા કરે નહિ કોઈને રે, એવા ગુણે ગંભીર;
બ્રહ્માજી આગળ ઉચ્ચારવું રે, સત્ય ગુણી સુધીર.

વસિષ્ઠ કહેઃ હે ઋષિરાજ ! તમે ઋષિ થઈ સત્સંગનો મહિમા નથી જાણતા તે ખરેખર આશ્ચર્ય કહેવાય. સત્સંગનો મહિમા કોઈથી કળાતો નથી. તે અમૂલ્ય છે. સત્સંગનું ફળ તપના ફળથી શ્રેષ્ઠ છે. આપને શંકા હોય તો ચાલો આપણે બ્રહ્માજી પાસે ન્યાય કરાવીએ. તેઓ સત્સંગની સાચે સાચી કિંમત આપણને કહી દેશે. બ્રહ્માજીને કહેશું કે તમો અમારો ન્યાય કરો. તપનું બળ શ્રેષ્ઠ કે સત્સંગનું ફળ શ્રેષ્ઠ.

બ્રહ્મા આગળ ચાલીયા, ન્યાય કરાવવા કાજ;
વિશ્વામિત્ર ઓચરે, કહેજો સત્‌ મહારાજ.

વિશેષ શું છે બે થકી રે, તપ કે સત્સંગ;
દસ હજાર વર્ષનું રે, તપ કીધેલ અંગ.
સત્‌સંગ એક પલનું રે, કરેલું સંત સાથ;
અદકું બેમાંથી શું હશે રે, કહેજો રે દીનાનાથ !
વાદ પડ્યો છે અમમાં રે, તેથી આવ્યા છઈએ આંહી;
વાદ મટાડો વેદથી રે, સત્‌ હોય જે કાંઈ.
બ્રહ્માજીએ મન જાણીયું રે, કેવી કરવી પેર;
ઓછું અદકું શું કહું રે, થાશે મુજથી વેર.

બંને ઋષિઓ બ્રહ્મલોકમાં બ્રહ્માજી પાસે ગયા. ત્યાં પહોંચતાં વિશ્વામિત્ર અધિરાઈથી ત્વરીત બોલ્યાઃ હે બ્રહ્મદેવ ! તમે સત્ય ન્યાય કરજો. દશ હજાર વર્ષના તપનું ફળ વધે કે એક પળના સત્સંગનું ફળ વધે. અમારા બંનેમાં વાદ પડ્યો છે.તેથી ન્યાય કરાવવા તમારી પાસે આવ્યા છીએ. તેથી અમારો ન્યાય કરો.

બ્રહ્માજી બંનેને ઓચિંતા આવ્યા જાણી દિગ્મૂઢ બની ગયા. તે વિચારવા લાગ્યા કે શું કરવું. ગમે તે એકને ન્યાય નહીં મળે તો નકામું વેર બંધાશે.

શ્રાપ દે કદી શોકથી, વેઠવું પડશે અંગ;
પરબારું જો પરવરે, તો દેવરાવે રંગ.

તેથી બ્રહ્માજી બોલીયા રે, સાંભળો ઋષિ સાથ;
વેદી છે મુજ હાથમાં રે, સત્‌ વિશ્વનો રે નાથ.
વાણી કથું છું હું વેદથી રે, વેદ વાણી રે જેહ;
પઢાવી છે પ્રેમથી રે, સાચા વિષ્ણુએ તેહ.

વાંચું છું વેદ હું જેટલા રે, તેનો કર્તા છે તેહ;
સંશય ટાળશે આપના રે, કહો તેને રે તેહ.
હું રે જાણું છું એટલું રે, વાણી ઓચરેલ ગાઉં;
બળ ના હોય મુંજમાં રે, તેથી અદકો રે થાઉં.

વિષ્ણુ આગળ ઓચરો, વાણી હોશે સત્;
તે તમને સંભળાવશે, લેશ નાં કરશે અત.

બ્રહ્માજીએ મનમાં વિચાર્યું. અરે આ તો ભારે થઈ ! શું કરવું ! જો બંનેમાંથી કોઈને ઓછું વધતું કહેવાઈ જશે તો શાપ આપશે અને દુ:ખ વધશે. તેથી આ બંનેને પરબારા ક્યાંક મોકલી દઉં તો હાણ ઉપજે નહીં.

બ્રહ્માજી બોલ્યા; હે ઋષિવરો ! મારા હાથમાં વેદ છે અને હું વેદવાણી થકી સૃષ્ટિનું સર્જન કરું છું. મને સૃષ્ટિનું સર્જન કરવામાં સમય જ નથી મળતો. તમારો સાચો ન્યાય વિષ્ણુ ભગવાન કરશે. માટે તમો વિષ્ણુ ભગવાન પાસે જાવ. મારામાં તમારો ન્યાય કરવાની શક્તિ નથી. શક્તિ ન હોય અને અદકો થાઉં તે પણ ખોટું કહેવાય.

વિદાય કર્યા એમ કહીને રે, બ્રહ્માજીએ તે વાર;
બીક લાગે છે શ્રાપની રે, સુખી થયા અપાર.
વિષ્ણુ આગળ જઈ કરી રે, ઊભા બંને રે જન;
વિસ્તારી કહ્યું આગળે રે, હતા જે રે કથન.
વિષ્ણુએ મનમાં ધારીયું રે, છે આ કઠણ કામ;
ન્યાય કરતાં નેક તૂટશે રે, પડશે ઊંધા રે ઠામ.

લડે છે જ્યાં બે જણા રે, જીત એકની હોય;
હારે છે તેમાં એકલો રે, એ તે જગ રે જોય.

આમાં જો એક હારશે, તો એ દેશે શ્રાપ;
હજી નથી હું છૂટીયો, વળી ક્યાંથી વળગ્યું પાપ !

એમ કહી બ્રહ્માજીએ બંનેને વિદાય કર્યા. બંને ગયા તેથી બ્રહ્માજીને નિરાંત થઈ કે હાશ ! શાપમાંથી બચી ગયા.

પછી વૈકુંઠમાં વિષ્ણુ ભગવાન આગળ જઈ બંને ઊભા રહ્યા અને કહ્યું: વિષ્ણુજી, તમો અમારો ન્યાય કરો. દસ હજાર વરસના તપનું ફળ વધે કે એક પળના સત્સંગનું ફળ વધે ?

વિષ્ણુએ મનમાં ધાર્યું કે આ સંકટ ક્યાં આવ્યું. આ તો કઠણ કામ છે. ન્યાય કરતાં બેમાંથી એકને અસંતોષ થશે જ અને શાપ આપશે. જીત ગમે તે એકની થશે. શું કરવું ! હજી પહેલાંના શાપમાંથી નથી છૂટ્યો ત્યાં આ બીજું ક્યાં પાપ આવ્યું !

તેથી કરી વિષ્ણુ ઓચરે, સાંભળો સત્ય ધીર;
એકાંત મન હોય માહેરું રે, તેમાં પડે જો પીડ.
લેવડ દેવડ જે જુગમાં રે, થાયે જેટલી વાર;
જન્મ મરણ જે જેટલું રે, તેનો રાખવો પાર.
તે સર્વ કરવું એકલું રે, તેમાં ભૂલ જે વાર;
પળ એકના વિલંબથી રે, થાયે એકા રે કાર.
ન્યાય ચૂકાવતાં આપનું રે, થાયે મુજને વિલંબ;
તેરે સમામાં શું નિપજે રે, થાયે તેનો વિસંગ.

વાર નથી મુજને, તેથી કહું છું સત્ય;
શંકર તે ચૂકાવશે, ન્યાય આપનો તુર્ત.

વિષ્ણુ ભગવાને આ બંનેમાંથી છૂટકારો મેળવવા વિચારીને કહ્યું: હે ઋષિવરો ! મારું કામ સૃષ્ટિનું પાલન પોષણ કરવાનું છે. જગતમાં સર્વ જીવાત્માને તેના કર્મ પ્રમાણે લેવડ દેવડ કરવાની હોય છે. એમાં એક પળનો વિલંબ ચાલતો નથી.

તમારું કામ એકાંતનું અને વિચારવાનું છે અને મને સમય જ નથી. માટે તમો શંકર ભગવાન પાસે જાવ, તેઓ આખો દિવસ સમાધિમાં જ બેઠા હોય છે. તે તમારો શાંતિથી ન્યાય કરશે.

પધારો આપ આગળે રે, જ્યાં છે શંકર ધામ;
ધ્યાનીનું એ કામ છે રે, કહું સાચું રે ઠામ.
તેથી કરી તે ચાલીયા રે, આવ્યા કૈલાશ માંહે;
શંકરે તે સમે જાણીયું રે, પોતે બેઠાતા જ્યાંએ,
બ્રહ્માએ પાછા વાળીયા રે, વાળ્યા વિષ્ણુએ જાણ;
મારા આગળ એ મોકલી રે, મહા દુ:ખની ખાણ.
એથી ન્યાય ના થયો રે, મુજથી કેમ જે થાયે;
ઓચિંતું આવી ચડ્યું રે, કહ્યું કેથી શકાયે.
હામ ચાલે નહિ માહેરી, કહેતાં ઉપજે દુ:ખ;
શેષ આગળ હું મોકલું, તો તો પામું સુખ.

ત્યાંથી બંને ઋષિવરો કૈલાસમાં ભગવાન શંકર પાસે પહોંચ્યા. બંનેને આવતા જોઈ શંકર ભગવાને સમાધિમાં જોઈ

લીધું કે આ તો મહા દુઃખની ખાણ આવી રહી છે. આ બંને ન્યાય કરવા આવે છે. બ્રહ્મા-વિષ્ણુથી ન્યાય ન થયો તે મારી પાસે મોકલ્યા છે. તેમનાથી ન્યાય ન થયો તો શું મારાથી થશે ! શું કરવું ! શંકર ચિંતામાં પડી ગયા. શેષ નાગ પાસે મોકલું તો અહીંથી આ મહાદુઃખ જાય.

સમાધિ ધરવા જેટલે રે, બેઠા શંકર આપ;
જાણે સમાધિમાં જોઈને રે, જાશે શિરથી રે પાપ.
એટલે ત્યાં આવી ચડ્યા રે, બંને ઋષિની જોડ;
આવી નમ્યા શિવ આગળે રે, કરો અમારો તોડ.
વિનયથી વિસ્તારીને રે, કહી સઘળી કથાયે;
વાદ ટાળો મારા માવજી રે, જેથી સંશય રે જાયે.
બ્રહ્માએ અમને મોકલ્યા રે, વિષ્ણુ આગળ જેમ;
વિષ્ણુએ અમને મોકલ્યા રે, તમ આગળ તેમ.
ન્યાય ચૂકવો અમ તણો, કરજો રૂડી પેર;
આપ દર્શે સુખ પામીને, વળીયે પાછા ઘેર.

એટલામાં બંને શિવની પાસે આવી રહ્યા અને કહેવા લાગ્યા; પ્રભુ ! અમારો ન્યાય કરો. દસ હજાર વર્ષના તપનું ફળ વધે કે એક પળના સત્સંગનું ફળ વધે. બેમાંથી કોનું ફળ વધારે. અમને તમારી પાસે બ્રહ્મા-વિષ્ણુએ મોકલ્યા છે. તેઓ સૃષ્ટિના સર્જન અને પાલન પોષણમાંથી નવરા જ નથી. તેથી તમે અમારો ન્યાય રૂડી રીતે કરો. અમને બંનેને સંતોષ થઈ જાય.

બંને ઋષિઓ કહેઃ હે મહાદેવ ! તમે અમારો ન્યાય કરો એટલે જલ્દીથી પાછા ઘેર જતા રહીએ.

શંકરે શબ્દ ત્યાં ઓચર્યા રે, સાંભળો મુજ સંત;
આ સમો છે સમાધિનો રે, કરો કહું તે તંત.
અવકાશ નથી મુજને રે, ન્યાય કરવાની પેર;
ટાણું વિતે છે વાતમાં રે, જાઓ શેષને ઘેર.
શેષ સઘળું ચૂકાવશે રે, હશે જેની રે ખોટ;
સાચે સાચું એ કહીને રે, દેશે સત્‌ની ચોટ.
વખત મળ્યો નહિ મુજને રે, જેથી ચૂકવું ન્યાયે;
પળ પળમાંથી પંથે પડે રે, વેળા વહેતી રે જાયે.

શંકરે વોળાવીયા, શેષ નાગનો ઘેર;
સમજાવી સઘળી કહી, પંથે પળ્યાની પેર.

શંકર કહેઃ હે ઋષિવરો ! સાંભળો તમને હું એક વાત કહું. અત્યારે મારે સમાધિમાં બેસવાનો સમય થઈ ગયો છે. તેથી ન્યાય કરવાનો મને સમય નથી, સમય હોત તો હું જરૂર તમારો ન્યાય કરી આપત, પણ હું કહું છું કે તમો શેષનાગ પાસે જાવ. તેઓ જરૂર તમારો ન્યાય કરશે અને તમને બંનેને સંતોષ નિપજાવશે, માટે તમો જલદીથી ત્યાં જાવ.

શંકરે બંનેને શેષનાગને ત્યાં વળાવ્યા અને મનોમન આનંદ પામ્યા કે હાશ ! મહાઘાત ગઈ. જો ન્યાય કરવામાં એકને દુઃખ થાત તો શાપ આપત અને હાનિ ઉપજત.

શેષ આગળે આવીયા રે, કરવા વાદનો અંત;
આવી તેને ચરણે નમ્યા રે, હૈયે આણીને ખંત.

શેષને સરવે સમજાવીને રે, કહી પૂરણ કથાયે;
વાદ પડ્યો આવી રીતથી રે, કરો તેનો રે ન્યાયે.
નાગદેવે દેવ દેખીયા રે, બેઉ બ્રહ્મ સ્વરૂપ;
સત્ વચન ઓચર્યા રે, શેષ સત્ય સ્વરૂપ.
ન્યાય તમારો નિવેડવો રે, નથી સોહલો જાણ;
વાર લાગે જો વાદમાં રે, તો થાયે મુજને રે હાણ.

ન્યાય તમારો ચૂકવું, ચિંતા ટાળો દૂર;
સત્ રહે સૌ કોઈનું, જો સાહેબ રાખો હજુર.

બંને શેષનાગ પાસે આવ્યા અને ચરણમાં નમન કરી બોલ્યા; હે નાગરાજ ! અમારો ન્યાય કરો. દશ હજાર વર્ષના તપનું ફળ વધે કે એક પળના સત્સંગનું ફળ વધે. અમારો વાદ થયો છે તો તેનું નિવારણ કરો. અમો બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-મહેશ પાસે જઈ આવ્યા. તેમણે અમને તમારી પાસે મોકલ્યા છે.

શેષનાગ કહે: હે ઋષિવરો ! તમારો ન્યાય કરવો સહેલો નથી. તમારો ન્યાય કરવામાં સમય લાગશે. ઉતાવળ કરવામાં કોઈને અન્યાય થાય તો મને લાંછન લાગે માટે શાંત થાવ.

વાત એક મારી સાંભળો રે, કહું સાચ નિર્વાણ;
મમ શિર બોજો અતિ ઘણો રે, પૃથ્વી તણો પ્રમાણ.
ઉપાડવો ઘડીક આ સમે રે, મમ શિરથી બોજ;
ન્યાય તમારો હું ચૂકવું રે, ખરેખરી છે ખોજ.
શેષ વાણી જ્યારે સાંભળી રે, બોલ્યા વિશ્વા રે મિત્ર;
સત્યા મળે કેમ એવડી રે, કેવા ચિતરો છો ચિત્ર.

પૃથ્વીનો બોજો અતિ ઘણો રે, કેમ ઊંચકી શકાયે;
દીધેલ સત્તા સાહેબની રે, બીજાથી ન લેવાય.
જેનું કામ તો જે કરે, અવર કરે ઉત્પાત્ત,
માટે મણીધર વિનવું, સંતાડોને સંતાપ.

વિશ્વામિત્ર અધીરાઈથી બોલ્યાઃ જેનું કામ જે હોય તે જ કરે. બીજાનું આ કામ નથી માટે બીજી કોઈ વાત કર્યા વિના અમારો ન્યાય કરો.

શેષનાગ કહેઃ હે ઋષિવરો ! તમારો હું ન્યાય જરૂર કરીશ. તમારા બંનેના મનનું સમાધાન થઈ જશે. પણ એક મારી વાત તમે સાંભળો. મારા શિર ઉપર આ પૃથ્વીનો બોજો અતિ ઘણો છે. એ ભાર મારા શિર ઉપરથી ઘડીક દૂર થાય તો તમારો ન્યાય ત્વરીત કરી આપું.

શેષનાગની વાત સાંભળી વિશ્વામિત્ર ત્વરીત બોલ્યાઃ હે નાગરાજ ! તમે કેવી વાત કરો છો. આ પૃથ્વીનો બોજો તો ઘણો છે. તે કોઈથી કેમ કરી ઊંચકી શકાય. તમને પરમાત્માએ સત્તા આપેલી છે, તેથી તમે જ ઊંચકી શકો તેમાં બીજા કોઈનું કામ નથી.

મણીધર મુખથી બોલીયા રે, શેને માનો છો દુઃખ;
તપનાં બળે આદરો રે, માણો મનનું સુખ.
બળ આપો તમ તપનું રે, સરે જેથી રે કામ;
ધરા રહે ઘડી વેગળી રે, મુજ શિરથી નામ.
વિશ્વામિત્ર મન મરકીયા રે, લીધું હાથમાં નીર;
પૃથ્વીને આપે અરપિયું રે, ધરી મનમાં ધીર.

વરસ દસ સહસ્રનું રે, તપ પૂરણ જેહ;
અરપું માત હું તુજને રે, પૂરણ આણી સ્નેહ.

આ તપનો પરતાપ જે, માનો મારી માત;
મણીધરના શિર થકી, ઊંચાં રહેજો આપ.

મણીધર કહેઃ હે વિશ્વામિત્ર ! તમારો ન્યાય કરવો મોટી વાત નથી. તમે બંને નાહકના મૂંઝાવ છો. ન્યાય જલદીથી કરાવવો એ તમારા જ હાથમાં છે. તમારા તપોબળના પ્રતાપથી ધરાને થોડીક ઊંચી કરો એટલે તમારો ન્યાય કરી આપું.

શેષનાગની વાત સાંભળી વિશ્વામિત્ર રાજી થયા અને મનમાં અહંકારથી વિચારવા લાગ્યા, મારા તપમાં શક્તિ ઘણી છે. મારા તપના પ્રભાવથી ધરતીમાતા જરૂર ઊંચકાશે. તેઓ તો તરત જ જળની અંજલિ ભરી પૃથ્વીમાતાને અર્પણ કરતાં બોલ્યાઃ હે ધરતીમાતા ! મારા દશ હજાર વરસના તપનું ફળ તમને અર્પણ કરું છું. આપ શેષનાગના શિર ઉપરથી ઊંચાં થાવ.

નીર અરપ્યું તે સમે રે, પૃથ્વી ઉપર આપ;
તપ આપ્યું વળી તે સમે રે, દસ સહસ્ત્રનો જાપ.
ડગી નહિ ધરા ધામથી રે, મોડ્યું ઋષિનું માન;
વાસંગી વસિષ્ઠજીને ઓચરે રે, ધરજો તમે રે ધ્યાન.
ધરા ડગાવો ધામથી રે, કાંઈક હોય જો કળ;
આદરો આ અવસરે રે, હોય તમમાં બળ.
વસિષ્ઠજી વાણી ઓચરે રે, સુણો વાસંગ દેવ;
સાચા ગોરની સેવના રે, હોય અત્યારે મેવ.

હે ધરતીમાતા ! મારા તપના પ્રભાવથી આપ ઊંચા રહેજો. એમ કહી વિશ્વામિત્રએ જળની અંજલિ સમર્પણ કરી. વિશ્વામિત્રના દશ હજાર વરસના તપના પ્રભાવથી પૃથ્વીમાતા જરાય ઊંચા થયાં નહિ. વિશ્વામિત્ર નરમ પડ્યા. તેમનું સ્વમાન ઘવાયું.

પછી શેષનાગે વસિષ્ઠજીને કહ્યું; હે વસિષ્ઠજી ! તમારા એક પળના સત્સંગનું ફળ ધરતીમાતાને આપો અને ધરતીમાતાને સમર્પિત કરો. તમારા સત્સંગનું ફળ વિશેષ હશે તો ધરતીમાતા જરૂર મારા શિર પરથી ઊંચાં થશે અને હું તમારો ન્યાય કરીશ.

જળ અંજલિમાં લેઈને, વસિષ્ઠજી ઓચરે વાણ;
ફળ આપું મા તુજને, સત્સંગ પરમાણ.
ફળ આપું ધરા તુજને રે, ક્ષેણું માત્રમાં જેહ;
થયેલ સત્સંગ જેટલું રે, તેટલું સરવે તેહ.
તે પુન્યના પ્રતાપથી રે, ડગજો મોરી રે માત;
શેષના રે શીશથી રે, એક પૂરણ હાથ.
નીર પડ્યું પટે જેટલે રે, થયો ધમ ધમકાર;
ઉપડી પૃથ્વી તે સમે રે, શેષ શિરથી તે વાર.
એક હાથ ધરા અધર થઈ રે, રહી અટકી રે ધામ;
વિશ્વામિત્ર વાણી ઓચરે રે, શેષને શિર નામ.

વસિષ્ઠ ઋષિએ જળની અંજલિ ભરી ધરતીમાતાને પ્રાર્થના કરી કે; હે ધરતીમાતા ! તમને હું મારા એક પળના સત્સંગનું ફળ સમર્પિત કરું છું. આપ મારા સત્સંગના પુણ્યના

પ્રભાવે શેષનાગના શિર ઉપરથી પૂરા એક હાથ ઊંચા થાવ એટલે શેષનાગજી અમારો ન્યાય કરે.

એમ કહી જળની અંજલિ ધરતી માતાને સમર્પિત કરી. જળની અંજલિના છાંટા પૃથ્વી ઉપર પડ્યા કે તરત જ ધમ ધમકાર સાથે પૃથ્વીમાતા એક હાથ અધ્ધર થયાં. ધરતીમાતા અધ્ધર થયાં કે તરત જ વિશ્વામિત્ર અધિરાઈ બોલ્યા; હે નાગરાજ ! હવે અમારો ન્યાય કરો.

ન્યાય કરો હવે અમ તણો, થયું તમારું કામ;
ખોટી કરવા નવ ખપે, ફોગટ આણે ઠામ.

વચન સુણી વાણી ઓચર્યા રે, વાસિંગ તેણી રે વાર;
વિશ્વામિત્ર સુણો વાતડી રે, ન્યાય કરો રે કિર્તાર.
વિચારી જુઓ વાતમાં રે, કહેવું પડ્યું નહિ કાંઈ;
ન્યાય થયો ધરા માતથી રે, બાકી રહ્યું નહિ કાંઈ.
સમજો તમારી સાનમાં રે, પોતે પોતાનું સાર;
અધિક ઓછો માનીને રે, કરો પંડે નિસ્તાર.
સમજી સમજીને ઓચરે રે, કંઈ કરીને વિચાર;
સાર અસારની સૂઝમાં રે, ખોળે પંડિતો સાર.

વિશ્વામિત્ર વળી વળીને કહેવા લાગ્યા; હે મણિધર ! આ ધરતીમાતા તમારા શિર ઉપરથી ઊંચા થયાં છે. હવે તમે ઝટ અમારો ન્યાય કરો. અમને મોડું થાય છે. અમારો ન્યાય મેળવવામાં ઘણો સમય પ્રસાર થયો છે. પહેલાં બ્રહ્મલોકમાં બ્રહ્માજી પાસે ગયા. પછી વૈકુંઠમાં વિષ્ણુ પાસે ગયા. ત્યારબાદ કૈલાસમાં શંકર પાસે ગયા, એટલે હવે અમને ખૂબ જ મોડું

થાય છે. તો જેમ બને તેમ ત્વરીત ન્યાય કરો.

વિશ્વામિત્રની વાત સાંભળી શેષનાગ કહે: હે વિશ્વામિત્ર ! તમે વાત વિચારીને જુઓ. પરમાત્માએ તમારો ન્યાય કરી આપ્યો છે. જેના ફળના પ્રતાપે ધરતીમાતા એક હાથ ઊંચા થયાં ને એક પળના સત્સંગનું ફળ તમારા દશ હજાર વરસના તપના ફળથી અધિક છે. સમજુ માણસ સાનમાં સમજી જાય. અજ્ઞાનીજનો ગોથાં ખાય, તમે તમારા તપના અભિમાનમાં જ રાચી રહ્યા છો, તેથી સારાસારની તમને ખબર પડતી નથી.

સત્યા સત્ બાહેર આવીચું, તેની લેજો પેર;
મનથી માની માવજી, લેશ માં ધરજો ઝેર.

સત્સંગ મહિમા જાણીને રે, હાર્યા મનથી અપાર;
આનંદ થઈ બંને બોલીયા રે, વાસંગને તેણી વાર.
ધન્ય છે આપની ચાતુરી રે, ધન્ય આપનો નેક;
સત્ રાખ્યું તમે જાળવી રે, રાખી બંનેની ટેક.
વિશ્વામિત્ર વળતાં બોલીયા રે, વસિષ્ઠજીને તેણી વાર;
મહિમા ના જાણ્યો સત્સંગનો રે, ભૂલ્યો આણી રે વાર.
મહિમા જાણયો સત્સંગનો, વિશ્વામિત્રે જે વાર;
પાયે લાગ્યા અતિ પ્રેમથી રે, શ્રેષ્ઠ ગોરને તે વાર.

મહિમા ઘણો સત્સંગનો. જાણે જ વિરલા કોય;
સત્સંગથી સુખ પામીયે, મરણ જરણ ના હોય.

શેષનાગ કહે: તમારો ન્યાય થઈ ગયો છે. સત્યાસત્ય બહાર આવી ગયું છે. મનમાં બંનેમાંથી કોઈ દ્વેષભાવ ન રાખતા.

સત્સંગનો આટલો બધો મહિમા છે તેનું જ્ઞાન વિશ્વામિત્રને થયું. શેષનાગની ન્યાય કરવાની ચતુરાઈથી બંને ઋષિ રાજી થયા અને શેષનાગને આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું: તમે સત્યને જાળવીને ન્યાય કર્યો છે. અમો બંને આપની ન્યાય કરવાની રીતથી પ્રભાવિત થયા છીએ.

પછી વિશ્વામિત્રા વસિષ્ઠજીને કહેવા લાગ્યા; હે ઋષિરાજ ! સત્સંગનો મહિમા આટલો વિશાળ છે તે મેં અજ્ઞાનીએ જાણ્યો નહીં અને હું મારા અહંકારમાં ભૂલવણી પડ્યો. આપ તો શ્રેષ્ઠ યુગગુરુ છો. એમ કરી વસિષ્ઠના ચરણમાં નમી પડ્યા. તેમનામાં રહ્યો સહ્યો અહંકાર સંપૂર્ણ નષ્ટ પામ્યો. બંને રાજી થતા સ્વસ્થાન પ્રતિ પ્રયાણ કરી ગયા.

કહેવાનો આશય એ છે કે જીવનમાં સત્સંગનો કેટલો પ્રભાવ છે. સત્સંગ એ પાપ ધોવાનું સાધન છે. સત્સંગના જ્ઞાનથી હૃદયના મેલ વગેરે અપવિત્રાતા ધોવાઈ જીવન શાંત અને પવિત્ર બને છે. સત્સંગના જ્ઞાનથી મનુષ્યના જીવનમાંથી કામ, ક્રોધ, અહંકાર, મોહ, મત્સર જેવા દુર્ગુણો નાશ પામે છે. જીવનમાં જેવો સંગ તેવો રંગ લાગે છે.

સંગ વિના કેમ ઓળખે રે, જેને પડી છે ખોટ;
રંગ લાગે છે સંગનો રે, જેમ ભમરીની ચોટ.
સેવક આગળ ચાલીયો રે, મૂકી ગુરુને ત્યાંય;
હોડી હંકારી ઉતાવળી રે, લંગાર ઉપાડ્યો જ્યાંયે.
ગોરજી ગુણવંત બોલીયા રે, સાંભળો હાજરવીર;
સેવક જેવું કહી ગયો રે, જોડી પોતાને હાથ.

કહ્યું કરો હવે તેહનું રે, જાવું સામે રે તીર;
બોલ જુવે તેમ હાંકજો રે, રથ ઉતારો નીર.

આ નાવિકમાં સત્સંગનો અભાવ હોવાથી સદ્‌ગુરુદેવને અહંકારમાં અઘટિત વેણ કહેવા લાગ્યો. અહંકાર એ પડતીની નિશાની છે. અહંકારથી રાવણ, કંસ, દુર્યોધન, જેવાનાં પતન થયાં જ છે. અહંકારમાં ને અહંકારમાં નાવિકે સદ્‌ગુરુની ઉપેક્ષા કરી. સદ્‌ગુરુ પ્રત્યે ધૃણાસ્પદ ઉચ્ચારણ કરી હોડીને ચાલું કરી અને ઝડપથી ચલાવવા લાગ્યો. સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજે હાજરવીરને કહ્યું: નાવિકના કહ્યા પ્રમાણે આપણા રથને જોડી નદીમાં હંકારો !

હાજરવીરે રથ હાંકીયો, જુએ છે સઘળા જન;
પાર કરી પરમેશ્વરે, ગાડી તેને દન.

અચરજ માન્યું ત્યાં સૌ જને રે, પોત પોતાનાં મન;
આ તે કારણ શું હવું રે ? કેવો ઉગ્યો આ દન.
સેવકે જોયું તે સામે રે, મુખ મોડી જે વાર;
મૂંઝાણો મનમાં અતિ ઘણો રે, રથ જોયો નિર્ધાર.
રથ હાલે નીર ઉપરે રે, જેમ રેતી પર હોય;
ધોરી ચાલે અતિ મદમાં રે, જેમ ધરા પર જોય.
નીર અડે નહિ રથને રે, વહે છે અતિ રે પૂર;
જોત જોતામાં ઉતર્યા રે, સાચા સદ્‌ગોર પહેલે તીર.

પૂર હતું અતિ જોરમાં, સાબર કેરું નીર;
હામ હાલે નહિ કોઈની, જાવા સામે તીર.

હાજરવીર ગાડી હાંકવા લાગ્યા એટલે જમીન ઉપર ચાલે છે તેમ પાણી ઉપરથી ઝપાટામાં ગાડી (રથ) ચાલવા લાગી જાણે જમીન પર ચાલતી નહોય એવું લાગતું હતું. રથ-ગાડી જોતજોતામાં સામે પાર પહોંચી ગઈ. કિનારા ઉપરના લોકો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. નદીમાં પાણી ઘણું હોવા છતાં સદ્‌ગુરુજી સામે પાર પહોંચી ગયા.

બળ જોયું એક પળમાં રે, સાચા સદ્‌ગોરનું જ્યાંયે;
ઓચિંતું અચરજ આવીયું રે, સમૂહ સર્વને ત્યાંયે.
હોડીવાળો હાંકીને રે, મળવા ધારીને મન;
પૂઠે પડ્યો સત્‌ગોરની રે, દેવા તન મન ધન.
ગુના તે માફ કરાવવા રે, લેવા ગુરુની આશિષ;
મળવા કારણ ચાલીયો રે, જાયે જોતો ચહુદિશ.
મૂંઝાણો મનમાં અતિ ઘણો રે, કરે આક્રંદ અપાર;
દોડે ઘણું અતિ ધૂનમાં રે, લેવા ગુરુજીનો પાર.

ખોળ કરે છે અતિ ઘણી, વનમાં ભટકી જોય;
લખ્યા લેખ ટળે નહિ, શરમાવે કદી કોય.

આ ચમત્કાર જોઈ લોકોને નવાઈ લાગી અને નાવિક શરમિંદો થઈ ગયો. કારણ તેની હોડી તો નદીના મધ્ય ભાગ સુધી પણ પહોંચી નહોતી. હોડી બહુ ધીમી પડી ગઈ હતી. નાવિક ચિંતામાં પડ્યો. આખરે નાવિક મનથી સદ્‌ગુરુજીના શરણે ગયો અને પોતાને નદી પાર ઉતારવા પ્રાર્થના કરી. સદ્‌ગુરુજીને દયા આવી તેમણે તેને પાર ઉતાર્યો. જમીન ઉપર ઉતર્યા પછી નાવિકે સદ્‌ગુરુના પગ પકડ્યા અને પોતાની

કસુર માટે ક્ષમા માગી. આ રીતે અહંકારથી ફૂલાઈ ગયેલા નાવિકને સદ્‌ગુરુના સત્ત્વાંશ ગુણના પ્રતાપ આગળ નમવું પડ્યું. નાવિક સદ્‌ગુરુનો સદાને માટે સેવક બની રહ્યો.

• • •

-: મૃગબાળનો ઉધ્ધાર :-

ગુરુજી આવ્યા ત્યાં થકી રે, વન ખંડી મોઝાર;
સિંહ મળ્યો એક વાટમાં રે, દેતો બાળ મૃગને માર.
છટકી બાળ મૃગ છૂટીને રે, આવ્યું ગુરુજી છે જ્યાંએ;
ફાળ ભરી સિંહ આવીયો રે, મારવા મૃગબાળ ત્યાંએ.
દયા આવી મુને તે સમે રે, બોલ્યો ગુરુજીને જઈ;
શરણમાં આવેલ આપને રે, ઘાત તેની રે થઈ.
ઉગારો એને અવનિ પતિ રે, કરો મારું રે કામ;
દયા કરો દયાનિધિ રે, સત્ સદ્‌ગુરુ સુજાણ.
સિંહને સંતોષીયો, મૃગબાળ કેરે કાજ;
જીવતદાન આપીને, પુનની બાંધી પાજ.

પછી સદ્‌ગુરુદેવ ફરતા ફરતા ખાંડવવન તરફ આવ્યા અને ત્યાં તેમણે ખાંડવવનમાં પ્રવેશ કર્યો. એ જંગલ ઘણું ગીચ હતું. ત્યાં અનેક જાતના પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિ હતાં. ત્યાં સુંદર તળાવ હતું. એ તળાવના કાંઠે સદ્‌ગુરુ આવી પહોંચ્યા અને નજીકમાં જ એક ઘટાદાર વૃક્ષની નીચે મુકામ કર્યો.

સ્નાન, સંધ્યા, જાપ-ધ્યાન વગેરે કરીને તે શાંતચિત્તે

બેઠા હતા, ત્યાં એક હરણનું બચ્ચું દોડતું આવી સદ્‌ગુરુજી પાસે ઊભુ રહ્યું. એ બચ્ચુ બીકથી ગભરાટમાં થરથરતું હતું. ગુરુજીએ તેના શરીર ઉપર હાથ ફેરવ્યો. એટલામાં ત્યાં એક ભયંકર સિંહ આવી પહોંચ્યો. બચ્ચાને જોઈ સિંહ આનંદથી ગર્જના કરવા લાગ્યો. સિંહને જોઈ હરણનું બચ્ચું તેમજ ગાડીના બળદો અને હાજરવીર બહુ જ ગભરાઈ ગયા. હે ભાભારામ ! તે સમયે હું પણ સદ્‌ગુરુજી સાથે હતો. હરણના બચ્ચાને જોઈ મને દયા આવી ગઈ. મે સદ્‌ગુરુદેવને પ્રાર્થના કરી. હે દયાનિધિ કૃપાળ ! આ હરણનું બચ્ચું આપણા શરણમાં આવ્યું છે. તેની ઘાત આપણાથી નહિ જોવાય. તમે તેને ગમે તેમ કરી બચાવી લ્યો.

સદ્‌ગુરુજીએ મારી વાત સાંભળી સિંહ સામે દિવ્ય દૃષ્ટિ કરી. વિકરાળ સિંહ થોડી જ વારમાં શાંત થઈ ગુરુજીની પાસે નમ્રતાથી આવી ઊભો રહ્યો. સદ્‌ગુરુએ હાથ ઊંચો કરી તેને આશીર્વાદ આપ્યો એટલે તે સિંહ તરત જ ત્યાંથી જતો રહ્યો. આ બનાવ જોઈ હાજરવીર આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. પેલું હરણનું બચ્ચું પણ ગુરુજીના ચરણ આગળ આળોટવા લાગ્યું. ગુરુજીએ તેને નિર્ભય કર્યું.

• • •

-: ગીરમઠે આગમન-દુષ્કાળનો નાશ :-

ત્યાં થકી ગોરજી ચાલીયા રે, આવ્યા ગીરમઠા ગામ;
પડાવ કર્યો પાદર વિશે રે, કરવા જીવોનાં કામ.

અલખ પુરુષ અવનવો રે, આવ્યો મુનિવર કાજ;
ચરિત્ર કીધાં કારમાં રે, દીધાં ઋષિયોને રાજ.
કળા કળી કોઈ નવ શકે રે, એવો દાતા અનુપ;
કોટિ શશિયર ઊગીયા રે, એવું અનુપમ રૂપ.
સરોવર માંહી સંચર્યા રે, કર્યો વચમાં મુકામ;
તાણ્યો તંબુ તે ધામમાં રે, જોઈ રૂડું રે ઠામ.
આનંદ થઈને ઊતર્યા, મનમાં ધારી ધીર;
સાચા સદ્‌ગોર જાણજો, માનો મારા વીર.

ખાંડવવનમાં નીકળી સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ આગળ મુસાફરી કરવા લાગ્યા. જંગલનો પ્રદેશ વટાવ્યા પછી તેમને એક ઉજ્જડ પ્રદેશ દેખાયો. માર્ગમાં ઠેકઠેકાણે તળાવો હતાં, પણ કોઈમાં પાણી નહોતું. કવચિત્ ઠેકાણે એકાદ ઝાડ નજરે પડતું. બાકી તો આખોય પ્રદેશ રણ જેવો ઉજ્જડ જેવો દેખાતો હતો.

આવા વાતાવરણ ઉપરથી ત્યાં દુકાળ પડેલો હોય એમ જણાયું. આવા વિકટ પ્રદેશમાંથી મુસાફરી કરતા સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ સાંજના સમયે હાજરવીર સાથે ગીરમઠા ગામે જઈ પહોંચ્યા.

રથ છોડ્યો તે ઠામમાં રે, બાંધ્યા બળદ તે વાર;
નીર પાઈ ઘાસ નીરવા રે, કર્યો હુકમ તે ઠાર.
ચાર લાવો ચતુરાઈથી રે, જાવ પટેલની પાસ;
મૂંઝાશો નહિ મનમાં રે, પૂરો તેની રે આશ.

હુકમ કર્યો હાજરવીરને રે, ગોરે જેણી રે વાર;
આપે આસનથી ઊઠીયા રે, સેવક તેણી રે વાર.
આપે ઊઠ્યા ઉમંગથી રે, શુદ્ધ કરીને વિચાર;
જઈ કહ્યું પટેલને રે, દેજો અમને રે ચાર.

સદ્‌ગોર આવ્યા આ સમે, ખપે છે તેમને કાજ;
ચાર આપો ચતુરાઈથી, બાંધો પુન્યની પાજ.

ગોરજીએ મુને મોકલ્યો રે, ચાર લેવાને કાજ;
બળદ છે બેઉ સાથમાં રે, દેજો તેનો રે ખાજ.
હુકમ છે તેને સાહેબનો, જાવો જેણી રે વાર;
ખપે જે વસ્તુ આપને, લેજો તેણી રે સાર.
સદ્‌ગુરુ શાહ દીપતા રે, વળી માવજી નામ;
હુકમ આપ્યો છે તેમણે રે, તેથી કરોને કામ.
વળી પોતે અવની પતિ રે, સત્ય બ્રહ્મ સ્વરૂપ;
ચાર આપો તમે આ સમે રે, થાએ કામ અનુપ.

ગીરમઠા ગામની પાદરે તેમણે મુકામ કર્યો અને સૂકાઈ ગયેલા એક તળાવમાં પડાવ નાખી તંબુ તૈયાર કર્યો. બળદ માટે ઘાસ લઈ આવવા તેમણે હાજરવીરને ગામમાં પટેલ પાસે મોકલ્યા. હાજરવીરે પટેલ પાસે જઈ ઘાસની માગણી કરી.

અબોલા શેને રહ્યા, શેની રાખો લાજ;
આપો ચાર જો ચિત્તથી, તો સરે તમારાં કાજ.

વળતાં પટેલ એમ બોલીયો રે, કરમે મૂકીને હાથ;
લાજ નથી કાંઈ મુજને રે, રૂઠ્યો દીનો રે નાથ.

ઘણા સમયથી રે, વરસે નહિ મેઘ જળધાર;
ચાર થાયે નહિ ચહુદશે રે, ભૂખે પડ્યો છે પાર.
ભૂખે મરે બળદ માહેરા રે, ચાર સ્વપ્નેના જોય;
હમણાં દઉં તુંને હેતથી રે, કાંઈ વરસાદ હોય.
સ્વામીનો હુકમ શિર ઉપરે રે, સાંભળો મારા રે ભાઈ;
ચાર મળે નહિ આ સમે રે, કહેજો તું તો રે જાઈ.

પટેલ પાયે લાગીયો, ગયો દુઃખમાં ડૂબાઈ;
જીભ્યા ઉપડે નહિ માહેરી, કેવું છે સત્‌ભાઈ.

વદો છો વળી વિનયથી રે, વદો સત્ય સ્વરૂપ;
ગુણ ગાઓ ઘણા ગોરના રે, હોય તેવાં જો રૂપ.
કહેજો જઈ મારી વતી રે, બળ સત્યનું હોય;
વરસાવો વરસાદ આ સમે રે, કારજ થાશે રે તોય.
ચાર આપું અતિ પ્રેમથી રે, ગુણ ઓશિંગણ થાઉં;
મનસા વાચા કર્મથી રે, વારી વારી રે જોઉં.
કહું છું સત્ય કથન કથી રે, નથી જૂઠ લગાર;
વિલંબ થાશે જેટલો રે, થાશે તેટલી વાર.

ચાર મળે નહિ તમને, જાઓ ઠાલા ઘેર;
જઈ સમજાવો ગોરને, પોતે સઘળી પેર.

વરસે વરસાદ જ્યાહરે રે, ત્યારે મળશે રે ઘાસ;
પટેલે પડતર દઈ દીધો રે, ટાઢો મેલી રે સાંસ.
અંતરજામીયે જાણીયું રે, પાડ્યો પટેલે પોકાર;
આનંદ મનમાં અતિ ઘણો રે, આપે સરજનહાર.

હાજરવીર ત્યાંથી આવીયા રે, આયા આપે આવાસ;
પાયે પડી પોતે પ્રેમથી રે, બેઠા ગુરુજીને પાસ.
કથન કથી કાંઈ નવ શક્યા રે, બેઠા સન્મુખ જાઈ;
અંતરજામી ત્યાં બોલીયા રે, બોલો મારા રે ભાઈ.
શોષ પડ્યો છે સા ખપે, કેવો થયો ઉત્તપાત;
વિસ્તારી વાણી વદો, મુજ આગળ સાક્ષાત.

આ વિનંતી સાંભળી પટેલ ઉદાસ થયા અને તેમણે કહ્યું: 'મને કહેતાં શરમ આવે છે કે સાત વરસથી આ વિસ્તારમાં વરસાદનું ટીપું પણ પડ્યું નથી ! ઘાસ નથી, કૂવામાં પાણી પણ પૂરતું નથી, તેથી ઢોરો ભૂખે મરે છે ! મારા ઢોરને ખવડાવવા માટે પણ મારી પાસે પૂરતું ઘાસ નથી ! સદ્‌ગુરુજીની આજ્ઞા મારા માથે છે, પણ હું લાચાર છું. આમ કહી તેણે હાજરવીરને નમન કરી, આગળ કહ્યું કે; 'જો આજે વરસાદ આવે એવું કરશો તો હું આપને ઘાસ આપી શકીશ અને તન-મનથી આપની સેવા કરીશ !'

હાજરવીરે જવાબ આપ્યો કે; પરમાત્મા આપની ઇચ્છા જરૂર પૂરી કરશે અને આપને આનંદ થશે.

હાજરવીર ત્યાંથી નીકળી સદ્‌ગુરુજી પાસે જઈ કંઈ બોલ્યા વગર ચૂપચાપ બેસી રહ્યા. અંતર્યામી સદ્‌ગુરુ બધું મનમાં સમજી ગયા છતાં તેમણે પૂછ્યું; 'તમે શું વિચાર કરો છો ઘાસ લાવ્યા કે નહીં ?

વળતાં હાજરવીર ઓચરે રે, સાંભળો જુગ આધાર;
પટેલે પડતર પઠાવીયો રે, થયો અતિ લાચાર.

જીભ મારી કહી નવ શકે રે, કહેવા એકે કથન;
બોલ્યો પટેલ જે આપને રે, જેવાં કડવા વચન.
અંતરજામી છો જાણતા રે, છાનું કાંઈ ન હોય;
વરસાદ કાંઈ વરસાવશો રે, કામ થાશે રે તોય.
દાતા દયાળુ છો દેવના રે, કરો એના રે કામ;
દુઃખ ટાળોને દયાનિધિ રે, થાશે પૂરણ નામ.

હાજરવીરે કહ્યું કેઃ પટેલે મને ખાલી હાથે મોકલ્યો તેનું મને દુઃખ નથી, પણ આ પ્રદેશમાં સાત સાત વરસથી વરસાદનું ટીપું પણ નથી તેથી કોઈની પાસે ઘાસચારો નથી ! પટેલે કહ્યું કે જો સદ્‌ગુરુજીની કૃપાથી વરસાદ વરસે તો ઘાસ મળી રહેશે.

ગોર ઇમામશાહ બોલીયા, સાંભળો હાજરવીર;
મધરાતે મેહ આવશે, પૂરણ રાખો ધીર.

જાણ કરો જઈ પટેલને રે, મેઘ માવજી હાથ;
જરૂર જગાડશે તેમને રે, મેઘ માઝમ રાત.
મધરાતે મેઘ માંડશે રે, ધારી ધરીને ધીર;
ચેતી રહેજો ચતુરાઈથી રે, મારા વહાલા રે વીર.
નીરે નવાણ સૌ નેકથી રે, ભરશે મેઘ મહારાજ;
ભ્રાંતીભાવ વિસારજો રે, કરી ભ્રમણા તાજ.
સંતોષે સાહેબ ફળશે રે, દુઃખ દારિદ્ર જાયે;
ગરીબીથી ગોવિંદ મળે રે, સમતાએ સુખ થાયે.

સદ્‌ગુરુ મહારાજ બોલ્યા; 'પટેલને જઈને કહો કે આજે મધરાતે મુશળધાર વરસાદ વરસશે. માટે બધા સાવધ રહેજો.

હાજરવીર હજૂરથી, ગયા પટેલની પાસ;
વિગતેથી સમજાવીયો, ત્યારે આપ્યું ઘાસ.
ચેન પડે નહિ પટેલને રે, આઘો પાછો રે થાયે;
લક્ષણ નથી કાંઈ મેઘનાં રે, મેઘ ક્યાંથી રે થાયે ?
રાત પોર દોઢ વહી ગઈ રે, પડી પટેલની આશ;
નિરાશ થતો સુવા ગયો રે, મૂકતો મનમાં નિશ્વાસ.
જાણ્યું હવે નહિ આવશે રે, મેઘ અવનિ મોઝાર;
ભાગ્યની હતી તો લઈ ગયો રે, મુજ પાસેથી ચાર.
સૂતો જઈ સુખ સેજમાં રે, મૂકી મનનો હામ;
અંતરજામીયે આદર્યું, કરવા પટેલનું કામ.

હાજરવીરે પટેલ પાસે જઈ સદ્‌ગુરુનો સંદેશો કહ્યો અને ઘાસ માગ્યું પટેલે પોતાની પાસે થોડું ઘાસ હતું, તેમાંથી હાજરવીરને થોડુંક આપ્યું.

હાજરવીર ઘાસ લઈ ગયા પછી પટેલ વિચારમાં પડ્યા. આકાશમાં તો વાદળાનું નામનિશાન નથી અને વરસાદ શી રીતે આવશે ? આવી ચિંતામાં દોઢ પ્રહર જેટલી રાત વીતી ગઈ, પણ વરસાદ વરસ્યો નહીં. પટેલ બહુ નિરાશ થયા અને મન મનાવી કહેવા લાગ્યા, મારી પાસે થોડું ઘણું ઘાસ હતું તેમાંથી થોડું લઈ ગયા. એના ભાગ્યમાં હતું અને લઈ ગયા. હવે જે થાય તે ખરું !

સૂતા છે સૌ સેજમાં, પૂરણ થઈ મધરાત;
અરજ સુણી આવીયા, પટેલની રાખી વાત.

પલટયો પવન પલકમાં રે, થયો ધમ ધમકાર;
ગર્જના ગરજે ગેબથી રે, કરે વીજ ચમકાર.
ધણીના ધુબાકા વાગીયા રે, થયો હલ્ હલ્કાર;
સામર્થ આગળ શું ઓરતો રે, કર્તાને કેવી વાર.
મેઘ મંડ્યો મહા મનથી રે, પડે મુશળધાર;
ઓચિંતા સરવે ઊઠીયા રે, હતા નિંદ્રા મોઝાર.
નીર માએ નહિ નેવમાં રે, ઉલટા સુલટી થાય;
મેઘનો વેગ અતિ ઘણો રે, મુખે કહ્યો ના જાય.

પાણી પડ્યું બે પોરમાં, અનર્ગળ અપરંપાર;
ત્રુઠ્યા ત્રિભુવનરાયજી, કરી સેવકની સહાય.

મૂંઝાણા લોક અતિ ઘણા રે, પાડે દુઃખના પોકાર;
ત્રાહી ત્રાહી સૌ ઓચરે રે, થયો અતિ હોકાર.
જળ વીજળ ત્યાં થઈ રહ્યું રે, થઈ લીલા રે લહેર;
ત્રિપુરારી ત્રુઠીયા રે, કરી રંક પર અતિ મહેર.
ભૂખ ભાંગી સર્વે જગતની રે, પડ્યું પાણી અથાગ;
જળહળ સરવે થઈ રહ્યું રે, નથી રહેવાનો માગ.
પટેલે પણ પીડા પામીને રે, પાડ્યા દુઃખના પોકાર;
દયા લાવો દાસ ઉપરે રે, કરો રંકને ઉપકાર.

પરંતુ મધરાત પછી આકાશમાં પલટો આવ્યો.

કાળા વાદળોથી આકાશ છવાઈ ગયું. વીજળી ચમકવા લાગી અને જોતજોતામાં મુશળધાર વરસાદ વરસાવા લાગ્યો.

વીજળીના અવાજથી લોકો એકદમ ગભરાઈ દોડાદોડી કરવા લાગ્યા. ઘડી બે ઘડીમાં તો નદી-નાળાં પાણીથી છલકાઈ ગયાં. ગામમાં ચોતરફ એટલું પાણી થઈ ગયું કે લોકોને ઊભા રહેવાની પણ જગ્યા ન મળે. આખો ય પ્રદેશ જળમય થઈ ગયો.

અંતરજામીએ જાણીયું, દુઃખિયા દીઠા જન;
સર્વેને સંતોષવા, વાહલે આણ્યું મન.

વહાલાએ વરસાદ વાળીયો રે, રોકી જળની ધાર;
પવન પડી ગયા રાતમાં રે, ટળ્યો ઘોર અંધાર.
ટળી વિમાસણ તેહની રે, હરખ્યાં મનડાં મોઝાર;
ઘણા સમયના સંતાપને રે, ટળ્યાં દુઃખડાં અપાર.
ઘણા સમયથી આંખથી રે, જોઈ જળની ધાર;
તે પરતાપ છે દેવનો રે, પંડે દીન દાતાર.
પૂરણ પુરુષ કોઈ આવીયા રે, ચાલો મળવાને કાજ;
અંતરજામીએ સેજમાં રે, જાતી રાખી છે લાજ.

એક મને સરવે થઈ, મળવા પંથે પળાયે;
અકળ કળા એ ગોરની, કેથી કેમ કળાયે.

-: પટેલ પુત્રને સજીવન કર્યો :-

મનમાં આનંદ આણીને રે, મળવા ચાલ્યા સૌ જન;
પટેલ પણ પંડે ચાલીયો રે, તેડી પોતાનો તન.
તેરે સમે એવું બન્યું રે, અજબ ગજબ થાયે;
વીજ પડી આકાશથી રે, પટેલ ઘર પર જાયે.

વેલજી નામ છે તેહનું રે, પટેલ પૂરણ પવિત્ર;
પુત્ર હતો એક તેહનો રે, ઉત્તમ ગુણ સચિત્ર.
કારણ બન્યું તે કારમું રે, થયો શોક અપાર;
વીજ પડી પુત્ર ઉપરે રે, કારણ કર્યું રે કિરતાર.
દુઃખ દેખાણું દેખતાં, જાણ્યું સઘળી જહાન;
પડ્યો પુત્ર પટેલનો, જેમ પડે સ્મશાન.

દિવસ ઊગવા માંડ્યો તેમ વરસાદનું જોર ઓછું થવા લાગ્યું અને સૂરજ ઊગતાની સાથે વરસાદ બંધ થયો. સાત વરસ પછી ખૂબ વરસાદ થવાથી લોકો આનંદથી નાચવા લાગ્યા !

પટેલ સમજી ગયો કે બધો પ્રતાપ સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજનો છે. આ કોઈ મહાન પુરુષ હોવા જોઈએ એવી તેમને ખાતરી થઈ. રાત્રે પટેલ વાડીએ હતા. સવારમાં પટેલ ઘેર આવ્યા ત્યાં તો ઘરમાં રડારડ ચાલતી હતી. તેમનો એકનો એક પુત્ર મરી ગયો હતો. રાત્રે ઘર ઉપર વીજળી પડવાથી પટેલનો દીકરો મરણ પામ્યો ! પટેલને આઘાત લાગ્યો. તે શોક કરવા લાગ્યા અને લોકો તેમને દિલાસો આપવા લાગ્યા.

ચિંતાતુર સરવે થયા રે, મનુષ્ય માત્ર તમામ;
ઉપાય એકે સૂઝે નહિ રે, સાંભર્યા સદ્‌ગુરુ શ્યામ.
સકળ મનુષ્ય ત્યાં બોલીયા રે, શાને ધરો છો શોક;
ઉત્તમ અવસર આવીયોને, શુભ મળીયો છે જોગ.
વરસાદ જેણે વરસાવીયો રે, જેણે કરીયો છે ખેલ;
એવા અવનિપતિ આવીયા રે, મળ્યો ઉત્તમ મેળ.

સુજન શોક કરો નહિ રે, ધારણ ધરો રે ધીર;
શરણે ચાલો તમે તેહની રે, છે કોઈ સાચા રે સધીર.

તો સામે પટેલનો, આપી ધારણ ધીર;
ચિંતા ટાળો ચિત્તથી, માનો મારા વીર.

થોડીવાર પછી એક માણસે પટેલને દિલાસો આપતાં કહ્યું: 'પટેલ સૌ સારાં વાનાં થશે. દુઃખ કરતા નહીં. જે મહાત્માની કૃપાથી વરસાદ વરસ્યો તે મહાત્માની કૃપાથી તમારું આ દુઃખ પણ દૂર થશે. માટે આપણે બધા તે મહાત્માની પાસે જઈએ !!'

વિમાસણ પડી ત્યાં સર્વને રે, મળી કરે છે વિચાર;
ક્યાં જવું હવે ખોળવા રે, કેમ જડશે રે પાર.
મુકામ હતો તળાવમાં રે, આવ્યા જેણી રે વાર;
હવે તો નીર ઘણું થયું રે, માગ મળે નહિ લગાર.
આપણે શોધ લીધી નહિ રે, રાતે તેમની જાઈ;
કોણ જાણે હવે શું થયું રે ! જુઓ મારા રે ભાઈ.
તપાસ કરી જુઓ આપણે રે, રાખી પૂરણ ધીર;
એમ કરી સૌ આવીયા રે, જોવા સરોવર તીર.

આ સાંભળી પટેલને હિંમત આવી અને બધા મહાત્માને મળવા નીકળ્યા. એટલામાં તેમને યાદ આવ્યું કે જે તળાવમાં મહાત્માએ મુકામ કર્યો હતો તે તળાવ તો પાણીથી છલકાઈ ગયું હશે ! હવે એ મહાત્મા ક્યાં હશે ! એવો વિચાર કરતાં કરતાં તે આગળ ચાલવા લાગ્યા.

ગરજે ગુણ ગાએ ઘણા, ને ગરજે ગાએ ગીત;
ગરજે ગાંઠું છોડીને, પ્રાણે બાંધે પ્રીત.

ગરજે ગુણ સાંભરે રે, ગરજે પડે છે પાએ;
ગરજે ગરથ વાપરે રે, ગરજે પૂઠે રે ધાએ.
ગરજ પડે છે જેહને રે, જેની જનમાં રે જોએ;
અનેક પ્રકારે વિનવે રે, મરનો વેરી રે હોય.
સ્વાર્થ આગળ આંધળા રે, મોટા મુનિ રે જન;
કુળ મરજાદ ગણે નહિ રે, અર્પે પોતાનાં તન.
સંપ ઘટે છે સ્વાર્થથી રે, ધર્મ રહે નહિ લગાર;
સત્‌વંતી જર લોભમાં રે, કરે જાર વિજાર.

જગત સર્વ સ્વાર્થી છે. જ્યારે કોઈ માણસની જરૂર પડે ત્યારે તે માણસનાં વખાણ કરી કરીને તેની પાસેથી કામ કઢાવી લે છે અને જ્યારે સ્વાર્થ પૂર્ણ થયો એટલે દિશા ફેરવી લે છે. સ્વાર્થ હોય તેટલી વાર મનુષ્ય સામેવાળાના અવગુણોને ઢાંકી જે જે સદ્‌ગુણો હોય તેનાં વખાણ કરે, વિનંતીઓ કરે, વારંવાર હાલતાં ચાલતાં નમન કરે, પગે લાગે, પાછળ પાછળ ફરે, તેની સેવા કરવા તૈયાર રહે. પછી તે ભલેને દુશ્મન હોય કે આપણાથી હલકા કુળનો હોય.

જ્યાં સ્વાર્થ હોય ત્યાં સંપ ઘટી જાય. પછી તે ભલે પરિવાર હોય, ગામ હોય કે સમાજ હોય. સ્વાર્થને લીધે ધર્મનું આચરણ પણ વિસરી જઈ લોકો અધર્મનો આશરો લે છે. સ્વાર્થના લોભમાં સત્યવંતી નારી હોય તે પણ પોતાની લાજમર્યાદા જાળવી શકતી નથી. વ્યભિચાર જેવા કર્મો કરવા પ્રેરાય છે.

જેને સ્વાર્થ આગળો, તેને નહિ ગુરુજ્ઞાન;
ઢોંગી ને ફંદે ફસી, મોડે કુળનું માન.

સત્ વિચારે સર્વદા રે, જન સુખીયા રે હોય;
સુખ દુઃખને રાચે નહિ રે, જ્ઞાને અમર જોય.
ગરજ પડે જ્યારે જનને રે, જોઈ જુગનો વહેવાર;
ખોળી જોવું ખાંતે કરી રે, વાળી વેદનો આચાર.
ધર્મ હારીને નવ જવું રે, વેદ આજ્ઞાથી બાર;
ધર્મ ધરે ધીર ઉપજે રે, આનંદ ઉપજે અપાર.
અનેક ઢોંગી ફરે ધૂતવા રે, કરી સત્યનો વેશ;
સ્વાર્થે અતિ ઉતાવળા રે, બોલે બોલી રે બેશ.

જે સ્વાર્થના વિચારોમાં લપેટાય છે તેને ગુરુ કે સદ્‌ગુરુના જ્ઞાનનું મહત્ત્વ પણ સમજાતું નથી અને અઘટીત કર્મો કરવા પ્રેરાય છે. સંતો અને શાસ્ત્રો કહે છે કે જે મનુષ્ય સ્વાર્થનો ત્યાગ કરી સત્યનું આચરણ કરે છે, સત્ વિચારે છે, સત્ વહેવાર કરે છે તે મનુષ્ય આ લોકમાં તો ઠીક પણ પરલોકમાં પણ સુખી રહે છે. સત્ સંતોષી મનુષ્ય ગમે તેવાં સંકટ આવે, સુખ દુઃખ આવે પણ વિચારોમાંથી ચલિત થતા નથી. 'પ્રભુ જે કરે તે સારા માટે' તેમ વિચારી મનનું સમાધાન કેળવી લે છે. કોઈને દોષ દેતા નથી. સત્ય ધર્મને માર્ગે ચાલનારાને જીવનમાં સદા સુખ જ સુખ છે.

આજકાલ સંસારની જંજાળમાં ફસાયેલા મનુષ્યને સુખ શાંતિ અપાવવા કેટલાય ઢોંગી ધૂતારા સાધુતાનો વેશ ધારણ કરી ફરે છે. કેટલાંય પ્રલોભનો આપી મનુષ્યને સુક્રીત માર્ગેથી ચલિત કરી વિપરીત માર્ગે લઈ જાય છે. આવા ઢોંગીઓની જાળમાં ફસાઈને અંતે નિરાશ જ થવું પડે છે.

સત્ સૂઝે સર્વને, જો મૂકે મનનું માન;
આગળ અજવાળું સત્યનું કોટિક ઊગ્યા ભાણ.

સંગત કરવી સત્‌ની રે, ખોળી સત્ આચાર;
સત્ થકી સુખ ઉપજે રે, સત્ સૌનો સરદાર.
સત્ પામે સર્વ લોકમાં રે, માન અપરંપાર;
સત્ વિના નવ ઓધરે રે, કહે દેવ મોરાર.
સંગનો મહિમા અતિ ઘણો રે, હોય સત્‌નો સંગ;
ત્રણ લોકના રે સુખથી રે, અદકો વાધે રે રંગ.
ગુણ અધિક છે યુગમાં રે, સત્ મોટે રે મૂલ;
સત્ વિના ન રહે યુગમાં રે, પામે દુ:ખ અતુલ.

ભૂલે કદી વેશ ભાળતાં, વેશ ભાળીને વ્રત;
અવગુણને નિહાળીને, તે તો તજવું તર્ત.

આ સત્ શું છે ? કેવું છે ? ક્યાં છે ? એ કહેવું કઠણ છે. કારણ તેના જેવી બીજી વસ્તુ દુનિયામાં કોઈ નથી. તેને વાણીથી વર્ણવી શકાય નહિ. માત્ર એટલું જ કહી શકાય કે સત્ તે સત્ જ છે. તે નામ રૂપ વિનાનું નિર્ગુણ અને નિર્લેપ છે. એને કોઈની સાથે સરખાવી શકાય નહિ. આ સત્‌ના લીધે જ ચંદ્ર-સૂર્ય પ્રકાશે છે. તારામંડળ, વાયુ, ધ્રુવ વગેરે અનંત આકાશમાં સ્થિત છે. સત્‌થી ચૌદ ભુવનો સ્થિત થયેલાં છે. સત્‌ના કારણે જ આ નવખંડ અને સપ્તદ્વિપ મંડિત પૃથ્વી શેષનાગના ફણા ઉપર સ્થિર રહી છે. સત્‌ના કારણે જ મેરુ પર્વત અચલ રહ્યો છે. સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા છોડતો નથી અને મેઘ વૃષ્ટિ કરે છે. સત્ એ જ ખરું રક્ષણ કર્તા

છે. જેણે સત્‌ને ઓળખ્યું નથી તે દુઃખી થાય છે. આવું સૌને ધારણ કરનારું સત્ પરમ પ્રકાશિત છે. સર્વત્ર છે. તે પરમ જ્યોતિ સ્વરૂપ છે. તે નિરાકાર અને નિર્વ્યય છે. એને જાણવું આપણી બુદ્ધિની બહારની વાત છે.

આવું અતકર્ય, અગોચર સત્ જાણવાથી મળનારું ફળ કે સુખ બીજી કોઈ વસ્તુ સાથે સરખાવી શકાય નહીં. તેની અનુભૂતિ પછી બીજી કોઈ અનુભૂતિની અપેક્ષા રહેતી નથી. તે પરબ્રહ્મ નિરાકાર નિર્ગુણ છતાં નિત્ય સાકાર અને સગુણ છે. તે એક માત્ર વિવિધ રૂપે સંપન્ન છે. તે નિત્ય હોવા છતાં તેની ભિન્ન પૃથક્ સત્તા છે. આવા આ સત્‌ના દર્શન માટે જીવાત્માઓએ સદા તત્પર રહેવું જોઈએ. સત્યના જેવું કોઈ બીજું સુખ નથી તે અમૂલ્ય છે. તેની કિંમત અંકાય તેમ નથી.

ભૂલેચૂકે કદીક અસત્યનો, અધર્મનો આશરો લેવાઈ જાય તો સચેત થઈ તે અવગુણનો અસત્યનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

ગરજ પડી જ્યાં પટેલને રે, દોડા દોડી રે થાયે;
ગુરુજીને ગોતવા લાગીયા રે, આકુળ વ્યાકુળ થાય.
તીરે આવ્યા સરોવર તણે રે, જોવા ગોરની ભાળ;
આવી અજબ નિહાળીયું રે, કાંઈક બન્યો છે તાલ.
તંબુ તરે નીર ઉપરે રે, ગોરજી બેઠા છે જ્યાંહી;
તંબુ જે અધવચમાં રે, ઠેઠ સરોવરની માંહી.
હર્ષ્યા લોક અતિ ઘણા રે, ભાળી ગોરની ભાળ;
દોડી કહ્યું પટેલને રે, બની હાલ બેહાલ.

ગોરજી બેઠા પાસમાં, મળવું હોય તો ચાલ;
બેઠા સરોવર વચમાં, ખૂબ કરીને ખ્યાલ.

પંડે પટેલ પણ ઊઠીયો રે, ગોરને મળવાને કાજ;
ચાલ્યો સર્વે સાથમાં રે, ઊભો જઈ સરોવર પાજ.
લોક અચંબે અતિ થયા રે, કેવો રચીયો છે ખેલ;
કેમ કરીને ગોરે કર્યું રે, પાણી સાથે રે મેળ.
તરે સરોવર ઉપરે રે, જેમ બેડીને વાણ;
તેમ તંબુ તરે તેહનો રે, બળદગાડી પણ જાણ.
નક્કી થઈ ખરી ખંતથી રે, સત્તા ગુરુજીની જ્યાંયે;
પટેલ પણ પાયે પડી રે, ઊભો વિનવે છે ત્યાંયે.

વળતાં વિમાસણ ઉપજી, ટળવળે સર્વે જન;
કઈ પેરે મેળો થશે, મળવા ધાર્યું મન.

અરજ કરી ગુરુદેવને રે, સાંભળો ગુણવંતા વીર;
આવવું છે સર્વ લોકને રે, ઊભા જેટલા તીર.
મારગ દે નહિ અમને રે, જળ બળ અપાર;
મહેર કરો મારા માવજી રે, કિરપા કરોને કિરતાર.
બોલાવો બાળને તમ કને રે, જેથી પડીયે રે પાય;
દર્શન થકી રે આપનાં, દુઃખ સર્વનાં જાય.
અરદાસ એટલી સાંભળો રે, મારા જુગના જીવન;
દાસ જાણોને આપના રે, મારા મન મોહન.

અરજ સુણજો માહેરી, રંકની સુણજો રાડ;
દયાળુ દાતારજી, ડુંગર દુઃખનાં વાડ.

ઘણી પેરે જ્યાં વિનવ્યા રે, ત્રુઠ્યા દેવ મોરાર;
અરજ સુણી સર્વ દાસની રે, કરી કૃપા અપાર.

મન નિર્મળથી જે ભજે રે, શુદ્ધ રાખીને ટેક;
ગુણ અગણિતે એ ભર્યો રે, દે છે પૂરણ નેક.
ભાવ ધરીને જે ભજે રે, ભવતારણ ભગવાન;
પ્રેમ વિના પામે નહિ રે, ફોગટ મમતાનું માન.
ભાવ ધરે ભૂધર તણો રે, જે જન જુગમાં રે જેમ;
ફળદાતા તે તો એવડો રે, રાખે કુશળ ક્ષેમ.

અંતરજામી જાણીને, અંતર આણી ઉલ્લાસ;
પ્રેમે પંડે ભાળીને, લેવા પોતાની પાસ.

ગામની બહાર તળાવ પાસે જઈ જોયું તો સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજના તંબુ તેમજ બળદગાડી પાણીથી છલોછલ ભરાયેલા તળાવના મધ્ય ભાગે તરતાં દેખાયાં. ગુરુજી તેમના સેવક હાજરવીર સાથે આનંદથી વાતો કરતા હતા. આ જોઈ લોકોને ઘણો જ આનંદ થયો અને તે આશ્ચર્યચકિત પણ થયા. બધા લોકો તળાવના કાંઠે ઊભા, તળાવની અંદર તંબુ પાસે શી રીતે જવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા !

લોકોએ પ્રાર્થના કરી કે; 'પરમ કૃપાળુ પતિતપાવન સદ્‌ગુરુ મહારાજ ! અમને દર્શન આપી પાવન કરો. આપના સિવાય અમારું દુઃખ કોણ દૂર કરશે ?'

ખેસ નાખી નીર ઉપરે રે, કરી લોકને જાણ;
ચાલ્યા આવો ઉપર થઈ રે, નવ પલળે પાણ.
સાન કરી સમજાવીયા રે, લોક માત્ર તમામ;
વાટ પડી ગઈ નીરમાં રે, થયા લોકનાં કામ.
સાન કરી જ્યાં ગુરુજીએ રે, જોવે સર્વે જહાન;
ચાલ્યા આવ્યા નીર ઉપરે રે, રાખી પૂરણ ઈમાન.

પલળે નહિ કોઈ સાથમાં રે, જેમ પૃથ્વી પર જોય;
હાલે છે પ્રીતે હોંશથી રે, નીર દેખે ના કોય.

હાલે પગ પછાડતા, દોડે દોટા દોટ;
પગ પલળે નહિ કોઈના, જરા ન લાગે ચોટ.

સદ્‌ગુરુજી તંબુની બહાર આવ્યા અને પોતાનો ખેસ તળાવના પાણી ઉપર પાથર્યો અને તેના ઉપર થઈ તંબુમાં આવવા માટે તેમને કાંઠે ઊભેલા લોકોને ઈશારો કરી કહ્યું. લોકો વિચારમાં પડ્યા, પણ સદ્‌ગુરુ ઉપર દૃઢ નિષ્ઠા રાખી પાણી ઉપર પાથરેલા ખેસ ઉપરથી ચાલવા લાગ્યા. પાણી જોરથી હાલવા લાગ્યું પણ લોકોને અડગ શ્રદ્ધા હોવાથી કોઈ પણ તકલીફ વગર તેઓ ગુરુજી પાસે પહોંચી ગયા.

પંથ કર્યો પૂરણ જ્યાંહ રે, આવ્યા ગુરુજીની પાસ;
કાલાવાલા કરી કરગરે રે, કરજો પૂરણ આશ.
પટેલ આવી પડ્યો પગમાં રે, જોડી બંને રે હાથ;
રોઈ રોઈ નયને નીર ભર્યાં રે, સાંભળો મારા રે નાથ.
રાંક ઉપર દયા દેખતાં રે, કરી અતિ અપાર;
દુઃખ ટાળ્યાં સહુ દાસનાં રે, નવ લાગી રે વાર.
વરસાદ આપે વરસાવીયો રે, વાત કરતાંની સાથ;
મેઘ મળ્યો મહા મૂલનો રે, એવા આપ જુગનાથ.

આપ્યું આપે જગતને, જેવું જીવતદાન;
એવું મુજને આપજો, માગું મનથી માન.

જો જો ના કરણી અમ તણી રે, અમે બાળ અપરાધ;
છીએ છોરાં આપનાં રે, આપે પૂરણ સાધ.

મેઘ મચ્યો જ્યારે મેહેરથી રે, પડ્યો પૂરી રે પેર;
છળકી વેહે છે છેકથી રે, ખાડા કરીને જેર.
અનેક સરિતા આવી મળે રે, મેઘ અખંડધાર;
સમુદ્ર તે છળે નહિ રે, રાખે સતનો આધાર.
ઘટના નીર સેજમાં રે, અગ્નિ થોડીરી થાયે;
તપી ઊઠે છે ઉતાવળો રે, હૈયા હઠી રે જાય.

સમુદ્ર મહા સંતાપણો, ઠરે ના ઉનું થાયે;
મેરામણ માઝા મૂકશે, મહા પ્રલય મંડાયે.

શીલે સમુદ્ર રૂપ છો રે, મોટા સંત સુજાણ;
અમે અપરાધી બાળકો રે, છૈએ તારા રે જાણ.
દયા લાવી દુઃખ ટાળજો રે, જેમ ટાળ્યાં અપાર;
છીએ ઓશિંગણ તાહરા રે, મારા ભવના ભરથાર,
એમ કરી પુત્ર સોંપીયો રે, ગોરજી આગળ જ્યાંયે;
શ્વાસ કે ઉશ્વાસ મળે નહિ રે, ગોરજી બોલ્યા રે ત્યાંયે.
શું રે થયું છે એહને રે, કોનો બાળ સરૂપ;
કાળપ ક્યાં થકી પરવરી, થઈ છે રાખ અનુપ.

બળી થયો છે રાખડી, નથી શ્વાસ કે સાન;
પટેલ મરેલો બાળક, પહોંચાડો સ્મશાન.

પટેલ પાયે પડી બોલીયો રે, મારા જુગના જીવન;
કાંઈ પુત્ર નથી માહરો રે, એ જ છે તન મન.
કરુણા કરો કોડામણા રે, કરો કૃપા અપાર;
દયા લાવી દાતારજી રે, સત્ સંત સરદાર.

એકે ઉપાય આવે નહિ રે, મારા મનના મોહન;
જીવડો કાંઈ જુગતથી રે, નહિ કાં મારો ગોવિંદ.
જીવણ જાવા નહિ દઉં રે, નહિ જાઉં હું ઘેર;
રાંકની રાડું સાંભળો રે, કરો રંક પર મેહેર.

અરજ કંઈ સ્વીકારજો, સુગુણ સંત સુજાણ;
તરછોડો જો મુજને, તો અખિલ બ્રહ્માંડની આણ.

તંબુમાં પહોંચતાં જ વેલજીભાઈ પટેલે સદ્‌ ગુરુજીના પગ એકદમ પકડી લીધા અને રડવા લાગ્યા. સદ્‌ ગુરુજીએ તેમને ઉઠાડી રડવાનું કારણ પૂછ્યું. પટેલે પુત્રશોકની હકીકત કહી અને વિનંતી કરી કે; હે ગુરુ મહારાજ ! હું દુઃખીયારો છું. મારા ઉપર દયા કરો અને મારા દુઃખમાંથી મને છોડાવો. આમ પ્રાર્થના કરી સદ્‌ ગુરુજીને તે પોતાને ઘેર લઈ ગયા.

પટેલને ઘેર જઈ સદ્‌ગુરુએ જોયું તો પટેલના દીકરાનો શ્વાસ બંધ પડેલો દેખાયો. પટેલે તે દીકરાને જીવતો કરવા આજીજી કરી.

ટળવળતો દીઠો પટેલને રે, કરતો આક્રંદ અપાર;
ચરણે પડીને વિનવે રે, તારો જુગ દાતાર.
દયા લાવી દાતા બોલીયા રે, માં કર જુલમ અપાર;
રોયે કૂટે કાંઈ નવ વળે રે, સત્‌ સમતામાં સાર.
કરતા હરતા કામનો રે, મારો જુગનો જીવન;
તારણ તરણ તાપનો રે, તેની કરીએ સેવન.
ઉપજી છે જેણે મેદની રે, તેને ચિંતા રે હોય;
છે તન તેનું સર્વદા રે, કરતાં કારજ હોય.

તેથી માનો મલપતા, પટેલ પૂરણ ધામ;
સેવો સાચા દિલથી, તો તો સરશે કામ.

માનો મલપતા મનથી રે, કહે છે સાચું ઈમામ;
બનન હારી બન ગઈ રે, લેજે ઈશ્વર નામ.
મૂવો જીવે કઈ પેરથી રે, તેનો કરો વિચાર;
હઠ કરવી ના ખપે રે, રાખો સત્‌નો આધાર.
જેણે સરજ્યો તેણે મારીયો રે, તે જ જીવાડે જાણ;
અવર ઉપાધિ કાં કરો રે, સર્વે ભક્ત પરમાણ.
હું પણ ભક્ત તેહનો રે, જેવી સર્વે જહાન;
કરતાપણું નાથ આગળે રે, કહું શેં સાચ પરમાણ.

સદ્‌ગુરુજી બોલ્યાઃ 'આમ શોક કરવાથી કાંઈ ફાયદો થશે નહીં. તમારા દીકરા સાથેનું ઋણાનુબંધ પૂરું થયું તેથી તે મરણ પામ્યો છે. જેને તમે પોતાનો માનતા હતા તે તમારો નહીં પણ કાળનો હતો તેથી તે તેને લઈ ગયો. હવે તો પરબ્રહ્મ પરમેશ્વરને શરણે આપણે જવું જોઈએ. તેમ નહીં કરતા વૃથા શોક શા માટે કરો છો ?'

સદ્‌ગુરુએ ખૂબ સમજાવ્યા છતાં તેની કંઈ અસર થઈ નહીં. સદ્‌ગુરુ આગળ બોલ્યાઃ

'દરેક જીવ ઋણાનુબંધનથી જન્મ લે છે અને ઋણની પૂર્તિ કરી એક અવતારમાંથી નીકળી બીજા અવતારમાં જન્મ લે છે. આખાય જગતની રચના ઋણાનુબંધન ઉપર થયેલી છે. એને પ્રારબ્ધ કહો કે કર્મ કહો કે આપે-લે કહો, પણ દરેક જણ એક બીજા સાથે સંબંધથી જોડાયેલો છે. પતિ-પત્ની, પુત્ર કે પૈસો બધું કર્મ ઉપર આધારિત છે.'

'જેનું પુણ્ય ઓછું તે એક અવતારમાંથી નીકળી બીજામાં જન્મ લે છે. આનું જ નામ યમયાતના. ૨૮૦ દિવસ (નવ માસ) જીવ એવા જેલખાનામાં પડી રહે છે કે નથી પવન કે નથી પ્રકાશ. ત્યાં ઊંધા મસ્તકે લટકી દુઃખ વેઠે છે અને તેમાંથી છૂટવા માટે ઈશ્વરને કાલાવાલા કરે છે. ત્યાંથી છૂટ્યા પછી થોડા દિવસ સંસારનો પવન મળે છે કે તરત જ ભગવાનને ભૂલી જાય છે. મોહમાયામાં ફસાઈ અને ફરી પાછો એ કારાવાસમાં પડે છે.'

જે જીવાત્મા ઈશ્વરને શોધવાનો પ્રયત્ન કરતો નથી, માયાનો ત્યાગ કરતો નથી, તેવા ભોગ-લાલસાવાળા અજ્ઞાની પામર જીવો આ ગતિને પામે છે. દુનિયાનો પ્રેમ સાચો નથી, તે મિથ્યા વિકારી અને નાશવંત છે. આ દુઃખદાયક સંસાર તરી જવો હોય તો તેમાંથી આશા, તૃષ્ણા, ભોગવાસના વગેરેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. મનુષ્ય દેહ છે ત્યાં સુધી તમે આ જ્ઞાન મેળવી લો. આ તક ગયા પછી તે ફરીથી પાછી મળશે નહીં. પાછળથી પશ્ચાતાપ કરવાનો કંઈ અર્થ નથી.

શરીર અને વૈભવ નાશવંત અને અશાશ્વત છે. ધર્મ હંમેશાં સમીપ હોવાથી નિત્ય ધર્મનો સંગ્રહ કરતા રહેવું એ દરેકની ફરજ છે. આકાશમાં વીજળી ચમકીને તરત જ જતી રહે અથવા પાણી ઉપર પરપોટા ફૂટી નાશ પામે છે તેવું જ જીંદગીનું પણ છે. દુનિયામાં કોઈ ચિરંજીવ કે સ્થિર નથી. (નામ તેનો નાશ) તેથી મળેલી ક્ષણોમાં માણસે આત્મકલ્યાણ કરી લેવું.

ઈશ્વરને જેને ઓળખ્યા તે જ જન્મ મરણના ફેરામાંથી છૂટી શકે છે. બીજા તો માટીમાંથી નિર્માણ થાય છે તેમાં જ

મોહ પામે છે અને માટીમાં જ સમાવિષ્ટ થઈ જાય છે. જીવ માત્ર પોતાની કામનાઓ પૂરી કરવા માટે મોહજાળમાં ફસાય છે અને જન્મમરણના ફેરામાં ભટક્યા કરે છે. ઝાડ પર પડેલું વરસાદનું પાણી જેમ ત્યાં ટકી શકતું નથી તેવી ગતિ (અલ્પાયુષી) માણસની થાય છે. તે બાલ્યાવસ્થા ભોગવી યૌવનનો અનુભવ લે છે, આખરે વૃદ્ધ થઈ મરણ પામે છે. આ જ દેહ ધર્મ છે. આમાંથી મુક્ત થવા માટે અનિત્ય ત્યજી નિત્યનું અનુસંધાન રાખવું જોઈએ.

ગયેલો સમય પાછો આવતો નથી, તેમ મનુષ્યદેહ પણ ફરી ફરી મળતો નથી. તેથી પરમ પુરુષ સાથે દૃઢ સ્નેહ બાંધી તેના પ્રેમમાં લીન થવું એ જ સાચો તત્ત્વસાર કે ધર્મ છે.

માતા, પિતા, પુત્ર, ધન, સુખ એ તો ચાર દિવસના ચાંદરણા છે, તેથી એનો મોહ છોડ. કર્તા-હર્તા હરિ છે, સકળ તારક ઈશ્વર જ છે તેથી તું ખરા ભાવથી તેની જ સેવા કર, દીન દુઃખિયાની સેવા કર, તો તારું કામ સહેજમાં થઈ જશે. ઈશ્વરનું નામ સ્મરણ કર. બનવાની વસ્તુ બની ગઈ, મરેલો માણસ જીવતો શી રીતે થઈ શકે ? જેણે પેદા કર્યો તેણે જ તેને માર્યો છે. તેથી એ જ તેને સજીવન કરશે. આપણે બધા તેના સેવક છીએ.

પાયે પડી પટેલ બોલીયો, સાંભળો સુખ સુજાણ;
આપે દાતા દયાળજી, દીન વત્સલ નિર્વાણ.

છેડો ઝાલ્યો હવે આપનો રે, કઈ પેરે મૂકાયે;
શરણે પડ્યો છું આપને રે, બીજે નહિ રે જવાય.
મન માન્યું મોંઘા મૂલનું રે, શીશ સાટે રે હોય;
આપ છો કરતા કામના રે, કેમ ભૂલું હું તોય.

રખે વિસારો મહિપત રે, લજ્જા તારી રે જાય;
વિચાર કરીને ઓચરો રે, અચરજ અમને રે થાય.
વરસાદ પલમાં વરસાવીયો રે, નહોતી અમને રે ખાશ;
ઓચિંતા મેઘ આવીયા રે, મેલી બેઠાતા આશ.

વળી બંધનમાં નીર છે, તારી બેઠો તોય;
સાથે સરવે તારીયા, તે તો નજરે જોય.

ગાડી પડી પાણી ઉપર રે, વળી બળદ પણ સાથ;
વિછાણ કર્યો પાણી ઉપરે રે, નવ ભીના રે નાથ.
પાણી સ્પર્શ્યું નહિ અમને રે, તે પણ તારો પ્રતાપ;
જીવાડો બાળક આપનાં રે, નવ દેજો રે ધાપ.
પૂરી રીતે તું ને પ્રિછીયો રે, પગ મેલું રે કેમ અઠાર;
આધાર એક જ તાહરો રે, દયા કરો રંક પર દાતાર.
ચરિત્ર કરો નહિ કોડામણા રે, ભાવી તારે રે હાથ;
કળા કળે કોણ તાહરી રે, છે તું ત્રિભોવન નાથ.

પટેલે સદ્‌ગુરુજીના પગ પકડી રડતા સ્વરે કહ્યું : 'મેં તમારા પગ પકડ્યા છે, તે છોડવાનો નથી. વરસાદ નહોતો તે આપે ધાર્યા પ્રમાણે બરાબર એક પ્રહરમાં લાવ્યા ! તેમજ પાણી ઉપર ખેસ નાખી તેના ઉપરથી અમને આપની પાસે બોલાવી લીધા અને વિશેષ એ કે બળદ અને ગાડી પણ પાણી ઉપર તરતાં રાખ્યાં ! આપની પથારી પણ પાણી ઉપર કોરી રહી ! આ બધું મારી નજર સમક્ષ જોઈ હવે હું આપને છોડી ક્યાં જાઉં ? સદ્‌ગુરુ-મહારાજ ! આ પામર ઉપર દયા કરો અને હું દુઃખિયારો-પાપી હોવા છતાં આપનો દાસ છું મને આ આફતમાંથી બચાવો.

પાયે પડીને ટળવળે, કરગરે અપરંપાર;
અંતરજામી રીઝીયા, દીન વત્સલ દાતાર.

પટેલને પાસે બોલાવીયો રે, સુણ વેલજી વાત;
પુત્ર તારો અહિ લાવને રે, જુવે સઘળો સાથ.
કૃપા કરી કરુણાનિધિએ રે, કંઈક કરેજોને મહેર;
અરદાસ આપણી સાંભળે રે, આવે તેને જો લેર.
એમ કરી શબ ઢાંકીયું રે, પટેલ પુત્રનું જેહ;
ચાદર ઓઢાડી તે સમે રે, લોક જોતાં રે તેહ.
મોઢે માવજી બોલીયા રે, બોલ્યા હાજરવીર સાથ;
હાથ ઝાલી ઊઠાડજો રે, કરશે કિરપા રે નાથ.

નામ લઈ બોલાવજો, વાલમ પૂરી પેર;
જીવન જ જીવાડશે, જુગતે કરશે મેહેર.

હાજરવીર ત્યાં ઊઠીયા રે, ગયા શબની પાસ;
હાથ ઝાલીને ઊઠાડીયો રે, ખલકની ખૂબી રે ખાસ.
આળસ મરડીને ઊઠીયો રે, નમ્યો ગુરુજીને જાઈ;
પાયે પડ્યા સૌ સાથનાં રે, ગુરુજીને તાંઈ.
પટેલે પુત્ર નિહાળીયો રે, જોયો રૂપ અપાર;
ઉમંગ મનમાં માય નહિ રે, થયો એકા રે તાર.
બોધ દીધો ગુરુએ ઘણો રે, સાથ સર્વને ત્યાંયે;
બોધ પામ્યા ત્યાં તો ઘણા રે, બેઠા ગુરુજી છે જ્યાંયે.

ગુણ ગુરુજીના ગાયે છે, ત્યાં તો સઘળા જન;
દાસ થઈ કરે દીનતા, અરપે તન મન ધન.

પટેલની આ વાત સાંભળી સદ્‌ગુરુ મહારાજે તેમને પ્રેમથી પાસે બેસાડી કહ્યું: તું શોક કરીશ નહીં. આપણે બધા મળી એ દયાધન પ્રભુને પ્રાર્થના કરીએ કે જેથી તે આપણા ઉપર કૃપા કરશે.' એમ કહી મૃતદેહને ચાદર ઓઢાડી બધા મળી ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. જેમ જેમ પ્રાર્થના ચાલવા લાગી તેમ તેમ ચમત્કાર દેખાવા લાગ્યો. વેલજીભાઈ પટેલના મૃતપુત્રનો શ્વાસોશ્વાસ શરૂ થઈ તે ધીમે ધીમે હલનચલન કરવા લાગ્યો. થોડીવાર પછી હાજરવીરે તેના બંને હાથ પકડી ઊઠાડીને બેસાડ્યો. છોકરો આળસ મરડી ઊભો થયો. સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજને તેણે નમસ્કાર કરી ચરણામૃતનું પાન કર્યું. વીજળી પડવાથી મરણ પામેલો પોતાનો દીકરો સજીવન થયેલો જોઈ વેલજીભાઈ પટેલને કેટલો બધો આનંદ થયો હશે તેનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી.

● ● ●

-: પીરાણા ધામ :-

પટેલ પાયે પડી બોલીયા રે, કાંઈક સેવાનું કામ;
આપ કહો તે કીજીયે રે, કંઈક રચાવો ધામ.
મંદિર બંધાવો મહીપતિ રે, માહોલ મોટે રે રૂપ;
જે આદેશ હોય તે કીજીયે રે, શુદ્ધ સરસ અનુપ.
દાસ જાણો સદા આપના રે, ભલે આપો કામ;
હાજર ઊભા હજૂરમાં રે, તારા ચરણના દાસ.
મનસા વાચા કર્મથી રે, છીએ તારા રે દાસ;
અરજ અમારી સ્વીકારજો રે, કરજો આંહી રે વાસ.

વેલજીભાઈ પટેલનો એકનો એક દીકરો સજીવન થવાથી બધાને બહુ આનંદ થયો. સદ્‌ગુરુએ તે બધાને બ્રહ્માનંદનો અને આત્મોન્નતિનો જ્ઞાનોપદેશ આપ્યો. એ ઉપદેશ સાંભળી લોકોએ તેમનો અનુગ્રહ લીધો. પટેલે નમ્રતાથી કહ્યું: 'આપનું કંઈ કામ હોય તો આજ્ઞા કરો. અહીં એકાદ સુંદર મંદિર કે આપને રહેવા માટે નિવાસ બાંધવાની ઇચ્છા હોય તો આજ્ઞા આપો. આ દાસ આપની સેવામાં હાજર છે.'

સદ્‌ગુરુ ઇમામશાહ બોલીયા, સાંભળ વેલજી વીર;
મંદિર ત્યાં બંધાવશું, જ્યાં પડશે મારું તીર.
તીર નાખું મારું જ્યાં પડે રે, ત્યાં તો બંધાવું ધામ;
સુંદર ધામ બંધાવશું રે, કરવા પૂરણ કામ.
ગોરે ગ્રહી ત્યાં તે સમે રે, કરમાં રે કમાન;
તીર લીધું ચડાવવા રે, દશમો દેવા નિશાન.
ત્રટ ઉપર જઈ ઊભા રહ્યા રે, સાચા સદ્‌ગુરુ ઠામ;
સાથે જન સર્વ આવીયા રે, જોવા ગોરનાં કામ.
સદ્‌ગુરુ ફર્યા તીર ફેંકવા રે, દિશા પશ્ચિમે જ્યાંયે;
પૂર્વે દિશા પૂઠ ફેરવી રે, પટેલ બોલ્યો રે ત્યાંયે.

વેલજીભાઈ પટેલની વિનંતીને માન આપી સદ્‌ગુરુ બોલ્યા: 'તારી ઈચ્છા છે તો રહેવા માટે રહેઠાણ નહીં પરંતુ અહીં એક સુંદર મંદિર બાંધવાનું નક્કી કર્યું છે તેના માટે જગ્યા જોઈએ તે સિવાય બીજું કશું જોઈતું નથી.'

પટેલ બોલ્યા: આપ પસંદ કરો, તે સ્થાને જેટલી જોઈએ તેટલી જગ્યા આપવા તૈયાર છું.

સદ્‌ગુરુ બોલ્યાઃ અહીંથી એક તીર છોડીશ. તે જે ઠેકાણે પડશે તે જગ્યા મંદિર બાંધવા માટે મને જોઈશે.

આ સાંભળતાં જ પટેલે એક ધનુષ્ય બાણ લાવી રજૂ કર્યું. સદ્‌ગુરુએ તે ધનુષ્ય બાણ લઈ પોતે પ્રથમ જે તળાવમાં તંબુમાં મુકામ કર્યો હતો ત્યાં ગયા અને પશ્ચિમ તરફ મોઢુ કરી ધનુષ્ય ઉપર તીર ચઢાવ્યું.

હાં હાં કહીને ઝાલીયો, સદ્‌ગુરુનો ત્યાં હાથ;
માં ફેકો મારા માવજી, માનો મારા નાથ.
જંગલ જુઓ ઝાડે ભર્યો રે, ઝાડી અપરંપાર;
દાતણ તોડી નવ શકે રે, થાએ કેર અપાર.
સિંહ વસે એક વનમાં રે, વિકટ વસમે રૂપ;
જીતી તેને નવ શકે રે, મોટ મોટેરા ભૂપ.
હારી હારીને કઈ ગયા રે, નવ વાગે રે ધાય;
બળતણ કારણ કો થકી રે, નવ કાષ્ટ લેવાય.
ચોરી છુપી કોઈ પરવરે રે, કાષ્ટ લેવાને કાજ;
જવાયે નહિ લગમાં રે, આડો આવે વનરાજ.
સામર્થ કોઈ નવ સંચર્યો, આ અવનિ મોઝાર;
આ સિંહને સટકાવીને, ટાળે શિરથી ભાર.
તેથી માનો મારું માવજી રે, મૂકો મનની હઠ;
બીજી દિશે મન ભાવથી રે, મેલો તીર નિકટ.
સિંહ વિકટ બિહામણો રે, મહા મોટું રે રૂપ;
કંઈક વરસથી વસતો રે, વિકટ રૂપ અરૂપ.

તોડે છે એક હાકથી રે, મોટ મોટાની હામ;
અનેક વરસ વહી ગયાં રે, રોક્યો એણે આ ઠામ.
વાત અચંબે આ ઘણી રે, મોત એને ના હોય;
અનેક ઉપાય આદરે રે, માથું કૂટી મરે કોય.

વૃદ્ધ સિંહ થયો ઘણો, અટકળ કળ્યો નવ જાયે;
અનેક જોદ્ધા હારીયા, માનો મારા રાયે.

આ જોઈ પટેલ એકદમ બોલ્યાઃ 'મહારાજ ! એ દિશા તરફ તીર છોડતા નહીં ! કારણ કે ત્યાં ગીચ જંગલ હોઈ તેમાં એક ભયંકર સિંહ રહે છે. તેને મારવા માટે ઘણા લોકોએ પ્રયત્નો કર્યા પણ કોઈ ફાવ્યું નહીં. બધા થાકીને જતા રહ્યા. ત્યાં કોઈ માણસ લાકડાં કાપવા જાય છે તો સિંહને જોતાં જ નાસી છૂટે છે. ઘણો સમય થયો છતાં તે હજુ સુધી ત્યાંથી ખસતો નથી અને જંગલમાં કોઈને ફરકવા દેતો નથી. માટે મહારાજ ! એ દિશા તરફ તીર છોડતા નહીં.

જુગતે જુગત માંડી કહી રે, પટેલે ગુરુજી પાસ;
સદ્‌ગુરુ ઈમામશાહ બોલીયા રે, કહું છું પટેલ ખાસ.
એ જ જગ્યા છે માહરી રે, એ જ મારો છે જાગ;
તીર મારીશ હું ત્યાં થકી રે, જોઈ પૂરણ લાગ.
સિંહ રહે નહિ વનમાં રે, ચાલ્યો બીજે રે જાયે;
નામ નહિ લીયે કોઈનું રે, ચિંતા શેની રે થાય.
સિંહ વચનનાં બંધથી રે, રોકી બેઠો છે જાગ;
આવવા વનમાં કોઈને રે, નહિ લેવા દે માગ.

સદ્ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ બોલ્યાઃ 'જો એવી જ હકીકત હશે, તો એ જ મારું સ્થાન બનશે. હું અહીંથી તીર છોડીશ. એ તીર જ્યાં પડશે ત્યાં વનરાજ રહેશે નહીં. એ નાસી જશે માટે કંઈ ચિંતા કરશો નહીં. એ વનરાજ વચનથી બંધાયેલો હોવાથી તે વનમાં ચોકી કરે છે.'

સિંહે શ્રીકૃષ્ણે બેસાડીયો, સાંભળો તેની પેર;
વિગતે ઊઠાડશું, થાશે રૂડી લેર.
માટે માનો મારું મનથી રે, તીર ભલે રે જાય;
સુંદર ધામ બંધાવશું રે, થાશે જ્યાં તીર ધાય.
અચરજ થઈ ઊભા રહ્યા રે, મુખે બોલ્યા ન કાંયે;
પાયે પડીને કરગર્યો રે, પટેલે પોતે રે ત્યાંયે.
પાંડવ વસ્યા જ્યારે વનમાં રે, ત્યારે પડેલી ભીડ;
શ્રીકૃષ્ણ આવ્યા ઉગારવા રે, ટાળવા તેમની રે પીડ.
તે સમે સિંહ બેસાડીયો રે, જોઈ જાગનો લાગ;
નર નકળંકના ખપનો રે, જોયો પૂરણ માગ.
અવધ આપી છે તે હમે, સમજાવી સઘળી પેર;
વિઘ્ન વિસામી તેહના, પૂરણ કીધી લેર.
મારી શકે નહિ તેહને રે, કોઈ રીતેથી જાણ;
તીર તુફંગ લાગે નહિ રે, સમશેર બરછી ને બાણ.
ધનુષ કટારીને બિછવો રે, ભાલો ખંજરને સાંગ;
ચક્ર ખડ્ગને જોરબો રે, જમૈયો લાગે ના આંગ.
અવધ આપી છે એવડી રે, જ્યારે આવે રે તીર;
કાન વીંધી જ્યારે જમણો રે, જાય ધરામાં ધીર.

જરૂર તારે જાણવું રે, થયું પૂરણ કામ;
સદ્‌ગોર બ્રહ્માજી આવીયા રે, આવ્યા પોતાને ઠામ.

આમ બોલી સદ્‌ગુરુએ તીર છોડ્યું અને બધા લોકો સદ્‌ગુરુજી સાથે તે જગા તરફ જવા લાગ્યા. સિંહ અહીં શા માટે ચોકી કરે છે, એવું લોકોએ પૂછ્યું. ત્યારે સદ્‌ગુરુ બોલ્યાઃ

'ઘણા વરસો પહેલાં કૌરવો અને પાંડવો દ્યૂત રમ્યા હતા. તેમાં પાંડવો દ્યૂત હાર્યા અને તેમના નસીબે વનવાસ આવ્યો. ફરતા ફરતા પાંડવો આ વનમાં આવી પહોંચ્યા. અહીં તેમને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને વિનંતી કરી. તેથી ભગવાને પોતાની યોગમાયાથી સિંહનું નિર્માણ કરી, તેમને આજ્ઞા કરી કે સિંહે આ જગાએ રહી પાંડવોનું રક્ષણ કરવું ! થોડી મુદત બાદ પાંડવો વિરાટ નગરી જશે ત્યાર પછી પણ તારે અહીં જ રહી આ 'કુંવારીકા' ક્ષેત્રનું રક્ષણ કરવું.

કારણ કે શ્રીવિષ્ણુ ભગવાન 'નિષ્કલંકી નારાયણ' નામથી અવતાર ધારણ કરશે ! ત્યારે લોકોને જ્ઞાનમાર્ગ બતાવવા સદ્‌ગુરુ બ્રહ્મા અવતરશે અને તે ગીરમઠા ગામમાં આવશે. ત્યાંથી તે તીર છોડી તારો જમણો કાન વિંધશે અને તે તીર જમીનમાં જશે, ત્યારે તું મુક્ત થઈશ. એ તીર જે સ્થળે પડશે તે સ્થળ 'કુંવારિકા' નામથી ઓળખાશે. એ કલિયુગનું ક્ષેત્ર થશે અને ત્યાં સદ્‌ગુરુ બ્રહ્મસ્વરૂપ પોતાની જગા બાંધશે. જેમના હાથે તારો જમણો કાન છેદશે તે જ સદ્‌ગુરુ બ્રહ્માનો અવતાર સમજવો. તે સિવાય બીજા કોઈના પણ હાથે તીર, તલવાર, ભાલા અગર બીજાં કોઈ પણ હથિયાર ઈજા કરી શકશે નહીં. તું કોઈની હિંસા કરીશ નહીં. છતાં તારું ઉગ્ર સ્વરૂપ જોઈ લોકો ગભરાશે.

આ પ્રમાણે કહી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ત્યાંથી નીકળી ગયા અને ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન તે સમયથી સિંહ કરે છે.'

ઊઠી જાવું તાહ રે, પલની પડે નહિ ઢીલ;
પંડે પ્રભુજી પધારીયા, સાચા સત્યગુણી શીલ.
તેથી કરી તીર ફેંકશું રે, મનમાં રાખોને હામ;
જગ્યા થાશે એ જાગમાં રે, ત્યારે થાશે રે કામ.
અચરજ ત્યાં સરવે થયા રે, સાંભળી ગોરની વાણ;
ગોરજીએ તીર ફેંકીયું રે, જઈ પડ્યું તે નિરવાણ.
સિંહ સૂતો હતો તે સમે રે, જ્યાં છે ધરાની જાગ*;
કાન હતો તે ઉપરે રે, પૂરણ લાગો રે લાગ.
તીર આવી નમ્યું ઉપરે રે, વીંધ્યો સિંહનો કાન;
કાન વીંધી ઊંડું ઉતર્યું રે, ગયું શેષને સ્થાન.

આટલી હકીકત કહેતાં સદ્‌ગુરુ લોકો સાથે વનમાં જઈ પહોંચ્યા. સદ્‌ગુરુએ તીર છોડ્યું ત્યારે સિંહ ડાબા પડખે સૂતેલો હોવાથી એ તીર તેનો જમણો કાન છેદી થોડા અંતર ઉપર જમીનમાં જઈ ઘુસ્યું. ઈજા થવાથી સિંહ એકદમ ચોંકી ઊઠ્યો, પણ કાન છેદવાથી તેને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના વચનનું સ્મરણ થયું અને તે હોંશિયારીથી ઊભો થઈ આજુબાજુ જોવા લાગ્યો. હવે સદ્‌ગુરુ પોતાને પાવન કરશે એમ માની તે બોલ્યો: 'ધન્ય છે આજનો દિવસ અને ધન્ય છે આજની ઘડી કે મને આજે સદ્‌ગુરુ બ્રહ્માનંદનાં દર્શન થશે.

સિંહ સમજ્યો તે સાનમાં, સમર્યા સાચા સદ્‌ગુરુ ધીર;
સમસ્યા સમજ્યો સહેજમાં, સજ્યું સદ્‌ગોરે તીર.

*જાંબુદ્વિપે, ભરતખંડે, કુંવારીકા ક્ષેત્ર.

ઊઠી ઊભો થયો તે સમે રે, જોવા પૂરણ લાગ;
દર્શન માટે ઊભો રહ્યો રે, મનમાં રાખીને માગ.
હોંશ વધી અતિ સિંહને રે, મળવા ધાર્યું રે મન;
ગોરજી આજ પધારશે રે, આજ અવતાર ધન.
ધન છે દિવસ આજનો, ધન આજની રાત;
સદ્‌ગુરુજી પંડે પધારીયા રે, પૂરણ બ્રહ્માની જાત.
દર્શન થાશે ગોરના રે, મારા પૂરણ ભાગ;
જુગતે જોગ છે સાધવો, આવ્યો મારો રે લાગ.

આવી વાટે ઊભો રહ્યો, સદ્‌ગુરુ દર્શન માટ;
આદર અંતે આણીયો, રોકી રાખી છે વાટ.

આમ અત્યંત આતુરતાથી રાહ જોતો સિંહ ઊભો હતો. એટલામાં સદ્‌ગુરુ અને તેમની સાથે માણસો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. સદ્‌ગુરુને નજીક આવતાં જોઈ સિંહ નમીને ઊભો રહ્યો. સિંહ મનમાં વિચારવા લાગ્યો, આજ મારી ધન્ય ઘડી આવી પહોંચી છે. મને આજે બ્રહ્મપુરુષનાં, પૂર્ણપુરુષનાં દર્શન થશે.

તીર નાખીને તે સમે રે, સદ્‌ગુરુ ચાલ્યા નિર્વાણ;
સંગાથે સેવક કેટલા રે, આવ્યા ગુરુજીને જાણ.
સંગાથે લઈ સદ્‌ગુરુ સંચર્યા રે, આવ્યા વનખંડી માંયે;
સિંહ જ સામો ઊભેલો રે, દીઠો સરવે રે ત્યાંયે.
ભય પામીને ઊભા રહ્યા રે, મનુષ્ય માત્ર તમામ;
આગળ પગ ના ઉપડે રે, ભાંગી સર્વની હામ.
આગળ થઈને ચાલીયા રે, સાચા સદ્‌ગુરુ દેવ;
વાંસે વળ્યો સંઘ સઘળો રે, લેતાં ગુરુજીનું નામ.

તીર છોડ્યા પછી સદ્‌ગુરુ જંગલ ભણી ચાલવા લાગ્યા. સાથે કેટલાક લોકો પણ સાથે જવા લાગ્યા. જંગલમાં ગયા પછી સિંહને સામો ઊભેલો દીઠો. લોકો બીકના માર્યા ઊભા રહી ગયા. કોઈના આગળ જવા પગ ઉપડતા નથી. સિંહને જોઈ બધા થરથરી ગયા, સદ્‌ગુરુ સાથે જવાની હિંમત પણ ભાંગી ગઈ. બધા પાછા જવા લાગ્યા. સદ્‌ગુરુએ સૌને હિંમત આપી. બધા સદ્‌ગુરુની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા.

સિંહ નમ્યો સદ્‌ગુરુને, ચરણે નમાવ્યું શીશ;
વળતાં પંથે પડ્યો, જય જય શ્રી જગદીશ.

જંગલ વસાવ્યું જુગતે કરી રે, રચવા માંડ્યો ઠાઠ;
દેવસ્થાન ચણાવવા માંડીયું રે, કર્યો ઓમકાર પાટ.
સુલતાને તે સમે સાંભળ્યું રે, સિંહ નાઠ્યાની વાત;
મર્યો નહિ તે કેયથી રે, હતી અચરજની ભાત.
હાર્યો નહિ તે કો થકી રે, નહોતી જાવાની વાટ;
કઈ પેરે નસાડીયો રે, કેવી કરી છે ઘાટ.
વળી તે વરસાદ લાવીયા રે, એક આ જ્ઞાની સાથ;
જોઈએ ચાલો જુગતથી રે, કેવા છે જુગનાથ.

સદ્‌ગુરુ સિંહ પાસે ગયા અને તેમણે સિંહના શરીર ઉપર હાથ ફેરવ્યો એટલે સિંહની આંખમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં. સિંહે સદ્‌ગુરુને પ્રણામ કર્યા અને તેમણે સિંહને નીજધામ જવાની રજા આપી. સિંહે સદ્‌ગુરુને ફરીથી પ્રણામ કર્યા અને સાથે આવેલા બધા લોકોને પ્રેમથી નિહાળી લઈ પોતે હવે રજા માગે છે એ ભાવ વ્યક્ત કરી એકદમ અદૃશ્ય થઈ ગયો. પળવારમાં ત્યાં દિવ્ય તેજોવલય ચમકી ઉઠ્યું. !

આ બનાવ જોઈ સદ્‌ગુરુજી સાથે આવેલા લોકો આશ્ચર્યથી છક થઈ ગયા અને બ્રહ્મના પ્રગટ અવતાર એવા સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજના નામની જય બોલવા લાગ્યા. પછી તીર પડ્યું હતું તે જગાએ ગયા. ત્યાંની ગીચ ઝાડી કાપી જંગલ સાફ કર્યું. ત્યાર પછી સદ્‌ગુરુએ ત્યાં મંદિર બાંધવાની શરૂઆત કરી.

• • •

-: સદ્‌ગુરુજી અને સુલતાનનો મેળાપ :-

***સરસી સાંભળી કેટલી, કર્ણે સાંભળ્યાં કામ;**
અચંબે થઈ આવીયો, ગુરુ મહારાજને ધામ.

જોવા કળા તે સદ્‌ગુરુની રે, જોવા સત્ય અસત્ય;
મનમાં ઉમંગ ઊગતો રે, દર્શન કરવાં ઝટ.
જન સમૂહ ઘણો સાથમાં રે, વળી સઘળો સંઘ;
નગરના જન કેટલા રે, આવ્યા જોવાને રંગ.
આવી પડાવ પાથર્યો રે, કર્યો જોઈ મુકામ;
જાણી કરી સદ્‌ગોરને રે, કરી પ્રેમથી પ્રણામ.
વાયક મેલ્યો ગુરુદેવને રે, તેડ્યા પોતાને પાસ;
જમવા કારણ નોતર્યા રે, લેવા પારખું ખાસ.

વનમાંનો ભયંકર સિંહ સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજના દર્શનથી મુક્ત થયો. તેમજ સાત વરસના દુકાળથી ઉજ્જડ બનેલો પ્રદેશ સદ્‌ગુરુએ એક પ્રહરમાં જળમય બનાવી દીધો. એ વાત લોકોમાં ફેલાઈ અને તે અમદાવાદ શહેર સુધી પહોંચી ગઈ. ઈ.સ. ૧૪૬૬ના અરસામાં ત્યાં મહંમદ બેગડા નામનો સુલતાન રાજ કરતો હતો. તેના કાને આ વાત ગઈ.

*સરસી - ચડતીકળા, ચડિયાતું, સરસ થવું તે, સરસાઈ

સિંહની વાત સાંભળી મહંમદ બેગડાએ વિચાર્યું કે આજ સુધી તો કેટલાય શિકારી ત્યાંથી ખાલી હાથે પાછા ફર્યા છે. હું પોતે પણ તેના શિકાર માટે ગયો પણ તેમાં ફાવ્યો નહીં. છતાં એક નિઃશસ્ત્ર સંતની આગળ એ સિંહ નમી પડ્યો અને અદૃશ્ય થયો એ તો શી રીતે બની શકે ? વળી સાત વરસથી જ્યાં દુકાળ પડ્યો હતો તેનું નિવારણ થયું. તો આવો અદ્વિતિય સાધુ કોણ હશે તે જાતે જ જઈ જોવું પડશે ! તેથી પ્રધાનને સાથે લઈ તે ગીરમઠા ગામે ગયો અને સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજના નિવાસ સ્થાનની નજીકમાં જઈ રહ્યો. સુલતાન મહંમદ બેગડો સદ્‌ગુરુનાં દર્શને પોતાના લાવ-લશ્કરને લઈને આવ્યો. તેને સદ્‌ગુરુના નિવાસ સ્થાનથી થોડે દૂર પડાવ નાખ્યો અને પછી તેમને સદ્‌ગુરુની પરીક્ષા કરવાનું વિચાર્યું. તેને મનમાં એક જ વિચાર આવતો કે ક્યારે એ દિવ્ય પુરુષનાં દર્શન થાય.

બીજા દિવસે તેણે સદ્‌ગુરુને પોતાના પડાવે જમવાને માટે આમંત્રણ આપ્યું.

જાણ થઈ સદ્‌ગુરુને, અંતરજામી જે આપ;
સત્યવંતા સંતોષથી, સમાવતા સંતાપ.

ઉત્તમ આસન આપીયું રે, સુલતાને તે વાર;
પ્રેમ કરી બોલાવીયા રે, ધાર્યું લેવાને પાર.
કપટ કર્યું હતું કારમું રે, કર્યો કૂડનો થાક;
મીંદડી મારી તે સમે રે, તેનો કર્યો રે પાક.
લાવી ધર્યું ગુરુ આગળે રે, જમો જુગતે જોઈ;
અતિ પેરે નિપાવીને રે, કરી સુંદર રસોઈ.

કોડે જમો કોડામણા રે, કરો કૃપા અપાર;
પાવન કરો ને પ્રીતથી રે, મારા જુગના આધાર.

સદ્‌ગુરુદેવ અંતર્યામી હતા. તેઓએ તો પોતાની દિવ્ય જ્ઞાનથી જાણી લીધું કે સુલતાનનો મળવાનો હેતુ શું છે. સદ્‌ગુરુદેવ તો સુલતાનના આમંત્રણને માન આપી તેમના ઉતારે ગયા. સુલતાને સદ્‌ગુરુનું પ્રેમથી સ્વાગત કર્યું. ઉત્તમ આસન ઉપર બેસાર્યા. પછી અલક મલકની વાતો કરી. એટલામાં જમવાનું તૈયાર થઈ ગયું. સુલતાને કપટ કરી સદ્‌ગુરુની કસોટી કરવા બિલાડીનું માંસ રાંધીને સદ્‌ગુરુના ભોજનમાં પીરસ્યું અને ભોજનનાં વખાણ કરતાં બોલ્યો; મહારાજ ! પ્રેમથી જમવાનું ચાલુ કરો. સુંદર રસોઈ બનાવી છે. ભોજન લઈ અમને કૃતાર્થ કરો.

અંતરજામીયે જાણીયું, જાણી સઘળી પેર;
દયા લાવી દાસ ઉપર રે, પોતે કીધી મહેર.
મુખથી ગોર બોલીયા રે, સાંભળો ભક્ત ભાભારામ;
કહું કથા હું તે તણી રે, કહે છે સદ્‌ગુરુ શ્યામ.
માંસ હતું જે થાળમાં રે, ભર્યું મીંદડીનું જાણ;
છડી અડાડીને ઓચર્યા રે, સદ્‌ગુરુ મુખથી વાણ.
દુ:ખે દુભાણી તું મીંદડી રે, થઈ ઝાઝી રે વાર;
ઊઠ ઊભી થા આ સમે રે, તારો આવ્યો રે પાર.
વચન છૂટ્યું સદ્‌ગુરુદેવનું રે, ગોરજી બોલ્યા જે વાર;
આળસ મરડી ઊભી થઈ રે, નવ લાગી રે વાર.
કૌતુક થયું ત્યાં એટલું, જોતાં સરવે જન;
હર્ષ ઉપજ્યો સર્વને, ન માન્યું બાદશાહનું મન.

સદ્‌ગુરુદેવે દિવ્યજ્ઞાનથી જાણી લીધું કે મારા ભોજનના થાળમાં સુલતાને બિલાડીનું માંસ રાંધીને પીરસ્યું છે. તેમણે માંસને છડી અડાવી આદેશ કર્યો. બિલાડી ઊભી થા ! તને બહું જ દૂભવી છે. સદ્‌ગુરુના આદેશથી બિલાડીના માંસમાંથી બિલાડી સજીવન થઈ. આળસ મરડી ઊભી થઈ સદ્‌ગુરુના ચરણમાં નમન કરી ચાલી ગઈ. સુલતાન અને સૌ સભાજનો સદ્‌ગુરુનો દિવ્ય ચમત્કાર જોઈ નવાઈ પામી ગયા.

કૌતુક બીજું આદર્યું રે, સભા મંડપ માંહે;
માંસ લાવ્યો બહુ પેરનું રે, લાવી મૂક્યું રે ત્યાંહે.
સુલતાન તે સમે બોલીયો રે, બોલ્યો સદ્‌ગુરુજી સાથ;
ઉત્તમ પાક છે આ સમે રે, જમો સુંદર નાથ.
કપટ કર્યું અતિ કારમું રે, કેથી કળી ના શકાયે;
અંતરજામી ઉતાવળો રે, જાણી પહેલાંથી જાયે.
રૂમાલ જ્યાં ઉઘાડીયો રે, જુએ સઘળા રે ત્યાંયે;
લવિંગ સોપારીને એલચી રે, જોઈ અચરજ થાયે.

વહેંચી આપ્યું સૌ સાથમાં, કરી ગયા મુખવાસ;
સુલતાન તોએ સમજ્યો નહિ, પડ્યો છે પૂરણ પાસ.

આટલેથી પૂરું ન થતું હોય તેમ સુલતાનને હજી સંતોષ થયો ન હતો. તેને સદ્‌ગુરુની હજી પણ કસોટી કરવાનું વિચાર્યું. જમી પરવાર્યા પછી મુખવાસનો થાળ મંગાવ્યો. મુખવાસના થાળમાં મુખવાસના બદલે માંસ મૂકાવી ઉપર રૂમાલ ઢંકાવી દીધો હતો. સદ્‌ગુરુજીએ દિવ્યજ્ઞાનથી જોયું કે હજી સુલતાન મારી કસોટી કરે છે. તેણે થાળ ઉપરનો રૂમાલ દૂર કર્યો તો નીચે લવિંગ, સોપારી, એલચીથી ભરેલો થાળ. થાળમાંની

લવીંગ, સોપારી, એલચી સર્વ વસ્તુઓ સભાજનોને વહેંચી આપ્યાં. સૌને નવાઈ લાગી કે સદ્‌ગુરુએ માંસમાંથી મુખવાસ કેમ કરી નાખ્યો...!

કોપ કરીને ઊઠીયો રે, જાણે વાળવું વેર;
દૂધ લાવ્યો તે સૌ દેખતાં રે, માંહી નાખીને ઝેર.
પીવા દીધું સદ્‌ગુરુ હાથમાં રે, એ તો સુંદર સાર;
આરોગો ઉતાવળા રે, તજી મનની વાર.
વચન મીઠા મુખે બોલીયો રે, મનમાં આંટી અપાર;
પયપાન કરો પ્રેમથી રે, નવ લગાડો વાર.
બ્રહ્માંડ છે જેના મુખમાં રે, સૂઝે બાલો રે બાલ;
તેના આગળથી ક્યાં જવું રે, અનેક કરીને ટાલ.

લીધું દૂધ ત્યાં હાથમાં, જુએ જે સઘળા જન;
પ્રેમ કરીને પી ગયા, જરા ના આણ્યું મન.

આટલી આટલી કસોટી કર્યા છતાં સુલતાને હજી પણ સદ્‌ગુરુની કસોટી કરવાનું ધાર્યું. તેણે ગુપ્ત રીતે દૂધમાં ઝેર ભેળવી સદ્‌ગુરુજીને આપ્યું. સદ્‌ગુરુએ બધાની સમક્ષ તે ઝેર પી પચાવી નાખ્યું.

બ્રહ્મસ્વરૂપમાં લીન થયેલા ઉપર કોઈ પણ વસ્તુની અસર થતી નથી કેમ કે તેઓ તો ઝેર કે અમૃત, સુખ કે દુઃખ, સ્વજન કે પરજન, તીર્થ કે ચાંડાલનું ઘર વગેરે બધું જ સમાન માને છે. તેમના મનમાં જરા સરખો પણ દ્વૈત ભાવ હોતો નથી. જ્ઞાન સાહિત્યમાં સદ્‌ગુરુએ એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે -

અચ્છી અચ્છી કરણી કમાઓ મોરા ભાઈ,

અગ્નિ તમને ના બાળે ।

પવન ના ડોલે પાણી ના બૂડે,

રાજા ભી દંડ ન કીજીએ ॥

સત્ કર્મના લીધે માણસને અગ્નિ બાળી શકાતો નથી. પવન હલાવી શકતો નથી. પાણી ડૂબાડી શકતું નથી. તેમજ રાજા દંડી શકતો નથી. એટલું જ નહિં પણ બ્રહ્મસ્વરૂપમાં લીન થયેલા સત્પુરુષોને પંચમહાભૂતો પણ તકલીફ આપી શકતા નથી. એમના હૃદયમાં એકાત્મતાનો પ્રેમ વસે છે. તેથી ષડ્વિકારનો કોષ ત્યાગી તેમનો પવિત્ર આત્મા પરમાનંદમાં લીન થયેલો હોય છે. ચૈતન્ય સ્પર્શમણીથી એકરૂપ થયેલો હોય છે. આખાય જગતના ચિત્ત અથવા જડ વસ્તુમાંના ચૈતન્ય સાથે તે એકરૂપ થઈ જાય છે. ચેતનવંત પ્રવાહના કારણે તે અદ્વૈતના અનંત સાગરમાં વિલીન થયેલો હોય છે.

આ કારણને લીધે સુલતાને આપેલું હળાહળ ઝેરવાળું દૂધ સદ્ગુરુએ પચાવી નાખ્યું, કેમ કે ત્યાં દૂધ અને ઝેર એવો ભેદ નહોતો. તેમનું ચૈતન્ય અને પ્રાશન કરનારનું ચૈતન્ય એકરૂપ થયું હતું. 'ચેતનમાં ચેતન મળે, ત્યાં ઝેર ક્યાંથી રહે ?' આવી સ્થિતિ થઈ. તેથી એમ કહો કે સિદ્ધ પુરુષના અમૃતમય હસ્ત સ્પર્શથી તે ઝેરવાળું દૂધ અમૃત સમાન થઈ ગયું.

કિંચિત માત્ર કોપ્યા નહિ રે, સત્ય-બ્રહ્મ સ્વરૂપ;

જાણ થઈ સર્વ જગતને રે, સાચા સાહેબ અનુપ.

બાદશાહ પડ્યો પાયમાં રે, લાગે લળી લળી પાયે;
અંતરજામી ના ઓળખ્યા રે, હવે કરોને કિરપાયે.
અનંત પ્રકારે વિનવે રે, માનો મારું મોહન;
હુકમ કરો છું હજુરમાં રે, સાથે તન મનને ધન !
અડચણ કીધી મેં આપને રે, અતિ અપરંપાર;
ત્રિભોવનનાથ જાણ્યા નહિ રે, ચડ્યો મદની લાર !

માફ કરોને માવજી, ઝાઝી થઈ છે વાત;
કોણ કુળ કોણ જાતડી, વિસ્તારી કહો વાત.

કંઈક માગો મારા માવજી રે, કરો મુજ પર મહેર;
ન છળે સાગર કો સમે રે, અનેક નદીયુંની લેર !
છળકી જશે કંઈ ખાબડાં રે, પડે પાણીની હેલ;
માગ મૂકી થાયે હાલતાં રે, પાણી રેલા રે રેલ.
મહા સાગર શોભતા રે, આપ સત્ય સરૂપ;
માનોને મારું માવજી રે, કરો કામ અનુપ !
નીર સાગરનું શોભતું રે, ન મળે મળ લગાર;
ખાબોચીયાં સડી પલમાં રે, દુર્ગંધ કરે રે અપાર !

ગિરધારી ગુણ સાચવી, અવગુણ ન કરજો તાજ;
જોશો જો અવગુણ માહરા, તો જરા ન રહેશે લાજ.

કાલાવાલા કરી કરગર્યો રે, કરીયા અનેક અપાર;
માફી માગું મારા માવજી રે, દયા કરો ને દાતાર !
કૃપા કરો મુજ ઉપરે રે, કંઈક કરવા સેવાનું કામ;
જશ ગાઉં હું તમ તણા રે, થાયે જુગમાં રે નામ !

દયાળજી પધારો મહેલમાં રે, આપ આવોને મારે રે ઘેર;
દયા લાવો દાસ ઉપરે રે, કરો રંક પર મહેર !
અજર અમર જાણ્યા નહિ રે, નવ જાણ્યા અરૂપ;
દગો રમ્યો હું દેવથી રે, ના ઓળખાયું રૂપ !

અનેક પ્રકારે કરગરે, શાહ માગે ન માન;
ગુણિયલ ગુણ તજે નહિ રે, ગુણ તજે રે ગુલામ.

ગુણિયલ ગુરુ ગંભીર છે રે, મહા રૂપ અનુપ;
બાદશાહ સંગાથે ઓચર્યા રે, સદ્‌ગુરુ સત્ય સ્વરૂપ.
બ્રહ્મ કુળ છે માહરું રે, સાધના સાધનથી જાણ;
સ્થાન સ્થાપવા આવીયા રે, શ્રેષ્ઠ ગોર થકી પિછાણ.
પવિત્ર અંશમાં આવીયા રે, તેને જ બ્રહ્મઅંશ સુજાણ;
તે જ બ્રહ્મઅંશ દીપતા રે, તે જ બ્રહ્મ સ્વરૂપ સુજાણ.
કુળ કુટુંબ નિમિત્ત છે રે, તેમ સમજો મોઝાર;
અમે રહેવાસી વૈકુંઠના રે, આજ આવ્યા આ દ્વાર.

પિતાજી પધારીયા, સાહેબાને દરબાર;
પણ અમે તે દિવસથી, છોડ્યો છે ઘરબાર.

ગોર ઈમામશાહ નામ છે રે, સાંભળ રાજા વાણ;
વાસી હતો તુજ શહેરમાં રે, દિવસ કંઈક જાણ.
મળી મળી અમે ચાલીયા રે, ગયા કોચરબ ગામ;
ત્યાર કેડે અમે આવીયા રે, આવ્યા આણે રે ઠામ.

શીદને મૂંઝાવો છો મનમાં રે, તમે રાજન શૂરવીર;
કસોટીએ કસ ઉપજે રે, રાખો ધારણ ધીર.
ન્યાય કરવો તુજને ઘટે રે, તે તો કરીઓ છે ન્યાય;
ઢોંગી ધૂતારા નવ ઠગે રે, લંપટ લઈ ન જાય.

કસ કસાએ હેમનો, તેમ તેમ વાધે મૂલ;
તેલ રંગ તો તજે નહિ, હણે ઘણેથી હૂલ.

દુઃખ પડે નહિ દેવને રે, દેયે જો અતિ ત્રાસ;
સુખ દુઃખ ગણે સેજનાં રે, કરે તેનો રે ગ્રાસ.
માન બડાઈ માને નહિ રે, નવ ઈર્ષા અંગ;
સંગ સમે નહિ કોઈનું રે, નવ લાગે રે રંગ.
ખૂંદણ સહે જેટલું રે, ઘાટ તેટલો થાયે;
મૂલ પામે અદકો ઘણું રે, નહિ તો ધૂળમાં જાયે.
ગોર કહીને ઊઠ્યા રે, સુલતાને ઝાલ્યો રે હાથ;
વાત કહું હું આપને રે, સાંભળો દીના રે નાથ.

સંબંધ રાખશું પ્રેમથી, પરિવારે આપના સંગ;
માનો મારું માવજી, તો તો વાધે રંગ.

માની છે વાત મનથી રે, ગોરજીએ તે વાર;
સંતોષ પામ્યો ત્યાં ઘણું રે, હાં કહ્યું જે વાર.
પાયે લાગીને પરવર્યો રે, ગયો પોતાને ધામ;
વાત વિગત માંડી કહી રે, કહ્યા સદ્‌ગુરુનાં કામ.
પરિવારને બોલાવીયા રે, કહી રાજાએ વાત;
સ્નેહ આપણે રાખવો રે, સદ્‌ગોરજી સંગાથ.

વાત સુણી વિગતે કરી રે, હર્ષ્યા અપરંપાર;
ધન ધન કહીને ઊઠીયા રે, કોડે કુટુંબ પરિવાર.

આમ સુલતાને સદ્‌ગુરુને ઘણા સતાવ્યા છતાં જરા પણ ક્રોધ કર્યા સિવાય તે તેમની સાથે આનંદથી વાતો કરતા હતા. ગુણવાન પોતાના સદ્‌ગુણ કદાપિ છોડતા નથી અને દુષ્ટ માણસો પોતાની નીચતા છોડતા નથી !!

હવે સુલતાનને ખાત્રી થઈ કે ખરેખર આ કોઈ મહાત્મા હોવા જોઈએ. તેણે સદ્‌ગુરુના ચરણે દંડવત્ પ્રણામ કર્યા અને બોલ્યો: 'મારી ભૂલ થઈ તે બદલ ક્ષમા કરો ! મારું તન, મન, ધન આપના ચરણે અર્પણ કરું છું. હું અજ્ઞાની આપનું ખરું સ્વરૂપ ઓળખી શકયો નહીં અને જુલ્મ ગુજારવામાં મેં કંઈ બાકી રાખ્યું નહીં તેમ છતાં આપ જરા પણ ગુસ્સે થયા નહીં. ધન્ય છે આપને !!

આ પ્રમાણે માફી માગી સુલતાને સદ્‌ગુરુજીને પોતાને ઘેર પધારવા વિનંતી કરી, ત્યાં તેણે ઘણો સત્કાર કર્યો અને પ્રેમભાવથી કિંમતી ભેટો અર્પણ કરી. સદ્‌ગુરુએ તે ભેટ ન સ્વીકારતાં પાછી આપી. સદ્‌ગુરુના ચમત્કાર અને નિઃસ્પૃહતાથી સુલતાન આશ્ચર્યચકિત થયો. તેણે તેમની અનેક રીતે સ્તુતિ કરી !

• • •

-: લેખકની વિનંતી :-

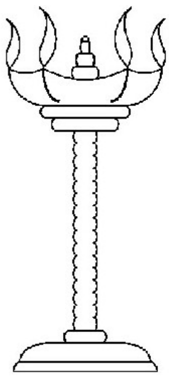
ગુણ અગણિત એ ગોરના, ગાતા ના આવે પાર;
વિસ્તારીને વર્ણવ્યું, જેમ વસ્ત્ર માંહેથી તાર.
ભણ્યા ગણ્યા અમે તો નથી રે, નહિ પીંગળ પાઠ;
વ્યાકરણ ભાષા જાણીએ નહિ રે. જેમ તેમ રચીયો ઠાઠ.
એક જાણીએ અંતરથી, સદ્‌ગુરુ ઈમામશાહ નામ;
એ રે વિના જુગમાં જેટલા રે, છે ધૂતારાનાં ધામ.
માન્યો છે મેં મનથી કરી રે, તેવા રાખો સરદાર;
ભૂલ ચૂક અમારી નવ ગણો રે, બક્ષો બક્ષણહાર.
દાસ સદાના લેખીને રે, કરજો રંક પર રહેમ;
દાસ તમારા એમ વિનવે રે, બીજે યાચું હું કેમ.
અવસર આવ્યો માવજી, રાખજો અમારી લાજ;
શરણે આવ્યા સમજીને, તારો ને મહારાજ.
દીન વત્સલ અમે ભાળીયા રે, ભાળ્યા જુગના મહારાજ;
શરણે સેવક આવીયા રે, રાખો તેની રે લાજ.
ગુણ અગણિત છે આપના રે, કેવી રીતે રે ગાઉં;
રસના તે તો રસે નહિ રે, આકુળ વ્યાકુળ થાઉં.
એક કહેતાંની સાથમાં રે, ઉપજે અનેક અપાર;
ગુણ ગણાયે નહિ આપના રે, નવ આવે રે પાર.
મન મૂંઝાય તે થકી રે, ગુણ અપરંપાર;
છેહ ના લેવાએ તેહનો રે, ત્રિલોકથી સાર.

મૂડા માંહેથી મુટ્ઠી છે, મણ માંહેથી કણ;
પૂંજ માંહેથી ત્રખલું, ગંજ માંહેથી તૃણ.
સરોવરે જે ચડે રે, તૃષા તેની રે જાય;
વિશ્વાસ ફળે છે સર્વના રે, દેવ સાચા રે થાય.
દયાને વળી દીનતા રે, ખમ્યા જેમાં રે હોય;
બહાર જો ભમે નહિ રે, સાચે કરે રે તોય.
વાસવશે રે વેશમાં રે, જેમાં હોય અવતાર;
સદ્‌ગુરુ સમરે નેકથી રે, રાખી દઢ આધાર.
હેત રાખે સૌ સાથમાં રે, નાના મોટાની સાથ;
બકવા બહુ ના કરે રે, ભજે એક જ નાથ.
ભવતારણ અમે ભાળીયા, છેડો ઝાલ્યો આજ;
સેવક દાસ છે આપના, રાખજો તેની લાજ.
કથન કથી કોઈ નવ શકે રે, ગોરના ગુણ ગાન;
અનેક મૂડા હોય ધાનના રે, ઢગ મેરુ સમાન.
કણ ખણે એક તે થકી રે, તેવો કહ્યો વિસ્તાર;
નજરેથી નિહાળતાં રે, થાએ આનંદ અપાર.
સેવક દાસ છે આપના રે, દયા કરોને દાતાર;
દાસ જાણીને ઓધારજો રે, શરણે તારે કિરતાર.
અવગુણ જોશો ના અમારા રે, અમે તો કરીયાં વખાણ;
ભૂલ ના જો જો અમારી રે, ગાઈએ ગુરુજીનાં ગાન.
અરજી સુણજો તાતજી, સેવક કહે કરજોડ;
વેરી જુગમાં જેટલા, મુખ તો તેનાં તોડ.

-: પ્રથમ ભાગ સંપૂર્ણ :-

સંત શ્રી ભાભારામ સુબોધ

ભાગ-૨

● પ્રકાશક ●

સત્પંથ પ્રકાશન સમિતિ

શ્રી સત્પંથ પ્રેરણાપીઠ - પીરાણા.

તા. દસક્રોઈ, જિ. અમદાવાદ-૩૮૨૪૨૫

ફોન : (૦૨૭૧૮) ૨૮૮૨૨૭, ૨૮૮૨૨૯, ૨૮૮૮૧૨

વક્રતુણ્ડ મહાકાય સૂર્ય કોટિ સમપ્રભઃ ।
નિર્વિઘ્નં કુરૂં મે દેવ સર્વકાર્યેષુ સર્વદા ॥

સંત શ્રી ભાભારામ સુબોધ - ભાગ : ૨

અનુક્રમણિકા

સાધ્વી-કીકીબાઈ :-

આટલું વર્ણન પૂરું કરી સંત નાયાજી મહારાજ ભક્ત ભાભારામને ઉદ્દેશીને બોલ્યાઃ હે મિત્ર ! હવે ચાલવાને કેટલો સમય છે તે કહેજો. તમારી પાસે આવે મને ઘણી વાર થઈ છે. સદ્‌ગુરુજી વાટ જોતા હશે, હવે રોકાવું સારું નથી. માટે હે મિત્ર ! તૈયાર થાવ. આ માયામય પ્રપંચોનો છેડો કદી આવનાર નથી અને આવ્યો પણ નથી. સંસારીઓની જ જાળ કદી તૂટતી નથી. સંસારીઓ પ્રપંચ એવા સર્જી મૂકે છે કે અનેક રીતે વિચાર કર્યા છતાં પણ તેની ગાંઠ છૂટતી નથી. તેથી હે મારા વીર ! એક બીજાને પૂછવાનું મૂકી દઈ સત્વરે તૈયાર થાઓ અને સદ્‌ગુરુજી પાસે ચાલો. તેમને મળી પછી જેમ તમારા મનને અનુકૂળ આવે અને સદ્‌ગુરુની આજ્ઞા હોય એ પ્રમાણે વર્તજો. તેમાં જ સારું થશે. તમે સંસારમાં રહેનારાનાં કર્તવ્ય જોયાં છે ? તેના વિશ્વાસમાં રહેનારા બિચારા પશુ જેવા મનુષ્યની વિપરીત થયેલી દશા પણ જોઈ હશે ? ઝાઝું કહેતાં સમય લાગશે. જો શંકા રહેતી હોય તો હજુએ પૂછીને નિર્ણય કરી ચાલો, જેથી પાછળ મનમાં શંકા રહેવા પામે નહિ.

ભક્ત ભાભારામઃ હે મુનિવર ! શંકા તો શું ? પણ તેને રહેવાને સ્થાન પણ રહેવા પામ્યું નથી. મને મનથી સમાધાન પૂર્ણ રીત થઈ ગયું છે. મારા અનુભવે મેં મારી ખામી જાણી

લીધી છે. ચાલો; સત્વરે તૈયાર થાઓ, પણ જરા ધીરજ રાખો મારી મોટી બેન જે માતા તુલ્ય છે તેમને મળી રજા લઈ લઉં, નહિતર અવિવેક થશે, તેથી જો આપ રજા આપો તો હું રજા લઈને ઊભે પગલે પાછો આવું છું.

ભક્ત ભાભારામ રજા લેવાને વ્હાલી માતા તુલ્ય ભગિની પાસે પોતાના સંકલ્પોનું નિવારણ કરવા સારું સાધ્વી કીકીબાઈની પાસે ગયા. તેવાં જ બેન પોતાના ભાઈને આવતા જોઈ ઊભાં થઈ સામા આવ્યાં. ભાઈને પ્રેમથી પાસે બેસાડી મુખ ઉદાસ જોઈને પૂછવા લાગ્યાં.

સાધ્વી કીકીબાઈઃ હે મારા સુજ્ઞ વીર ! આજ તમારું મુખાર્વિંદ મલિન કેમ દેખાય છે ? ઓચિંતા આપ અહીં મારી પાસે શા કારણે આવ્યા છો ? આપણે ત્યાં નવા સાધુ સ્વરૂપ મહાત્મા કોણ આવેલ છે ? હે ભાઈ ! તું એક શાંતિવાન, સદ્‌ગુણી, વિચારશીલ તે આજ આવી રીતે ગભરું અને ભયભીત કેમ થઈ ગયો છે ? તે દયા કરી તારી ભગિનીને કહે, કે જેથી મારા મનનો સંશય દૂર થાય.

એમ કહી સાધ્વી કીકીબાઈ ભક્ત ભાભારામના માથા ઉપર હાથ ફેરવી આશિષ આપી સન્મુખ જોવા લાગ્યાં.

ભક્ત ભાભારામઃ હે મારી માતા તુલ્ય પવિત્ર પૂજ્ય પુણ્યાત્મા બેની ! આપના વચનો મને અતિ જ વ્હાલ ભરેલાં મિષ્ટ લાગે છે, આપનાં દર્શનથી મારા મનનાં અનેક કષ્ટો નાશ પામે છે, પણ મને આજ આપ ઉદાસ જુઓ છો, તેનું કારણ કાંઈ નવાઈ જેવું નથી. હું ઉદાસ થયો તેનું કારણ એટલું છે કે, એક મોટી ભૂલ મારી મને યાદ આવી છે અને

તે ભૂલની માફી માગવા માટે મારે જાતે જવાનું છે. માફી આપનાર મહારાજ માફ કરશે કે નહિ ! તેની મને ચિંતા લાગે છે. હે બેની ! તેથી જ મુખ મલ્લિન, ગાત્ર ઢીલાં અને શરીર શોષાઈ ગયું હોય તેમ લાગે છે અને તે જ કારણે આપની પાસે રજા લેવા આવ્યો છું. એ મહાત્મા પુરુષ જે આવ્યા છે તેઓની પાસે જઈ ગુનાની માફી માગવી છે. તે માટે હે મારી પુણ્યાત્મા પવિત્ર બહેન ! મને રજા આપો ! ત્યાં જવામાં વિલંબ કરવા જેવું લેશ માત્ર પણ નથી. તમો જરા પણ ગભરાતા કે ઉદાસ થતાં નહિ. મને માફી આપશે પછી રજા મળશે કે તરત તમોને મળવા જરૂર આવી જઈશ. તમો જરૂર ભરોસો રાખજો. મારી ચિંતા જરા પણ કરશો નહિ.

એટલું કહીને ભક્ત ભાભારામે સાધ્વી કીકીબાઈના ચરણમાં માથું નમાવ્યું.

સાધ્વી કીકીબાઈઃ હે ભ્રાતા ! એવી તે ભૂલ કેવી થઈ ગઈ છે કે માફી માગવી પડે છે ? આપ તો મોટા બુદ્ધિમાન વિશ્વાસુ છો. શું રાજાને કોઈએ ચાડી ચુગલી કરી હશે ? પણ ના ના તમે તો ખરાબ કામ કોઈ દિવસ પણ કર્યું નથી, કે જેથી રાજા તમારા ઉપર નારાજ થઈ સજા કરે. વળી આપ પૂર્ણ જ્ઞાની છો, તેથી તમારાથી ભૂલ થવી સંભવ જ નથી. કદાચ કોઈએ જો આપની જૂઠી ભંભેરણી કરી હશે તો જૂઠ ઝાઝું ટકવા પામતું નથી. સાચાનો બેલી ભગવાન છે.

મને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે કે વિષય-વાસનાનાં બંધનમાં તમો કદી પડશો નહીં, માયામય પદાર્થો ઉપર તમો કદી મોહ રાખનાર નથી, તુચ્છ જેવી નજીવી તૃષ્ણાનો ભોગ તમોને

થનાર નથી, આ અસાર સંસારનાં બંધનમાં પડ્યા નથી તો ભૂલ શેની હશે ? તે મને સમજાતું નથી. આટલો શોક તમો કરો છો તે કોઈ નજીવા જીવતર સારું નહિ જ હોય, પણ બીજો જ ભય અગર કોઈ બીજી જ વાત હોવી જોઈએ. તેથી જ હે મારા પ્રાણતુલ્ય ભ્રાતા ! મને સમજાવ્યા વિના તને જવું યોગ્ય નથી, તેથી જ તારી બહેન ઉપર દયા લાવી વિગતથી વાત કહી પછી ભલે તને જવું હોય તો જજે, તને યોગ્ય લાગે તેમ કરજે. તે મને ઓચિંતી વાત કરી છે તેથિ મને કાળજામાં ફાળ પડી ગઈ છે. તારા વગર મને જરા વાર પણ ચેન નહિ આવે.

તારો વિયોગ મને ઘડીવાર પણ ભૂલાશે નહિ. જીવ્યા છતાં પણ મર્યા જેવી થઈ રહીશ. આ ઘરબાર મને સ્મશાન સમાન લાગશે. મને તારા વિના હે બંધુ ! સર્વ મિથ્યા છે. હે મારા ધીરજવંતા વીર ! ધીરજ ધર. શાંત થઈ સવિસ્તાર વાત કહી સંભળાવ કે જ્ઞાનીની પણ આમ ભૂલ થાય છે, તેનું મને પણ જ્ઞાન થાય. જો રાજાની ભૂલ હશે તો તારા દિલ્હીમાં કયાં સંપર્ક અપૂર્ણ છે. દિવાન તો તારા બાપનો ખાસ સ્નેહી મિત્ર છે. તે તારી સાથે પૂરા પુત્ર ભાવથી વર્તે છે. તે સિવાય બીજા કેટલાક સરદારોની સાથે પણ તે ગાઢ સંબંધ બાંધ્યો છે, જેથી તને જરા પણ મુશ્કેલી આવવાનો સંભવ નથી. માટે મૂંઝાતો નહિ ભગવાન બધું સારું કરશે.

અગર બીજા કોઈ મહાત્માથી અવિવેક થયો હોય તો તે કહે. પણ ના-ના તેમ થવા પામે તેવું તો નથી જ, કારણ કે તું મહાત્મા નિષ્કુળાનંદ પાસેથી જ્ઞાન પામી પૂર્ણજ્ઞાની

થઈ ચૂકેલો છે, તેથી તે વાત પણ સંભવિત નથી. માટે બંધુ ! એ બધુંએ તો ઠીક, પણ તું મને કહે તો ખરો કે ભૂલ કોની ? અને વળી કેવી કરી છે તે તો કહે ? માણસ હજારો વાર ભૂલતો આવ્યો છે અને ભૂલે છે. ભૂલ થઈ હશે તો શું થઈ ગયું પણ આમ એકદમ ઉદાસ બની ગયો છે, તે જ્ઞાનીને શોક કરવો ના જોઈએ. થનાર પરિસ્થિતિ થાય છે તેનો હર્ષ શું ને શોક શું ? તને શોભે તેવી આ વાત નથી.

ભક્ત ભાભારામઃ હે મારાં વડીલ પૂજ્ય બહેન ! રાજશાહી ભૂલ તો કોઈ નથી, પણ રાજાનો પણ રાજા, જેણે આ આખી મેદિની સરજાવી છે, આભને વગર સ્થંભે રાખ્યું છે, ચંદ્ર-સૂરજને કેવા ગતિમાં રાખ્યા છે કે જેઓ પોતપોતાના સમય અનુસાર આવ-જા કર્યા જ કરે છે. આ નક્ષત્રો વગેરેને અવારનવાર ફેરવે છે, મેઘની વૃષ્ટિ સમય મુજબ કર્યા જ કરે છે. તરુવર, પશુ-પક્ષી અરે ! ટૂંકમાં કહેતાં ચારે ખાણની જીવન દોરી હલાવે છે, ચલાવે છે, પોષે છે, શોષે છે, સર્વમાં બોલે છે, સર્વને બોલાવે છે. તેની સાથે વચને બંધાઈને વચન ખોઈ દીધું છે.

વળી તેની આગળ છેવટે નક્કી જવાનું છે જ અને ગયા વગર કોઈને પણ ચાલવાનું નથી જ. તે મહારાજે મને કેટલીયવાર એવી જ રીતે દયા કરી ભૂલોની માફી આપેલી છે અને મદદ પણ ઘણી જ કરેલી છે, સાક્ષાત્ આવીને પણ મને ચેતવી ગયા છે, છતાં મેં આ વખતે મોટી ભૂલ એવી કરી છે કે આટલા ઉપકારો કર્યા છતાં પણ હું તેના ગુણ ગાવાને બદલે ઉલટો હું તો તેનાથી વિમુખ થઈ બેઠો. એ ભૂલ નહિ તો બીજું શું કહેવાય ?

હે બહેન ! તે ભૂલ મને આજ અતિશય ગંભીર લાગે છે. તેથી જ મારા આ હાલ થયા છે. એ વાત તો અતિ વિસ્તારવાળી છે અને તે કહેતાં ટૂંકમાં છેડો આવે તેમ નથી. જો સવિસ્તારથી સાંભળવાની ઈચ્છા હોય તો જરા વાર થોભો, જે મહાત્મા આવેલા છે તેમની પાસેથી રજા લઈ આવું જેના પ્રતાપથી હું સચેત થઈ મારી શુદ્ધ ગતિને પામવા ઉત્સુક થયો છું. તેમની પાસેથી રજા લઈ હું આવ્યો હતો. એ મારી વાટ જોતા હશે. તેથી ફરીથી તેમની રજા લઈ આવી પછી હું મારું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન સંભળાવું.

સાધ્વી કીકીબાઈઃ હે મારા સત્ય રૂપ સહોદર ! જો એ મહાત્માનાં દર્શનનો લાભ મને પણ મળે તો બહુ સારું કહેવાય. ભાઈ ! જઈને પૂછી તો જુઓ, જો મને એ મહાત્મા દર્શનનો લાભ આપવા રાજી હોય તો હું પણ એમની સેવામાં હાજર રહી દર્શનનો લાભ મેળવી કૃતાર્થ થાઉં અને સંત સમાગમનો લાભ મેળવવા ભાગ્યશાળી થાઉં.

ભક્ત ભાભારામઃ ભલે બહેન ! જરા વાર થોભો. હું એ મહાત્માને પૂછી આવું, પછી આપને તેડી જઈશ. એમ કહી ભક્ત ભાભારામ પોતે પૂછવા સારું સંત નાયાજી મહારાજ પાસે આવ્યા અને સાધ્વી કીકીબાઈની વાત કહી સંભળાવી આજ્ઞાક્તિ થઈને ઊભા રહ્યા.

સંત નાયાજી મહારાજઃ હે રાજન ! એ બહેન પણ તમારા જેવા એક પૂર્વનાં સંચિતના પ્રેમ બંધનમાં બંધાએલાં છે, ભલે તેડી આવો. આપણે સર્વ ભેગા બેસી વાતને સમજી લઈએ. જેથી ફરી ફરી પાછું આવવાનું ન થાય. પ્રેમ વસ્તુ નિરાળી

છે. તેને પ્રારબ્ધ જીવ કદીએ ભૂલતો નથી.

એમ કહી સંત નાયાજી મહારાજે ભાભારામને રજા આપી. તેથી ભાભારામે તરત જ સાધ્વી કીકાબાઈ પાસે જઈને કહ્યું કેઃ બહેન એ મહાત્મા તમને પણ બોલાવે છે. ચાલો, એટલું કહેતાં જ સાધ્વી કીકીબાઈ ઝટ દેતાંને ઊભાં થઈ ભક્ત ભાભારામ સાથે જવા રવાના થાય છે તેટલામાં તેમને એક વિચાર આવ્યો કે એ મહાત્મા આગળ જઈશ તો ખરી પણ કંઈ ભેટ મૂકવાનું તો લીધું નથી, તેથી તરત જ પાછા વળી શ્રીફળ, સાકર, વગેરે લઈને એક થાળમાં ગોઠવી લીધાં અને તરત જ ભક્ત ભાભારામ સાથે સંત નાયાજી મહારાજને મળવા ચાલ્યાં. કીકીબાઈએ ભક્ત ભાભારામને પ્રશ્ન પૂછ્યો."

સાધ્વી કીકીબાઈ - હે ભાઈ ! એ પરમાર્થી વીર જ્ઞાની મહાત્માએ શાસ્ત્ર વચનથી તથા ગુરુના ઉપદેશથી અને સ્વાત્મા અનુભવથી પરમ ભાવનાનું દર્શન કરાવ્યું છે તે મહાત્મા આટલા દિવસથી આવ્યા છતાં મને જરા પણ જાણ ના કરી ? એ આપને ઘટિત છે ખરું ? વારું, એ તો ઠીક પણ ચાલો, હવેથી આવા પ્રસંગાદિમાં તમો મને હવે કદીએ વિસારજો નહિ.

• • •

-: સાધ્વી કીકીબાઈ અને સંત નાયાજી મહારાજ :-

સંત ભાભારામ અને સાધ્વી કીકાબાઈ સંત નાયાજી મહારાજ આગળ આવી ઊભાં રહ્યાં કે તરત સાધ્વી કીકીબાઈએ સાથે લાવેલી તમામ વસ્તુ ભેટ મૂકી સંત નાયાજી મહારાજને

પગે લાગી આજ્ઞા લઈ નીચે બેઠાં. તરત જ સંત નાયાજી મહારાજે આશીર્વાદ આપી કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. થોડીવાર જ્ઞાનચર્ચા પછી સાધ્વી કીકીબાઈએ પોતાની શંકાનું સમાધાન કરવા કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા.

સંસારમાં સુખ :-

સાધ્વી કીકીબાઈ: આ સંસારમાં અનેક પ્રકારના સુખ મનુષ્યો પોતાના પુરુષાર્થ વડે મેળવી શકે છે, પણ સર્વ સુખ કરતાં શ્રેષ્ઠ સુખ આ સંસારમાં એવું કયું હશે ? કે જે મેળવવાથી મનુષ્ય ધન્ય ધન્ય અને કૃત્ય કૃત્ય થયો કહેવાય ?

સંત નાયાજી મહારાજ (શાંત ચિત્તથી હસતા હસતા): બહેન ! પ્રશ્ન તો રૂડો પૂછ્યો છે ! શું કહું. તમારા હેતુથી અમારે ઊલટું કહેવું પડશે કેમકે સૌથી ઉત્તમ સુખ કયું તે બતાવું. જયાં મૂળ વસ્તુનો જ અભાવ હોય ત્યાં સૌથી ઉત્તમ શ્રેષ્ઠ વસ્તુ ક્યાંથી જ હોય ? જેમ વંધ્યા કોઈ કાળે પુત્રવાળી હોય જ નહિ, તો સત્ પુત્રવાળી તો ક્યાંથી હોય ? તેમજ આ જગતમાં સુખનો સદ્‌ભાવ કલ્પવો એ માયાની ધૂર્તતા જ છે.

મનુષ્ય એમ જાણે છે કે આ જગતમાં સુખ હોવું જોઈએ ! પરંતુ જગત તો મિથ્યા છે. તો મિથ્યામાંથી સત્ય પદાર્થની પ્રાપ્તિ કેમ થઈ શકે ? સત્યમાંથી સત્ય પ્રાપ્ત થાય છે, પણ અસત્યમાંથી સત્ય પ્રાપ્ત ન થાય. ગુલાબમાંથી જ ગુલાબ પ્રાપ્ત થશે. પરંતુ મનુષ્ય લીમડાના ફૂલમાંથી ગુલાબને પ્રાપ્ત કરવા ઈચ્છે છે તે માત્ર અવિદ્યાનું જ કાર્ય છે. જે પ્રારંભમાં નથી, મધ્યમાં નથી તે વળી અંતે ક્યાંથી હોય ? એમ જગતના

સુખ માટે જાણવું જોઈએ. ઈંદ્રને પણ સુખ નથી, તેમ ચક્રવર્તી રાજાને પણ સુખ નથી, પણ જ્ઞાનીજનોને **"સંતોષમાં જ સત્ય સુખ છે."** આ જગતમાં સુખ છે જ ક્યાં ? કે તમોને દેખાડું. સુખ મેળવવા જ્ઞાનીજનો પ્રયત્ન કરે છે. જગતમાં સઘળે દુઃખ જ છે. પણ તે જે જે ઉપાયોથી જેટલું ઓછું થઈ શકે છે, તેટલાને જગતમાં સુખ માનવામાં આવે છે. છતાં તેવા ઉપાયો પણ અવિદ્યામાં ઘેરાયેલા અજ્ઞાન મનુષ્યો ધારે છે તેમ દુઃખને ઓછું કરનાર નહિ પરંતુ ઊલટા વધારનારા જ છે. આ માયામય સંસારમાં સુખ મેળવવાની ઇચ્છા કરવી એ જ પ્રથમ દુઃખનાં કે મહા દુઃખોનાં બીજાં તેનાં ક્રૂર રૂપ છે સંસારમાં સુખ એકે ઠેકાણે નથી, તે વિષે તેનાં બે કથન કહું તે સાંભળો.

• • •

ભૂખનું દુઃખ :-

એક હૃષ્ટપુષ્ટ માણસ બીજાની જોડે આનંદથી વાતચીત કરતો હતો. એટલામાં તેને કોઈ વાતની પરિસ્થિતિ આવી પડવાથી તેને અન્ન પ્રાપ્ત થયું નહિ. જેમ જેમ સમય વીતતો ગયો તેમ તેમ તેને અધિકાધિક ક્ષુધા પીડવા લાગી. તેથી તે એટલો અકળાવા લાગ્યો કે તેને કોઈ વાતે ચેન પડે નહિ. વધારે કહેવાથી શું થાય ? ક્ષુધાનું દુઃખ કેવું છે એ કોઈથી પણ અજાણ્યું નથી. તે મનુષ્યને અતિશય ક્ષુધા લાગવાથી છેવટે મૂર્છા આવી ગઈ. આંખે અંધારા આવવા લાગ્યાં. તે શક્તિહીન થઈ ભૂમિ પર પડ્યો.

એટલામાં તેના સહૃદય મિત્રને જાણ થવાથી એકદમ

ત્યાં આવ્યો. તેને જરાક શુદ્ધિમાં લાવી તરત જ સ્વાદિષ્ટ ભોજન કરાવ્યું. પેટ પૂરતું જમી અતિ તૃપ્ત થયો. ત્યારે તેના મુખમાંથી નીકળી આવ્યું - અહો મારા પૂરણ સ્નેહી મિત્ર ! અહીં તેં મને આજ કેવો સુખી કર્યો છે.

જમાડનારે કહ્યું: મેં તને સુખ કાંઈ દીધું નથી, પણ જે તારું દુ:ખ હતું તે ગયું.

ત્યારે જમનારે કહ્યું: મને અતિશય સુખ પ્રાપ્ત થયું છે. પણ તું ના કહે છે, તે તારી ભૂલ છે.

ત્યારે જમાડનારે કહ્યું: સુખ તો કાંઈ દેખાતું નથી, પણ તારું ભૂખ રૂપી દુ:ખ હતું તે ગયું છે.

ત્યારે જમનારે કહ્યું: કેમ નહિ તે મને ક્ષુધા સંતોષાય એટલું ભરીને શુદ્ધ ભોજન આપ્યું તે શું ?

જમાડનારે કહ્યું: ભોજન તો ગમે તેવું હતું પણ જો તને ક્ષુધા ન હોત તો જરા પણ ભાવત નહિ.

જમનારે કહ્યું: તું ગમે તેમ કહે પણ મારું મન કેમ માને ? તે મને ખરેખર સુખ દીધું છે.

જમાડનારે ત્યારે કહ્યું: જો એમ જ હોય તો, લે આ એથી પણ સરસ મિષ્ટાન ભોજન છે તે જમી લે.

એ જોઈ એ પુરુષ પ્રથમથી જ ખૂબ ધરાયેલો હતો, તેથી મિષ્ટાનનું વાસણ જોઈ તુરત કમકમી ઊઠ્યો. જમાડનારાના બોલવાનો અર્થ સમજી ગયો કે ખરે જ એમાં મને વાસ્તવિક નવું સુખ કાંઈ થવાનું નથી, પણ મારી ભૂલ હતી. ખરી વાત તો એ જ છે કે, મારું ભૂખ રૂપી દુ:ખ ગયું. તેથી મને સુખ

થયું છે એમ લાગ્યું. પણ હવે જો ખાઉં તો આ પચે નહિ ને ઉલટું દુઃખ થાય. આ સંસારમાં અનેક જાતનાં સાધનો છે, પરંતુ તે ભોગવવાથી અંતે તે દુઃખ રૂપ થઈ પડે છે. તેથી હે બેની ! આ સંસારમાં રહીને સુખ શોધવું એ મોટી નરી મૂર્ખતા છે.

• • •

રાજાનું સુખ :-

જુઓ કે મોટા મોટા રાજાઓને પણ શત્રુનો ભય રહે છે. ટૂંકમાં કહેતાં સત્તા માત્રમાં વેરીનો ભય રહેલો છે, તે ઓચિંતાની આવી પડે છે. તેથી નિશ્ચિત સુખે સુવાનો પણ તેમને સમય મળતો નથી. અનેક જાતના તર્ક વિતર્ક થયા કરે છે. દિવસ-રાત ખેપીયા વગેરે આજુબાજુથી ખબરો લાવ્યા જ કરે છે કે ફલાણો રાજા કે ફલાણો શત્રુ મોટા લશ્કરથી ચડી આવવાની તૈયારીમાં છે. ફલાણો દુશ્મન ચડી આવે છે. તે વખતે જાન, માલ અને આબરૂ સાચવવાના ભયથી કેટલીક ખુંવારી વેઠવી પડે છે.

વળી ફલાણો અમલદાર વેરભાવ રાખે છે તેથી પગાર કે આબરૂને નુકશાન લાગશે. કાં તો બદલી કરશે, કાં તો માથે ખોટી આળ મૂકશે. એવી ખબરો સત્તાધિશોને થયા જ કરે છે. તેમાં જ તેઓ બિચારા હેરાન રહ્યા કરે છે. તેથી તેમાં પણ કશું સુખ જેવું નથી માટે આવી પરતંત્રતા એ તો મોટામાં મોટું જ દુઃખ છે.

• • •

ગૃહસ્થોને શું ? :-

તેમજ વળી મોટા મોટા ગૃહસ્થોને પણ અનેક જાતની વિંટબણાઓએ ઘેર્યા હોય છે. તેમને જોઈ પ્રત્યક્ષ પ્રજાને દેખીતું સુખ લાગે છે ખરું, પણ તેઓને અંદરથી ઘણું જ દુઃખ રહેલું છે. જેમ કે કોઈ પેઢીનો ગુમાસ્તો ખોટી ચાલનો નીકળ્યો, વહાણ ડૂબ્યું, ચોરનો ભય, દેવાળું કાઢવાથી દેવાદારોનું મુશ્કેલ પરિસ્થિતિમાં આવી જવું, અગ્નિથી સર્વ સંપત્તિનો નાશ થવો એવી એવી રીતે અનેક પ્રકારના વિઘ્નો આવી પડવાથી હિસાબ, કિતાબ, નામાં, લેણ, દેણ, આબરૂ વગેરે જાનમાલના બચાવ સારું અનેક જાતના કષ્ટો વેઠવાં પડે છે. તેથી પણ ગૃહસ્થોને તે વિષેની ખટપટ, જોખમદારીને લીધે અસ્વસ્થતા એ કાંઈ ઓછું દુઃખ નથી. તેને લઈ બિચારા ગૃહસ્થોને રાત્રે નિરાંતે નિશ્ચિત થઈ સૂવાનો પણ સમય નથી મળતો અને તેમ તેમ તેઓ માયાના બંધનમાં વધારે ને વધારે ફસાયેલા જોવામાં આવે છે. જેમ માયા વધારે તેમ દુઃખ પણ વધારે હોય છે. તેથી તેઓમાં પણ સુખ નથી.

• • •

પરણેલા અને કુંવારા :-

પરણેલાઓને પણ પીડા ઓછી નથી. કોઈની સ્ત્રી કુભારજા, કોઈનાં સંતતિ વ્યભિચારી, કોઈને સંતાન નહિ, કોઈની સંતતિ અતિ ઘણી, તો કોઈને ખાવાના પણ સાંસા, કોઈને પુત્ર પરણાવવાના, કોઈનો વેવાઈ સારો નહિ, કોઈની

વેવાણ નઠારી, કોઈની પુત્રવધૂ ખરાબ, તો કોઈ પુત્રીને પરણાવવાની ચિંતામાં પડેલા દેખાય છે.

કોઈનો જમાઈ કુસંગતનો, પુત્રીનો સાસરો મિજાજી, કોઈની સાસુની રીત ખોટી છે, કોઈની દેરાણી વઢકણી, કોઈને જેઠાણીનો ભય, કોઈને નણંદ દુઃખદાઈ, કોઈ પુત્ર ના દુઃખે દુઃખી, કોઈ પુત્રીના દુઃખે દુઃખી એવી એવી પરિસ્થિતિમાં બિચારા રહે છે. વળી કોઈને રંડાપાનો ભય તો માથે ઊભો જ છે. હજારો રૂપિયા ખર્ચીને પરણ્યો કે પરણાવ્યો હોય, તેને બીજી સ્ત્રી મળવાનો સંભવ ના હોય અને તેવામાં વિધૂર બને તો પછી બળાપાનો પાર જ નહીં ? કોઈની પુત્રી કે ભગિની એકાદ રંડાય અને પુનઃ લગ્ન કરવાનો રિવાજ ન હોય તો તેવાઓની પુત્રીઓને તો આખોએ જનમારો દુઃખ જ. એટલે તેના માબાપને ચિંતાનો પાર જ નહીં ? તેથી પણ ખોટું એ કે કોઈની પુત્રી વ્યભિચારીની નીકળે તો તેના દુઃખની સીમા જ ન હોય ? કાં પુત્ર, પુત્રી કુસંગતે ચડ્યા હોય (જુગારી, વ્યસની, વ્યભિચારી વગેરે) તો પણ દુઃખ જ દુઃખ. અંતરમાં રાત દિવસ બળાપો રહે. તેને કાંઈ સુખ કહેવાશે ખરું ? નહિ જ કહેવાય.

તેથી કેટલાક તો બિચારા બોલ્યા જ કરે છે કે; હાય-હાય શું કરીયે શાસ્ત્રની આજ્ઞાને માન આપવું પડે છે. નહિતર આ સઘળો પ્રપંચ (ઘરબાર, સ્ત્રી, પુત્રાદિક સર્વ) ને એકદમ છોડી દઈ ત્યાગી થઈ જાત ! એ દુઃખ નહિ તો બીજું શું ?

કુંવારાઓ પણ એવી રીતે મનમાં ને મનમાં મૂંઝાયા જ કરે છે, કે સુંદર સ્ત્રી સંગાથે પરણી રતિ સુખ ભોગવવા,

પુત્ર-પુત્રીઓને બાળપણમાં રમાડવા, લાડ લડાવવા, વળી તેમને પરણાવવા, મોજમજા કરી આનંદ કરવો. એવા સુખ વિચારોમાં હાય હાય ક્યાં સુધી એમને એમ વાંઢા ફર્યા કરશું ? તે જ ચિંતામાં બિચારા આમ તેમ રખડ્યા જ કરે છે. તેને રાત્રે નિદ્રા પણ આવતી નથી. શું એ દુઃખ નહિ ? કુંવારાઓ પરણવાની જ ઝંખનામાં જ પૂરા રચીપચી રહ્યા હોય છે. એ જ દુઃખનું મૂળ છે. લો કહો કે હવે પરણેલા સુખી છે કે કુંવારા સુખી ? બેમાંથી એકેયને સુખી નહિ. આ તો લાકડાના લાડુ ખાય એ પસ્તાય અને ના ખાય તે પણ પસ્તાય એવું છે.

• • •

સંન્યાસમાં સુખ :-

આ એક તરફ નજર કરીએ તો સંન્યાસમાં કે સાધુપણામાં પણ સુખ ક્યાંથી હોય ? પ્રથમ તો નિત ઊઠીને પહેલી પારકી આશા. રોજ સવારે વહેલા ઊઠી ઘરઘર ભિક્ષા અર્થે ભટકવાની પીડા. તે પણ ચિંતા સાથે કે રખે મોડું થઈ જશે તો લોકો ઘર બંધ કરી બહાર જતા રહેશે તો ભિક્ષા નહિ મળે, તો આખો દહાડો ભૂખ્યા રહેવું પડશે. વળી ઘરઘરના કોઈના સૂકા, કોઈના વાસી, કોઈના મોળા, કોઈના મીઠા, કોઈના એંઠા, તો કોઈના બગડેલા રોટલાના ટુકડા લેવા. એ તો ઠીક પણ કોઈને દ્વારે જઈને ઊભા રહે તો કાંઈ બધાની સરખી પ્રકૃતિ હોતી નથી. તેઓના મેણાં, તુંકારા, કડવાં ને કઠણ વચનો સાંભળવાં એ જ મોટું દુઃખ છે. કહેવત છે કે; "પારકી આશ સદા નિરાશ". તો કહો કે દરરોજ દહાડે પેટની પીડા. વળી પારકી આશા, ઘરઘર ભટકવું, લોકોના મેણાટોણા ખાવાં.

એથી બીજું દુઃખ શું હોય ? વળી કહ્યું છે કે ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર, કનિષ્ટ ચાકરી, નાદાન ભીખ. તેથી ઉપરોક્ત બધી વિગત માયાની ભ્રમણામાં નાખનારી છે. માટે સંતોનો અભિપ્રાય નીચે મુજબ છે.

• • •

સંતો માયા મૂળે નાહી :-

સંતો માયા મૂળે નાહી...સંતો માયા મૂળે નાહી.
વિના વિચાર સકળ જગ ભૂલ્યા, જ્ઞાન વિના ગૂંચવાઈ...
સંતો માયા મૂળે નાહી...ટેક.
માયા માયા સિદ્ધ સાધ પુકારે, અચરજ એ જ કહાવે,
ભોરિંગ જેવા સીંદરા ભોંય પર દેખો, એ કીસ વિધ ખાયે. સંતો...
માટી કેરા બન્યા માળીયા, ચીતર્યા વાઘ ચિત્તા રે;
એવો ભ્રમ દેખી જીવ ભડક્યો, વાઘ એ કીસ વિધ મારે. સંતો...
ખેતર બડા બીના રખવાલા, ઓડા ઊભા કીના;
અક્કલ વિના નહીં ઓળખ્યા, દેખત હરણા બીના. સંતો...
માયા નીંદ સ્વપ્ન હી જૈસી, બીન ગુરુ ગમ અંધિયારા;
કહે 'રેવીરામ' ચેતન જન જાગ્યા, ભયા બ્રહ્મ ઉજિયારા. સંતો...

• • •

સ્ત્રી વર્ગમાં સુખ :-

સ્ત્રી વર્ગ તરફ જોતાં તેમાં પણ કોઈ સુખી દેખાતું નથી. હમેશાં તેમના પતિ તેમને કમાવી ખવરાવતા હોય તો પણ

તેઓ દરેકને ગર્ભને સમયે મરણ તુલ્ય મહા પીડા ભોગવવી પડે છે. એ તો એક વાત છે પણ જો સહેલાઈથી બાળક અવતર્યું હોય તો જ સારું. પણ કોઈને અધૂરા દિવસોમાં ગર્ભ ભંગ થાય છે, તો કોઈને બાળક આડું આવે છે, વળી કોઈને ગર્ભ સ્થિર થતાં જ મંદવાડ આવે છે, કોઈક તો તે જ મંદવાડથી મરણને શરણ થાય છે અથવા એવી મુશ્કેલીથી બાળક થાય છે કે તેઓ જીવતાં નથી અને તેની બળતરામાં તે રાત દહાડો ઊભી જ હોય છે.

કોઈ સ્ત્રીને ગર્ભ રહેતો જ નથી એટલે તેને વંધ્યાનું મેણું કાયમ તેને માથે રહે છે. તે બિચારી એવા જ દુ:ખમાં આખી જિંદગી ડૂબેલી રહે છે. બીજી તરફ કોઈને સ્વામીનું સુખ નહિ, તો કોઈનો પતિ મારકણો, કોઈનો પતિ કુસંગતનો, કોઈનો પતિ દુ:ખદાયી. એ સ્ત્રી પણ બિચારી જન્મ પર્યંત દુ:ખમાં જ દબાયેલી રહે છે. તેણે બહાર નીકળવાનો માર્ગ દેખાતો જ નથી.

આવી રીતે અનેકાનેક પ્રકારનાં ગૃહસ્થનાં પણ દુ:ખો હોય છે. સ્ત્રીને શાસ્ત્ર પ્રમાણે પુરુષની આજ્ઞામાં જરૂર રહેવું જ જોઈએ. એ સિવાયના અનેક પ્રકારનાં ઘરનાં કામકાજ, બાળકોનો ઉછેર વગેરે વગેરે દુ:ખોમાં તો સ્ત્રી ડૂબેલી જ હોય છે. તેમાં પણ સુખની આશા રાખવી એ મિથ્યા જ છે.

• • •

બાળ વર્ગમાં સુખ કેવું ? :-

બાળ વર્ગમાં સુખ દેખાય છે ખરું, પણ અંદરથી જોતાં

તેમાં પણ દુઃખના ડુંગરે ડુંગરા પડ્યા હોય છે. જેમ કોઈ બાળકને માતા હંમેશાં વઢતી જ રહે છે અથવા તેના બાપ પણ મારે છે. કોઈને નિશાળમાં શિક્ષકની ચિંતા. પોતાની મનગમતી રમત ગમતમાં પડેલા હોયને તેવામાં તેઓના મા કે બાપ બોલાવે તો તરત જ તે રમત મૂકી વીલે મોઢે દુઃખી મનથી નિરાશ થઈ પાછું જવું પડે છે. એવા બિચારા નિર્દોષ બાળકના જીવને પણ શાંતિથી બેસવા જેટલું કે પોતાની મરજી માફક આનંદ-કિલ્લોલ કરવા જેટલું પણ સુખ નથી. ત્યારે સુખ ક્યાં ક્યાં છે એ પણ વિચારવા જેવું છે.

● ● ●

કુંવારિકાને દુઃખ :-

કુંવારિકાઓને પણ સુખનું ઠેકાણું નથી દેખાતું, કેમકે કેટલીક બાલિકાઓ સુંદર વસ્ત્રલંકારથી સજ્જ થઈ રમવા કે ફરવા જતી હોય, દેવકન્યા જેવી સુશોભિત હોય પણ તેઓને માથે પણ મા બાપની બીક, કામ ધંધાની ચિંતા એક તરફ ઊભી જ હોય છે.

તેઓ તે ચિંતાઓને લીધે પરસ્પર વાતો એવી જ કર્યા કરે છે. કોઈ કહેશે કે; બેન ! હજુ તો મારે વાસીદું કાઢવાનું છે, વાસણ ઉટકવાનાં બાકી છે, ચૂલા પણ હજુ અબોટ કર્યા નથી.

કોઈ કહેશે કે; બેન ! શું કરું હજુ તો મારે લીપવું છે, રસોઈ કરવી છે. કોઈ કહેશે; મને તો મારા નાનકડા ભાઈને રમાડવો છે, રસોઈ કરતાં આવડતું નથી તેથી મારી

મા મને વઢે છે, પણ બેન ! શું કરું ઘરનાં બીજા કેટલાં કામ કરવાનાં વળી તે ઉપરાંત નાનાભાઈને પણ રમાડવો, બેન ! નવરાશ શેની મળે કે હું રાંધતાં શીખું. પણ મારી મા રાંધશે ત્યાં સુધી હું ભાઈને રમાડીશ, પછી બીજા કામ પણ હું કરીશ, એટલે મારી મા ખેતીનાં કામ કરવા જશે.

એટલામાં બીજી બાલિકા બોલી; બેન ! હજુ તો મારે પાણી ભરવાનું છે, ઘરમાં ઢોરઢાંખર તેમજ નાનાં મોટાં માણસ ઘણાં છે, તેથી મારે તો નિત્ય આઠ નવ બેડાં પાણી લાવવાનાં હોય છે, વળી કૂવો છેટો છે અને તે ઊંડો પણ ઘણો છે. શું કરું ! મારી માને તો બિચારીને મરવાની પણ નવરાશ નથી. પાણી ભર્યા પછી પાછું ભરત ભરવાનું શીખવાનું છે. એવી રીતે ઘરનું કામ કરી પાછું ખેતરમાં બાજરી નીંદવા જવું પડશે. તે તો ઠીક પણ કામ કરતાં જરા પણ વાકું ચૂકું કંઈ થાય તો મારો મોટો ભાઈ વઢ્યા વિના રહેતો નથી તેની બીક પણ ઘણી છે. મારે તો શું કરવું ?

કોઈ કહેશે કે; બેન ! મારા માથે પણ કાંઈ તારાથી ઓછી પીડા નથી ! પહેલાં તે સવારમાં ઊઠીને મારે વાસીદું કાઢી, પાણી લાવી, ચૂલો સળગાવી આપી તરત નિશાળમાં જવું પડે છે. ત્યાંથી બપોરે ઘેર આવું તો સીવણનું કામ કરવું પડે છે. તેમ છતાં પણ મારી મા મને તોરણ વગેરે ગૂંથવાનું શીખવાડે છે, તે કામ તો મને બહુ ભારે લાગે છે, પણ શું કરું ? ના કહું તો મારી મા મને મારે છે. આટલાં બધાં કામ કરતાં પણ મને રમવા જવાની ના કહે છે. આજ ગોકુલાષ્ટમીના લીધે જ તમારી સાથે આવવાનું મળ્યું છે.

કોઈ કહેશે કે; મારે તો હજુ દળવું છે, છાણ એકઠું કરવા જવું છે, લૂગડાં ધોવાનાં છે. કોઈ કહેશે કે; મારે ખેતરમાં શળો કરવા, કાપણી કરવા, લાકડા લેવા, ઘાસ કે મોલ વાઢવા, લણવા, માટી ઉપાડવી છે વગેરે વગેરે અનેક પ્રકારની વિટંબણાઓમાં તે બિચારી નિર્દોષ બાલિકાઓને પણ ઘડીવાર કામ કરી બેસવાનું પણ સુખ નથી.

તો પછી સંસારમાં સુખનું નામ ક્યાં છે ? તેવા સંસારી સુખને શોધવા કરતાં હરિ સ્મરણમાં વળગી સાચા સદ્‌ગુરુને તથા આધ અવતારી નારાયણને ગોતી તેમના મહાપદના સુખને શોધો કે જેથી ફરી જન્મ-મરણ રૂપી ભવાટવીનું દુઃખ ટળી જઈ ફરી સંસારનું સુખ-દુઃખ મટી જાય. એ જ પરમ સુખનું સાધન છે. એ વગર એકે ઠેકાણે સુખ નથી. જેમ કે સસલાને શિંગડું હોય જ નહિ, તેમ બીજે કદી સુખ પણ હોય જ નહિ. જેમ અગ્નિમાં શીતળતા હોય ? સમુદ્ર નીર વિનાનો હોય ? જગત અમર હોય ? ગુણિકા સતી હોય ? તો જ સંસારમાં સુખ હોય.

• • •

દુઃખનું કારણ :-

સાધ્વી કીકીબાઈઃ હે મહારાજ ! હે મુનિવર ! હે તીર્થ સ્વરૂપ નીતિ જ્ઞાન ભરપૂર હે ગુરુદેવ ! આ જગતમાં ઘણા ઠેકાણે એવું જોવામાં આવે છે કે, જેઓ અઘિટત કાર્યોમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, તેઓ કપટ કુશળ છે, હજારોનાં ગળાં રહેંસતાં ક્ષણભર પણ વિચાર કરતા નથી, ઈશ્વરના દંડનો જેને જરા

પણ ભય નથી. એવા મનુષ્યો નિત્ય સુખો ભોગવે છે. હજારો સેવકો તેની હાજરીમાં રહી ખમ્મા ખમ્મા કરે છે.

અને જેઓ ધર્મને જ પોતાના તન-મન-ધન સર્વ સમર્પિત કરેલા છે, જેઓ પાપનો સંકલ્પ પણ કરતા નથી, જેઓના જીવ પ્રાણી માત્ર પર કરુણા જ વરસાવતા રહે છે અને જેઓ એમ જ માને છે કે અંધારામાં રહીને પણ જે કૃત્ય કરવામાં આવે છે તેને જોનારો પરમાત્મા છે. પુણ્ય પાપ એ સર્વ કૃત્યોનો બદલો આપનારો કોઈક છે. હરિ સ્મરણ ક્ષણભર પણ જેના હૃદયમાંથી ખસતું નથી, એવા પરમભક્ત હંમેશાં દુ:ખી જોવામાં આવે છે. તેનો વ્યવહાર પણ ઘણો બગડેલો જોવામાં આવે છે. તેઓ વન વન ભટકે છે અને કોઈપણ મનુષ્ય તેના પ્રતિ પ્રેમ ભાવથી જોતું નથી, તો એ સર્વનું કારણ શું હશે ? તે આપ કૃપા કરીને કહો. કેમ કે એ સંબંધે રહેલો મોટો સંશય મને નિત્ય વ્યથિત કરે છે.

સંત નાયાજી મહારાજઃ એ કાંઈ મોટો આશ્ચર્યજનક કે નહિ સમજાય એવો પ્રશ્ન નથી. કેમ કે એવી રીત તો અનાદિકાળથી ચાલતી આવે છે. પુણ્યાત્મા પીડિત જણાય છે ને પાપાત્મા સુખી જણાય છે. એનો હેતુ મનુષ્ય જાણતો નથી. તેનું કારણ એટલું જ છે કે તે અવિદ્યામાં ઘેરાયેલો અજ્ઞાનમાં ડૂબેલો છે. એ તો નિશ્ચત છે કે ધર્માત્મા પુરુષ ધર્માત્મા જ છે અને તે જગતને તેવો જ દેખાય છે.

પણ તેના અંતરમાંના પૃષ્ઠ ભાગમાં દૃષ્ટિ નાખીશું તો જણાશે કે પરમાત્માનો પ્રેમ જે સર્વ સુખનું સર્વ કલ્યાણનું પરમ કારણ છે, તે પ્રેમ તેના હૃદયમાં લાગ્યો નથી. તેની

શ્રદ્ધા ડગુમગુ છે અને તેની ટેકમાં મોળાપણું છે. એ જ દુઃખનું પરમ કારણ છે. લૌકિક દૃષ્ટિથી જણાતાં એ ધર્મવીરના હૃદયમાં હજી એવો વૈરાગ્ય વ્યાપ્યો નથી. તે ભાવિના ચિંતાગ્નિમાં નિત્ય વ્યર્થ તપ્યા કરે છે. જો આ ચિંતામાં શાંતિનું ઔષધ એ પીએ તો એ સર્વ રીતે સુખી થાય. સાથે સાથે વ્યવહારિક સર્વ સુખો પણ સાંપડે. જે જીવે ઘણાં ઘણાં શાસ્ત્રો વાંચ્યા-વિચાર્યા હોય, ધર્મમાં પૂર્ણ પ્રેમ દાખવ્યો હોય, પરસ્પરમાં તેનો બોધ પણ સારી રીતે કરાવ્યો હોય, પણ વાસના કે જે સર્વ દુઃખનું મૂળ છે, તેના ત્યાગ વિના ઉત્તમપદ, ઉત્તમ સ્થિતિ તે જીવને કેમ પ્રાપ્ત થાય? આ સંબંધે એક મહાભારતની કથા છે તે તમોને કહું છું તે સાંભળો.

વિવેકી, વિરક્ત, સર્વ ગુણ સંપન્ન, સત્યવાદી ભક્ત રાજા યુધિષ્ઠિર વનવાસ ભોગવતા હતા. ત્યારે એક સમયે ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા પધાર્યા. અનેક ઋષિમુનિઓની વચમાં પરમાત્મા બિરાજ્યા છે. તે સમયે પાંચે પાંડવમાં વડા રાજા યુધિષ્ઠરે પરમાત્મા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું: "હે મહારાજ ! હું સર્વ રીતે ધર્મયુક્ત છું, કદી પણ પાપાચરણ કરતો નથી, કદી અસત્ય વદતો નથી, ગૌ બ્રાહ્મણનું પ્રતિપાલન કરનારો છું, પરમાત્માના ચરણ કમળમાં સદા ચિત્ત સ્થિર રાખું છું અને મેં ગુરુજનોને માન આપી સંસારના સર્વ વિષયોને તજ્યા છે, તે છતાં મારે વનવગડામાં રઝળવું પડે છે. આ ભાઈઓ પણ મારા લીધે વિપત્તિ વેઠે છે. દ્રુપદ રાજાની સુકુમારી કન્યા જે રાજ્યાસનને યોગ્ય છે તે આ દર્ભની સાદડી ઉપર પોઢે છે.

અને કૌરવો જે અધર્મથી વર્તે છે, ઈશ્વરનો પણ ડર રાખતા નથી, જેઓએ કપટ કરી અમને વનમાં મોકલ્યા છે તેઓ રાજ્યાસન ભોગવે છે. તેનું કારણ શું ? ધર્મ સંબંધમાં મને નથી સમજાતું કે અમારી તરફની કાંઈ પણ કચાશ હોય તે છતાં અમે સંકટ વેઠીએ છીએ ! તેનું કારણ હે મહારાજ ! શું છે ? તે આપ મને કૃપા કરી સમજાવો.”

જરા સ્મિત કરી શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યાઃ “જ્ઞાનીને પોતાના સ્વરૂપમાં પ્રમાદ કરવા કરતાં બીજું કાંઈ પણ અનર્થકારક નથી. કેમકે પ્રમાદથી મોહ, મોહથી અહંવૃત્તિ, અહંવૃત્તિથી અંધ અને અંધથી દુઃખ થાય છે. દુઃખનું કારણ ટેકનું મોળાપણું છે. જો મનુષ્ય ટેક રાખે તો દુઃખ આવતું નથી, પણ જ્યારે ટેકમાં ઊણપ હોય છે ત્યારે જ મનુષ્ય દુઃખ ભોગવે છે. પોતાની ભૂલ મનુષ્ય જોઈ જાણી શકતો નથી. કેમ કે જો તે જાણતો હોય તો અન્યને દોષિત કરે નહિ, પણ પોતાના જ દોષને જુએ.” એ સાંભળી રાજા યુધિષ્ઠિર તો મૌન ધરી રહ્યા.

પણ અર્જુને કહ્યુંઃ “પણ ભાઈ, મારી ટેકમાં તો કાંઈ પણ ખામી નથી તે છતાં પણ મારી સૌના જેવી જ દુઃખી અવસ્થા છે.”

• • •

શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુનની ટેક :-

શ્રીકૃષ્ણએ કહ્યુંઃ “તારી ટેક યથાર્થ નહિ હોય, જો હોય તો પ્રભુ દુઃખ પડવા દે નહિ.”

તે સાંભળી અર્જુન બોલ્યોઃ “મારી ટેકમાં સહેજ પણ

ઊણપ નથી. આપ જો એમ ધારતા હો તો ભલે ધારો, પણ મેં તો મારો ધર્મ યથાર્થ પાળ્યો છે. હું મારી ટેક કદી પણ ચૂક્યો નથી." શ્રી કૃષ્ણને અર્જુનનાં વચન રુચ્યાં નહિ, પણ તેમણે તે વાત એટલેથી જ અટકાવી. એમ વિચારીને કે અર્જુનને તેની ટેકનું મોળાપણું બતાવ્યા વિના કદી પણ સત્ય શું છે તે સમજનાર નથી. તે પછી કેટલોક સમય વીત્યા પછી અર્જુનને શ્રીકૃષ્ણ ગંગા તટ પર ફરવા લઈ ગયા.

માર્ગમાં શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું: "આ તારા ગળામાં માળા છે તે મને આપ."

અર્જુને કહ્યું: આ માળા તો મારા જીવ બરાબર છે, પ્રાણ જાય તો ભલે જાય પણ માળા હું કોઈને આપું નહિ. ઈન્દ્રએ જ્યારે મને આ માળા ભેટ આપી ત્યારે કહ્યું હતું કે; "તારે આ માળા કોઈને આપવી નહિ, તેથી આ માળા તો મારા જીવને સાટે છે."

શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું; "અર્જુન ! તારી એવી ટેક છે એથી મને ઘણો આનંદ થાય છે, પણ મિત્ર જ્યારે પ્રાણ સંકટમાં આવે ત્યારે એ ટેક રહે નહિ. નીતિ પણ કહે છે કે જ્યારે સંકટ આવે ત્યારે દ્રવ્યથી કુટુંબનું રક્ષણ કરવું અને પ્રાણ સંકટ આવે ત્યારે કુટુંબનો ત્યાગ કરી પ્રાણનું રક્ષણ કરવું. પ્રાણ ગયા પછી આ માળા તારે શા ઉપયોગની છે ? ગમે તે એનો ભોક્તા થશે, માટે ભાઈ ! પ્રાણ સંકટની વાત રહેવા દે. પ્રાણ જતો હોય ત્યારે આ માળા તો શું પણ દ્રવ્ય, પુત્ર, સ્ત્રી સર્વનો ત્યાગ કરીને પણ મનુષ્ય પ્રાણનું રક્ષણ કરે છે અને તે વખતે બધી ટેક ભૂલી જાય છે. પ્રત્યેક પ્રાણીને

પ્રથમ જીવવાની અને પછી સુખ ભોગવવાની તૃષ્ણા રહે છે. એ તૃષ્ણાનો ઉન્માદ થોડી ક્ષણમાં દૂર થઈ જાય છે અને તે જ તૃષ્ણા ક્ષણમાં દોડતી દોડતી આવી સોડમાં ભરાય છે. એમ સદા જ તે કાર્ય કર્યા કરે છે. એ થોડી ક્ષણનો નાશ થયો ન હોય ત્યાં સુધી પ્રાણની ઈચ્છા સતેજ રહે છે અને ત્યાં સુધી ગમે તે ઉપાયથી સર્વ મનુષ્યો પ્રાણનું રક્ષણ કરે છે જ."

અર્જુને કહ્યું: "એ તો ગમે તેમ હશે, પણ મારી ટેક અટલ છે. ગમે તે થાય, ગમે તેટલું સંકટ આવે, તો પણ આ માળા હું તજું નહિ. મારી પ્રતિજ્ઞા છે કે જો આ માળા હું તજું તો મને રામ દુહાઈ છે."

આ પ્રમાણે પરમાત્મા અને તેમના પ્રિય સખાની ગોષ્ટિ ચાલતી હતી તેવામાં સંધ્યા સમય થયો. અર્જુનનો નિત્ય નિયમ હતો કે ગમે ત્યાં હોય તો પણ પોતાની સંધ્યા તો કરવી જ. તે નિયમ પ્રમાણે વસ્ત્ર ઉતારી નદી પરના પાસેના ઘાટ પર સ્નાન કરવા ગયો. ઈશ્વર કળા અકળિત છે તેથી જેવો પાણીમાંથી ડૂબકી મારીને બહાર નીકળ્યો અને સામી દૃષ્ટિ કરે છે તો ત્યાં એક મોટો વિકરાળ સિંહ ઘુંઊંઊં ગર્જના કરતો અર્જુન તરફ કરડી નજર ઘૂમાવતો ઊભેલો જણાયો. આ સમયે તો અર્જુન પાસે અસ્ત્ર શસ્ત્ર તો દૂર રહ્યાં પણ એક ધોતીયા સિવાય બીજું વસ્ત્ર પણ મળે નહિ. તે સિંહ તો ગર્જના કરી રહ્યો છે અને અર્જુન પર કૂદવાને તત્પર થયો. તે સમયે અર્જુન પાસે કોઈ શસ્ત્ર નહિ હોવાથી તેણે પ્રાણ રક્ષણ માટે પોતાના ગળામાંથી માળા કાઢી મંત્રીને સિંહ પર ફેંકી. તરત તે માળા સિંહ ગળામાં ધારણ કરીને અલોપ થઈ ગયો. અર્જુન

તો દિગ્મૂઢ થઈને જોઈ જ રહ્યો કે આ શું થયું ?

પછી અર્જુન સંધ્યા કરીને જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ બેઠેલા હતા ત્યાં જઈને સિંહ સંબંધી જે વૃત્તાંત બન્યો હતો તે અથથી ઈતિ સુધી કહી સંભળાવ્યો, પણ માળા ગયાની વાત ગુપ્ત રાખી. પછી જ્યારે અર્જુન વસ્ત્ર લેવા ગયો ત્યારે તેણે પોતાના વસ્ત્ર ઉપર તે માળા પડેલી જોઈ. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણે સ્મિત કરી કહ્યું કેઃ "કેમ અર્જુન ! આજ તારી ટેક અને આજ તારી રામ દુહાઈ કે ? પણ હોય, જ્યારે પ્રાણનું રક્ષણ કરવું પડે ત્યારે સર્વનો ત્યાગ કરવો પડે એવો જે મહાત્માઓનો આદેશ છે તે યોગ્ય જ છે કેમ કે પ્રાણ વડે જ સર્વ છે." એ સાંભળી અર્જુન ઘણો શરમાઈ ગયો અને પોતાની ટેક મોળી છે એમ તેને ભાસ્યું. પણ મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે ભવિષ્યમાં તો મારી ટેકમાં ખામી આવવા નહિ દઉં. પરમાત્મા સર્વના હૃદયમાં રમણ થતા વિચારોના જાણનારા છે. તેમણે અર્જુનનો આ સંકલ્પ જાણ્યો ને વિચાર્યું કે અર્જુનને પોતાની ટેકનું હજુએ અભિમાન છે તો ક્યારેક તેની પરીક્ષા લઈશું.

● ● ●

અર્જુનની રામદુહાઈ :-

આ પ્રસંગને થોડો સમય વ્યતિત થયા પછી એક દિવસે કોઈ કામ પ્રસંગે શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન ફરતા ફરતા વનમાં બહુ દૂર નીકળી ગયા. તાપ એવો તો સખત પડે કે જાણે પ્રલય કાળનો અગ્નિ જ વરસતો હોય. તે તાપ કાળજુ બાળી નાખે તેવો હતો. બંને મિત્રો લાંબો પંથ કાપવાથી લોથપોથ

થઈ ગયા હતા. પેટમાં ભૂખ પણ ખૂબ જ લાગી હતી, તેમાંય વળી માર્ગમાં એકે વૃક્ષ મળે નહિ કે જેની છાયામાં બેસે તો જરાક શાંતિ મળે, તેમજ કોઈ જળાશય પણ નહોતું દેખાતું કે તેમાંથી જળપાન કરીને વિશ્રાંતિ લે.

થાક લાગવાથી અર્જુનના પગ લથડીયાં ખાવા લાગ્યા. તેમણે પરમાત્માને કહ્યું કેઃ "મહારાજ ! હવે મારાથી એક ડગલું પણ ચલાય તેમ નથી. જરાક જળ મળે તો મારાથી ચલાશે નહિતર આપણે તો આ બેઠા."

શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું: "જરાક આગળ ચાલ, આગળ જઈ આપણે પાણીની શોધ કરીએ." એમ સમજાવી અર્જુનને થોડોક આગળ ચલાવ્યો.

તેવામાં એક વૃક્ષ નજરે પડ્યું એટલે અર્જુન ત્યાં બેસી ગયો ને પરમાત્માને કહ્યું; "મને કાંઈ ખાવાનું લાવી આપો."

ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું: "તું અહીંયાં બેસ, હું ગામમાં જઈને કાંઈક ખાવાનું લઈ આવું, પણ તું અહીંયાંથી ક્યાંય આઘો-પાછો થાય તો મારે તને ક્યાં શોધવો ?"

અર્જુન બોલ્યોઃ "અરે રામ રામ કહો, ખાત્રીથી કહું છું કે હું એક ડગલું અહિંયાથી દૂર જવાનો નથી. જ્યાં એક ડગલું ભરવાની હિંમત નથી ત્યાં આઘો-પાછો ક્યાં જવાનો હતો ? જો આ વૃક્ષની છાયાથી દૂર એક ડગલું પણ મૂકું તો મને રામ દુહાઈ છે." તુર્ત શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પાસેના ગામમાંથી ભોજન લાવવાને કાજે ચાલતા થયા.

જરાક ભગવાન આગળ ચાલ્યાને પાછા વળી અર્જુનને સંબોધી કહેવા લાગ્યા કેઃ જો જે ભાઈ ! તું અહીંથી ક્યાંય

જતો નહિ. તું ક્યાંય જાય તો હું તમે ક્યાં શોધું ? ત્યારે અર્જુને ઊઠીને કહ્યું કેઃ ચાલવાની તો હામ મારામાંથી હણાઈ ગઈ છે પછી દૂર જવાની વાત કેવી ? એમ કહીને ધનુષ્ય લઈ પોતાના ફરતા લીટાની આણ કરી અને કહ્યું કે; આ લીટાની આણ બહાર જાઉં તો મને રામદુહાઈ છે. એટલું કહ્યું એટલે શ્રીકૃષ્ણે ફરીથી કહ્યુંઃ જો જે ભાઈ ! ક્યાંય જતો નહીં એટલું કહી પાણી અને ભોજન લેવા ચાલતા થયા.

આ તરફ ભગવાનના ગયા પછી સૂર્ય એવો તપવા માંડ્યો કે જાણે એક સામટા બારે આદિત્ય પ્રલય કરવા માટે તપવા માંડ્યા હોય. અર્જુનનું પાણી વગર ગળું સુકાવા માંડ્યું. તેના ગળામાંથી થૂંક પણ નીકળતી નહોતી. તેનો જીવ આકુળ વ્યાકુળ થઈ ગયો અને થોડીવારમાં તો પાણી પાણી કરતો મૂર્છા ખાઈ બેભાન થઈ ગયો. થોડીવાર પછી કળ વળી અને તે જરા સાવધ થયો. તેવામાં એક ભિખારીનું ટોળું એક ગૃહસ્થને વીંટળાઈ વળી ગામની દિશા તરફથી આવતું દેખાયું. તે ગૃહસ્થ ભિખારીઓને પૌંઆ અને દાળીયા વહેંચતો હતો. પૌંઆ અને દાળીયા વહેંચાતા જોઈ અર્જુન પોતાની લીધેલી પ્રતિજ્ઞા વિસરી જઈ વૃક્ષની છાયા બહાર ગયો અને જે માણસ પૌંઆ દાળીયા આપતો હતો તેને પૈસા આપી તેની પાસેથી દાળીયા-પૌંઆ વેચાતા લીધા અને તેમાંના થોડાક ત્યાં જ ઊભા રહી ખાધા પછી બાકીના દાળીયા પૌંઆ ખાતો ખાતો વૃક્ષ તરફ આવવા લાગ્યો.

એટલામાં શ્રીકૃષ્ણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને બોલ્યા કેઃ "પણ તેં તો પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે જો અહીંથી જરા પણ

ખસું તો મને રામદુહાઈ છે તો પછી તું દૂર કેમ ગયો ?'

એ સાંભળી અર્જુન પાછો શરમીંદો પડી ગયો અને મૌન ધરી રહ્યો.

પછી શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું: અર્જુન ! તારી ટેક આવી જ કે ? જો તારાથી થોડોક સમય પણ આહાર વગર રહેવાયું નહિ અને તેમાં જ તારી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થયો, તો પછી બીજા મહત્ત્વના કાર્યમાં તારી ટેક આવી જ જાળવીશનેં ? પણ એમાં તારો દોષ નથી, એ તો મનુષ્યની સ્વાભાવિક પ્રકૃતિ છે. હવે તને નક્કી જણાયું હશે કે તારી ટેક તદ્દન મોળી છે અને એ પ્રમાણે ટેકનું મોળાપણું જ દુઃખનું કારણ છે.

જ્ઞાની મનુષ્ય પોતાની ટેકમાં સુદૃઢ રહેવામાં તત્પર રહે અને પરમાત્મા પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખે તો દુઃખના બંધનથી કેમ મુક્ત થઈ શકે નહિ ? વિશ્વ રચના કાળે મેં જ સર્વ વિધિ એવો રચ્યો છે કે, જો શ્રદ્ધાપૂર્વક સર્વ પ્રાણીઓ મારો આશ્રય કરે તો તેમની કોઈ પણ ઈચ્છા-વાંચ્છનાઓ અપૂર્ણ રહે નહિ. પણ પ્રાણીઓની વૃત્તિ તેવી નથી હોતી. તેઓના વિશ્વાસ-દૃઢતા-શ્રદ્ધા કેવળ મોળાં જ હોય છે અને તેથી જ તેઓ કલેશ અને દુઃખને પામે છે. જે મનુષ્ય એવો જ સંકલ્પ કરી દૃઢતાથી જગતમાં વિચરે છે, કે મારી નિંદા કરે એથી તો તે મારા પર મોટો અનુગ્રહ કરે છે અને મારી સ્તુતિ કરે તો એનો પણ મને જરાએ હર્ષ નથી. જે પુરુષો સૌનું કલ્યાણને ઈચ્છે છે તેઓ બહુ દુઃખથી પ્રાપ્ત કરેલું ધન પણ પારકાની પ્રીતિ માટે તજી દઈને આનંદમાં રહે છે. એમ પ્રાણી માત્રની ઈચ્છાને અનુસરીને તેની પ્રીતિમાં તત્પર રહેલા મનુષ્યો પોતાની

ટેકમાં સુદૃઢ રહી શકે છે. પણ સ્વપ્રીતિ માટે વલખાં મારનાર આ સુખ હીન સંસારમાં ક્યાંથી ટેક જાળવી શકે ?

તું અને ધર્મ રાજા સર્વ પ્રતિ સમાન વૃત્તિને પામ્યા નથી એથી જ તમો દુઃખ પામો છો. જેમનાં મન વચન કર્મ એવાં છે કે સર્વ સુખી થાઓ, સર્વ નિરોગી રહો, સર્વનું કલ્યાણ થાઓ, કોઈને દુઃખ થશો નહિ આવા સમદૃષ્ટિવાળાઓને કદી દુઃખ થતું નથી. તું હજી તેવો બન્યો નથી, તે જ સંકટનું કારણ છે. જો તને રામ દુહાઈ પર વિશ્વાસ હોત તો તું એમ જાણે કે તારી સહાય પરમાત્મા કરત નહિ ? કરત જ, પણ એ તારી રામદુહાઈ અને ટેક મોળી હતી. જે મેં યથાર્થ દર્શાવ્યું છે એટલે તારા મનનું સમાધાન થશે કે તમારા સર્વના દુઃખનું કારણ તમે પોતે જ છો."

ક્ષણભર વિચાર શૂન્ય થયા પછી સાવધ થઈને અર્જુને પૂછ્યું : "મહારાજ ! ત્યારે ખરો ટેકી કેવો હોય છે તે મને આપ બતાવશો ?"

શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું: ઠીક છે, પછી ત્યાંથી શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન આગળ ચાલ્યા. માર્ગમાં શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું: અર્જુન, આ વેશ બદલી નાખીને તું સંત પુરુષ બની જા તથા કંઠમાં માળા પહેરી કંથા ધારણ કર અને ભિક્ષાન્ન દેહી કરતાં શીખ." પછી બંને જણાએ સાધુનો વેશ ધરી લીધો અને પડોશમાં આવેલ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો.

• • •

ટેકી પુરુષનો મેળાપ :-

એક નગરમાં એક ધર્મનિષ્ઠ સાધુ સંતોનો પ્રીતિપૂર્વક આદર સત્કાર કરનાર સર્વ ધર્મને યથાર્થપણે પાળનાર, પોતાના નિત્ય નિયમમાં પરિપૂર્ણ એવો એક મહાવૈષ્ણવ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને ત્યાં બંને જણા 'ભિક્ષાન્ન દેહી' કહીને ઊભા રહ્યા.

બ્રાહ્મણે પ્રણામ કરી પધારેલ સંતોને ભોજન માટે પ્રાર્થના કરી. બંને સંતોએ તેમનું નિમંત્રણ માન્ય રાખ્યું, તે પણ એક શરતે કે તે વૈષ્ણવની સ્ત્રી જ ભોજન તૈયાર કરીને જમાડે. પછી તે બ્રાહ્મણે પોતાની બંને સ્ત્રીઓને આજ્ઞા કરી કે તમે આ મહાત્માઓને માટે સ્વચ્છ, શુદ્ધ અને પવિત્ર ભોજન તૈયાર કરીને ભોજન જમાડો. પતિ આજ્ઞાએ સર્વાંશે અનુસરનારી તે બ્રાહ્મણની બંને સ્ત્રીઓ સંતોની સેવામાં તત્પર થઈ ગઈ અને ઘણી ત્વરાથી ભોજન તૈયાર કરી સંતોને આસન પર જમવા માટે બેસાડ્યા.

આ સમયે શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું: "હે અર્જુન ! જે ટેકને પ્રતિપાલનથી મનુષ્ય દુઃખનાં કલેશને પામતો નથી તે ટેક તને હમણાં જ જણાશે કે ખાત્રીપૂર્વક જેમને ટેક ગયા પછી કાંઈ જ રહેતું નથી. જેમ વય ગયા પછી કામ વિકાર નથી, જળ સુકાઈ ગયા પછી સરોવર નકામું છે, વિત્ત ગયા પછી પરિવાર નકામો છે તે કડવા ઝેર જેવો લાગે છે, તેમ તત્ત્વજ્ઞાન થયા પછી સંસાર ખાવા ધાય છે. ટેક લીધા પછી જેને પરમશ્રદ્ધા છે, તે ગમે તેવા સંકટમાં પણ શ્રદ્ધાને ચલાયમાન થવા દેતો નથી, પરંતુ તેને ધીરતાથી વહન કરે જ જાય છે, તે જ પરમ સિદ્ધિને પામે છે. આ ગૃહનો સ્વામી પૂર્ણ ટેકી

છે. ઈશ્વર પર શ્રદ્ધાવાન છે. પ્રાણ જાય તો ભલે જાય પણ ટેક જવા દેતો નથી તેની પ્રતીતિ તને આજ ક્ષણે થશે તે તું જોજે.'' એટલા સમયમાં તે બ્રાહ્મણની સ્ત્રીઓએ સુવર્ણથાળમાં ભોજન પીરસીને તેઓના સન્મુખ મૂક્યાં ને લજ્જા તથા વિનયથી બંને મહાત્માઓને ભોજન લેવા પ્રાર્થના કરી.

ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે પૂછ્યું; આપના પતિદેવ ક્યાં છે ?

એક સ્ત્રીએ કહ્યું: ''મહારાજ ! તેઓ દુકાને પધાર્યા છે.''

શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યાઃ તેઓને બોલાવો, તેમના વિના અમો ભોજન કરીશું નહિ. અમે બંને તેઓ સાથે જ ભોજન કરીશું.

આવી હઠ લઈ બંને સાધુને બેઠેલા જોઈને તે બ્રાહ્મણની સ્ત્રીઓએ તેમના પતિદેવને બોલાવી સર્વ વૃત્તાંતથી પોતાના સ્વામીને વિદિત કર્યા એટલે તે બ્રાહ્મણ ધર્મસંકટમાં સપડાયો. ઘણા ઘણા વિચાર કર્યા પછી ઘેર આવ્યો અને તેમણે મહાત્માઓને પ્રણામ કરી કહ્યું: મહારાજ ! મેં ભોજન લીધું છે, માટે આપ આ પવિત્ર ભોજન આરોગવાની કૃપા કરો. જો આપના જમ્યા પહેલાં મારાથી ભોજન લેવાયું છે તે અપરાધ જણાતો હોય તો મને ક્ષમા કરો. પરંતુ હે સંતો ! મારો આ નિયમ છે કે મારે એકલાએ જ ભોજન કરવું. તેથી જ મેં જુદુ ભોજન લીધું છે.

શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું: ''હશે, પણ જો આજે તમે અમારી સાથે ભોજન લેશો નહિ તો અમે ભોજન ગ્રહણ કર્યા વગર ચાલ્યા જઈશું.''

તે સંત ભક્તને આ વાતથી મોટું ધર્મસંકટ આવી પડ્યું. શુદ્ધ પવિત્ર મહાત્મા સંતો ભોજનના થાળ પરથી ઊઠીને ચાલ્યા

જાય એનાથી બીજું કષ્ટકારક એક પવિત્ર પુરુષ માટે શું હોય ? નિરાશ થઈને તે બ્રાહ્મણે ત્રીજો એક પાટલો મૂકાવ્યો, એટલે ઘણા ખેદ યુક્ત ધ્રૂજતાં ધ્રૂજતાં સ્ત્રીએ થાળ મૂક્યો. બ્રાહ્મણની ટેક જવાનો ખરેખરો સમય હતો પણ તે ટેક જવા દે તેવો નહોતો.

તેને થાળ સમક્ષ દૃષ્ટિ કરી પછી અકસ્માતે બોલ્યો: "આ થાળમાં પેલી નવી કેરીનું અથાણું કેમ મૂક્યું નથી ? હું ઉપર માળ પરથી કાઢી લાવું." એટલું કહીને તે ગૃહસ્થ બ્રાહ્મણ માળીયા ઉપર ગયો. ઘણીવાર થઈ પણ જ્યારે તે પાછો આવ્યો નહિ ત્યારે એક સ્ત્રી તેને બોલાવવા માળીયા ઉપર ગઈ, તે તથા તેનો પતિ ઘણો સમય થયો છતાં ન આવવાથી બીજી સ્ત્રી પણ ઉપર ગઈ. ત્રણે ઉપર ગયાં. ઘણીવાર થઈ ત્રણેમાંથી કોઈ પાછું વળ્યું નહિ તે જોઈ શ્રીકૃષ્ણને અર્જુને પૂછ્યું; "મહારાજ આનું કારણ શું ? કે ત્રણ માણસ અથાણું લેવા ગયાં તેમાંથી એકે પાછું આવ્યું નહિ. મહારાજ ! મને તો આમાં કાંઈક ભેદ જણાય છે."

શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા: "અર્જુન ? એ જ ટેક, એ જ પ્રભુ પરની દૃઢ શ્રદ્ધા. ચાલ હું તને ટેક કેવી છે તે બતાવું." એમ કહી બંને જણા આસન પરથી ઊઠી માળ ઉપર ગયા તો એક ઓરડામાં બે સ્ત્રી અને એક પુરુષ મૃત્યુ પામેલાં પડ્યાં હતાં. તેમનો અંતરઆત્મા પરમાત્માને પામ્યો હતો...!

આ સર્વ વૃતાંતનો હેતુ અર્જુન કાંઈ પણ સમજી શક્યો નહિ. એ તો એ ત્રણે મનુષ્યોને પ્રાણરહિત જોઈને ચિત્ત ભ્રમ થઈ ગયો હતો. પછી તે શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે બોલ્યો: "મહારાજ !

હું આનું કશું પણ કારણ સમજી શકતો નથી, માટે તમે મને સમજાવો કે આ ત્રણે કોણ છે ? અને તેઓને આ પ્રમાણે આત્મહત્યા કરવાનું કારણ શું છે ?

શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યાઃ હે અર્જુન ! ટેક જ આ સર્વનું કારણ છે. તને આનો ભેદ સમજાતો નથી તો હું તને સમજાવીશ. એમ કહી શ્રીકૃષ્ણએ પોતાની ગુણમયી દૈવી માયાને દૂર કરી કે તત્કાલ તે ત્રણે પ્રાણી જીવન ભાવને પામીને બેઠાં થયાં.

આ ક્ષણે શ્રી કૃષ્ણ તથા અર્જુને પણ પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ ધારણ કરીને તેઓને દર્શન દીધાં. એટલે તે બ્રાહ્મણ તેની પત્નીઓ સાથે કર જોડી પ્રણામ કરી સામો ઊભો રહીને અપરાધની ક્ષમા માગવા લાગ્યો.

શ્રીકૃષ્ણે તેમને આશીર્વાદ આપતાં કહ્યુંઃ મારા પરમ ભક્ત ! તારે આ પ્રમાણે વર્તવાનું શું પ્રયોજન હતું તે કહે.

બ્રાહ્મણ બોલ્યોઃ હે પરમનિયંતા ! આપથી શું અજાણ્યું છે કે તે હું આપને કહું. પરંતુ આપની આજ્ઞા છે તો મારા અપરાધનું ચરિત્ર સાંભળો.

• • •

રામદુહાઈ :-

મારા પિતા મને બાળ વયમાં મૂકીને મૃત્યુ પામ્યા હતા. તેઓએ મારાં લગ્ન આ બંને સ્ત્રીઓમાંથી જે મોટી સ્ત્રી છે તેમની સાથે કર્યાં હતાં, તેથી જ્યારે હું અને મારી પ્રથમ પત્ની વયમાં આવ્યાં ત્યારે મારાં માતુશ્રીની આજ્ઞાથી હું મારી આ સ્ત્રીને તેડવા માટે તેમના પિયરમાં ગયો હતો.

આકાશમાં જેમ પક્ષીઓનાં અને જળમાં જેમ જળચરોનાં પગલાં દેખાતાં નથી, તેમ ભાવિની ગતિ પણ એક પરમાત્મા સિવાય બીજું કોઈ જાણી શકતું નથી. મારા સાસરીના ગામની નજીક પહોંચ્યો ત્યાં એક પ્રસંગ બન્યો. અષાઢ માસ હોવાથી ગામની ઘણી કન્યાઓ ગોબર લેવા આવી હતી. મારી પ્રથમ પત્ની પણ તેમાં સામેલ હતી. તેણે પણ પોતાના ટોપલામાં પુષ્કળ છાણ ભર્યું હતું. બીજી કન્યાઓ ત્યાંથી ચાલી ગઈ હતી. તે સમયે હું અશ્વ પર બેસીને જતો હતો. તેણે મને બોલાવીને કહ્યું: 'ઓ ઘોડેસવાર ! આ ટોપલો મારા માથા ઉપર ચડાવશો ? મેં હા પાડી.

ઘોડા ઉપરથી ઉતરી છાણનો ટોપલો હાથમાં લીધો કે એ બાળા તરત બોલી: 'તમે ટોપલો અધ્ધરથી મારા માથે મૂકજો, જો તમે મારા શરીરને જરા પણ હાથ લગાડો તો તમને રામદુહાઈ છે.

મેં કહ્યું: બાળા ? તું જરા પણ ચિંતા કરીશ નહિ. હું તારા શરીરનો જરા પણ સ્પર્શ નહિ કરું. કરું તો મને રામદુહાઈ છે.

પછી છાણનો ટોપલો એને માથે મૂકાવી હું ઘોડે ચડી ગામમાં આવ્યો અને સાસરાંને ઘેર પહોંચ્યો. હું મારા સસરાની સાથે વાતો કરતો હતો તેવામાં આ કન્યા મારી પ્રથમ પત્ની છાણનો ટોપલો લઈને આવી ઊભી રહી. તે વખતે મેં જાણ્યું કે જે કન્યાને મેં છાણનો ટોપલો ચઢાવ્યો હતો તે મારી પોતાની પત્ની છે.

બનવા કાળ બની ગયું. એણે મને પ્રતિજ્ઞા આપી

હતી કે જો મારા શરીરને સ્પર્શ કરો તો તમને રામદુહાઈ છે. મેં તો હવે હરિ ઈચ્છા અનુસાર વર્તવું એમ મનમાં નિશ્ચય કર્યો. એની સત્‌ની પ્રતિજ્ઞા છે એટલે મેં પણ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે હવે સંસારમાં ધર્મથી જ વર્તવું એ જ ઉત્તમ છે. મનુષ્યે પ્રતિજ્ઞા પાળવી એ તેનો ધર્મ છે. મહારાજ ! મેં મનમાં નિશ્ચય કર્યો જે ભાવિ છે તે કદી મટતું નથી અને જે ભાવિમાં નથી તે થવાનું નથી. આવા વિચારથી મેં મનથી હંમેશને માટે એનો ત્યાગ કર્યો. મનોમન ભગવાનને પ્રાર્થના કરી કે મારી રામદુહાઈ સત્યથી પૂર્ણ કરવાનું બળ ઈશ્વર મને આપો.

પછી મારી પત્નીને તેડી હું મારે ઘેર આવ્યો. પ્રથમ દિવસે જ રાત્રિના જ્યારે એ શયનગૃહમાં આવી ત્યારે મેં પૂછ્યું કે; કંઈ સ્મરણ થાય છે ? એણે ના પાડવાથી સર્વ વૃત્તાંત મેં મારી પત્નીને કહી સંભળાવ્યો અને કહ્યું કે; હવે તમે તમારી રામદુહાઈની ટેક જાળવીને ધર્મ પ્રમાણે વર્તો અને મને પણ વર્તવા દો. સંસારમાં સુખનો ત્યાગ કરોને ધર્મ પર પ્રીતિ કરો. **"શ્રેય સંસારથી નથી પણ ધર્મથી જ છે."** પૂર્વ જન્મના એમનામાં સંસ્કાર હતા તેથી એણે પણ રામદુહાઈ યથાર્થ સ્વરૂપમાં પાળી છે અને નિત્ય ઈશ્વર ધ્યાન પરાયણ રહે છે.

પરંતુ આ ઐશ્વર્ય વગેરે જોઈ આ મારી પ્રથમ સ્ત્રીના મનમાં એવો સંકલ્પ થયો કે હું સંતાન ઉત્પન્ન કરી વંશનું નામ રાખું એ કારણથી મને આગ્રહ કરી આ તેની નાની બહેન સાથે મને પરણાવ્યો છે. ઈશ્વરીય ગતિ બળવાન છે, તેથી મારા સસરાએ શિખામણ આપતાં મને કહ્યું: "જમાઈરાજ ! જેવું તમે મારી મોટી પુત્રીને સુખ આપ્યું છે તેવી જ રીતે આ મારી

બીજી પુત્રીને પણ સુખ આપજો અને બંનેમાં તમે જરા પણ ભિન્નભાવ ગણો તો તમને રામદુહાઈ છે.”

હે દેવ ! જુઓ આ ભાવિ કેવું બળવાન છે. હવે મારે શું કરવું ? એક રામદુહાઈ ઈશ્વરે ટકાવી રાખી છે તો આ બીજી રામદુહાઈ પણ ટકાવવાનું મને બળ આપો એટલી મેં તે સમયે ભગવાનને પ્રાર્થના કરી અને સાથે આ સ્ત્રી પણ મને માતા તુલ્ય છે એવો મનમાં સંકલ્પ કરી તેની સાથે હું વિદાય થયો. ઘેર આવી આ મારી પ્રથમ પત્નીને હકીકત જણાવી તે દિવસથી એ બંને બહેનો ઈશ્વર સેવા પરાયણ રહે છે અને સ્વધર્મનું યથા યોગ્ય રીતે પાલન કરે છે.

“અનિચ્છાથી અને અજ્ઞાનપણાથી પ્રાપ્ત થયેલી ઈશ્વરેચ્છાને અનુસરીને હું સંસારના સર્વ વહેવારથી દૂર રહ્યો છું. મારી ટેક પ્રાણાંતે પાળવાનો મારો નિશ્ચય છે. તેથી આ દેહે આ સ્ત્રીઓ સાથેનો સર્વ સંબંધ તજ્યો છે. **શબ્દ જે પોતે પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે, તેના સ્પર્શ સિવાય બીજા સર્વ વ્યવહારનો ત્યાગ કર્યો છે** અર્થાત્ મારી બંને પત્નીઓથી દૂર ઊભા રહી વાણી સિવાય બીજા જે વ્યવહાર જેમ કે એમના હાથનું ભોજન લેવું, પાણી લેવું, એકાંતમાં મળવું, વિચાર કરવો વગેરે વ્યવહારનો પણ ત્યાગ કર્યો છે. કારણ કે એનાથી પણ કોઈ કાળે સ્પર્શ થઈ જાય. નિત્ય સહવાસથી મન જે સદા ચંચળ રહેનારું છે તે અતિ કષ્ટપણે સ્વાધિન કર્યું હોય, તો પણ જેમ પાંજરામાં પૂરાયેલો સિંહ છૂટો થઈ જાય અને મહા અનર્થ કરે છે. તેમ મારી ટેકને પણ બહુ સહવાસથી વિચલિત થવાનો ભય હોવાથી, ધીરજથી બુદ્ધિથી ધીમે ધીમે મેં મનને સર્વાંશે

વશ કર્યું છે. સાંસારિક વિષયોનું ચિંતન જ કરવાની તક ન મળે તેવો માર્ગ ગ્રહણ કર્યો છે. ચંચળ મનને સ્થિર રાખી ગમે ત્યાંથી છટકી ન જાય તે કરતાં અતિ કષ્ટે પણ તેને નિયમમાં રાખીને સ્થિર રાખવા માટે સર્વાંગે ત્યાગ કર્યો છે અને માત્ર ભક્તિ વૈરાગ્યમાં મારો કાળ નિર્ગમન કરું છું."

"આજ આપ મહાત્માઓ મારા આંગણે પધાર્યા અને આ રંક પર કૃપા કરી ભોજન લેવાની ઈચ્છા દર્શાવી. આપની આજ્ઞા પ્રમાણે આ બંને સ્ત્રીઓએ મળી ભોજન તૈયાર કર્યું, પણ આપ કૃપાનાથે કરુણા કરી આ પાપી જીવને પણ એક પંક્તિમાં બેસાડી ભોજન કરવા આજ્ઞા કરી. હવે હું આપની સાથે ભોજન કરું છું. તો મારી રામદુહાઈની ટેક તૂટે છે. મારી પ્રતિજ્ઞા ભંગ થાય છે, કેમ કે એમના હાથનું ભોજન કરવું એ પણ એક રીતનો સ્પર્શ જ છે. મારાથી આપને ના પડાતી નહોતી અને એ ભોજન કરવાથી એ રીતનો સ્પર્શ થાય છે અને મારી પ્રતિજ્ઞા તૂટે છે. તેથી મહા ખેદથી અથાણાનું નિમિત્ત કરી માળીયા પર જઈ પરમાત્માને પ્રાર્થના કરી કે હે પ્રભુ ! આ સંકટમાંથી મુક્ત કરો અને એમ ઈચ્છા કરતાં જ પ્રભુએ દયા કરી મારા પ્રાણને આ દેહમાંથી મુક્ત કરી મારી ટેક જળવાવી છે. જેમ મોક્ષ, તૃપ્તિ, ચિંતા, આરોગ્ય અને ક્ષુધાનાં સુખ દુઃખનો અનુભવ જેઓ ભોગવે છે તેને જ તે જણાય છે, તેમ ટેકમાં મોળાપણાનું દુઃખ જે ભોગવે છે તે જ તે જાણે છે."

તે બ્રાહ્મણની આ દઢતા જોઈ અર્જુન તો ચકિત જ થઈ ગયો. પછી શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યાઃ "આ સ્ત્રીઓએ દેહ તજ્યો છે તે તો ભયથી જ ત્યજ્યો છે, કેમ કે પોતાના પતિના

પ્રાણ ગયા માટે રખેને લોકોપવાદ આવે પરંતુ એ બંને મહાસતીઓ છે. પતિની ધર્મ પ્રતિજ્ઞા સફળ કરવાવાળી છે. સ્ત્રીનો નિત્ય ધર્મ એવો છે કે, પતિની આજ્ઞાને શિરોમાન્ય ગણવી. પતિ જ કામ અને અર્થનો દાતા છે, તેમજ ધર્મ અને મોક્ષનો દાતા છે તેમ માની તેમાં પરાયણ રહેવું. આ નિત્ય ધર્મને અનુસરનારી આ સત્ય વ્રતવાળી સ્ત્રીઓનું જીવિત ધન્ય છે. એ જ યોગીનીઓ છે, કેમ કે સંકલ્પનો સંન્યાય કર્યા વગર કોઈ પણ યોગી થઈ શકતું નથી અને ઓ બ્રહ્મદેવ ! તમો પરમ છો. આપ મને જાણો કે હું કૃષ્ણ છું ને આ મારો સખો અર્જુન છે.મારી આજ્ઞા માનો અને આજથી તમો સંસાર સુખ ભોગવો. આ તમારા ત્રણેનો નવો જન્મ છે અને તેથી પૂર્વ જન્મની તમારી રામદુહાઈ તમો ત્રણેને બંધન કર્તા નથી.''

પછી શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન તે બ્રાહ્મણ પરિવારને આશીર્વાદ આપી ત્યાંથી વિદાય થયા. અનેક જન્મના સુકૃતના યોગે પરમાત્માની જ્ઞાન ભક્તિપૂર્વક સેવા કરતાં કરતાં સંસારના અલૌકિક સુખ ભોગવી તે ગૃહસ્થ બ્રાહ્મણ સ્ત્રી સહિત પરમ ગતિને પામ્યો.

માર્ગે જતાં શ્રીકૃષ્ણને અર્જુને કહ્યું: 'હે મહારાજ ! એ બ્રહ્મદેવના આગળ મારી ટેક કોઈ જ વિસાતમાં નથી'.

શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યાઃ કામ, ક્રોધ અને લોભ મનુષ્યને સર્વ સંકટ ઉપજાવે છે. આ ત્રણેની અહંકાર વૃત્તિ મનુષ્યને ગમે તેવી ટેકમાં મોળાપણું દર્શાવી દે છે અરે...ગમે તેવા બળવાનને પણ શિથિલ કરી દે છે. ઈશ્વર શ્રદ્ધાને પણ કાળે કરીને મોળી કરી દે છે તેથી જ મનુષ્ય મોળો રહે છે. જે મનુષ્ય ઈશ્વર

જ મારી લજ્યા રાખશે અને મારી રક્ષા કરશે એવી શ્રદ્ધાથી વર્તે છે તેની જ કામના ઈશ્વર પૂર્ણ કરે છે. તેનું જ સર્વ સંકટમાં રક્ષણ કરે છે. પણ જે ઈશ્વરી શ્રદ્ધામાં મોળો પડે છે, તેની ઈશ્વર ટેક કેમ જાળવે ? સિંહ તારી સન્મુખ આવ્યો તે સમયે તારી ટેક સબળ હોત તો તે પાણીમાં તને શું કરી શકત અને ક્ષણભર આહાર મોડો મળત તો કાંઈ પ્રાણ જાત નહિ. એ સર્વ માયા તારી ટેકમાં મોળાપણું કેટલું છે તે તને જણાવવાને જ રચી હતી. હે અર્જુન ! જે મનુષ્ય પોતાની ટેક જાળવે છે તેને ત્રણ બ્રહ્માંડ એક થઈ જાય તો પણ દુઃખ દેખાતું નથી. દુઃખનું કારણ પોતાની ટેક, વિશ્વાસ, શ્રદ્ધામાં અનિશ્ચિતપણું અને હરિ ભક્તિ પરાયણતામાં મોળાપણું જ મુખ્ય છે.

આ કથા કહીને સંત નાયાજી મહારાજ બોલ્યાઃ "જ્યારે જયારે કોઈ માણસ પર સંકટ આવે ત્યારે ત્યારે તેમણે નિશ્ચિતપણાથી જાણવું કે તેની ઈશ્વર પ્રતિની આસ્થામાં કચાસ છે. વ્યવહારમાં રચ્યા પચ્યા મનુષ્યો નિત્ય દેવ દર્શન કરે છે, ઘરમાં કે બહાર જઈને ઈશ્વર સેવન કરે છે, રાતને દિવસ હરિભજન કરે છે, તાળીઓ પાડી હરિનું કીર્તન કરે છે પણ જયારે તેના પર સંકટ આવે છે ત્યારે તે પોતે અને બીજા અન્ય મનુષ્યો એમ માને છે કે ઓહો આ મોટો સાધુ છે ને આના પર આ સંકટ કેમ ? તેના પ્રત્યક્ષ જીવનમાં સાધુનાં સર્વ લક્ષણ છે પણ તેની ઈશ્વરી ટેક શિથિલ હોવાથી જ તે દુઃખનો ભોગી થાય છે, તે કોણ જાણી શકે છે ? તે જાતે જ જાણતો નથી તો બીજો ક્યાંથી જાણે.

• • •

સંત નાચાજી મહારાજનો સંદેશો :-

હે બેન ! જેઓને શ્રી વિષ્ણુ પરમાત્માના શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણ અવતાર પાત્રમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા નથી. તેનું જ આદિ સ્વરૂપ જે બ્રહ્મ નિર્વિકાર રૂપે છે અને તે સંસારમાં મનુષ્ય દેહે પધારે છે, તેનું જેઓને જ્ઞાન નથી તેવા મનુષ્યો તો મહા સંકટમાં પડી અતિ દુઃખના દરિયામાં ડૂબ્યા જ રહે છે. તેથી હે બેન ! આજ તે જ કામ પ્રસંગે મને સદ્‌ગુરુએ આપને તેડવા માટે મોકલ્યો છે. જો આપ પધારશો તો સારું છે. ફરી આવો અવસર નહિ મળે. અવસર વીતી ગયા પછી જુઓ કેટલાક મનુષ્યો મહા સંકટને પામ્યા છે અને કેટલાક તો અતિ મહા નરકના દુઃખના ભોક્તા થયા છે. તેથી હે મારી સદ્‌ગુણી બેન ! તે જ સ્વરૂપનું કેટલુંક વિવેચન મેં તમારા ભાઈ આ ભક્ત ભાભારામને પ્રથમ કહેલું છે. જો આપના મનમાં કોઈ સંશય રહેતો હોય તો તે વિષે આપ રૂબરૂ ચાલો અને ત્યાં સ્પષ્ટીકરણ કરી મનનો સંશય ટાળી બ્રહ્મસ્વરૂપ સદ્‌ગુરુને મળો. જેઓ શ્રી વિષ્ણુ પરમાત્માના સ્વરૂપથી વિમુખ છે, અજાણ છે, તેવા મનુષ્યોની આગળ જેમ દરેક વખતે પ્રગટ સ્વરૂપે કેવી રીતે તેમની પરીક્ષા લેવરાવી છે અને કેટલાં દુઃખ સહન સહેવરાવ્યાં છે તે વિચાર મનમાં કરી મારી સાથે ચાલવાની ઈચ્છા હોય તો તમો ભાઈ-બેન સત્વરે તૈયાર થઈ જાવ. મારાથી હવે ઘડીવાર પણ રોકાવાય તેમ નથી કારણ કે મને આવે ઘણા દિવસ થઈ ગયા છે. સદ્‌ગુરુદેવ મારી રાહ જોતા હશે.

સાધ્વી કીકીબાઈઃ હે મહારાજ ! જરા આ ગરીબની અરજ સાંભળો, અધીરા ના થાવ. અમો ભાઈ-બેન વિચાર

કરી લઈ આપની સાથે શ્રી પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપની સેવામાં ચાલવા રાજીખુશીથી તૈયાર છીએ. જો અમોને એકલા મૂકી જશો તો અમારો પછી અહિંયા કોણ સાથી છે ?

બંને ભાઈ બહેને એકાંતમાં વિચાર કરી નક્કી કર્યું કે શ્રી સદ્ગુરુદેવની સમક્ષ તો નક્કી જવું. પછી એમનો પ્રભાવ જોઈ ત્યાં જેવી રીતે વિચારવા યોગ્ય જણાશે તેમ કરશું. પછી બહાર આવી ભાભારામે સંત નાયાજી મહારાજને દંડવત્ નમસ્કાર કરી પોતાનો વિચાર પ્રદર્શિત કર્યો.

ભક્ત ભાભારામઃ હે સત્ય સ્વરૂપે મહામુનિજન ! આપના કથેલાં વચનો તમામ મારા હૃદય ઉપર એક એક કરીને જડાઈ ગયેલા છે. શ્રી સદ્ગુરુ મહારાજનો પ્રેમ મને ઘડી પણ વિસરતો નથી. જેવી રીતે અગ્નિ ઉપર પડેલા જીવને ઘડી પળવાર ચેન પડતું નથી. આ દેહ તમારી સાથે વાતોએ વળગી રહેલો છે પણ અંતર આત્મા તો શ્રી સદ્ગુરુ મહારાજના ચરણાર્વિંદના દર્શન માટે તલશી રહ્યો છે. હવે વાર ના લગાડતાં સત્વરે ચાલવાનો હુકમ આપો એટલે અમે આપની સેવામાં હાજર થઈએ.

સંત નાયાજીઃ હે રાજન ! ચાલવામાં શું વિલંબ કરવાનો છે. જ્યાં શ્રી સદ્ગુરુ મહારાજની સેવામાં જવું છે ત્યાં તૈયારી શાની કરવાની છે. જેવા બેઠા છો તેવા જ નમ્ર દાસભાવથી ચાલો. ત્યાં મોટાઈની કોઈ જરૂર નથી. દાસભાવે તેમની સેવા કરશો તો જ પ્રસન્ન થશે અને જ્યારે તેઓ ઉમંગથી આપણા સામી અમી દૃષ્ટિ કરશે ત્યારે જ આપણાં સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થયાં જાણવાં. વર્તમાન સમય પ્રમાણે ફળ તો એ જ શ્રી ગુરુજીની

સેવામાં અને તેના જ વચનાનુસારે વર્તવામાં છે. તેથી તમારે કોઈ પણ વસ્તુ લઈને ચાલવું યોગ્ય નથી. આવવા જવામાં સમય થાય તેથી વાહન જેવું સાથે લઈ લો અને સત્વરે તૈયારી કરો.

• • •

સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ સાથે

-: ભક્ત શ્રી ભાભારામનો મેળાપ :-

આટલું વિવેચન થયા પછી સંત નાયાજી મહારાજ, ભક્ત ભાભારામ અને સાધ્વી કીકીબાઈ એ ત્રણે એક વહેલ ગાડી તૈયાર કરી તેમાં બેસી પીરાણા 'હેમપુરી' તરફ રવાના થયાં.

રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં સંત નાયાજી મહારાજ બોલ્યાઃ 'જે કામ કરવાથી શરમાઈને લોકોમાં મોઢું દેખાડવું પણ ગમે નહિ તે કામ પ્રથમથી જ કરવું નહિ. માણસોમાં ભૂલ આવ્યા વિના રહે નહિ એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ પાછળથી ભૂલને સુધારી નાખવી એ બુદ્ધિમાનનું કામ છે. હિતને ઈચ્છનારા ધીર પુરુષોના વચનોમાં વિચાર કરીને માણસ કાર્ય કરવા નિશ્ચય કરે તે માણસ લાંબા કાળ સુધી કીર્તિ ભોગવે છે. જેમ રાખમાં હોમેલું વ્યર્થ જાય છે તેમ લોભી માણસોને આપેલો ઉપદેશ પણ વ્યર્થ જાય છે.

ઉત્તમ કુળનો અથવા નીચ કુળનો પણ જે માણસ મર્યાદાઓનાં ઉલ્લંઘન ન કરે, ધર્મ ઉપર પ્રેમ રાખે અને મર્યાદાવાળો હોય તે સેંકડો કુલીનો કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ સમજવો

જોઈએ. જે લોકો અભિમાની, મૂર્ખ અને અધર્મી હોય તેઓની સાથે મૈત્રી રાખવી જ નહિ. જે પુરુષ બગડી ગયેલી વાતને સુનીતિથી પાછી સુધારી શકે તે બુદ્ધિવાન કહેવાય છે.

જે સુખનું સેવન કરતાં ધર્મનો કે અર્થનો નાશ થાય નહિ તેવા સુખનું સેવન કરવું, પણ વૈભવી કહેવાય એવા સુખનું સેવન કરવું નહિ. અધર્મથી મેળવેલા ધન ખર્ચિત જે કોઈ યજ્ઞ દાન કે શ્રદ્ધાદિક કરવામાં આવે તેનું કંઈ લભ્ય ફળ મળતું નથી. દારિદ્રય કે તેવું બીજું જે કાંઈ પોતાને ખરાબ લાગે તે બીજાઓને તેવું જ થાય એવો વિચાર રાખીને કોઈનું પણ અનીતિથી અનિષ્ટ કરવું નહિ.

જે ધન અત્યંત દ્વેષ ભોગવવાથી અથવા ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરવાથી અથવા નીચ લોકોને પ્રણામ કરવાથી મળતું હોય તેવા ધનની ઇચ્છા જ કરવી નહિ. જેની પાસે હજાર હોય તે પણ જીવે છે અને જેની પાસે સો હોય તે પણ જીવે છે, માટે અન્યાયથી ધન મેળવવાની ઈચ્છા જ રાખવી. ઝાઝું ધન હોય તો જ જીવાય એમ નથી. પૃથ્વીમાં જેટલું ધન અને ધાન્ય છે તેટલું જો એક જ જણને મળે તો પણ તૃષ્ણા શાંત થાય તેમ નથી. એવો વિચાર કરવામાં આવે તો કોઈ પ્રકારની ભૂલ થાય નહિ. તે પુરુષ સઘળા દુ:ખોથી રહિત થઈને સુખથી સૂઈ શકે છે.

જેમ આશા ધીરજને હણી નાખે છે, કાળ પ્રબળતાને હણી નાખે છે અને ક્રોધ લક્ષ્મી ને હણી નાખે છે, તેમ અતિ લોભ કીર્તિને હણી નાખે છે. પૃથ્વી અને ધન કોઈની સાથે ગયા નથી અને જશે પણ નહિ. મરણ પછી તો પુણ્ય અને પાપ એ જ જીવની સાથે જાય છે. મહા પ્રતાપી મોટા મોટા રાજાઓ પણ

રાજ્યો અને વૈભવોને છોડી દઈ મૃત્યુને વશ થયેલા છે.

સંત નાયાજી મહારાજ ફરી ભાભારામને સંબોધીને બોલ્યા; 'હે રાજન ! જેઓ આદ્ય વિષ્ણુ શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણ પરમાત્માની સાથે સ્નેહે રહે તેને શાની ખોટ હોય ? જે જીવ જળમાં રહેતો હોય તેને પાણીની તરસ કેમ રહે ? જે મનુષ્યે અમૃતપાન કર્યું હોય તેને વ્યાધિ શું કરી શકે ? જેણે સદ્‌ગુરુનાં ચરણ સેવ્યાં હોય તેને માયાનું આવરણ કેમ રહે ? માટે આપણે તેમની પાસે ચાલો. અવસર ઠીક હાથ આવ્યો છે, ગભરાશો નહિ. જેનું મન શ્રી નિષ્કલંકીનાથના દર્શનમાં સદાય સ્થિર રહે છે, જે ચૌદ લોકનો નાથ છે, મહા કૃપાનિધાન છે, સર્વ શરીરોમાં પ્રવેશ કરી તે તે ઉપાધિઓથી ભિન્ન ભિન્ન જણાતા જીવોના નિયંતા પણ એ જ પુરુષ પુરાણ જ છે."

એમ અનેક પ્રકારનાં સત્સંગ વ્યાખ્યાનો કરતાં કરતાં પીરાણા 'હેમપુરી' ધામની લગભગ નજીક આવી પહોંચ્યાં. તે જ ક્ષણે સંતનાયાજી મહારાજ ભક્ત ભાભારામને સંબોધીને બોલ્યા; 'હે રાજન ! આપણા શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજના નગરનું દ્વાર આવ્યું, તેથી આપણે વાહન તજી પગે ચાલતા આગળ વધવું યોગ્ય છે, કેમ કે એ નિયંતા જીવોના સાક્ષી છે. મનની તરફ જોનાર છે. આપણે જો નમ્રભાવથી પગે ચાલતાં, તેમના જ ગુણગાન ગાતાં ચાલીએ તો આપણે આપણી શિષ્ય તરીકેની ફરજ બજાવી કહેવાય." એમ કહી સર્વ વહેલમાંથી નીચે ઉતર્યા. પછી પગે ચાલતાં સંત નાયાજી મહારાજ સાથે સ્તુતિ ગાતાં ગાતાં શ્રી સદ્‌ગુરુજીના નિવાસ તરફ ચાલ્યાં. જ્યાં આગળ જાય છે ત્યાં ત્રિકાળદર્શી મહા કૃપાળ, પ્રેમાળ, અંતર્યામી

સદ્‌ગુરુદેવ આગળ આવતા દેખાયા. તે જોઈ સંત નાયાજી મહારાજ અતિ હર્ષથી દોડી જઈ પગે લાગ્યા. ત્યારબાદ ભક્ત ભાભારામ તથા સાધ્વી કીકીબાઈ પણ સદ્‌ગુરુદેવને ચરણે નમી પ્રાર્થના કરવા માંડ્યાં. શ્રી સદ્‌ગુરુએ તેમના હાથ ઝાલી અતિ પ્રેમથી પોતાના હૃદય સાથે ચાંપ્યાં. શ્રી સદ્‌ગુરુની સાથે સેવામાં હાજરવીર પણ હતા. તેમને શ્રી સદ્‌ગુરુએ જણાવ્યું કે; "ભક્ત ભાભારામ તથા સાધ્વી કીકીબાઈને ઉતારા વ્યવસ્થા આપી તેમની આગતા સ્વાગતા સારી રીતે કરજો." એવી રીતે મહા પ્રેમ ભાવથી શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજ ભાભારામ તથા સાધ્વી કીકીબાઈને લઈને અતિથિગૃહ તરફ વળ્યા.

જ્યારે ભક્ત ભાભારામ અને સાધ્વી કીકીબાઈએ શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવનું મુખ જોયું ત્યારથી અતિ જ હર્ષઘેલા થઈ ગયાં. જેમ કોઈ અપંગને પગ, આંધળાને આંખ, રોગીને સુખ ને મૃતને જીવન મળે એમ તેમના હર્ષની કાંઈ સીમા રહી નહોતી.

• • •

શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજનો બોધ :-

બીજે દિવસે સદ્‌ગુરુશ્રી ઈમામશાહ મહારાજ સાયંકાળે પરવારી કરી સત્સંગ મંડપમાં બેઠા. તે સમયે સર્વ શિષ્ય મંડળે પણ સદ્‌ગુરુ સમક્ષ આવી આસન લીધાં. ત્યાં સત્સંગ મંડપમાં ભક્ત ભાભારામ તથા સાધ્વી કીકીબાઈ વગેરે તેમજ ઘણા ભક્તજનો ગામ પરગામથી આવેલાં હતાં. પ્રશ્નોત્તર અને સંત સમાગમ થઈ રહ્યો હતો. તેવામાં ભક્ત ભાભારામે શ્રી સદ્‌ગુરુજીને પ્રશ્ન પૂછ્યો;-

સાચું સુખ :-

ભક્ત ભાભારામ કહેઃ મહારાજ ! મનુષ્ય માત્રને ઓછું વધતું વિષય સુખ પ્રાપ્ત હોય છે, પણ તેથી એ કાંઈ સર્વ પ્રકારનો સંતોષ થતો હોય એમ જોવામાં આવતું નથી. અતિશય દોષવાળા મનુષ્યો એમ ઇચ્છે કે, અમને સ્થાયી સુખ મળે અને તેમાં કોઈ પણ વિઘ્ન ના આવે તો સારું, તો એવું સુખ શામાં ? અને તે કયું હશે ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજ કહેઃ ભાઈ ! આવું સુખ તો કેવળ બ્રહ્મમાં જ છે અન્યત્ર નથી. માટે જ બ્રહ્મ અથવા મોક્ષ મેળવવા સારું જ મનુષ્યો ઈશ્વરની ભક્તિરૂપ સત્ય સાધનમાં અવલંબિત રહે છે. શ્રી નિષ્કલંક શરણમાં રહી અતિ અનુભવ કરી, વિષ્ણુ નારાયણ સ્વરૂપમાં ચિત્તને જોડવું. એવી રીતે મનનો નિગ્રહ કરી શ્રી નિષ્કલંકી સ્વરૂપ વિષે ચિત્ત રાખવાથી પરમ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

મોક્ષ એટલે વારંવાર જન્મ મરણ રૂપી ઉપાધિથી મુક્ત થવું તે. એટલે કે ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખ (ત્રિવિધ તાપ)ની નિવૃત્તિ અને પરમાનંદની નિત્ય પ્રાપ્તિ કરવી એ જ મોક્ષ છે.

મનુષ્ય વગેરે કેટલાક પ્રાણીઓમાં બે પ્રકારનું જ્ઞાન જોવામાં આવે છે. એક **સામાન્ય અથવા સ્વાભાવિક જ્ઞાન** અને બીજું **વિશેષ અથવા નૈમિત્તિક જ્ઞાન**. સામાન્ય જ્ઞાન પ્રાણીને જન્મની સાથે સ્વભાવથી મળેલું હોય છે. જેમ કે ખાવું, પીવું, હરવું, ફરવું, ભય તથા મૈથુન ઇત્યાદિ. વિશેષ જ્ઞાન બીજાના શીખવવાથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જેવું કે બોલવું, લખવું, વાંચવું ઇત્યાદિ. એક નાના બાળકને જન્મથી જંગલમાં મૂક્યો

હોય અને તેને માત્ર ખોરાક આદિ પૂરું પાડી કંઈ પણ શિક્ષણ આપ્યા વગર ઉછેરવામાં આવે તો તેનામાં સામાન્ય જ્ઞાન સિવાય વિશેષ જ્ઞાન કાંઈ પણ જોવામાં આવશે નહિ. જંગલનાં પ્રાણીઓના જે અવાજ કે રીતભાત તેના સાંભળવામાં કે જોવામાં આવી હશે તેટલું જ તે કરી બતાવશે. એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે વિશેષ જ્ઞાન શીખવ્યા સિવાય મળી શકતું નથી.

કેટલાક જણનું કહેવું એવું છે કે પરસ્પરના સંબંધથી ઘણા મનુષ્યોની અલ્પજ્ઞતાનું સામાન્ય જ્ઞાન ભેગું થઈને બહુજ્ઞતાયી થવા વિશેષ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ તત્ત્વ દૃષ્ટિથી વિચાર કરતાં એ વાત સત્ય જણાતી નથી. ચકમક પથ્થરમાં સામાન્ય અગ્નિ રહેલો છે. તેને લોઢાના ખૂંટ વતી ઘસવાથી વિશેષ અગ્નિ પ્રગટ થાય છે. તેમાં ઘસવું એ ક્રિયા નિમિત્ત છે, પરંતુ ડુંગરમાં જે અનેકાનેક પથ્થરાઓ ભેગા પડી રહેલા હોય છે. તેના પરસ્પર યોગથી વિશેષ અગ્નિ પ્રગટ થાય છે ત્યારે તે ઘણી વસ્તુઓને શક્તિ આપી શકે છે. તે પ્રમાણે આકાશમાં ઉડતાં કબૂતરોનાં ટોળાની સામાન્ય જ્ઞાનથી પત્ર આદિ લઈ જવાનું વિશેષ જ્ઞાન તેનામાં આવેલું નથી, પરંતુ મનુષ્યની શિક્ષાથી જ તેઓ એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે પત્ર લઈ જાય છે. મનુષ્યનું શિક્ષણ એ સ્થળ નિમિત્ત છે.

મનુષ્યનો જ દાખલો લ્યો, પ્રથમ જ આર્યાવૃત્તમાં વસેલા અનાર્ય જંગલી લોકોનું સામાન્ય જ્ઞાન હજારો વર્ષો સુધી એકઠું મળ્યા છતાં તેમનામાં વિશેષ જ્ઞાન આવ્યું નહોતું, પરંતુ જ્યારે તેમને આર્ય લોકોનો સંસર્ગ થયો ત્યારે જ તેમની પાસેથી તેમણે વિશેષ જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. આવા બીજા અનેક દૃષ્ટાંતો ઉપરથી

સિદ્ધ થાય છે કે મનુષ્યને વિશેષ જ્ઞાનનું શિક્ષણ પ્રથમ કોઈકની પાસેથી મળેલું જ હોવું જોઈએ. હાલ આપણામાં જે વિશેષ જ્ઞાન છે અથવા આપણે જે કંઈ જાણીએ છીએ તે સર્વ વિશેષ જ્ઞાન આપણને મા-બાપ, ગુરુ, ભાઈ, બહેન, મિત્ર કે ગ્રંથાદિ કોઈ ને કોઈની તરફથી મળ્યું છે અને આપણને જેમના તરફથી તે મળ્યું છે તેમને તેમના વડીલો તરફથી મળ્યું છે. તે વડીલોને તેમના પૂર્વજો તરફથી મળ્યું છે. એ પ્રમાણે અનંત કાળથી આજ સુધી વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું આવ્યું છે.

તે જ પ્રમાણે સામાન્ય સંસારિક જ્ઞાન પણ શુદ્ધ નીતિમાન પવિત્ર શિક્ષક વગર મળી શકતું નથી. શિક્ષકની પવિત્રતા જાણવી જોઈએ. શિક્ષક એટલ 'ગુરુ'. વેદોક્ત આચાર તે જ ઉત્તમ ધર્મ છે. માટે પોતાનું હિત ઇચ્છનારે તેમાં સર્વદા પ્રયત્નવાન રહેવું જોઈએ. જો ઉત્તમ કુળનો કદી પણ આચારથી ભ્રષ્ટ થાય તો વેદ જ્ઞાન જાણ્યું હોય તો પણ તેનું ફળ તેને મળે નહિ. જે આચાર યુક્ત હોય તે જ સંપૂર્ણ ફળ ભોગવે છે.

સદાચારથી ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. એવું જાણીને મહાત્મા જનોએ સર્વ તપનું મૂળ કારણ જે આચાર ક્રિયા તે તેમણે ગ્રહણ કરી છે. માટે સત્ય, ધર્મ, સદાચાર અને પવિત્રતામાં સદા પ્રીતિ રાખવી. શિક્ષા માટે પુત્ર-શિષ્ય વગેરેને યોગ્યતા જોઈને બોધ કરવો. તેમને વાણીનો, હાથનો અને ઉદરનો સંયમ કરવો.

જેઓએ ધર્મપૂર્વક નિયમ પાળીને ધર્મશાસ્ત્ર, પુરાણ વગેરે સહિત વેદનું અધ્યયન કર્યું હોય, જે વેદનો સ્પષ્ટભાવ કહી શકે તેમને શિષ્ટ (ઉત્તમ) જાણવા. ટૂંકમાં માત્ર ગાયત્રી જાણતો હોય પણ શાસ્ત્રના નિયમથી ચાલનાર કુળવાન સારો કહેવાય, પણ

શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે ચાલતો ન હોય અને ચારે વેદ જાણે તો પણ તેને શ્રેષ્ઠ જાણવો નહિ. જે માણસ આચાર ભ્રષ્ટ છે તે તપ, વેદ, અગ્નિહોત્ર કે દક્ષપણું તારવાને સમર્થ નથી. "જેમ આંધળાને રૂપવતી સ્ત્રીનાં દર્શનનું સુખ થતું નથી, તેમ જે આચાર વગરના છે તેમને વેદો અને તેનાં છ અંગોનો અભ્યાસ કરવાથી કે યજ્ઞો પણ કોઈ ફળ આપી શકતા નથી."

"આચારથી ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે, આચારથી ધન મળે છે, આચારથી તેજ મળે છે અને આચાર કુલક્ષણ તેમજ કુકર્મનો નાશ કરે છે."

માટે જેને કામ ક્રોધાદિ અંદરના શત્રુઓને વશ રાખ્યા છે, જે વેદને સંપૂર્ણ જાણે છે, જ્ઞાનેંદ્રિય અને કર્મેંદ્રિય જેમણે વશ રાખી છે, કોઈ પણ પ્રાણીની હિંસા કરતો નથી, દાન લેતો નથી એવા આચારવાળો ઉત્તમ કુળવાન ગુરુમુખી જાતે ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ છે અને એવા લક્ષણને લીધે જ ગુરુમુખીથી ગુરુ ઠર્યા છે. કેમ કે 'ગુ' શબ્દ અંધકારનો વાચક છે અને 'રુ' શબ્દ તેનો અટકાવ કરવો એવો અર્થ થાય છે. એટલે તે અંધકાર-અજ્ઞાનનો નાશ કરનાર છે માટે ગુરુ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે અજ્ઞાનનો નાશ કરવાને ઉપર પ્રમાણેનાં શુદ્ધ વર્તનની અત્યંત આવશ્યકતા છે. શમ, દમ (બહાર અને અંદરની ઈંદ્રિયોનો નિગ્રહ) તપ, પવિત્રતા, ક્ષમા, અકુટિલતા, સરલતા જ સર્વ શાખાનું જ્ઞાન, વિજ્ઞાન (અનુભવરૂપ જ્ઞાન) અને આસ્તિકતા (વેદોક્ત કર્મોમાં નિશ્ચય, પરલોક છે એ માનવું તે) એ ભક્તનો સ્વાભાવિક ધર્મ છે. આવાં લક્ષણો ભક્તોમાં જ હોય તે આ પરમ અમૃત સમાન જે મહાપદ છે તેને પામે છે. આવો અલભ્ય

લાભ જે મેળવવાનો છે તે પાંખડી ધૂતારાઓની પાસેથી કેમ મેળવી શકાય ? તેના માટે ગુરુ તો ઉપર દર્શાવેલા પૂરણ નીતિમાન અને વિદ્વાન જ હોવા જોઈએ. તે વગર એ જ્ઞાન બીજા જનો પાસેથી મળવું બહું જ મુશ્કેલ ભરેલું હોય છે. કારણ કે તે ઇચ્છિત જ્ઞાન છે, તે તો તેઓના જ ઋષિજનોની પેઢી દર પેઢીથી અંશમાં જ ચાલતું આવેલું છે અને એના વગરના જે બીજા લોકો જે ખોટા જ્ઞાની હોવાનું ધરાવે છે એ વ્યર્થ છે.

જ્ઞાન :-

ભક્ત ભાભારામ કહેઃ જેમ સૂર્ય અંધકારનો વિરોધી છે તેમ જ્ઞાન અજ્ઞાનનું વિરોધી છે, એ હેતુથી જયારે આત્મજ્ઞાન સ્વરૂપ છે ત્યારે તેમાં અજ્ઞાન કેમ કહેવાય ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવ કહેઃ હે ભાભારામ ! જ્ઞાન બે પ્રકારનું છે તે ઉપર બતાવી ગયા. છતાં પણ ફરી કહું છું. સામાન્ય જ્ઞાન અજ્ઞાનનું વિરોધી નથી પણ ઉલટું અજ્ઞાનને પ્રકાશ કરે છે. અર્થાત્ અજ્ઞાનને દેખાડી આપે છે.

જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ (તડકો) કાષ્ટ તથા ઘાસ વગેરે પદાર્થો ઉપર પડે છે તે તડકામાં સામાન્ય અગ્નિ રહેલો છે. તથાપિ કાષ્ટ, તૃણ, આદિને તે બાળતો નથી પણ ઉલટો તેમને દેખાડી આપે છે. પરંતુ એ જ તડકામાં જ્યારે આગીઓ કાચ ધરવામાં આવે છે ત્યારે તેમાં રહેલો વિશેષ અગ્નિ પ્રગટે છે અને કાષ્ટ વગેરેને બાળે છે. તે જ પ્રમાણે સામાન્ય જ્ઞાન સર્વ મનુષ્યોમાં છે પણ હું અજ્ઞાની છું, હું મને જાણતો નથી અને હું કર્તા ભોક્તા સુખી દુઃખી છું, ઇત્યાદી અજ્ઞાન તથા

તેનું કાર્ય ભૂત દેહાધ્યાસ તેનું નિષેધ નથી. આત્મા પણ સામાન્ય જ્ઞાન રૂપ છે તેમાં અજ્ઞાને કરીને કલ્પિત નામ રૂપ ભાસે છે, પરંતુ જ્યારે બ્રહ્મનિષ્ઠ સદ્‌ગુરુ દ્વારા જ્ઞાન શાસ્ત્રના ઉપદેશથી હું એક જ સત્ય સ્વરૂપ આત્મા બ્રહ્મ છું. એવું બુદ્ધિની અંદર વિશેષ જ્ઞાન ઉપન્ન થાય છે, તે જ વખતે 'હું અજ્ઞાની છું' એવું જે અજ્ઞાન તથા તેનું ઉત્પન્ન કાર્ય કે હું કર્તા, ભોક્તા, સુખી, દુઃખી ઈત્યાદિ વિપરીત અધ્યાસ તે સર્વની નિવૃત્તિ થાય છે.

વળી જેમ કાષ્ટમાં સામાન્ય રૂપે અગ્નિ છે પણ તે અગ્નિ કોઈને દેખાતો નથી અને કાષ્ટનો વિરોધી નથી એટલે તે બાળતો નથી પણ જ્યારે બીજું કાષ્ટ તેના સાથે ઘસાય તો તેમાંથી વિશેષ અગ્નિ ઉત્પન્ન થઈ કાષ્ટને બાળે છે. જ્ઞાનને નિવૃત્ત કરવું નથી, પણ જ્યારે ગુરુ શાસ્ત્રના ઉપદેશથી વિચાર રૂપી મંથનથી હું એ જ સાચો બ્રહ્મ છું એવું વિશેષ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે જ અજ્ઞાન તથા તેના કાર્યભૂત જે દેહાધ્યાસ છે તેની નિવૃત્તિ થાય છે.

ભક્ત ભાભારામ કહેઃ હે મહારાજ ! આ ઠેકાણે એવી શંકા રહે છે કે સામાન્ય અને વિશેષ એ બે પ્રકારનાં જ્ઞાન કહ્યાથી દ્વૈત થશે અને આગળ આપ આમ કહો છો કે એક આત્મા કહ્યો છે માટે તેનો બાધ આવશે.

શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવ કહેઃ હે ભક્ત ભાભારામ ! અદ્વિતીય સામાન્ય જ્ઞાન રૂપ આત્મા એક સત્ય છે અને વિશેષ જ્ઞાન જે ગુરુ શાસ્ત્રના ઉપદેશથી વૃત્તિત રાહે મળે છે તે અજ્ઞાનને તથા તેનું કાર્ય જે દેહાદિકમાં અધ્યાસ છે તેને મટાડી પાછું પોતે પણ નિવૃત્ત થઈ જાય છે. જુદું રહેતું નથી માટે દ્વૈત

કહેવાય નહિ. જેમ ચોમાસામાં નદીનું પાણી માટીથી મલિન થાય છે, તેને નિર્મળ કરવા એક વાસણમાં લઈને તેમાં નિર્મળી (કતક)*ના પાનનો ભૂકો કરીને નાખીએ તો કતક પાણીના મેલને નીચે બેસાડીને પોતે પણ તેની જ સાથે નીચે બેસી જાય છે અને પાણીને નિર્મળ કરે છે. તેમ ગુરુ તથા શાસ્ત્રના ઉપદેશથી ઉત્પન્ન થયેલું વિશેષ જ્ઞાન, અજ્ઞાનને મટાડીને પોતે પણ નિવૃત્ત થાય છે એટલે એક સામાન્ય જ્ઞાન રૂપ આત્મા અવશેષ રહે છે, માટે દ્વૈત થતું નથી.

વળી બીજી રીતે એમ છે કે જડ ચેતન ઉભયાત્મક પદાર્થ માત્ર છે. જડ પદાર્થનું આપણને કાંઈ પણ જ્ઞાન સંભવતું નથી એટલે તેનો વિવેક કરવાનો પ્રયત્ન જ મિથ્યા છે. આપણે પદાર્થોને જોઈએ છીએ તે વખતે આપણા મનમાં શું થાય છે ? આ કંઈક છે - એટલો ભાસ થાય છે. પણ તે છે એ ભાસ પણ આપણું મન હોય ત્યાં સુધી સંભવે છે પછી નહિ. જેમ એક જોયો પણ તે જોનાર જે મન તેનાથી જુદો છે જ નહિ, કાંઈક છે એમ લાગ્યું, પણ તે શું છે ? વસ્તુતઃ તેનું તત્ત્વ શું છે એ જણાયું નહિ.

ઘટ (ઘડો) એવું નામ છે. તેનું ગોળ, કાળું, લાલ, ઈત્યાદિ રૂપ જાણ્યું, પણ વસ્તુ તત્ત્વ તો અંધારામાં જ રહ્યું. શાથી એમ થયું ? એથી એમ થયું કે આપણી જ્ઞાન પામવાની જે શક્તિ છે તેનો સ્વભાવ એવો છે. આપણે કોઈ વસ્તુને આપણા પોતાનાથી જુદા પાડીને સમજી શકવાને જે સમર્થ જ નથી. જ્ઞાન અને અજ્ઞાન જાણેલી વસ્તુ બે જુદી થઈ શકે.

* કતક - એ નામનું ઝાડ, નિર્મળીનું ઝાડ.

એક એકનું સ્વરૂપ સમજી શકાય પણ તેમ કદાપી થતું નથી અને થનાર પણ નથી. ત્યારે એ જ સિદ્ધ થયું કે જે આપણે ઘણામાં ઘણું જાણી શકીએ તે જ્ઞાન છે. જ્ઞાનથી જુદું કાંઈ છે જ નહિ. આપણામાં જ્ઞાન રૂપ જે ધર્મ છે તે ઈંદ્રિયો દ્વારા બહાર નીકળીને વસ્તુઓમાં મળે છે અને તે વસ્તુ રૂપ થઈ જાય છે. પાછો આપણા મનમાં અમુક ભાસ પ્રેરે છે. અર્થાત્ જ્ઞાન પોતે પોતાને જ જુવે છે એમ થઈ રહ્યું. જ્ઞાનને જુદા જુદા રૂપે આ પ્રમાણે પ્રકાશવાવું તેને વૃત્તિ કહે છે, આ ઘટ, આ પેટ, આ ઘર, આ ઘોડો, આ દુ:ખ, આ સુખ, આ મારું ઈત્યાદિ જે જે જ્ઞાન આપણને છે તે સર્વ વૃત્તિ રૂપ છે.

ભક્ત ભાભારામ કહે: જ્યારે વસ્તુઓ વસ્તુતઃ શું છે ? તે કેવળ અગમ્ય જ છે ત્યારે એ જ્ઞાન વૃત્તિ રૂપ કેમ ના કહેવાય ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવ કહે: ભક્ત ભાભારામ ! એમ કદાપી હોય જ નહિ. કારણ કે જો એમ હોય તો તે જ્ઞાન કહેવાય જ નહિ, વૃત્તિ રૂપ જ્ઞાન તે ખરું જ્ઞાન નથી. પણ વૃત્તિ રહિત જ્ઞાન તે જ ખરું જ્ઞાન છે. ત્યારે જ્ઞાનીની એકરૂપતા કેવી રીતે સમજાય તે આપણે તપાસીયે. આપણે જાગતા હોઈએ કે ઊંઘતા હોઈએ તો પણ જ્ઞાન ધર્મ જાગતો નથી અને ઊંઘતો નથી. તે તો છે છે ને છે. તેથી આપણને એવું જ્ઞાન સંભવે છે, કે હું જે સૂતો હતો, સારું ઊંઘ્યો. જો જ્ઞાન એક રૂપ ન હોય તો સૂતો હતો, સારું ઊંઘ્યો અને તેનો તે જ હાલ જાગું છું. એ ત્રણેનો અનુસંધાન કદી પણ થાય નહિ. તે જ પ્રમાણે આજ, કાલ, દશ દિવસ, માસ, વર્ષ અને કલ્પ

સુધી પણ જ્ઞાનની એક રૂપતા જ છે. તેમાં વૃત્તિપણું કે ફેરફાર થવાપણું છે જ નહિ. જે આવું એક રૂપ છે તે અર્થાત નિત્યપણું હોવું જ જોઈએ. જે નિત્ય ન હોય તે એક રૂપ પણ ન હોય એવો જ નિયમ છે. એ જ્ઞાનને પણ ગ્રહણ કરનારો કોણ ? આ પ્રશ્ન નકામો છે. આ જ્ઞાનને ગ્રહણ કરનારો પોતે જ છે. જ્ઞાન સ્વયંપ્રકાશ છે. કેમ કે વૃત્તિ રૂપ નથી. જેમ કે ચક્ષુથી રૂપ વગેરે જોતાં ચક્ષુ સ્થિર રહે છે અને રૂપાદિ વિકારને પામે છે, માટે ચક્ષુ એ સ્વયંપ્રકાશ હોય પણ મનના સંબંધે ચક્ષુ વિકાર રૂપે પરિણામ પામે છે. કાળું, અંધારું, લાંબુ ઈત્યાદિ જણાય છે. માટે જ્ઞાન સ્વયંપ્રકાશ હોય નહિ, પણ છે જ. કેમ કે જ્ઞાનથી અધિક જ્ઞાન સંભવે જ નહિ. પોતાથી પોતાને ખંધોલે બેસાય જ નહિ. જ્ઞાન તે જ્ઞાન જ, એ જ સ્વયંપ્રકાશ. સંશય, વિપર્યય, ભ્રાંતિ, ઈત્યાદિ તો વૃત્તિ જ્ઞાન છે, એ સામાન્ય જ્ઞાન કહેવાય. ખરું જ્ઞાન નથી. જ્ઞાન તો અવિકૃત, નિત્ય અને વસ્તુ ધર્મ છે કે જે વડે વસ્તુ માત્ર 'યાવત્ જ્ઞેય' વસ્તુત્વ પામે છે.

જ્ઞાન અને વસ્તુ વિચાર જુદાં પડે જ નહિ, જ્ઞાનને જ્ઞાન એ જ સિદ્ધ છે. એ જ આપણે જાણી તથા અનુભવી શકીએ છીએ. બાકી વસ્તુ સ્વરૂપ વિષે કાંઈ પણ ખબર પડતી નથી. ત્યારે વસ્તુ માત્ર જે રૂપ છે તે રૂપ આપણને સમજાય છે તે જ્ઞાનથી જ. માટે જ્ઞાનનું સામાન્ય સ્વરૂપ સત્, ચિત્ત એવું બાંધી શકાય. વળી જે આવું એકરૂપ નિત્ય જ્ઞાન તેમાં દુઃખનો વિકૃતિનો સંભવ જ ક્યાં રહ્યો ? અર્થાત્ તે જ્ઞાન આનંદ રૂપ જ છે.

"એવી રીતે વાતચીત કરતાં કરતાં નિત્ય નિયમ મુજબ સંધ્યા સમય થવાથી સભા વિસર્જન થઈ."

• • •

જ્ઞાનનાં સાત પગથિયા :-

બીજે દિવસે સવાર થતાંની સાથે જ સર્વ જન નિત્ય કર્મ કરી સર્વ કામ આટોપી રહ્યા પછી તુર્ત જ પોતપોતાને આસને આવી બેઠાં. શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવની રાહ જોવા લાગ્યાં. એટલામાં હાજરવીરે આવી સર્વ સભાને જાણ કરી કે, શ્રી સદ્‌ગુરુજી પધારે છે. એટલામાં તો શ્રી સદ્‌ગુરુદેવ સ્વયં પધારી આસન આગળ આવ્યા કે સર્વ સભાજનોએ ઊભા થઈને માનપૂર્વક આવકારના શબ્દોથી વધાવી લીધા. બાદ દરેક હરિભક્તોએ લાવેલી ભેટો સદ્‌ગુરુના ચરણમાં મૂકી પગે લાગી પોતાના આસને આવી બેઠા. પછી સદ્‌ગુરુશ્રી ઈમામશાહ મહારાજે ગઈકાલની અધૂરી રહેલી વાતને ચલાવવા આજ્ઞા કરી.

ભક્ત ભાભારામ કહેઃ હે યુગગુરુ મહારાજ ! આપ ગઈ કાલે જ્ઞાન સંબંધી જે વિવેચન કરતા હતા, પણ જ્ઞાન તે શું છે ? અને કેવી રીતે મનુષ્ય જ્ઞાન પામી શકે ? તે કૃપા કરી જણાવો.

શ્રીસદ્‌ગુરુ દેવ કહેઃ હે ભક્ત ભાભારામ ! જ્ઞાન વસ્તુ નિરાળી છે. તે વિગતથી વિસ્તારી કહેવાય તેમ છે. તો પણ હું તમને સંક્ષેપ ભાગ પાડી કહું છું તે સાંભળો. જ્ઞાનનાં સાત પગથિયાં દ્વારા તે જુદા જુદા ક્રમે જ્ઞાન આલેખાયેલું છે. તે

પ્રત્યેકને ભૂમિકા કહેવા. તેમનાં નામ : (૧) **શુભેચ્છા.** (૨) **વિચારણા.** (૩) **તનુમાનસા.** (૪) **સત્વાપત્તિ.** (૫) **અસંસક્તિ.** (૬) **પદાર્થા ભાવની** અને (૭) **તુર્યગા અથવા સંપ્રજ્ઞાત.**

(૧) જ્ઞાનને માટે મોક્ષને માટે ઇચ્છા થવી તેને **શુભેચ્છા** કહે છે. શુભેચ્છાને સાધન ચતુષ્ટથી પણ કહે છે. ચાર સાધનનો સમુદાય તે **સાધન ચતુષ્ટથી**. તે ચાર સાધનના નામ. **૧. વૈરાગ્ય, ૨. વિવેક, ૩. શમાદિ-ષડ્સંપત્તિ, ૪. મુમુક્ષક્ષા.**

૧. વૈરાગ્ય - એટલે સંસાર છોડીને કિંવ ઘરબારનો ત્યાગ કરી જવું એમ નહિ, પણ સંસારના રૂપાત્મક પદાર્થોની નિઃસારતા જાણી અનુભવીએ તેમાં બંધાવવું નહિ, તેમને વશ થવું નહિ, તેમજ ઇંદ્ર સ્વર્ગાદિ પર્યંતને પણ તુચ્છ જાણવા. એવી મનની ઉગ્ર સમતા છે તે વૈરાગ્ય. એક જ વસ્તુ ઉપર બંધાઈ રહેલી વૃત્તિ તે રાગ, તે તૂટીને સર્વમય વૃત્તિ થઈ જવી, કોઈ પણ ઇચ્છવાનું ન રહેવું અને બધું વિશ્વ 'હું' મય આત્મવત્ થઈ જવું તે વૈરાગ્ય. બધા મારા ભાઈ છે એ સમાનતા જાણવી તે પ્રેમનું લક્ષણ નથી. પ્રેમ તો સર્વ આત્મવત્ કેવળ અત્યંત અભેદ એ જ છે. વૈરાગ્ય એ જ મહા પ્રેમ છે.

કર્મ કરવાનું મૂકી દઈને ભગવાં વસ્ત્ર પહેરી રખડતા ફરવું એ વૈરાગ્ય નથી. એથી ઉલટા તેઓ વૈરાગી તે જ રાગી છે, અપ્રેમી તે જ મહાપ્રેમી છે, ત્યાગી તે અત્યાગી છે. પરિચ્છિન્ન ભાંગવો એ જ વૈરાગ્યનું રહસ્ય છે. પરિછન્નથી રાગદ્વેષ થાય છે અને કામના જન્મે છે. તેથી અપરિછન્નને પામવો. સર્વ સમતા ગ્રહણ કરવી અને કામના તજવી. એ જ વૈરાગ્યનું લક્ષણ છે. બાકી એક ક્ષણ પણ કામ વિના કોણ

રહી શકે છે ? કર્મમાં તો ત્યાગી કે સંસારી સર્વ પ્રવૃત્ત થાય છે જ. પણ તે કર્મમાં કામના બાંધી બંધાય નહિ તે જ વૈરાગ્ય. એવો વૈરાગી તે જ ખરો વૈરાગી. ભગવાં વસ્ત્ર ધારણ કરવાથી કે ઘર મૂકી ભાગી જવાથી ખરા વૈરાગી થવાતું નથી. એમ કર્યાથી કામના તજવા રૂપી વૈરાગ્યમાં સહાય મળે ખરી પણ તે વૈરાગ્યનું રૂપ ન સમજવું. સંસારમાં રહીને પોતાના પ્રાપ્ત કર્તવ્ય યથાર્થ કરવાં અને તેમાં કામના તજી મંડ્યા જ રહેવું એટલું જ વૈરાગ્યનું તત્ત્વ છે. આળસ રૂપી ધર્મ પકડવો તે વૈરાગ્ય નથી. વૈરાગ્ય વૃત્તિ ન થવા દેનાર જ આળસ છે. વૈરાગ્ય વડે જે પ્રાપ્ત થાય છે તે સૂક્ષ્મ સમાધિ. તે લય, વિક્ષેપ, કષાય (કામના) અને રસ (સ્વાદ) એ ચારથી ભંગ થાય છે.

લય એટલે નિંદ્રાદિ આળસ. વિક્ષેપ એટલે ચિત્તની ચંચળતા થાય. કષાય એટલે વિષયોમાં રસ લાવવો અને રસ સ્વાદ એટલે મધુર અમ્લ પટુ, કટુ, તીખો એ રસોનો સ્વાદ તથા વિષય ભોગ. એ બધાથી મુક્ત થવું એ જ પરમ વૈરાગ્ય છે. કામના એટલા શબ્દોમાં એ ચારેનો સમાવેશ છે. એ કામના તજવી એટલે વૈરાગ્ય થયો છે. બાકી કર્મ તો પોતપોતાને પ્રાપ્ત હોય તે કર્યાં જ જવાં. એ તો કદાપી છુટનારાં જ નથી.

કેટલાક એવું માને છે કે કામના તજી એટલે ઇંદ્રિયો ઇંદ્રિયોના વિષય ભોગવે તેમાં જ્ઞાની અને વૈરાગને શું છે ? પરંતુ એ મિથ્યાવાદ છે. વિષયોનું ધ્યાન કરવાથી કામના થાય છે. કામના સંતોષ ન પામવાથી ક્રોધ થાય છે, ક્રોધથી મોહ થાય છે, મોહથી વિવેક નાશ પામે છે અને વિવેકનો નાશ થતાં મનુષ્યનો પોતાનો જ નાશ થાય છે. માટે મૂળથી

જ વિષયનું ધ્યાન કરવું એ જ ખોટું છે. જેમ સમુદ્રને હજારો નદીઓ મળે છે પણ સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા કદી પણ તજતો નથી. એમ જેનું મન હજારો વિષયાદિમાં ફરવા છતાં સ્થિર છે, તે જ ખરો વૈરાગી છે. મનની ચંચળતા દૂર થાય તે જ યોગી, તે જ વૈરાગી અને તે જ સમાધિ. વાયુ વિનાના સ્થાનમાં જેમાં દીવાની જ્યોતિની પેઠે જ્યારે મન સ્થિર રહે ત્યારે જ સમાધિ થાય. આ પ્રમાણે વિચાર કરી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ.

૨. આ પછી બીજું સાધન **વિવેક.** જે ઉદય પામે છે. વૈરાગીને સહેજમાં જ્ઞાન થવા માંડે છે. તેના મનમાં જ્ઞાનનું જ નિરંતર પ્રતિબિંબ પડે છે. જેમ સ્વચ્છ દર્પણમાં એની જ મેળે શુદ્ધ પ્રતિબિંબ પડ્યા કરે છે, તેમ વૈરાગી જ્ઞાનમય થતો જાય છે, એટલે આ નિત્ય, આ અનિત્ય, આ સત્ય, આ મિથ્યા એવો વિવેક સહેજમાં બને છે. વૈરાગી અને વિવેકી એ બે સાધનો સિદ્ધ થયા પછી ત્રીજું સાધન શમાદિ ષટ્સંપત્તિ છે તે આવે છે.

૩. **શમાદિ ષટ્સંપત્તિનાં** છ નામો છે. **૧. શમ, ૨. દમ, ૩. ઉપરામ, ૪. તિતિક્ષા, ૫. સમાધાન, ૬. શ્રદ્ધા.** બાહ્ય ઈન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખવી તેનું નામ **શમ** કહેવાય છે. આંતર ઈન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખવી અથવા વૃત્તિ રૂપ જે જ્ઞાન તેને અંતઃર્મુખ કરી દેવું એ **દમ** કહેવાય છે. જ્યારે બાહ્ય તથા આંતર એમ ઉભય ઈન્દ્રિયો શાંત થાય અને કામના માત્ર ટળી, એકરૂપતા થવા માંડે ત્યારે તેનું નામ **ઉપરામ** કહેવાય છે. આ હું અને આ મારું, આ મારો

ધર્મ અને આ તારો ધર્મ, એ વાત ઉપરામ પામેલા યોગીને ઘટે નહિ. જેના ચિત્તમાંથી અહંકાર ટળી જાય તે જ **ઉપરામ.** સુખ દુઃખ રૂપ જે જે વિરુદ્ધ ભાવના છે તે મિથ્યા છે એમ યથાર્થ સમજી પ્રારબ્ધવશાત્ પ્રાપ્ત થતાં કર્તવ્ય કર્મમાંથી પાછા ન હઠતાં નિષ્કામ રહી શાંતથી પ્રવર્તવું તેનું નામ **તિતિક્ષા** કહેવાય છે. પોતે જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. તે યથાર્થ છે એમ પોતાના ઉપર વિશ્વાસ, તેમ ગુરુ શાસ્ત્રાદિ ઉપર વિશ્વાસ તેનું નામ **શ્રદ્ધા** કહેવાય છે. નિર્ભય સ્થાનમાં દીપજ્યોતિની પેઠે મનનું સ્થિર થવું, તેથી આનંદનો ઉદય થવો તેનું નામ **સમાધાન** કહેવાય છે. આત્મા આનંદ રૂપ જ છે પણ તેની પ્રતીતિ થતી નથી. એ જ આપણું અજ્ઞાન છે. જુઓ કોઈ આત્મા જીવ એમ નથી ઈચ્છતો કે હું નહોઉં તો ઠીક, પણ સર્વ એમ જ ઈચ્છે છે કે હું વધારે રહું અને વધારે ભોગવું તો ઠીક. ત્યારે આત્મા ઉપર બધો પ્રેમ છે, એ આત્માને લીધે જ બધું પ્રિય લાગે છે. તે ન હોય તો કશું વહાલું લાગે નહિ. જ્યારે આવી રીતે એક એક જીવ પ્રિયતારૂપ, પ્રેમરૂપ આનંદ રૂપ જ છે. આત્મા એટલે પરમાત્મા અથવા બ્રહ્મ. તે જ્ઞાન રૂપ જ છે, તે જ જ્ઞાન છે, તે જ સત્ રૂપ જ છે. જ્ઞાન છે તો સત્ય છે, સત્ય છે તો જ્ઞાન છે. એ બે તો જુદા છે જ નહિ. એ જ સચ્ચિદાનંદ. સમજાઈ જાય તે સમાધાન !

૪. ઉપરના ત્રણ સાધનો થાય ત્યારે ચોથું સાધન મુમુક્ષુતા સિદ્ધિ થઈ કહેવાય. પરંતુ મોક્ષ થયો તો ન જ કહેવાય પણ મોક્ષની ઈચ્છા થઈ કહેવાય. એ ચતુર્થ સાધન મોક્ષની ઈચ્છાથી જ્ઞાન માટે તીવ્ર કર્મ તે **મુમુક્ષુતા.**

(૧) એ રીતે **સાધન ચતુષ્ટ** નામે શુભેચ્છા રૂપ જ્ઞાનની પ્રથમ ભૂમિકા જાણવી.

(૨) હવે જ્ઞાન મેળવવાની શક્તિ રૂપ **વિચારણા** એ જ્ઞાનની બીજી ભૂમિકા કહેવાય છે. તે શ્રવણ તથા મનનથી સિદ્ધ કરી શકાય છે. શાસ્ત્ર વાંચીને કે ગુરુ વગેરેની પાસેથી સાંભળીને જ્ઞાન ગ્રહણ કરવું તે શ્રવણ અને ગ્રહણ કરેલા જ્ઞાનને વિચારી તથા અનુભવીને મનમાં દ્દઢ કરવું તે મનન કહેવાય છે.

(૩) મનની એકાગ્ર સૂક્ષ્મ તન્મયતા રૂપ તનુ માનસા એ જ્ઞાનથી ત્રીજી ભૂમિકા છે. તે નિદિધ્યાસન વડે સિદ્ધ થઈ શકે છે. શ્રવણ તથા મનન ઉપરથી નિશ્ચય થવામાં જે કાંઈ અંતરાય હોય તે દૂર કરી કિટક ભ્રમર ન્યાયે જ્ઞાન સાથે એકતા થવી તેને નિદિધ્યાસન કહે છે.

(૪) બ્રહ્મથી જીવ જુદો નથી અને વ્યક્તિરૂપ પરિચ્છેદ રૂપ મિથ્યા છે, એમ દ્દઢ નિશ્ચય થાય તે જ્ઞાનની ચતુર્થ ભૂમિકા **સત્ત્વાપતિ** કહેવાય છે.

(૫) સત્ત્વાપતિ તે મોક્ષ નથી. કોઈ પણ રીતની સંસક્તિ ન હોવી, કેવળ એકતા જ થવી તે સમાધિનું નામ **અસંસક્તિ**. તે જ્ઞાનની પાંચમી ભૂમિકા કહેવાય છે.

(૬) બ્રહ્મયતા, એક રસતા, પ્રેમ પ્રેમ અને પ્રેમ, અભેદ અભેદ અને અભેદ, એ જ નિરંતર જ્ઞાન, સ્વપણાનો નાશ એ **પદાર્થ ભાવના** નામે જ્ઞાનની છઠ્ઠી ભૂમિકા કહેવાય છે.

(૭) કીટક ભ્રમરવત જ્ઞાનરૂપતા, બ્રહ્મપણું, બ્રહ્મજ તે જ મોક્ષ, એ જ તુર્યા, પરમ સમાધિ, જીવન મુક્તિ જે કહીએ તે. એને જ જ્ઞાનની સપ્ત ભૂમિકા **તુર્યગા અથવા સંપ્રજ્ઞાત** કહે છે.

એ જ રીતે જેમને જ્ઞાન પામવાનું છે, જેની અવસ્થામાં ફેરફાર થઈ તદ્દરૂપ થવાનો જેમને સંકલ્પ છે, તેઓને અર્થે આ સપ્તભૂમિકા જ્ઞાનનો પૂર્ણ માર્ગ દેખાડનાર જ છે.

વળી સાધ્વી કીકીબાઈને સંબોધી શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવ બોલ્યા; હે સાધ્વી કીકીબાઈ ! જે જ્ઞાની છે તેઓ તો કદીએ ભૂલવણીમાં પડી શકતા નથી. તેમ તું પણ જ્ઞાની જ છે વળી અધિક જ્ઞાની એટલે કે વિશેષ જ્ઞાન પણ તમે મેળવવા સદ્‌ભાગી થાઓ એવા મારા આશીર્વાદ છે. પણ તમારામાં કેટલીક રહેલી ખામીઓનો પૂર્ણ વિચાર કરો કે જેથી તમોને પૂર્ણ જ્ઞાની થવામાં ભય રહે નહીં. તમે તમારા પૂર્વજન્મની માહિતી મેળવ્યા છતાં પણ મનમાં જે ભિન્નતા રાખી બેઠાં છો, તે તમોને અંતે અતિશય દુ:ખ- દાયક થઈ પડશે. જેવી રીતે તમોએ જે હમણાં પસ્તાવો વ્યક્ત કર્યો છે, તેવી જ રીતે ફરી પણ એથી વિશેષ ચિંતન કરી મનમાં જે શંકાઓ રહેલી છે તે દૂર કરવાનો વિચાર કરો. સત્વરે યોગનો સ્વીકાર કરો.

ધાર્મિક મનુષ્યો તો જે અવસ્થામાં રહે તેમાં તે શોભે છે. ગુણવાન માણસ ગમે તેવાં કુશનાં જ કપડાં પહેરે, ગમે તેવા ફાટેલા ધાબળા ઓઢે, કદાચ તેમનાં શરીરનો રંગ કાળો જ હોય તો પણ પોતાના તેજથી તે શોભે છે. ધર્મથી જ માણસ શોભે છે. ધર્મ માણસનો પોષાક છે. ધર્મ જ મનુષ્યનું સૌંદર્ય છે. જો નાના પ્રકારના અલંકારથી આભૂષિત બાળક કદાચ પાપાનુસારી હોય તો તેનું લાવણ્ય કંઈ રહેતું નથી. જેનું હૃદય પાપનો જ ભંડાર છે તેને બહારનો પોશાક શોભાવી શકે ? તે તો અમૃત મુખમાં ઝેરના કુંભ જેવો દેખાય.

શારીરિક દોષ જેના લેશ પણ નથી, જેની વાણી સંયમિત છે, જેની ઈંદ્રિય વશીભૂત છે, જેની ચિત્તવૃત્તિ નિર્મળ છે અને જેનું મન પ્રસન્ન છે તેમને મુખ ઉપર અંચળો ઓઢવાની શી જરૂર છે ? જેને લજ્જા નથી, આબરૂ નથી, ચિત્ત જેને વશીભૂત નથી અને જેની ઈંદ્રિયો દુર્દુમનીય* છે, તે સેંકડો ઘૂમટાથી ઢંકાય તો પણ તેની રક્ષા લઈ શકાતી નથી. જેનું ચિત્ત પોતાને જ વશ છે, જેનો મહાપતિ ઉપર જ પ્રાણ રહેલો છે. તે ચંદ્ર સૂર્યની સમાન સર્વ જનની સામે પ્રકાશિત થાય તો પણ તેને કોઈ હાની થતી નથી. જે પોતાની રક્ષા કરી શકે તે જ સુરક્ષિત છે. નહિતર ઘૂમટો કાઢી ઘરમાં બેસી રહ્યા છતાં સ્ત્રી અરક્ષિતા જ છે.

ભક્ત ભાભારામ કહે; મહારાજ ! આ સૃષ્ટિમાં રહેલા કેટલાક પદાર્થો છે તે માંહેલા કેટલાકને સર્વ મનુષ્ય ઓળખી શકે છે અને કેટલાકનું તો બિલકુલ જ્ઞાન પણ હોતું નથી. વિષ્ણુમય જગતનું એવું ધોરણ જે કહેવાય છે તે વિષે મને શંકા ઉત્પન્ન થાય છે કે જો વિષ્ણુમય જગત છે, ત્યારે એક જ વિષ્ણુ એક એકથી અજાણ્યા કેમ રહે ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજ કહે; હે ભક્ત ભાભારામ ! આ સૃષ્ટિમાં રહેલા પદાર્થોના ચાર ભાગ થઈ શકે છે. **સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, કારણ અને અધિષ્ટાન.** સ્થૂલ પદાર્થો આપણા જોવામાં આવે છે. તેઓનું તોલ માપ થઈ શકે છે. તેમાં રહેલા ગુણોનું શોધન થઈ શકે છે. પણ સૂક્ષ્મ, કારણ, અધિષ્ટાનનું સ્વરૂપ આપણી દષ્ટિએ પડતું નથી. તેનું તોલ કે માપ થઈ શકતું નથી. તેઓના ગુણનું સાધન પણ કઠિનતાથી થઈ શકે છે.

* દુર્દમનીય - પ્રબળ, મુશ્કેલીથી કાબૂમાં રાખી શકાય એવું.

અંતઃકરણની નિર્મળતા, એકાગ્રતા, ધૈર્ય અને વિવેચન કુશળતા હોય તો સૂક્ષ્મ પદાર્થોનું યોગ્ય જ્ઞાન થઈ શકે છે. કેમ કે જ્યાં સુધી આપણા મન પર આવરણ રૂપી પડદા પડેલા છે, ત્યાં સુધી વિષ્ણુમય જગત હોવા છતાં આપણા મનના અંધારાના લીધે શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજાતું નથી. જેમ કાટ ભરેલી આરસીમાં આપણું મુખ શુદ્ધ દેખાતું નથી તેમ જ જાણવું.

ભક્ત ભાભારામ કહે; હે ગુરુદેવ ! પરમાત્માએ જે સૃષ્ટિમાં બતાવેલા નિયમો છે તે જીવને લાગુ પડી શકે કે નહિ ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજ કહે; હે ભક્ત ભાભારામ ! સૃષ્ટિ કાર્ય કરનાર ત્રણ ગુણવાળી પ્રકૃતિ માયા છે અને તે કાર્યનો દૃષ્ટા સાક્ષી પુરુષ આત્મા છે. પ્રકૃતિથી બંધાયેલા આત્માને જીવ કહે છે. એ જીવને ત્રણ પ્રકારનાં શરીર છે. તેના નામ **૧. સ્થૂલ, ૨. સૂક્ષ્મ, ૩. કારણ.**

આકાશ, વાયુ, તેજ, પાણી અને પૃથ્વી, એ પંચમહાભૂતો મળીને સ્થૂલ દેહ થયો છે. આપણા શરીરમાં જેટલો ભાગ કઠિન છે તે **પૃથ્વીનો** છે અને રસ રૂપ જેટલો ભાગ છે તે **જળનો** છે. જેટલો ઉષ્ણ ભાગ છે તે **તેજનો** છે. ચાલવું, હાલવું, વાયુથી થાય છે, માટે તે ક્રિયા માત્ર **વાયુનો** ભાગ છે અને શરીરમાં જે પોલાણનો ભાગ છે તે **આકાશનો** સમજવો. એ પંચ મહાભૂતના પણ વિભાગ છે. જેમ કે **આકાશના પાંચ તત્ત્વ છે : કામ, ક્રોધ, શોક, મોહ અને ભય. વાયુનાં પાંચ તત્ત્વ છે : વલન, ચલન (ઉત્ક્રમણ), ધાવન (દોડવું), પ્રસારણ, આકુંચન (સંકોચન). તેજના પાંચ તત્ત્વ છે. ક્ષુધા, તૃષા, આલસ્ય,**

નિદ્રા, ક્રાન્તિ. પાણીનાં પાંચ તત્ત્વ છે : શુક્ર (વીર્ય) શોણિત (લોહી), લાલા(લાળ), મૂત્ર, સ્વેદ (પસીનો). પૃથ્વીનાં પાંચ તત્ત્વ છે : અસ્થિ (હાડકાં), માંસ, ત્વચા (ચામડી), નાડી અને રોમ. એવી રીતે પચીસ તત્ત્વોનો આ સ્થૂલ દેહ થયો છે અને તે પંચીકૃત પંચમહાભૂતનું કાર્ય છે, પંચીકૃત પંચમહાભૂત એટલે ઈશ્વર ઈચ્છાથી પ્રત્યેક ભૂતના બબ્બે ભાગ થઈને, તેમાંથી સર્વ ભૂતોનો એક એક (અર્ધ) ભાગ જુદો રહીને, પોતાનો એક એક (અર્ધ ભાગ) રહ્યો, તે દરેકના ચાર ચાર ભાગ થઈને, પોતાના સિવાયના બીજા ચાર તત્ત્વના અર્ધ ભાગ સાથે મિશ્રણ પામે છે એમ પચીસ મિશ્ર તત્ત્વ પેદા થાય છે, તેને પંચીકરણ કહે છે. “તે આ પ્રમાણે છે”

● સ્થૂલ દેહના પંચીકૃત પચીસ તત્ત્વો ●

તત્ત્વને સમજવાનું કોષ્ટક

પંચભૂત	પૃથ્વીના	જળના	તેજના	વાયુના	આકાશના
પૃથ્વી	- અસ્થિ	શોણિત	આલસ્ય	સંકોચન	કટ્યાકાશ
જળ	- માંસ	શુક્ર	ક્રાન્તિ	ચલન	ઉદરાકાશ
તેજ	- નાડી	મૂત્ર	ક્ષુધા	ઉત્ક્રમણ	હૃદયાકાશ
વાયુ	- ત્વચા	સ્વેદ	તૃષા	ધાવન	કંઠ્યાકાશ
આકાશ	- રોમ	લાળ	નિદ્રા	પ્રસારણ	શિરયાકાશ

“આ ઉપરના કોષ્ટકનો અર્થ સમજવા સારું અત્રે પૃથ્વી તત્ત્વની સમજ છે. પૃથ્વીનો મુખ્ય ભાગ હાડકાં છે. કેમ કે

આકાશ તત્ત્વ = કામ, ક્રોધ, શોક, મોહ અને ભય એ પાંચ છે. પરંતુ અત્રે પાંચ ભાગ પાડીને તેના તત્ત્વ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરેલી છે.

તે પૃથ્વીની પેઠે કઠિન છે, તેથી તે પૃથ્વીનો અર્ધો ભાગ જાણવો. બાકીના ભાગના ચાર ભાગ થયા. જેવા કે શોણિત, આલસ્ય, સંકોચન અને કટ્યાકાશ. તે જલ આદિ બીજા ચાર ભૂતમાં મળ્યા. તે એવી રીતે કે શોણિત (રૂધિર)નો રંગ લાલ છે તેથી તે પૃથ્વીનો ભાગ છે તે જળમાં મળ્યો, તેથી તે જળના તત્ત્વો સાથે કહેવાય છે. પૃથ્વીની પેઠે આલસ્યમાં જડતા છે, તેથી તે પૃથ્વીનો ભાગ છે, તે તેજમાં મળ્યો, તેથી તે તેજના તત્ત્વો સાથે કહેવાય છે. સંકોચન એ પણ પૃથ્વીની પેઠે જડતાના હેતુવાળું છે, માટે પૃથ્વીનો ભાગ છે, પણ તે વાયુમાં મળ્યો તેથી તે વાયુના તત્ત્વો સાથે ગણાય છે. પૃથ્વીનો ભાગ જે મળે, તેને કટ્યાકાશ રાખે છે. માટે તે પણ પૃથ્વીનો ભાગ છે, પણ આકાશને મળ્યો તેથી તે આકાશનાં તત્ત્વો સાથે ગણાય છે. એ જ પ્રમાણે જળ, વાયુ, તેજ, આકાશ એ તત્ત્વોની વ્યવસ્થા સમજી લેવી.

ભક્ત ભાભારામ કહે; જેમ સ્થૂલદેહને પચીસ તત્વો છે તેમ સૂક્ષ્મ દેહને છે કે નહિ ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજ કહે; સૂક્ષ્મ અથવા લિંગ દેહના તત્ત્વો પણ એવી જ રીતથી છે. જેવાં કે **અંતઃકરણ પંચક, પ્રાણપંચક, જ્ઞાનેદ્રિંય પંચક, કર્મેદ્રિપંચક અને વિષય પંચક** એ રીતેથી પચીસ છે અને તે પંચમહાભૂતથી થયા છે.

ભક્ત ભાભારામ - સૂક્ષ્મ દેહ કોને કહેવાય ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજ કહે; **પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય, પાંચ કર્મેન્દ્રિય, પાંચ પ્રાણ, મન, બુદ્ધિ એ સત્તાર તત્ત્વોનો સૂક્ષ્મ દેહ** કહ્યો છે.

ભક્ત ભાભારામ કહે; **અંતઃકરણ પંચક** કોને કહે છે ?

શ્રી સદ્દ્ગુરુ મહારાજ કહે; અંતઃકરણ પંચકમાં અંતઃકરણ, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર એ આકાશના ભાગથી છે. અંતઃકરણથી કામની સ્ફુરણા થાય છે. મનથી જે કામ સ્ફુરણ થયું તે કામ કરવું અથવા ના કરવું એવો સંકલ્પ વિકલ્પ થાય છે. બુદ્ધિથી ધારેલા કામનો નિશ્ચય થાય છે. ચિત્તથી એ કામ કેવી રીતે કરીએ તો સારું થાય ? એવું ચિત્ત્વન થાય છે. તેનું નામ **અંતઃકરણ પંચક** કહેવાય છે.

ભક્ત ભાભારામ કહે; મહારાજ ! **પ્રાણપંચક** કેવી રીતે સમજવાં ?

શ્રી સદ્દ્ગુરુ મહારાજ કહે; માણસના શરીરમાં જે શ્વાસોચ્છ્વાસ ક્રિયા થાય છે અને જેનાથી જીવન ક્રિયા બને છે તે **વાયુનું નામ પ્રાણ** છે. એ ઘણો જ સૂક્ષ્મ ને ઇંદ્રિયોથી ગ્રહણ ન થઈ શકે એવો પ્રવાહી પદાર્થ છે. સચરાચર સર્વ પદાર્થોમાં તે રહેલો છે. તેનો મુખ્ય આધાર સૂર્ય છે. સર્વ પ્રાણીઓના શરીરમાં જે ગરમી રહેલી છે તેનો નિર્વાહ આ પ્રાણતત્ત્વ વડે થાય છે. શરીરના અવયવોને યથાર્થ કામ કરાવવાં, રૂરુરને શરીરમાં ઉચિત સ્થાને પહોંચાડવા અને તે બધી ક્રિયાઓ દ્વારા અંતઃકરણ તથા ઇંદ્રિયોને સ્વચ્છ રાખવાં એ પ્રાણનું કામ છે. માટે પ્રાણની શુદ્ધિ ઉપર શરીર સંપત્તિનો આધાર છે. સૂક્ષ્મ શરીરમાં પ્રાણતત્ત્વ પ્રધાન છે. સ્નાન દ્વારા જળથી અને ઉપાસના દ્વારા સૂર્ય તથા અગ્નિથી પ્રાણની શુદ્ધિ થાય છે સદ્દ્ગુરુના સંગમથી પ્રાણથી શુદ્ધિ શીઘ્ર થાય છે. ચિત્ત વૃત્તિને

વિષયોમાં પ્રવૃત્ત કરનાર પ્રાણ છે. પ્રાણનું શરીર બહાર જવું આવવું થાય છે, તે પ્રમાણે ચિત્ત પણ જાવ આવ કરે છે. માટે જ પ્રાણને રૂંધ્યો હોય તો જ ચિત્ત પણ સ્થિર થાય છે.

સ્થાન ભેદથી તેનાં મુખ્ય પાંચ નામ આપેલાં છે. પ્રાણ, અપાન, સમાન, ઉદાન અને વ્યાન. એ સિવાય નાગ, કૂર્મ, કૃકલ, દેવદત્ત અને ધનંજય એ પાંચ ઉપપ્રાણ છે.

આ દરેક પ્રાણ શરીરમાં રહીને શું શું કામ કરે એ વિષે કહું છું. પ્રાણ મનુષ્યને જ છે એમ નથી પણ પદાર્થ માત્રને છે. તેમ બધા વિશ્વને છે અને સર્વવ્યાપી છે. એનું મહાન સ્થાન સૂર્ય છે. તેમાંથી પ્રાણનો પ્રવાહ બધે પ્રસરે છે અને ચંદ્ર દ્વારા પોષાય છે. ચંદ્રની ગતિ પ્રમાણે માણસના દેહનો પ્રાણ પણ બાર ગતિ કરે છે. રાત દિવસના ચોવીસ કલાકમાં માણસનો પ્રાણ બાર વાર બદલાય છે. તેને **પ્રાણ પંચક** કહે છે.

પ્રાણ, અપાન, ઉદાન, સમાન અને વ્યાન એ તત્ત્વો વાયુનાં છે. પ્રાણ તે હૃદય સ્થાનમાં રહીને ક્ષુધા પિપાસાની ક્રિયા કરે છે. અપાન ગુદાસ્થાનમાં રહીને મળ, મૂત્રનો ત્યાગ કરે છે. ઉદાન કંઠસ્થાનમાં રહીને શ્વાસ ક્રિયા તથા વાણીનું તંત્ર બરાબર ચલાવે છે. સમાન નાભિસ્થાનમાં રહીને અન્ન જળનું પાચન યોગ્ય સમયે કરે છે. વ્યાન શરીરમાં રહીને રસ મેલની ક્રિયા તથા શરીરની સ્ફૂર્તિ, ગતિનું કાર્ય કરે છે. સિવાય નાગ, કૂર્મ, કૃકલ, દેવદત્ત, ધનંજય એ પાંચ ઉપપ્રાણ છે. નાગ વાયુથી ઓડકાર આવે છે, કૂર્મથી આંખ ઉઘડે છે - મીંચાય છે, કૃકલથી છીંક આવે છે, દેવદત્તથી બગાસું આવે

છે, ધનંજય મૃત શરીરને ફૂલાવે છે. એ કર્મ પ્રાણ પંચક કરે છે. એ પાંચે પ્રાણ અથવા વાયુનાં નામ છે.

ભક્ત ભાભારામ કહે; **જ્ઞાનેન્દ્રિય પંચક** તે કેવી રીતે કહેવાય છે ? તે મહારાજ ! દયા કરી દાસને સમજાવવો તો બહુ સારું.

શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજ કહે; હે ભક્ત ભાભારામ ! જ્ઞાનેન્દ્રિય પંચકનો વિસ્તાર એવી રીતથી થાય છે, કે તેમાં કાન, ત્વચા, આંખ, જીભ, નાક એ ભાગ તેજનો છે. કાનથી શબ્દ સંભળાય છે. ત્વચાથી ઠંડુ, ગરમ, કોમળ કે કઠિનનો સ્પર્શ જણાય છે. આંખથી નાના-મોટા પ્રકારનાં રૂપ દેખાય છે. નાકથી સુગંધ અથવા દુર્ગંધ વગેરે સમજાય છે. એવું જ્ઞાન થવું તેને **જ્ઞાનેન્દ્રિય પંચક** કહે છે.

ભક્ત ભાભારામ કહે; મહારાજ ! **કર્મેન્દ્રિય પંચક**નો વિસ્તાર કેવી રીતથી થયેલો છે ? તે કહેવા કૃપા કરશો ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજ કહે; ભાભારામ ! કર્મેન્દ્રિય પંચક એવી રીતથી છે કે : **વાચા, હાથ, પગ, ઉપસ્થ ને ગુદા એ પાણી તત્ત્વનો ભાગ છે.** વાચાથી શબ્દ બોલાય છે. હાથથી પદાર્થની આપ લે કરાય છે. પગથી જવા આવવા(ચાલવા)ની ક્રિયા થાય છે. ઉપસ્થથી મૂત્ર તથા રતિ ભોગ થાય છે. ગુદાથી મળનો ત્યાગ થાય છે. એટલો વિસ્તાર **કર્મેન્દ્રિય પંચકનો** છે.

ભક્ત ભાભારામ કહે; મહારાજ ! આપે જે **વિષય પંચક** કથ્યા છે, તેને સવિસ્તાર સમજાવવા કૃપા કરો ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજ કહે; **હે ભાભારામ ! શબ્દ,**

સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ એને પૃથ્વીનાં તત્ત્વો કહે છે. આ પાંચ વિષયમાં જે મનુષ્ય આસક્ત થાય છે તેને બંધન થાય છે. જેમ **શબ્દ** અથવા રાગ સાંભળીને હરણ પારધીની પાસે આવીને મૃત્યુના મુખમાં પડે છે. હાથી કૃત્રિમ હાથણીની પાસે **સ્પર્શ** કરવા જતાં ખાડામાં પડી પકડાય છે. દીવાનું **રૂપ** (પ્રકાશ) જોઈ પતંગિયું અંદર પડી મરણ પામે છે. ખાવાની **રસ**ની લાલચે મચ્છીમારનો લોઢાનો કાંટો મોંમાં લેવા જતાં માછલું પકડાઈ જાય છે, **ગંધની** આસક્તિથી કમળમાં ભરાઈ રહેલો ભમરો કમળ બિડાઈ જતાં અંદર રહી જાય છે અને જ્યારે તે કમળનો હાથી ચારો કરે છે ત્યારે તે કમળની સાથે મરણ પામે છે. તેવી જ રીતે વિષયાસક્ત જીવ પણ હંમેશને માટે રૂંધાઈને (મોહમાં ફસાઈ) અંતે મૃત્યુને પામે છે.

ભક્ત ભાભારામ કહે; હે દીન વત્સ દયાળુ ! હવે આટલી શંકા મુજ પામરમાં રહેલી છે, તો તેને સમજાવવા કૃપા કરો. સ્થૂલ શરીરનાં જે પચીસ તત્ત્વો છે તે પંચમહાભૂતમાંથી ઉત્પન્ન થયાં છે, તો આ સૂક્ષ્મ દેહનાં પચીસ તત્ત્વ શેમાંથી થયાં હશે ? અને એ કેવા નિમિત્તે ઉપજાવ્યાં હશે ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવ બોલ્યા; હે રાજન્ ! સૂક્ષ્મ શરીરના ઉપરનાં પચીસ તત્ત્વો પંચમહાભૂતનાં **સાત્ત્વિક, રાજસ અને તામસ** ભાગમાંથી થયાં છે. તે એવી રીતે કે અંતઃકરણ પંચકથી સુખ દુઃખનું જ્ઞાન થાય છે અને પંચજ્ઞાનેન્દ્રિથી વિષયનું જ્ઞાન થાય છે, માટે તે દશ સાત્ત્વિક ભાગમાંથી થયેલાં છે. પ્રાણ પંચકથી ક્રિયા થાય છે. તેમજ પંચ કર્મેન્દ્રિયોથી પણ ક્રિયા થાય છે માટે તે દશ રાજસ ભાગમાંથી થયેલાં છે. હવે પાંચ

વિષય રહ્યા તેમાં કાંઈ જ્ઞાન નથી તે કેવળ જડ રૂપ છે, તેથી તે તામસ ભાગમાંથી થયેલા છે.

સ્થૂળ તથા સૂક્ષ્મ દેહની અપેક્ષાથી કારણ દેહ સમજાય છે. અજ્ઞાનનું નામ કારણ દેહ છે. કારણ કે અજ્ઞાનમાંથી તે બે દેહનું કારણ છે માટે જ તેનું નામ કારણ દેહ પડ્યું છે. સ્થૂળ દેહનાં સર્વ તત્ત્વો પ્રસિદ્ધ દેખાવમાં આવે છે. તેવી રીતે કારણ દેહ રૂપ જે અજ્ઞાન તે પ્રત્યક્ષ દેખાતું નથી. તેમ અનુમાને પણ જણાતું નથી, તો પણ આપણે તેને જાણી શકીએ છીએ. આપણે કહીએ છીએ કે, "સ્થૂળ તથા સૂક્ષ્મ દેહને આપણે જાણીએ છીએ પણ કારણ દેહને જાણતા નથી" એનું નામ અજ્ઞાન. તે અજ્ઞાનના આપણે દ્દષ્ટા છીએ. કેમ કે 'કારણ દેહને આપણે જાણતા નથી.' એવું કહેવું તે જ્ઞાન વિના બને જ કેમ ? અને 'આપણે કારણ દેહને નથી જાણતા એવું જેમણે જાણ્યું તે જ આપણે જ્ઞાન રૂપ છીએ. જ્ઞાન વિના એવું જાણવું તથા કહેવું સંભવે જ નહિ.

તેવી જ રીતે શરીરની પણ ત્રણ અવસ્થા છે. **૧. જાગ્રત, ૨. સ્વપ્ન, ૩. સુષુપ્ત.** ઇંદ્રિયોથી શબ્દાદિ વિષયોનું પ્રસિદ્ધ જ્ઞાન થાય છે તે **જાગૃત અવસ્થા છે**. આ અવસ્થા સ્થૂળ દેહની છે અને તેનું સ્થાન નેત્ર છે. જાગૃત અવસ્થામાં જે વિષય દીઠા હોય અથવા સાંભળ્યા હોય તેનો જ સંસ્કાર અંતઃકરણમાં રહ્યો હોય, તેને કરી નિદ્રા અવસ્થામાં પ્રત્યક્ષની જેમ દેખાય છે, તેનું નામ **સ્વપ્નાવસ્થા.** આ અવસ્થા સૂક્ષ્મ દેહની છે અને તેનું સ્થાન કંઠ છે. ઇન્દ્રિયાદિની સર્વ વૃત્તિઓ અને સંયુક્ત બુદ્ધિને જે વખતે ભિન્ન ભિન્ન વ્યવહાર જરા

પણ પ્રતિત થતો નથી, એવી જે ગાઢ નિદ્રા તેનું નામ **સુષુપ્તાવસ્થા** છે અને તેનું સ્થાન હૃદય છે.

એ સ્થુળ, સૂક્ષ્મ અને કારણ એ ત્રણ દેહ કહ્યા છે. ત્રણ દેહની અપેક્ષાથી તે મહા કારણ દેહ કહેવાય છે. અવિદ્યા અને દેહાદિક પ્રપંચની અત્યંત નિવૃત્તિનું મોટું કારણ હોવાથી, દેહ મહાકારણ રૂપ કહેવાયો. આ ચોથો દેહ તે અજ્ઞાન સ્વરૂપ છે. અર્થાત્ 'હું દૃષ્ટા-સાક્ષી છું' એવું જે વિશેષ જ્ઞાન મનની વૃત્તિમાં થયું છે તેનું જ નામ ચોથો **મહાકારણ દેહ** કહેવાય છે. તેનો પણ પ્રકાશક આત્મા નિત્ય ને શુદ્ધ રૂપ છે.

તુર્યાવસ્થા ચોથી અવસ્થા કહેવાય છે અને તે મહાકારણ દેહની છે. તુરીયા એવું અવિકારી શુદ્ધ આત્માનું નામ છે અને તે તુર્યાતિત કહેવાય છે. કેમ કે જાગ્રત, સ્વપ્ન તથા સુષુપ્તિ એ ત્રણ અવસ્થાને જાણવાવાળો એક રસ આત્માની ત્રણ અવસ્થાથી જુદો છે. એ ત્રણ અવસ્થાની અપેક્ષાથી જ તુરીય એટલે ચોથો એમ કહેવાય છે. પણ તે અવસ્થાનો નાશ થયાથી તુરીય (ચોથો) એવું નામ કહેવાય નહિ માટે તુર્યાતિત છે. એટલે તુરીય એવા નામથી રહિત છે પણ તુર્યાતીત કહેતાં તુરીયથી જુદો પાંચમો આત્મા છે એમ કહેવાનો અભિપ્રાય નથી. જેમ કોઈ પુરુષ પુત્રની અપેક્ષાથી "પિતા" એવું નામ પડ્યું, પણ પુત્રના અભાવથી પછી પિતા એવું નામ કહેવાતું નથી, પણ પુરુષ તો છે જ. તેમજ તુર્યાતીત છે.

નિત્ય નિયમનો સમય નજદીક આવવાથી સર્વ સભા વિસર્જન કરવાનો શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવે આદેશ આપ્યો એટલે સર્વ જન સર્વ સર્વને ઠેકાણે ગયા અને પોતપોતાનાં નિત્યકર્મ કરવા લાગ્યાં.

બીજો દિવસ :-

બીજા દિવસે સમય થતાં સર્વ જન સભામાં એકઠાં મળ્યાં અને સર્વ પોતપોતાની જગ્યાએ આસન લઈ શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજની રાહ જોતાં બેઠાં છે. તેવામાં શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજના ખાસ હજૂરી સેવક હાજરવીરે આવી સર્વને ખબર આપી કે શ્રી સદ્‌ગુરુદેવ પધારે છે. તે સાંભળતાંની સાથે જ તરત જ સભાના સર્વ જન ઊભા થઈ હર્ષ આનંદે આવકારના શબ્દોથી વધાવી લીધા. શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવ સભામંડપમાં મુખ્ય સ્થાને બિરાજયા કે તરત સર્વ સભાજન દંડવત્ પ્રણામ કરી સ્વ આસને બેઠા. એટલામાં ભક્ત ભાભારામે ઊભા થઈ શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવને ચરણે નમન કરી નમ્રતાથી પ્રશ્ન પૂછવાનો વિચાર દર્શાવ્યો. તરત જ શ્રી સદ્‌ગુરુએ અતિ વિનોદથી કહ્યું; ભાઈ ! કોઈ પણ વાતની ગ્લાની ન રાખતાં જે કાંઈ મનમાં સંશય રહેતો હોય તો ભલે ખુશીથી પૂછી તેનું નિરાકરણ કરી લો.

ભક્ત ભાભારામ બોલ્યા; આપે જે પ્રાણ પંચકનું આગળ વિવેચન કરી અમારા મનને સંતોષ ઉપજાવ્યો છે, પરંતુ તે પાંચ પ્રાણના રીતે શરીર વિશે પણ ભાગ હોય છે કે કેમ ? તેમજ મનુષ્યના વિશે ગુણ કેટલા પ્રકારના છે ? અને બીજા પણ ગુહ્યભેદ સમજાવવા કૃપા કરશો !

શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવ કહે; જીવને આચ્છાદન રૂપે પાંચ કોષ છે. **૧. અન્નમય કોષ, ૨. પ્રાણમય કોષ, ૩. મનોમય કોષ, ૪. વિજ્ઞાનમય કોષ, ૫. આનંદમય કોષ.** જેમ રેશમના કીડાને કોશેટો ઢાંકે છે, તલવારને મ્યાન ઢાંકે છે તેમ એ પાંચ કોષ છે તે આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને ઢાંકે છે. સ્થૂળ

દેહને અન્નમય કોષ કહે છે. કારણ કે માતા પિતાએ ખાધેલા અન્નના પરિણામમાંથી રુધિર અને વીર્ય થાય છે. રુધિર અને વીર્ય સંબંધથી સ્થૂળ શરીર પેદા થાય છે. સૂક્ષ્મ દેહમાં પ્રાણમય, મનોમય અને વિજ્ઞાનમય એ ત્રણ કોષ છે. પાંચ પ્રાણ ને પાંચ ઉપપ્રાણ મળીને પણ કહેવાય છે. પ્રાણમય કોષની અંદર મનોમયકોષ છે અને તે પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો તથા મન એ છ મળીને કહેવાય છે. મનોમય કોષની અંદર વિજ્ઞાનમય કોષ છે. તે પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો તથા બુદ્ધિ એ છ મળીને કહેવાય છે.

તેમજ પ્રકૃતિથી ઉત્પન્ન થયેલા ત્રણ ગુણ પ્રાણી માત્રમાં જોવામાં આવે છે. તેનાં નામ છે. **૧. સત્ત્વ, ૨. રાજસ, ૩. તામસ.** એ ત્રણ ગુણોમાં સત્ત્વ ગુણ સ્ફટીક મણીના જેવો નિર્મળ છે. માટે તે પ્રકાશમાન તથા ઉપદ્રવ રહિત શાંત છે, તેથી તે પોતાના કાર્ય રૂપ સુખ તથા જ્ઞાનમાં જીવને આસક્તિ કરાવે છે. રજોગુણ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે છે તથા તૃષ્ણાથી મળેલી વસ્તુની ઇચ્છા અને પ્રાપ્ત થયેલી વસ્તુ પર વિશેષ આસક્તિ કરાવે છે. તમોગુણ તો અજ્ઞાનથી એટલે જેમાં આવરણ શક્તિ મુખ્ય છે. એવી પ્રકૃતિના એક અંશમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે, તેથી તે સર્વને ભ્રમ ઉત્પન્ન કરાવે છે અને પ્રમાદ આળસ તથા નિદ્રાથી દેહના અભિમાની જીવને બંધન કરે છે.

• • •

શરીરમાં નાડીઓ :-

માણસના શરીરમાં નાડીઓ ઘણી છે પણ તેઓમાં ઈંગલા, પિંગલા, સુષુમ્ણા, ગાંધારી, હસ્તજિહ્વા, પૂષા, યશસ્વિની, અપૂષા,

અલંબુષા, કુહૂ અને **શંખિની** એ દશ નાડીઓ મુખ્ય છે. ઇંગલા ડાબા નસકોરામાં, પિંગલા-જમણા નસકોરામાં, સુષુમ્ણા-કપાળમાં, ગાંધારી-ડાબી આંખમાં, હસ્તજીહ્વા-જમણી આંખમાં, પૂષા-જમણા કાનમાં, અપૂષા (યશસ્વિની) ડાબા કાનમાં, અલંબુષા- મુખમાં, કુહૂ-લિંગમાં અને શંખિનીનો વાસ ગુદામાં છે.

હે ભક્ત ભાભારામ ! નાભિથી નીચે ઉપસ્થથી ઉપર કંદ નામનું સ્થાન છે. એ કંદમાંથી સુષુમ્ણા નાડી નીકળીને પીઠની કરોડમાં થઈને કંઠ પ્રદેશ આગળ આવે છે. ત્યાંથી એ નાડી બે શાખા થઈને એક પાછળના ભાગના માર્ગે સીધી દશમા દ્વારમાં ચાલી જાય છે અને બીજી શાખા ત્રિકુટીમાં થઈ દશમા દ્વારમાં જાય છે. તે સુષુમ્ણા નાડીમાં મુખ્ય સાત ચક્ર છે તેનાં નામ, **૧.આધાર ચક્ર, ૨. સ્વાધિષ્ઠાન ચક્ર, ૩. મણિપૂર ચક્ર, ૪. અનાહતચક્ર, ૫. પરમવિશુદ્ધ ચક્ર, ૬. આજ્ઞાચક્ર, ૭. બ્રહ્મરંધ્રચક્ર.** આધાર ચક્રનું સ્થાન ગુદા, સ્વાધિષ્ઠાન ચક્રનું સ્થાન લિંગ મૂળ, મણીપૂર ચક્રનું સ્થાન નાભિ, અનાહત ચક્રનું સ્થાન હૃદય, પરમ વિશુદ્ધચક્રનું સ્થાન કંઠ, આજ્ઞાચક્રનું સ્થાન ત્રિકુટી અને બ્રહ્મરંધ્રચક્રનું સ્થાન દશમું દ્વાર છે.

ભક્ત ભાભારામ કહે; હે મહારાજ ! પરમ પૂજ્ય ગુરુવર ! જ્યાં મનુષ્ય વિશે આવી હકીકત કહેવાયેલી છે, તો પછી તો તેની કર્મ વ્યવસ્થા કેવી રીતે થવી જોઈએ ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવ બોલ્યા; મનુષ્યને કર્મ ત્રણ પ્રકારનાં ભોગવવાં પડે છે. **૧. સંચિતકર્મ, ૨. ક્રિયમાણ કર્મ, ૩. પ્રારબ્ધ કર્મ.**

પ્રથમ અનેક જન્મોના કરેલાં પુણ્ય પાપાદિ કર્મો ભોગવ્યા

વિના સંસ્કાર રૂપ અજ્ઞાન સહિત સૂક્ષ્મ શરીરમાં રહ્યાં છે તેને **સંચિત કર્મ** કહે છે. આ વર્તમાન દેહે કરીને જે કાંઈ નિત્ય નૈમિતિક વગેરે કર્મ કરવામાં આવે છે તેને **ક્રિયમાણ કર્મ** કહે છે અને પૂર્વે અનેક જન્મોનાં કરેલાં જે સંચિત કર્મો છે તેઓમાંથી ફળ દેવામાં પ્રવૃત્ત થયેલાં જે કર્મોમાંથી આ વર્તમાન દેહ થયો છે અને આજ દેહમાં જે કર્મોથી સુખદુઃખ આદિનો ભોગ થાય છે તેને **પ્રારબ્ધ કર્મ** કહે છે. એ રીતે ત્રણ પ્રકારનાં કર્મો છે.

તેમાં સંચિત કર્મનો આત્માના અપરોક્ષ જ્ઞાનાગ્નિએ કરીને નાશ થાય છે અને જેમ કમળના પત્રને જળનો લેપ થતો નથી તેમ અપરોક્ષ જ્ઞાનવાનને ક્રિયમાણ કર્મનો લેપ થતો નથી. કેમ કે કાયિક, વાચિક ને માનસિક જે કર્મ થાય છે, તેમાં હું કર્તા એવું અભિમાન જ્ઞાનવાનને થતું નથી. તેથી તે ક્રિયમાણ કર્મનો પણ જ્ઞાનાગ્નિથી નાશ થાય છે. પ્રારબ્ધ કર્મ દેહને માથે છે એટલે પ્રારબ્ધે કરીને દેહ જ્યાં સુધી રહે છે ત્યાં સુધી પ્રારબ્ધ કર્મનાં ફળ રૂપ જે સુખદુઃખ તેને સ્થૂળ દેહ દ્વારા સૂક્ષ્મ દેહ રૂપ જે અંતઃકરણ છે તે ભોગવે છે. અર્થાત્ પ્રારબ્ધ રૂપ કર્મ ભોગવ્યા વિના નિવૃત્ત થવાતું નથી. ભોગવીને તેનો નાશ થાય છે.

રાજસ અવસ્થામાં લથતો અહંકાર. તે જ્યારે સૂક્ષ્મ શરીરમાં અભિમાન રાખનારો થાય છે ત્યારે તે તૈજસ કહેવાય છે. તેમજ બીજા અર્થમાં વ્યષ્ટિ સૂક્ષ્મ શરીરનું અભિમાની ચૈતન્ય કહેવાય.

તૈજસ તથા હિરણ્યગર્ભનું સ્વરૂપ સમજવા માટે જીવ તથા ઈશ્વરનાં ઉપાધિ ભેદે થતાં ચાર સ્વરૂપો જાણવાની અગત્ય છે.

જેમ સૂર્યનું પ્રતિબિંબનું શુદ્ધ કાચ ઉપર, શુદ્ધ કાચ ઉપરનાં તે પ્રતિબિંબનું પરાવર્તન કોઈ ધાતુના ચળકતા પતરા ઉપર અને તેનું પુનઃ પરિવર્તન ચૂનો દીધેલી લીસી ભીંત ઉપર થાય છે, તેમ બ્રહ્મનું પ્રતિબિંબ માયામાં પડે છે, તે માયોપાહિત બ્રહ્મનું પરાવર્તન સમષ્ટિ સ્થૂલ ઉપાધિમાં થાય છે. માયોપાહિત ચૈતન્યને ઈશ્વર, સમષ્ટિ સૂક્ષ્મ શરીરના અભિમાની ચૈતન્યને હિરણ્યગર્ભ અને સમષ્ટિ સ્થૂલોપાધિના અભિમાની ચૈતન્યને વિરાષ્ટ કહે છે. પ્રત્યક્ષ ચૈતન્યનું પ્રતિબિંબ અવિદ્યામાં પડે છે તે પ્રાજ્ઞ, પ્રાજ્ઞનું વ્યષ્ટિ સૂક્ષ્મોપાધિમાં પરાવર્તન તે તૈજસ, અને તૈજસનું પુનઃ પરાવર્તન વ્યષ્ટિ સ્થૂલોપાધિમાં થાય તે વિશ્વ કહેવાય છે. આ વાત દર્શાવનારો સાંકેતિક અક્ષર ૐ છે, તેથી જ તેને શબ્દબ્રહ્મ કહે છે. એવી રીતે કર્મ થયા કરે છે.

• • •

ખરું કર્મ :-

ભક્ત ભાભારામ કહે; હે દયા સિંધુ ! આ સંસારમાં યોગી મહાત્માજનો અતિશય તપચર્યા કરી શરીરને સંકટ આપી દેહને દમે છે. સંસાર વહેવાર છોડી ચાલ્યા જાય છે. સર્વ જનો તપાદિ કર્મ ભિન્ન ભિન્ન રીતે કરે છે, પણ તે સર્વમાં ખરું કર્મ અને ખરો યોગ ધર્મ કયો છે ? તે કૃપા કરી સમજાવશો ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજ કહે; હે રાજન ! એ વિષે પ્રથમ કેટલુંક કહ્યું છે, પણ તમારા પ્રશ્નના લીધે મારે પુનઃ કેટલુંક કહેવું જોઈએ તેથી કહું છું તે સાંભળો. ચિત્ત વૃત્તિના નિરોધને યોગ કહેલો છે. ચિત્ત વૃત્તિનો નિરોધ થઈ જઈ સારી રીતે સ્થિરતા થાય, ઈશ્વર (શ્રીનિષ્કલંકી) પ્રમાદ પમાય, પ્રકૃતિના

બંધનમાંથી છૂટવા રૂપ મોક્ષ મળે એ જ યોગ અને એવી સાચી રહેણી પ્રમાણે ચાલનાર તે જ યોગી છે. નહિ તો અવર જે ગમે તેટલા શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ વર્તનારાઓને ઢોંગી જાણવા.

મોક્ષ ઈશ્વર કૃપાથી થાય છે અને તે પ્રાપ્ત કરવા માટે પુરુષને યોગ કરવાની જરૂર છે. યોગ ચાર પ્રકારના છે. **હઠયોગ, લયયોગ, મંત્રયોગ અને રાજયોગ.** એમ અવતાર ભેદથી યોગને ચાર પ્રકારે કહે છે. જમણી નાસિકામાં પ્રાણનું વહેવું તેને સૂર્ય અથવા પિંગલા કહે છે. ડાબી નાસિકામાંથી પ્રાણનું વહેવું તેને ચંદ્ર અથવા ઈંગલા કહે છે અને ઉભયમાંથી વહેવું તેને સુષુમ્ણા કહે છે. પ્રાણાયામના અભ્યાસ વડે કુંડલીનું ઉત્થાન થઈ સૂર્ય ચંદ્રનો પ્રવાહ શિથિલ થઈ પ્રાણવાયુનો સુષુમ્ણામાં પ્રવેશ થાય છે. એવી રીતે સૂર્ય ચંદ્રને એકત્ર કરવાની કળાને **'હઠયોગ'** કહે છે. જે ઉપાયથી વિષયની કિંવાધ્યેયાકારની વિસ્મૃતિ થાય તે ઉપાય રૂપ યોગને **'લયયોગ'** કહે છે. પ્રાણાયામાદિક કર્મ વિના જ શાંભવી મુદ્રાના અભ્યાસથી લયયોગની પ્રાપ્તિ થાય છે. શ્વાસ 'स'કારથી બહાર આવે છે, અને 'ह' કારથી પુનઃ પ્રવેશ કરે છે. એવી રીતે જીવ સર્વદા અહોરાત્રી-દિનમાં ૨૧૬૦૦ (એકવીસ હજાર છસો) વખત સ્વાભાવિક ઉચ્ચારણ કર્યા કરે છે. શ્રી ગુરુ વાક્યથી સુષુમ્ણામાં એ શબ્દોથી મળતો ચાલુ જમાનાના સ્વરૂપને અનુસરતો વેદાદિ નીતિને પ્રાપ્ત થયેલો 'જાપ'નો જપ થાય છે, તે **મંત્રયોગ** કહેવાય છે. ચિત્તના અનાત્માકાર વૃત્તિઓના નિયોગને **રાજયોગ** કહે છે. હઠયોગ અને રાજયોગની ટૂંકી વ્યાખ્યા આમ છે. પ્રાણમંથન યોગ તે હઠયોગ અને ચિત્ત મંત્રને જ મથવાથી પિંડ બ્રહ્માંડના પ્રાણની એકતા તે રાજયોગ.

ચિત્ત :-

શ્રી સદ્‌ગુરુદેવ આગળ કહે છે; પ્રમાણ, વિપર્યય, વિકલ્પ, નિદ્રા, સ્મૃતિ, ઈત્યાદિ પાંચ વૃત્તિઓ મળીને ચિત્ત થાય છે. એ વૃત્તિઓ ઉપર અંકુશ રાખવો તેને જ ચિત્ત વૃત્તિનો નિરોધ કહે છે. પુરુષ-જીવ તો કેવળ અવિકૃત ચૈતન્ય છે. તેને ચિત્ત વૃત્તિએ કરીને મોહ થાય છે તથા વૃત્તિ નિરોધ થાય છે એટલે પુરુષને સ્વરૂપ જ્ઞાન થઈ સત્ત્વાપત્તિ થાય તે જ મોક્ષ (આત્મ સાક્ષાત્કાર).

ભક્ત ભાભારામ કહે; મહારાજ ! આ વિશે તો ચિત્ત નિરોધથી જ્ઞાનનો જ અસંભવ થઈ જાય છે, માટે તેનું કેમ ?

શ્રી સદ્‌ગુરુદેવ કહે; ભાઈ ! એમ ન સમજવું. કારણ કે ચિત્તનો સ્વભાવ તો પરિણામ પામવાનો છે. પુરુષનો તેમ નથી. પરિણામ રૂપ ચિત્તવૃત્તિને અવરોધવી તે જ યોગ છે.

ભક્ત ભાભારામ કહે; સાહેબ ! નિદ્રામાં પણ વૃત્તિઓ અવરોધાય છે, તો તેને પણ યોગ કહેવો ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ મહારાજ બોલ્યા; ચિત્તની ત્રણ અવસ્થા છે. **ક્ષિપ્ત, મૂઢ, વિક્ષિપ્ત.** વિષયોમાં ભ્રમણમાં કરતાં ચિત્તને ક્ષિપ્ત, નિદ્રામાં પડેલાને મૂઢ, વિષયોમાં વિશેષ રોકાયેલું છતાં સમાધિસ્થ થઈ શકે છે તે વિક્ષિપ્ત. એ ત્રણ સ્થિતિમાં ક્લેશાદિનું નિદાન નિર્મૂળ થતું નથી. માટે યોગ થયો કહેવાય નહિ. તેથી ભટકતા વિષયાસક્ત પેટને માટે માથા કૂટતા ને ઘેરઘેર ભેખના નામે ભીખ માગતા, જટા વધારી રોફ દેખાડી અનેક કેટલીક જાતના વેશ કરી ધતિંગ કરવાથી યોગી

થવાતું નથી. પણ વૃત્તિ નિરોધમાં અંતરાય રૂપ એવા નવ પ્રકારનાં ચિત્ત વિક્ષેપ છે, તેને દૂર કરીને વૃત્તિનો કેવળ નિરોધ કરવો તેને જ યોગ કહે છે. વૃત્તિ નિરોધ એટલે કેવળ શૂન્યતા એમ નહિ પણ **ક્લેશ, કર્મ, વિપાક અને આશય** એટલાનો નાશ થાય છે. એવી જે વૃત્તિ નિરોધ તે જ યોગ છે.

હે ભક્ત ભાભારામ ! **ક્લેશ પાંચ પ્રકારના છે. ૧. અવિદ્યા, ૨. અસ્મિતા, ૩. રાગ, ૪. દ્વેષ, ૫. અને અભિનિવેશ,** દેહાદિક અનાત્મામાં આત્મ બુદ્ધિ, આકાશાદિ અનિત્ય પદાર્થોમાં નિત્ય બુદ્ધિ, શબ્દાદિ દુઃખ વિષયોમાં સુખ બુદ્ધિ અને સ્ત્રી પુત્રાદિકના અપવિત્ર શરીરોમાં પવિત્ર બુદ્ધિ તેમાંથી ઉપજે તેનું નામ **અવિદ્યા**. દૃષ્ટા અથવા સાક્ષી રૂપી અકર્તાને પુરુષ (આત્મા) છે, તેણે જે જે દર્શન થાય તેને પોતાનું માનવું તેને **અસ્મિતા** કહે છે. અનિત્ય સુખમાં તૃષ્ણા અથવા પ્રીતિ રહે, કિંવા અનુકૂળપણાના જ્ઞાનથી ઉપજેલી બુદ્ધિ (વૃત્તિ)ને **રાગ** કહે છે. પૂર્વે અનુભવ કરેલા દુઃખના સ્મરણથી વિશેષ વૃત્તિ થાય, કિંવા પ્રતિકૂળપણાના જ્ઞાનથી ઉપજેલી બુદ્ધિ (વૃત્તિ)ને **દ્વેષ** કહે છે. મૃત્યુના ભયથી શરીરની રક્ષા કે આગ્રહ કિંવા ભોગ્ય અથવા એવા જે વિષય તેનો તથા આ શરીરનો વિયોગ ન થશો, એવી સહજમાં આસક્તિ થાય જાય છે તેને **અભિનિવેશ** કહે છે.

શાસ્ત્રોક્ત ગ્રંથોમાં સારાં, તેમજ બ્રહ્મહત્યાદિ નઠારાં કામ કરવાં તેને **કર્મ** કહે છે. કર્મનું ફળ તેને **વિપાક** કહે છે. કરેલાં કર્મના સંસ્કાર જે ફળ આપતાં સુધી ચિત્તમાં રહે છે તેને **આશય** કહે છે. એ રીતે ક્લેશ, કર્મ, વિપાક અને આશયનો નાશ કરનાર

ચિત્ત વૃત્તિ નિરોધ **તે યોગ. તે જ સમાધિ** અર્થાત દુ:ખથી, કર્મવાસનાથી, વિષયા શક્તિથી છૂટા થઈ જવું તે.

• • •

ચિત્ત વૃત્તિનો નિરોધ :-

આ પ્રમાણે ક્લેશ આદિનો નાશ કરનાર, ચિત્ત વૃત્તિ નિરોધ પ્રાપ્ત કરવા સારું જે અંતરાય કહ્યા છે તે દૂર કરી અભ્યાસ તથા વૈરાગ્ય સાધવા ચિત્તને જુદા જુદા પરિણામ પામતાં અટકાવી પોતાના સ્થાનમાં સ્થિર કરવાના હેતુથી વારંવાર પ્રયત્ન કરવો તે **અભ્યાસ** અને ગૃહસ્થાશ્રમી છતાં પણ આલૌક તથા પરલોકના વિષય ભોગોમાં ઉદાસીનતા રાખવી તે **વૈરાગ્ય.**

યોગરૂપ સમાધિ પ્રાપ્ત કરવા અભ્યાસ વગેરેની અપેક્ષા કહી તે યથાર્થ બને માટે તેને પ્રથમ ક્રિયા યોગ કહેલો છે. **તપ, સ્વાધ્યાય અને ઈશ્વર પ્રણિધાન** એ ક્રિયાયોગનું લક્ષણ છે. શુક્રવારી બીજ, ચાંદ્રાયણ, ગુરુવાર વગેરે વ્રત આચરણથી શરીરને દમવું **તે તપ.** ગાયત્રી, શ્રી નિષ્કલંકીના નામ જપ વગેરે શાસ્ત્રાનુસારે યથાર્થ રીતે જપ કરવા **તે સ્વાધ્યાય.** શારીરિક અને માનસિક ઈત્યાદિ ક્રિયા માત્રનાં ફળની અપેક્ષા તજી કેવળ શાણપણ **તે ઈશ્વર પ્રણિધાન.**

એ પ્રમાણે જ્યારે ક્રિયા યોગથી સર્વથા યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય ત્યારે અષ્ટાંગ યોગ કરવાના છે એટલે **યોગનાં આઠ અંગ છે. તેમનાં નામ, ૧. યમ, ૨. નિયમ, ૩. આસન, ૪. પ્રાણાયામ, ૫. પ્રત્યાહાર, ૬. ધારણા, ૭. ધ્યાન, ૮. સમાધિ.**

૧. યમ : યમ પાંચ પ્રકારના છે. ૧. અહિંસા, ૨. સત્ય, ૩. અસ્તેય, ૪. બ્રહ્મચર્ય, ૫. અપરિગ્રહ.

કોઈ પણ પ્રાણીને કોઈ પણ સમયમાં મારવાનો વિચાર ન કરવો, અર્થાત્ મન, વાણી શરીર દ્વારા કોઈ પણ પ્રાણીની ઘાત ન કરવી. તેમજ પીડા પણ કદી ન આપવી તે **અહિંસા** કહેવાય છે. પ્રત્યક્ષ, અનુમાન અને શબ્દ પ્રમાણેથી જે જે વાતનો જે જે પ્રમાણે પોતે નિશ્ચય કરેલો હોય તે તે વાતોને તે નિશ્ચય પ્રમાણે શ્રોતાને અનુદ્વેગ ચિંતા વિનાની સ્થિતિ કરનારા, વર્તમાનમાં પ્રિય જણાતા, પરિણામે હિત કરનારા, કપટ રહિત ! નિવૃત્ત વચનો તે **સત્ય** કહેવાય છે. અર્થાત્ મન અથવા વાણીને સમાન રાખવા તે સત્ય. નિષિદ્ધ રીતે બીજાનું તેના માલિકની અનુમતિ વિના ન લેવું તે **અસ્તેય** કહેવાય છે. અર્થાત્ મન વાણી કર્મ વડે પરદ્રવ્યમાં જે નિઃસ્પૃહતા છે તે અસ્તેય. ઉપસ્થેન્દ્રિય (જનનેંદ્રિય)ના યથાર્થ સંયમને **બ્રહ્મચર્ય** કહે છે. અર્થાત્ ગ્રહસ્થોએ સ્વકીયા (પોતાની સ્ત્રી) સિવાયની સર્વ સ્ત્રીઓ સાથે આઠે પ્રકારના મૈથુનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. આઠ પ્રકારના મૈથુનનાં નામ, (૧) સ્ત્રીનું મનમાં સ્મરણ કરવું (૨) તે સંબંધે મોઢેથી વાણીવિલાસ કરવો (૩) તેની સાથે હાસ્ય વિલાસ કરવો (૪) તેનું દર્શન કરવું. (૫) તેની સાથે એકાંતમાં વાતો કરવી. (૬) તેના ભોગનો મનમાં સંકલ્પ કરવો. (૭) તેના ભોગનો નિશ્ચય કરવો, (૮) તેના સાથે ભોગ કરવો. એવા ભોગ સાધનોના સંગ્રહનો પરિત્યાગ કરવો તે **અપરિગ્રહ** કહેવાય છે.

૨. નિયમ પાંચ પ્રકારના છે. ૧. શૌચ, ૨. સંતોષ, ૩. તપ, ૪. સ્વાધ્યાય, ૫. ઈશ્વર પ્રણિધાન.

માટી અને જળ વડે બહારથી સ્થૂળ શરીરને પવિત્ર રાખવું એ બહારનો શૌચ અને સુખી પ્રાણીમાં મૈત્રી, દુઃખી પ્રાણીઓમાં દયા, પુણ્યવાનમાં પ્રસન્નતા અને પાપીઓમાં ઉપદેશ રાખી, રાગ દ્વેષ દૂર કરાવવાની વૃત્તિ રાખવી. પ્રાણાયામ કરી હૃદયને પવિત્ર રાખવું અથવા શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયાઓ વડે મનને અંદરથી શુદ્ધ રાખવું. એ અભ્યંતર **શૌચ** કહેવાય. મનની પવિત્રતા, કુળની પવિત્રતા, શરીરની પવિત્રતા અને વાણીની પવિત્રતા એ સર્વનો બાહ્ય તથા અંતર શૌચમાં સમાવેશ થાય છે. પ્રારબ્ધ કર્માનુસાર જે અન્ન વસ્ત્રાદિક રૂપ શાસ્ત્રોક્ત ભોગ આવીને પ્રાપ્ત થાય, તેમાં જે તૃપ્તિ રાખવી તે **સંતોષ** કહેવાય છે. ધર્મ શાસ્ત્રમાં કહેલા વિધિ પ્રમાણે શુક્રવારી બીજાદિક વ્રતો કરીને શરીરનું શોષણ કરવું તે **તપ** કહેવાય છે. યથાવિધિ શ્રી નિષ્કલંકીનારાયણના નામનો જપ કરવો તેમજ શાસ્ત્રોએ કહેલા જે ગાયત્રી મંત્રો આદિનો નિત્ય પાઠ કરવો તે **સ્વાધ્યાય** કહેવાય છે.

૩. આસન : શરીરને સ્થિરતા અને મનને સુખ પ્રાપ્ત થાય તેને આસન કહેવાય છે. યમ, નિયમ, સિદ્ધ થાય ત્યારે આસનોનો અભ્યાસ કરવાનો છે. આસન ચોરાશી કહેલાં છે પણ આપણને તો ફક્ત સિદ્ધાસનની જરૂર છે. મુખ્ય આસનો દશ છે. તેનો વિસ્તાર કરી મહાત્માજનોએ તેને ચોરાશી બનાવી નાખ્યાં છે. આ સિદ્ધાસને બેસવાથી શ્વાસોચ્છ્વાસ સીધો ચાલી તેની ગતિ મંદ પડવા માંડે છે. દેહને કષ્ટ દીધા વિના આ આસને વધારે સમય સુધી બેસી શકાય છે. વૃત્તિ અનાયાસે સ્થિર થવા માંડે છે. લોહી યોગ્ય રીતે ફરવાથી શરીર નિરોગી

રહે છે અને મોક્ષનાં પ્રતિબંધક ખરાબ સંસ્કાર દૂર થવા માંડે છે. જેમ યમમાં અહિંસા અને નિયમમાં શૌચ મુખ્ય છે તેમ સર્વ આસનોમાં **સિદ્ધાસન** મુખ્ય છે.

૪. પ્રાણાયામ : શ્વાસોચ્છ્‌વાસની ગતિનો અવરોધ કરી પ્રાણને રોકવો તે **પ્રાણાયામ** કહેવાય છે. યમ, નિયમ અને આસન એ ત્રણથી જ્યારે આચાર, વિચાર, ખાવું, પીવું પછી સ્થિતિ બરાબર સ્થિર થાય ત્યારે પ્રાણાયામ કરવો જોઈએ. યમાદિ થયા છતાં પણ ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ ન થાય ત્યારે પ્રાણાયામની જરૂર છે. પ્રાણાયામ વિશે કેટલુંક આગળ કહ્યું હોવાથી વધારે વિસ્તારની જરૂર નથી.

યમ આદિ સાધન, સ્વતત્ત્વ આદિ વિવેક તથા મૂલઆદિ ત્રણ બંધનું નિશ્ચયપૂર્વક જ્ઞાન જાણ્યા વિના પૂરક, રેચક આદિ કરનારને બહુ હાનિ થાય છે. શ્વાસ, કફ, હેડકી, ચિત્તભ્રમ અને પેટનો દુઃખાવો વગેરે જેવી વ્યાધિમાં ફસાઈ પડે છે. જો યથાર્થ રીતે થાય તો સર્વ વ્યાધિને જીતી ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ કરી મોક્ષ સાધી શકે છે, વળી યમ, નિયમ અને આસનના અનુષ્ઠાન કાળમાં સામાન્યપણે ગુરુની બહુ જ જરૂર છે. તેથી પણ વિશેષ પ્રાણાયામના અનુષ્ઠાન કાળમાં તો વિશેષપણે ગુરુની જરૂર જ છે.

૫. પ્રત્યાહાર : પ્રાણાયામ સુધી જે સાધન કહ્યાં, તે બહિરંગ એટલે બાહ્ય શરીરને નિયમથી બાંધી મુખ્યત્વે સધાય તેવાં સાધન છે. હવે અંતરંગ સાધન એટલે શરીર સાથે ચિત્તને પણ નિયમવાના સાધન કહેવાનાં છે. વિષય માત્રથી ઇંદ્રિયોને પાછી હઠાવી ચિત્તમાં જ સમાવવા દેવી, એટલે કે ઇંદ્રિયોને

પોતે પોતાના રાગ દ્વેષાત્મક સ્વાભાવિક વિષયોથી દૂર રાખવી. અયોગ્ય આહાર બંધ કરી, ચિત્તને સ્થિર કરવું તે **'પ્રત્યાહાર'** કહેવાય છે. સ્ત્રીઓ તથા સુવર્ણાદિકના આભૂષણો વગેરે સંસારનાં મોહક પદાર્થોને જોવાની જેની ઈચ્છા નિવૃત્ત થઈ છે, તે ચક્ષુથી સામાન્ય વિષય ભોગવવા છતાં પણ નથી ભોગવતો તેને **દષ્ટિ દોષ** લાગતો નથી. અત્તર તથા પુષ્પાદિ સુગંધમય વસ્તુઓ સુંઘવાની જેને **તૃષ્ણા** નથી ! તે નાસિકાએ સામાન્ય વૃત્તિએ સુગંધ લેવા છતાં પણ નિર્દોષ રહે છે. સાંસારિક વાતો સાંભળવાની જેને લેશ પણ ઈચ્છા નથી, તે સામાન્ય વૃત્તિએ સાંભળવા છતાં પણ **નિર્બાધિત** છે. નાના પ્રકારના રસમય પદાર્થો ખાવા જેની જીભ વ્યાકુળ થતી નથી, તે પ્રાપ્ત થયેલા પદાર્થો ખાવા છતાં પણ સદા **ઉપવાસી** છે. શિતોષ્ણથી સુખ દુઃખ ઉપજાવનારા વિષયો વિષે જેનું મન સમાન ભાવને પામ્યું છે તેને સહેજ પણ દોષ લાગતો નથી. અસત્ય, અપશબ્દ, કઠોર વચન, પરનિંદા અને અનિષ્ઠ પ્રયોજનથી બોલવું, એટલા દોષો જેની વાણીમાં નથી તે બોલવા છતાં પણ તે **મૌની** છે. અન્યાયથી પારકું દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવું, કોઈને વિના અપરાધે મારવું, નિષ્પ્રયોજન ચેષ્ટા કરવી કે નિષિદ્ધ વસ્તુને ગ્રહણ કરવી એટલા દોષ જેના હાથમાં નથી તે હાથથી કાર્યો કરવા છતાં પણ **નિર્દોષ** છે. અન્યાયથી કોઈનું દ્રવ્ય લેવા જવું, કોઈનું કાર્ય બગાડવા જવું અને પગને નિષ્પ્રયોજન ચલાયમાન કરવા એટલા દોષો જેના ચરણ વિશે નથી તે પગથી ક્રિયાઓ કર્યા છતાં પણ નિષ્પાપી છે. પરદારાના સંગના દોષથી, સૃષ્ટિ તથા શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ કર્મ કરવાના દોષથી વિમુખ છે. તે સ્ત્રી સહિત વ્યવહારમાં પ્રવર્તતો

હોય તો પણ બ્રહ્મચારી છે. આ પ્રત્યાહાર સિદ્ધ કરવાથી દેવતાઓની પ્રસન્નતા, મનની નિર્મળતા, તપની વૃદ્ધિ, દીનપણાનો ક્ષય, શરીરનું આરોગ્ય અને સહજ સમાધિમાં પ્રવેશ કરવાની ચિત્તની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે.

૬. ધારણા : પ્રત્યાહાર થયા પછી પરમાત્માના સ્થૂળ સ્વરૂપમાં ચિત્તને સ્થિર કરવું એટલે કે જાણવાની વસ્તુના વિષયે ચિત્તને એકાગ્ર કરવું તે ધારણા કહેવાય છે. જેમ લક્ષવેધ કરવાનો પ્રથમ અભ્યાસ કરનાર પ્રથમ સ્થૂળ વિષયનો લક્ષ્ય લે છે અને પછી સૂક્ષ્મને લક્ષ્ય રૂપે લે છે. તેમ ધારણાના અભ્યાસીઓએ પણ પ્રથમ બાહ્ય વિષયો અને પછી ક્રમાનુસાર આભ્યંતર (આંતરિક) વિષયો લેવા જોઈએ. મનને એક જ વિષયમાં જોડવું કઠિન છે, માટે નિરાશ થયા વિના ઉત્સાહપૂર્વક ધારણાનો અભ્યાસ કરવો, તે નિર્વિકલ્પ સહજ સમાધિની પ્રાપ્તિ દ્વારા જન્મ-મરણ તથા સુખ-દુઃખ વગેરે સર્વ ક્લેશથી મુક્ત થવાય છે.

૭. ધ્યાન : જ્યારે યોગી મનોવૃત્તિના એકત્રિકરણ વડે પોતાના ચિત્તની વૃત્તિઓ ઉપર અધિકાર મેળવી લે છે, ત્યારે તે જે વૃત્તિઓને ચારે બાજુથી પાછી ખેંચી લઈ નાભિ વગેરે સ્થાનોમાંથી કોઈ એક સ્થાને લગાડે છે આને ધારણા કહે છે. ધારણીય વસ્તુની સાથે ચિત્ત પ્રત્યયની એકતાનતા થઈ જાય એવી સ્થિતિએ ધારણા પહોંચે ત્યારે તેને **ધ્યાન** કહે છે. ધ્યાતા ધ્યાનમાં એટલો તન્મય થઈ જાય છે કે તેથી તે પોતાની સત્તાને ભૂલી જાય છે. ધ્યાન કરનારો પુરુષ ચિત્ત શુદ્ધિ થયા પછી પ્રાણાદિ કલા રહિત શ્રી પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર

કરે છે. તે દિવ્ય વિભૂતિ છે. તે ધ્યાનના ફળના એક અંશથી થાય છે. જેવી રીતે ક્ષારાદિકે સારી રીતે શોધન કરેલું સુવર્ણ કાટ (મેલ)ને તજીને પોતાના ઉજ્જવળતાના ગુણને પામે છે. તેવી રીતે મન ધ્યાન વડે મલિન સત્ત્વગુણ, રજસગુણ તથા તમોગુણ રૂપ મલિનતાને તજીને તત્ત્વને પામે છે. જેમ અન્ય ક્રિયાઓની આસક્તિ તજી દઈને ભમરીપણાનું ધ્યાન ધરતી ઈયળ ભમરી ભાવને પામે છે. તેવી જ રીતે મનુષ્યો હરિ સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરતાં, તેમને વિષે એક નિષ્ઠાપણાને પામે છે.

૮. સમાધિ : જાણવાની વસ્તુના સ્વરૂપને પામેલું મન જ્યારે પોતાના મનનપણાનાં સ્વરૂપનો પરિત્યાગ કરીને અને સંકલ્પ વિકલ્પોથી રહિત થઈને કેવળ જાણવાની વસ્તુના સ્વરૂપથી સ્થિત થાય છે તેને **સમાધિ** કહે છે. જેવી રીતે સમુદ્રમાં પડેલું જળબિંદુ સમુદ્રની સાથે અભિન્ન થઈને સ્થિતિ પામે છે. તેવી જ રીતે જ્યારે જાણવાની જે વસ્તુ છે તેમાં લીન થયેલું મન તેવી જ રીતે અભિન્ન થાય છે, ત્યારે તે સમરૂપ સમાધિને પ્રાપ્તિ થાય છે. સમાધિ એટલે સારી રીતે સમાધાન-વૃત્તિનિરોધ. વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ જણાયાથી પુરુષનું સ્વરૂપને ઓળખવું. કેવળ ચિન્મય સ્વભાવમાં સ્થિર થવું, મોક્ષ પામવો, મોહમય દુઃખનો અભાવ થવો, આનંદનો ઉદય થવો. ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ જો ક્રમથી એક વિષયમાં કરવામાં આવે તો તે સંયમ કહેવાય છે.

પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ એ ચાર અંતરંગ સાધન કહ્યાં. સિવાય જ્ઞાન મેળવવાનાં બીજા આઠ સાધન

છે, તેમનાં નામ **૧. વિવેક, ૨. વૈરાગ્ય, ૩. ષટસંપત્તિ, (એટલે શમ, ઉપરામ, તિતિક્ષા, દમ, સમાધાન ને શ્રદ્ધા), ૪. મુમુક્ષતા, ૫. શ્રવણ, ૬. મનન, ૭. નિદિધ્યાસન, ૮. તત્ત્વ પદાર્થ શોધન.**

આત્મા નિત્ય છે જગત અનિત્ય છે, એવી સમજને **વિવેક** કહે છે. બ્રહ્મલોક સુધીના સુખભોગને કાકવિષ્ટા સમાન ગણીને તેમાં ઉદાસીનતા રાખવી તેને **વૈરાગ્ય** કહે છે. મનોનિગ્રહને **શમ** કહે છે. ઈંદ્રિ નિગ્રહને **દમ** કહે છે. સદ્‌ગુરુના ઉપદેશ તથા સત્‌શાસ્ત્રનું જ્ઞાન **સત્ય** છે. એવા વિશ્વાસને **શ્રદ્ધા** કહે છે. ચિત્ત વૃત્તિઓને બ્રહ્મના વિષે જોડવી તે **સમાધાન** કહેવાય છે. ત્યાગ કર્યા કરવાના જે વિષય તે પ્રાપ્ત થયેલા વિષયની ઈચ્છાના અભાવને **ઉપરામ** કહે છે. શીત-ઉષ્ણને તથા ક્ષુધા-તૃષાને સહન કરવાં તે **તિતિક્ષા** કહેવાય છે. મોક્ષની ઈચ્છાને **મુમુક્ષતા** કહેવાય છે. યુક્તિથી શાસ્ત્રોના વાક્યનો તાત્પર્યનો નિશ્ચય કરવો તે **શ્રવણ** કહેવાય છે. જીવ બ્રહ્મના અભેદની સાધક અને ભેદની બાધક યુક્તિઓની અદ્વિતથી બ્રહ્મનું ચિંતન કરવું તે **મનન** કહેવાય છે. અનાત્માકાર વૃત્તિના વ્યવિધાન રહિતની બ્રહ્મકાર વૃત્તિની સ્થિતિને **નિદિધ્યાસન** કહે છે અને ચેતન તથા જડનું અનુક્રમે અધિષ્ટાન અધ્યસ્તપણું દૃષ્ટા દ્રશ્યપણું તથા સાક્ષી સાક્ષ્યપણું છે. તેનો શાસ્ત્રોક્ત અનેક પ્રક્રિયાથી વિચાર કરવો તે તત્ત્વપદનું અર્થ **શોધન** કહેવાય છે.

હે ભક્ત ભાભારામ ! કેટલાક તો એમ જ માની રહ્યા છે કે બ્રહ્મજ્ઞાનથી મોક્ષ થાય છે. બ્રહ્મજ્ઞાનથી મોક્ષ થાય છે તે વાત ખરી છે પરંતુ કથન માત્રના બ્રહ્મજ્ઞાનથી મોક્ષ થતો નથી.

ચિત્તની એકાગ્રતા રાખી શ્રવણ મનન કરે તથા પશ્ચાત ચિત્તનો સ્થૂલ ભાવ દૂર કરે, નિદિધ્યાસન કરે અને વર્તમાન યુગના વેદ વારાના પુરુષનું ધ્યાન ધરે ત્યારે જ બ્રહ્મનું સંશય-વિપર્યય વિનાનું અપરોક્ષ જ્ઞાન થાય છે. અન્યથા થતું નથી. જેમ ખડ્ગ વડે જય છે પરંતુ યુદ્ધમાં પરાક્રમ વિના જય કેવી રીતે મળે ? તેમ ઉપર બતાવેલું યોગ રહિત જ્ઞાન મોક્ષને માટે ઉપયોગી નથી.

ભક્ત ભાભારામ કહે; હે જગજીવન ! સર્વ શિરોમણી ! મુજને એક શંકા એવા પ્રકારથી ઉત્પન્ન થાય છે કે, ચિત્તને પ્રકૃતિનું કાર્ય હોવાથી ક્ષણે ક્ષણે પરિણામને પામનારું છે. માટે એવા અતિ ચંચળ ચિત્તને નિર્વિકલ્પ સમાધિની પ્રાપ્તિ સંભવતી નથી. વળી જીવ પાંચ પ્રકારના ક્લેશવાળો છે અને બ્રહ્મ એક તથા વ્યાપક છે, માટે એવી બે વિરોધી વસ્તુની ઐક્યતા પણ અસંભવિત છે કે કેમ ?

શ્રી સદ્ગુરુ દેવ કહે; હે ભક્ત ભાભારામ ! મનનો સ્વભાવ અતિ ચપળ હોવાથી તેને નિર્વિકલ્પ સમાધિની પ્રાપ્તિ પ્રયત્ન સાધ્ય છે, પણ અસંભવિત નથી. પાછળ ચિત્ત નિરોધના જે ઉપાયો કહી ગયો છું તેનો અભ્યાસ તથા વૈરાગ્ય એ બંને સાથે રાખવાથી ચિત્ત એકાગ્ર થઈ નિરોધ ભાવને પામે છે. પાંચ પ્રકારના ક્લેશ જીવના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં એટલે સાક્ષીમાં નથી, માત્ર અંતઃકરણમાં છે. માટે ક્લેશ રહિત સાક્ષી બ્રહ્મથી અભેદ છે. જેમ ઘટ* મઠ* આદિની ઉપાધિથી એક જ મહાકાશમાં ઘટાકાશ અને મઠાકાશાદિ* પ્રતિત

*** ઘટ = ઘડો. મઠ = ઘર. મઠાકાશ = ઘરમાંથી દેખાતું આકાશ, ઘટાકાશ એવા જેમ એક જ સર્વવ્યાપી આકાશના ભાગ હોય છે, તેવો જ આત્મા પણ બ્રહ્મનો ભાગ છે. એવો તાત્વિક દષ્ટિએ તેનો અર્થ કરવો.**

થાય છે, તેમ એક જ બ્રહ્મમાં અંતઃકરણોની ઉપાધિને લીધે પણ જીવોની પ્રતીતિ થાય છે. ઉપાધિએ કરેલો ભેદ વાસ્તવિક ન હોવાથી અંતઃકરણ રહિત જીવનનું જે ચેતન સ્વરૂપ તેનો બ્રહ્મથી અભેદ છે. જીવનું એકદેશીપણું પણ અંતઃકરણ રૂપે ઉપાધિને લીધે છે, ઉપાધિનો ત્યાગ કરીએ તો તેનો બ્રહ્મથી અભેદ હોવાથી તે પણ વિભુ છે.

ભક્ત ભાભારામ કહે; મહારાજ ! કદી કોઈ આવી એમ કહેશે કે બધા જીવોમાં એક જ ચૈતન્ય હોય તો જીવોને પરસ્પરનાં સુખ દુઃખનું ભાન કેમ થતું નથી ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવ કહે; હે ભક્ત ભાભારામ ! સુખ દુઃખનું ભાન થવું એ અંતઃકરણનો ધર્મ છે અને અંતઃકરણ જુદા જુદા શરીરોમાં જુદુ જુદુ હોવાથી પરસ્પરનાં સુખ દુઃખનું ભાન પરસ્પરને પ્રત્યક્ષ રીતે થવું સંભવતું નથી. ચૈતન્યથી વિજાતીય ચૈતન્ય અન્ય કોઈ નથી અને એક ચૈતન્યથી નિર્વાહ થતો હોય ત્યાં સજાતીય ઘણાં ચૈતન્ય કોઈ પણ પ્રકારની વાસ્તવિક્તા વિના અંગિકાર કરવા એમાં ગૌરવ છે. માટે બધા શરીરોમાં એક જ ચૈતન્ય છે. જયારે ચિત્તની બાહ્ય વૃત્તિઓનો નિરોધ થઈ જાય છે, ત્યારે જીવાત્મા સમાધિસ્થ થઈને કેવળ પોતાના જ સ્વરૂપને જુવે છે અને તેનો જ વિચાર કરે છે. કેવળ મોક્ષમાં માત્ર જ્ઞાન રહે છે. સવિકલ્પ સમાધિમાં સોપાધિક (ઉપાધિવાળું) જ્ઞાન રહે છે. એ સ્થિતિમાં પોતાનું સ્વરૂપ એ જ જ્ઞેય છે, કારણ કે જયાં સુધી દૃષ્ટા બહારના વિષયને દેખે છે, ત્યાં સુધી તે પોતાના સ્વરૂપને જાણી શકતો નથી. ચિત્તની ચપળતાથી જે અનેક વૃત્તિઓ ઉપજે છે, તે સર્વથી આત્મા જુદો રહે છે. હું સુખી, હું દુઃખી ઇત્યાદિ કથનથી આત્મામાં વૃત્તિઓના ધર્મોનું જે ભાન થાય છે તે ભ્રમના લીધે છે.

*** વિભુ = સર્વવ્યાપી, અનંત, અવિનાશી, અચલ, સર્વ સત્તાધીશ, ઉત્તમ, સર્વશક્તિસાળી, સ્થિર, સૌથી મહાન, સર્વ શક્તિમાન-પરમેશ્વર.**

ભક્ત ભાભારામ કહે; હે સદ્‌ગુરુ મહારાજ ! જેમ નેત્ર અન્ય પદાર્થોને જોઈ શકે છે, પણ પોતાના સ્વરૂપને જોઈ શકતાં નથી. તેમ દષ્ટા પણ અન્ય પદાર્થોને જોવામાં સમર્થ અને પોતાના સ્વરૂપ જોવામાં અસમર્થ કેમ નહિ હોય ?

શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવ કહે; બહારના પદાર્થોમાં નેત્ર પરતંત્ર છે; કારણ કે નેત્ર દ્વારા સર્વ પદાર્થોનો દષ્ટા જીવાત્મા છે. કાળા, ધોળા અને પીળા ઈત્યાદિ રંગના તથા ગોળ, ચતુષ્ટ કોણાદિ આકારના પદાર્થો જોતાં આંખ દષ્ટા ઠરે છે. આંધળી, કાણી અને ટૂંકી ઈત્યાદિ રીતની આંખથી જોતાં મન દષ્ટા ઠરે છે. ક્રોધ, ઈર્ષ્યા, લોભ, મોહ, ઈત્યાદિ રૂપે મનને જોનાર જીવાત્મા દષ્ટા ઠરે છે. એ જીવાત્મા સ્વયંમ દષ્ટા છે. કેમ કે તેને કોઈ જોતું હોય એવો અનુભવ નથી. વળી એ જીવાત્મામાં બે પ્રકારની દર્શન શક્તિ છે. એક સ્થૂળ દૃષ્ટિનાં અત્યંત સહાયક જે નેત્રો છે તે દ્વારા જીવાત્મા સ્થૂળ પદાર્થોને જુએ છે અને યોગાભ્યાસથી થયેલી સૂક્ષ્મ દિવ્ય દૃષ્ટિ દ્વારા જીવાત્મા સૂક્ષ્મ પરમ તત્ત્વ (પરમાત્મા) તથા પોતાના સ્વરૂપને પણ જુએ છે. જેમ દર્પણમાં નેત્ર પોતાના સ્વરૂપને જોઈ શકે છે, તેમ સત્‌શાસ્ત્રોનાં દઢ અભ્યાસ દ્વારા કરેલા યોગાભ્યાસના આશ્રયથી જીવાત્મા પણ પોતાના સ્વરૂપને જોઈ શકે છે.

આટલો સત્સંગ થયા પછી ભક્ત ભાભારામ અતિ જ પ્રેમરૂપ બની શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવને પૂછવા લાગ્યા; હે મહારાજ ! હવે મને કોઈ વાતની તૃષ્ણા પણ નથી. માટે હે દિનદયાળ ! દિન વત્સલ દાતાર ! દયાળુ ! કૃપાળુ ! નોધારાના આધાર ! મને જે ખરો માર્ગ કે સત્‌શાસ્ત્રો અનુસાર

છે. ભગવાન શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણના સ્વરૂપનો સુલાભ કઈ રીતે મળે છે. તે અમૃત સમાન ઉપદેશ તથા ગાયત્રી મંત્રો વગેરેથી આવાગમન મટી મોક્ષ પમાય, તે ઉપાયનો માર્ગ દર્શાવ્યો તે પ્રમાણે હું પૂર્ણ ઇચ્છાથી વર્તવા અત્યંત ખુશી છું. હવે મને એક જ તમારો આધાર છે. મેં મારા સ્વ મને કરી સર્વ વસ્તુઓનો ત્યાગ કર્યો છે. સર્વ ઉપરથી અભાવ થઈ ગયો છે, હું મારા ખરા અંતઃકરણથી કહું છું કે મને આપ વિના સંસારની સર્વ વસ્તુ વિષ સમાન લાગે છે તેથી હે સદ્‌ગુરુ દેવ ! પૂજ્ય ગુરુવર ! મહારાજ ! મને સત્ધર્મનો ઉપદેશ આપો હું આપના શરણે છું.

• • •

છેવટનો આનંદ :-

એવી રીતની ભક્ત ભાભારામની વિનંતી સાંભળી શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવે સમય મળતાં ભક્ત ભાભારામને પરમ ઉપકારી મહાવાણીનો ઉચ્ચાર, વિચાર, નિયમ, ક્રિયામણ વગેરે પૂર્ણ સુમાર્ગ દર્શાવી દીધો. અનેક રીતે ભક્ત ભાભારામ તથા સાધ્વી કીકીબાઈનું સમાધાન કરી આપ્યું. સર્વ સભાજનોનાં મન અતિ હર્ષિત થયાં. તે સમયથી કેટલાય માણસો અતિ ઉમંગથી શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવના આદેશ પ્રમાણે ધર્મ પાલન કરવા લાગ્યાં. સર્વત્ર આનંદ, આનંદ, આનંદ. સત્-ચિત-આનંદ સચ્ચિદાનંદ વર્તાઈ રહ્યો.

ભક્ત ભાભારામને ધર્મ ઉપદેશ ગુરુ મંત્ર વગેરે જે કાંઈ કહેવા સમજાવવાનું હતું, તે સર્વ પૂર્ણ થઈ રહ્યા પછીના દિવસે (ત્રીજા દિવસે) ભક્ત ભાભારામ કહે; હે મહારાજ !

આપે અમોને કહ્યું હતું કે, વિષ્ણુ પરમાત્માના સ્થૂલ સ્વરૂપની સેવા કરવી તો તે આજ (અત્યારે) યુગ અનુસાર સ્વરૂપ કયું છે ? તે કૃપા કરી કહો તો બહુ જ સારું...!

શ્રી સદ્‌ગુરુ દેવ કહે; હે ભાભારામ ! આજ આ કલિયુગમાં શ્રી વિષ્ણુ પરમાત્માનો નિષ્કલંકી અવતાર છે. જેમ પરંપરાથી પરમાત્માએ શ્રી મત્સ્ય, શ્રી કૂર્મ, શ્રી વ્યારાહ, શ્રી નૃસિંહ, શ્રી વામન, શ્રી પરશુરામ, શ્રી રામ, શ્રી કૃષ્ણ અને શ્રી બુદ્ધ જેમ નિરાકાર સ્વરૂપથી સાકાર સ્વરૂપ લીધાં છે. તેમજ શ્રી બુદ્ધ અવતારથી કેટલોક સમય જતાં કલિયુગમાં અનેક પ્રકારના અધર્મો વધવાથી પરમાત્મા શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણ પૃથ્વીમાં સાકાર સ્વરૂપે પ્રગટ થશે. ત્યારે અધર્મનો અંત લાવી સત્‌યુગની સ્થાપના કરશે. તેવું જ મહર્ષિ વેદમવ્યાસ પ્રણિત શ્રીમદ્ ભાગવતના દ્વાદશ સ્કંધ અધ્યાય - બીજામાં લખ્યું છે કે; "ભગવાન કલ્કિ અધર્મીઓનો નાશ કરશે." એમ ઘણાં બધાં ભવિષ્ય વાણીનાં કલિયુગનાં ચરિત્ર વર્ણવ્યાં છે તેમાં પણ મનુષ્યો પૂર્ણ અધર્મી વાળાં થઈ જશે. પછી કલિયુગ લગભગ પૂરો થવા આવશે, ત્યારે ધર્મનું રક્ષણ કરવા ભગવાન સત્ત્વગુણથી અવતાર લેશે ! સ્થાવર જંગમના ગુરુ સર્વના આત્મા અને ઈશ્વર શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનનો દશમો અવતાર શ્રી નિષ્કલંકી નારાયણ અવતાર ધારણ કરશે.

ધર્મનું રક્ષણ અને સંત પુરુષોને મોક્ષ આપવા માટે એ પરમાત્મા ક્યારે અને કયા વર્ણમાં, દેશમાં અને વેશમાં અવતાર લેશે તે મનુષ્યની કલ્પનાથી પર વાત છે. પરંતુ અવતારો અવતારના જે ભવિષ્યનો ભેદ વેદ માર્ગના

યુગગુરુઓએ સંદેશાઓ લખ્યા છે તે સત્યને આધિન છે. વ્યાસજી કહે છે કે; અનુપમ ક્રાંતિવાળા જગત્પતિ ભગવાન આઠ ઐશ્વર્ય અને સત્ય સંકલ્પ આદિ ગુણોથી યુક્ત રહી દુષ્ટોને શિક્ષા કરવા માટે દેવોએ આપેલા અને ઉતાવળી ચાલવાળા શ્વેત અશ્વ પર બેસી પૃથ્વી પર ફરશે અને રાજાઓના વેશમાં રહેલા કરોડો અધર્મીઓને તલવારથી મારશે. એ રીતે બધા પાપી, ચોર, દાનવો ત્યારે નાશ પામશે. ત્યારે વાસુદેવ (સર્વમ ખલ્વિદં બ્રહ્મ) સર્વના હૃદયમાં વસનારા ભગવાનના વિલેપનના અતિ સુગંધી વાયુનો સ્પર્શ થતાં દેશવાસીઓ તથા નગરવાસીઓનાં મન નિર્મળ થશે. પછી સત્ત્વ મૂર્તિ ભગવાન શ્રી વાસુદેવ તેઓનાં હૃદયમાં પ્રીતિ કરશે એટલે સર્વ પ્રજા સૃષ્ટિ અત્યંત ધાર્મિકતા વાળી થશે. એમ ધર્મ પાલક અને દુઃખો દૂર કરનારા ભગવાન નિષ્કલંકી અવતાર ધારણ કરશે અને સત્‌યુગ સ્થપાશે.

પ્રજાઓની ઉત્પત્તિ સત્ત્વગુણી થશે. **જે સમયે ચંદ્ર, સૂર્ય તથા બૃહસ્પતિ એ ત્રણે ગ્રહો પુષ્ય નક્ષત્રમાં આવી એક જ રાશીમાં આવશે ત્યારે સત્ય યુગ આવશે.**

હે ભક્ત ભાભારામ ! જ્યારે ભગવાન શ્રી વિષ્ણુનો શ્રી કૃષ્ણ નામનો શુદ્ધ સત્ત્વગુણી દેહ વૈકુંઠ લોકમાં ગયો (અલૌકિક ગતિ પામ્યો), ત્યારે કલિયુગે પૃથ્વીલોકમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યારથી મનુષ્ય પાપ કરવામાં આનંદ માણે છે. લક્ષ્મીના પતિ ભગવાન જ્યારે જ્યારે સાકાર સ્વરૂપ લઈ પોતાનાં ચરણ કમળ વડે આ પૃથ્વીને સ્પર્શ કરતા હોય ત્યાં સુધી પાપ, અધર્મ, વડે કલિયુગ પૃથ્વીને હેરાન કરવા સમર્થ થઈ શકતો નથી. માટે હે ભક્ત ભાભારામ ! જ્યારે પ્રભુનાં ચરણકમળ સ્પર્શ થશે

ત્યારે કલિયુગનું નામ નિશાન રહેશે નહીં. માટે તમને ધર્મ ઉપદેશ, ગુરુ મંત્ર વગેરે જે કાંઈ કહેવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે શ્રી વિષ્ણુ નારાયણની ભક્તિ કરજો અને જીવનને ધન્ય બનાવજો.

વળી હે ભક્ત ભાભારામ ! ભારત ભૂમિમાં વેદોને સમજનાર અને ભેદોને જાણનાર પ્રભુના અંશા અવતારો જેવા ઋષિમુનિઓ થઈ ગયા છે. તેવા જ અથર્વવેદના રચિત અથર્વઋષિ પાસે પીપલાદ, અંગિરા અને સનતકુમારે જઈ અથર્વઋષિને પૂછ્યું કે; કયા મંત્ર વડે ધ્યાન ધરવું ? ધ્યાન કેવી રીતે ધરવું ? ધ્યાન કોણ ધરી શકે ? અને કોનું ધરવું ?

ત્યારે અથર્વઋષિએ તેઓને ઉત્તર આપ્યો કે "ૐ" મંત્ર વડે ધ્યાન ધરવું. એ 'ૐ કાર' જ પરબ્રહ્મ છે. એના ચાર પદો જે ચાર વેદો છે. એની પહેલી માત્રા પૃથ્વી રૂપ અકાર છે તે ઋગ્વેદ રૂપ છે. એના દેવ બ્રહ્મા છે, ગણદેવતા "વસુઓ છે, છંદ ગાયત્રી છે, અગ્નિ ગાર્હપત્ય (સ્વામી) છે. તેની બીજી માત્રા આંતરિક્ષ રૂપ 'ઉકાર' છે, તે યજુર્વેદ રૂપ છે, તેના દેવ રુદ્ર છે, ગણદેવતા રુદ્રો છે, છંદ ત્રિષ્ટુભ છે અને દક્ષિણાગ્નિ છે. તેની ત્રીજી માત્રા સ્વર્ગલોક રૂપ મકાર છે. તે સામવેદ રૂપ છે, તેના દેવ વિષ્ણુ છે, ગણદેવતા આદિત્યો છે, છંદ જગતી અને અગ્નિ આહવનીય છે. અંતમાં જે ચોથી અર્ધમાત્રા છે, તે સોમલોક રૂપ ૐકાર (અર્થાત્ બિંદુ) છે. તે અથર્વવેદ રૂપ છે, તેના દેવ સંવર્ત્તક અગ્નિ છે, ગણદેવતા મરુતો (વાયુ) છે, છંદ વિરાટ છે અને અગ્નિ એકર્ષિ નામનો છે.

પહેલી માત્રા લાલાશ પર પડતા પીળા રંગની છે અને

એના દેવ બ્રહ્મા છે. બીજી માત્રા ચળકતી કાળા રંગની છે અને એના દેવ રુદ્ર છે. ત્રીજી માત્રા ધોળા રંગની છે અને તેના દેવ વિષ્ણુ છે. અંતમાં જે અર્ધમાત્રા છે તે ચળકતી સર્વરંગી છે તેના દેવ આત્મા છે. આ "ૐ" કાર અ, ઉ, મ અને અર્ધ 'માત્રા' રૂપ ચાર પદ વાળો, ચાર અક્ષરવાળો, ચાર માથાવાળો અને ચાર માત્રાવાળો છે. ચોથી અર્ધમાત્રા તે સૂક્ષ્મ ૐકાર છે અને હ્રસ્વ, દીર્ઘ અને પ્લુત ૐકાર સ્થૂલ છે. ત્રણ વખત ૐ, ૐ, ૐ એમ બોલીને પછી ચોથી વખત તેના પ્લુત ઉચ્ચાર વડે શાંત આત્મા પ્રગટ થાય છે અને આખું વિશ્વ "ૐકાર" રૂપ જ છે એમ જણાય છે.

હે ભક્ત ભાભારામ ! અક્ષર ૐકાર પરબ્રહ્મ છે. તે કદી પણ વિકાર પામતો નથી. ૐકારનો ઉચ્ચાર કરવાથી પ્રાણ ઊંચે ચડવા માંડે છે, તેને ૐકાર કહેવાય છે. ૐકારને પ્રણવ કહેવાનું કારણ એ છે કે એના જપ કરનારને બધા વેદોનું જ્ઞાન થાય છે. તે ૐકાર સર્વ વ્યાપી અને અનંત છે. સંસારનાં દુઃખોમાંથી તે તારનાર હોઈ તારક પણ કહેવાય છે અને તે જાગ્રત પોતાની મેળે જ પ્રકાશે છે. ધ્યાનના આરંભમાં પ્રયોગ કરવો.

વળી બીજું એ છે કે તું એ જ ઉત્તમ અને ઉજ્જવળ જ્ઞાનરૂપ જનોઈ ધારણ કર. એ જ્ઞાનરૂપ યજ્ઞોપવિતથી તારાં તેજ અને બળ એકરૂપ થાવ. કારણ કે શિખા અને જનોઈ એ કેવળ બહારનો દેખાવ છે. તો એવા દેખાવની જનોઈનો ત્યાગ કરવો એમ અવિનાશી પરબ્રહ્મ કહે છે. જ્ઞાનરૂપ યજ્ઞોપવિત તે સૂત્ર જ છે તેમ સમજી તેમને હૃદયમાં ધારણ

કરવી. એ જનોઈ પરબ્રહ્મને હૃદયમાં રહેલા જ સૂચવે છે, માટે તેને 'સૂત્ર' કહે છે. 'સૂત્ર' એટલે પરમ પદ. એ સૂત્રને જેણે જાણ્યું હોય તે બ્રાહ્મણ વેદનો પારગામી (પારંગત) છે. જેમ સૂતરના તાંતણામાં મણકા પરોવાયા હોય છે તેમ પરબ્રહ્મમાં આ સર્વ પરોવાયું છે, માટે તે 'સૂત્ર' છે. એ સૂત્રને તત્ત્વદષ્ટા અને યોગવેત્તા યોગીએ (હૃદયમાં) ધારણ કરવું. ઉત્તમ યોગનો આશ્રય કરનાર જ્ઞાની પુરુષ બહારના સૂત્ર (જનોઈ)નો ત્યાગ કરે છે. બ્રહ્મસ્વરૂપ હોવું એ જ સૂત્ર છે. એ સૂત્રને ધારણ કરે તે જ ચૈતન્ય છે. એ સૂત્રને ધારણ કરવાથી મનુષ્ય ઉચ્છિષ્ટ (અધમ) કે અપવિત્ર થતો નથી.

જ્ઞાનરૂપ યજ્ઞોપવિત ધારણ કરનારા જે પુરુષોના હૃદયમાં બ્રહ્મરૂપ સૂત્ર જ (જનોઈ રૂપે) રહ્યું હોય છે, તેઓ જ સૂત્ર (જનોઈ)ના સ્વરૂપને જાણે છે અને લોકોમાં તેઓ જ (સાચી યજ્ઞોપવિત) જનોઈ ધારણ કરનારા છે. જેઓ જ્ઞાનરૂપ શિખાવાળા, જ્ઞાનમાં જ નિષ્ઠાવાળા અને જ્ઞાનરૂપ જ યજ્ઞોપવિત ધારણ કરે છે તેમને જ્ઞાન જ પરમ પવિત્ર કરનાર કહેવાય છે.

જે પુરુષને અગ્નિની શિખા જેવી જ્ઞાન જ શિખા હોય છે તેને માટે બીજી શિખા હોતી નથી. તેથી સાચો શિખાધારી અને જ્ઞાની તે જ કહેવાય છે. બીજાઓ કેશ (વાળરૂપી ચોટલી) ધારણ કરનારા શિખાધારી કે જ્ઞાની કહેવાય જ નહિ. જે બ્રાહ્મણ વગેરે વૈદિક કર્મના અધિકારી છે, તેમણે આ સૂત્ર (જ્ઞાનરૂપ જનોઈ) ધારણ કરવું જ જોઈએ. કેમ કે તેને ક્રિયાનું અંગ કહ્યું છે. બ્રહ્મવેત્તાઓ કહે છે કે; જેની શિખા જ્ઞાનમય

છે અને યજ્ઞોપવીત પણ જ્ઞાનમય છે તેનું બ્રાહ્મણપણું સંપૂર્ણ છે. આ જ્ઞાન જ યજ્ઞોપવીત છે, એ જ પરમ પરાયણ છે માટે તેવો જ્ઞાની પુરુષ જ (સાચો) યજ્ઞોપવીતધારી છે અને તેને જ સાચો જ્ઞાની બ્રહ્મવેત્તા કહેવાય.

પરમાત્મા એક છે. સર્વ પ્રાણીઓમાં ગૂઢ, સર્વવ્યાપી, સર્વ ભૂતોનો અંતરાત્મા છે. બધાનાં કર્મોને નિયતમાં રાખનારો છે. સર્વ પ્રાણીઓનું રહેઠાણ, સાક્ષી, ચૈતન્ય સ્વરૂપ, શુદ્ધ અને નિર્ગુણ છે. એ એક જ વશ રાખનાર છે. સર્વ ભૂતોનો અંતરાત્મા પોતાના એક જ રૂપને અનેક પ્રકારે પ્રગટ કરે છે. એને જે બુદ્ધિમાન મનુષ્યો પોતાનામાં રહેલો જુએ છે તેમને નિત્ય શાંતિ મળે છે, બીજાઓને નહિ. આત્માને નીચેની અરણિ (માર્ગે) અને ૐકારને ઉપરની અરણિ (માર્ગે) વાળી ધ્યાન રૂપ મંથનના અભ્યાસથી એ છુપાઈ રહેલા આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવો. જેમ તલમાં તેલ છે, દહીંમાં ઘી છે તેમ પરમતત્ત્વ આપણામાં જ છુપાઈ રહેલું છે. તે પરમ તત્ત્વ સત્ય અને તપ વડે પ્રગટ થાય છે.

જેવી રીતે કરોળિયો તાંતણાને ઉત્પન્ન કરે છે અને પાછા ખેંચી લે છે, તેવી રીતે જીવાત્મા પણ જાગ્રત અને સ્વપ્નાવસ્થામાં આવે છે અને જાય છે. જાગ્રત અવસ્થાનો વૈશ્વાનર નામનો આત્મા નેત્રમાં રહે છે. સ્વપ્નાવસ્થાનો તેજસ આત્મા કંઠમાં રહે છે અને સુષુપ્તિ અવસ્થાનો પ્રાજ્ઞ નામનો આત્મા હૃદયમાં રહે છે, તેમ જ તુરીય (ચોથી, આગલી ત્રણ અવસ્થાથી પર એવી) અવસ્થાનો આત્મા બ્રહ્મરંધ્રમાં રહે છે એમ જાણવું. જ્યાં મનુષ્યની વાણી અને મન પહોંચી શકતાં નથી તે આત્માના આનંદને જાણીને જ્ઞાની મુક્ત બને

છે. દૂધમાં ઘીની જેમ બધે વ્યાપી રહેલો આત્મા જ બ્રહ્મ છે. એ જ ઉપનિષદોનું પરમ પદ છે.

: (બ્રહ્મોપનિષદ) :

હે ભક્ત ભાભારામ ! બ્રહ્માજી ઉપદેશ કરે છે કે; હે મુનિજન, આ આત્મા સૂક્ષ્મ, અગ્રહ્ય અને અદશ્ય છે. તેનું નામ પુરુષ છે. પોતાના એક અંશ વડે અહીં બુદ્ધિપૂર્વક ક્રિયા કરે છે. ઊંઘતાને બુદ્ધિપૂર્વક જગાડે છે અને એનો જે અંશ છે તે જ દરેક શરીરમાં ક્ષેત્ર સ્વરૂપે રહેલો છે, તેમજ તે જ સંકલ્પ, પ્રયત્ન અને અભિમાનવાળો પ્રજાપતિ રૂપ અને સર્વને જોનારો છે. તે ચેતન વડે જ આ શરીર સચેતન બન્યું છે. તે જ શરીરને ક્રિયા કરવા પ્રેરે છે.

ત્યારે વાલ્મિકી ઋષિએ પૂછ્યું; ભગવત્ ! એ આત્મા અખંડ હોવા છતાં કેવી રીતે પોતાના અંશ વડે અહીં રહ્યો છે ?

તેમને બ્રહ્માએ ઉત્તર આપ્યો; સૌથી પહેલાં પ્રજાપતિ જ એકલા હતા. તેમને એકલાને કાંઈ ચેન પડ્યું નહિ. આથી તેમણે આત્માનું ધ્યાન કરીને અનેક પ્રકારની પ્રજા ઉત્પન્ન કરેલી. પ્રજાને તેમણે પ્રાણ વિનાની અને થાંભલા જેવી જડ જોઈ તેથી તેમને ઠીક લાગ્યું નહિ. એમણે વિચાર કર્યો કે, આ બધી પ્રજાને સચેતન કરવા માટે હું તેમનામાં પ્રવેશ કરું.

એમ વિચારી પોતાને વાયુ જેવા કરી તેમનામાં પ્રવેશ કર્યો. તેમણે એકરૂપે નહિ પણ પાંચ રૂપે પ્રવેશ કર્યો. આથી એક જ પ્રાણના-**પ્રાણ**, **અપાન**, **સમાન**, **ઉદાન**, **અને વ્યાન** એમ પાંચ ભેદ થયા. જે ઊંચે ગતિ કરે છે તે **પ્રાણ**

છે. જે નીચે ગતિ કરે છે તે **અપાન** છે. જે અન્નધાતુ (મળ)ને ગુદાસ્થાનમાં પહોંચાડે છે અને અતિ સૂક્ષ્મ અન્ન ધાતુને દરેક અંગમાં એક સરખી રીતે લઈ જાય છે તે **સમાન** છે. જે ખાધેલું-પીધેલું ઊંચે ગળે છે ને નીચે ગળે છે તે **ઉદાન** છે અને જેનાથી બધી નાડીઓ ભરેલી છે તે **વ્યાન** છે. જે નજીકમાં અંતર્યામી છે અને એક પ્રહરની અંદર જે પરાભવ કરી શકે છે, એ બંનેની વચ્ચે જે ગરમીના મહિના જેવી ઉષ્ણતા છે તે જ ઉષ્ણતા પુરુષ છે. જે પુરુષ છે તે જ વૈશ્વાનર નામનો અગ્નિ છે. બીજે સ્થળે પણ કહેલું છે કે આ અંદર રહેલો વૈશ્વાનર **અગ્નિ પુરુષ** છે. જેને લીધે અન્ન પચે છે. જે ખવાય છે. તેનો જ આ અવાજ થાય છે. કાન બંધ કરતાં જે અવાજ સંભળાય છે તે એનો અવાજ છે. શરીરમાંથી પ્રાણ જ્યારે નીકળી જાય છે ત્યારે એ અવાજ સંભળાતો નથી.

એ પ્રજાપતિ બ્રહ્મરૂપ આત્મા પોતાનાં પાંચ રૂપ બનાવીને હૃદય રૂપ ગુફામાં સ્થિર બન્યો છે અને તે આત્મા જ મન રૂપે, પ્રાણ રૂપે, અનેક રૂપે સત્ય સંકલ્પવાળો છે. આ પ્રમાણે હૃદયમાં રહેલો તે પોતાને અકૃતાર્થ માનવા લાગ્યો અને પોતાને કૃતાર્થ બનાવવા માટે પોતાનાં પાંચ દ્વાર ભેદીને પ્રગટ થયો. એ પાંચ દ્વારો તે પાંચ જ્ઞાનઇંદ્રિયો બની. એ પાંચ જ્ઞાનઇંદ્રિયો લગામ છે, પાંચ કર્મેન્દ્રિયો ઘોડા છે, શરીર રથ છે, મન સારથિ છે અને સ્વભાવ (પ્રકૃતિ) ચાબખો છે. એ ચાબખા વડે પ્રેરાયેલું શરીર પૈડાંની પેઠે ગતિમાન થાય છે અને મરણ થયા પછી તે ચેતનવાળું દેખાતું નથી.

આથી આત્મા શરીરનો પ્રેરક છે. આ આત્મા જાણે

કે શરીરને વશ થયો હોય અને જાણે કે શુભાશુભ કર્મના ફળ વડે બંધાઈ ગયો હોય, તેમ જુદા જુદા શરીરોમાં સંચાર કરે છે. પરંતુ ખરું જોતાં તો તે અવ્યક્ત, સૂક્ષ્મ, અદશ્ય, અગ્રાહ્ય અને મમતા રહિત છે. તેનામાં કર્તાપણું ન હોવા છતાં તે બધીય અવસ્થાઓથી રહિત છે તેથી તે કર્તા રૂપે રહ્યો હોય તેમ જણાય છે. એ આત્મા શુદ્ધ, સ્થિર, અચળ, આસક્તિ વિનાનો, દુઃખ વિનાનો, ઈચ્છારહિત, દષ્ટા જેવો રહેલો અને પોતાનું કર્મ ભોગવતો હોય તેવો દેખાય છે. તેમજ ત્રણ ગુણો રૂપી વસ્ત્ર વડે પોતાના સ્વરૂપને જાણે તે ઢાંકી દેતો હોય તેમ રહેલો જણાય છે.

માટે હે વત્સ્ય ! જેટલી પ્રીતિ સંસારમાં રહે છે, તેટલી જ જો બ્રહ્મમાં આસક્ત થાય તો બંધનમાંથી કોણ મુક્ત ન થાય ? મન બે પ્રકારનું છે. શુદ્ધ અને અશુદ્ધ. કામનાઓની ઈચ્છાવાળું મન અશુદ્ધ છે અને કામનાઓ વિનાનું મન શુદ્ધ છે. જ્યારે મન લય અને વિક્ષેપ વિનાનું અને તદ્દન સ્થિર બને અને તેનું મનપણું નીકળી જાય છે ત્યારે તે પરમપદ રૂપ થાય છે. જ્યાં સુધી મન ઉપરનાં આવરણોનો નાશ ન થાય ત્યાં સુધી જ તેનો હૃદયમાં નિરોધ કરવો. આટલું જ માત્ર જ્ઞાન અને મોક્ષ છે. બાકીના તો ગ્રંથોના વિસ્તારો જ છે. સમાધિ વડે જેનો મળ (મલિનતા) દૂર થયો છે અને જેનું ચિત્ત આત્મામાં પરોવાયું છે એવા ચિત્તને જે આનંદ થાય છે તેનું વાણી વડે વર્ણન થઈ શકતું નથી. તે તો માત્ર અંતઃકરણ વડે જ અનુભવી શકાય છે.

જેમ પાણીમાં પાણી, અગ્નિમાં અગ્નિ અથવા આકાશમાં

આકાશ મળી જતાં તે પાછું જુદા રૂપે જોઈ શકાતું નથી, તેમ ચિત્તનો લય થઈ જતાં મનુષ્ય મુક્ત થાય છે. મનુષ્યોનાં બંધન અને મોક્ષનું કારણ મન જ છે. વિષયોમાં આસક્ત બનેલું મન બંધનનું કારણ બને છે અને વિષયરહિત મન મોક્ષનું કારણ બને છે.''

હે ભક્ત ભાભારામ ! એક સમયે ભગવાન મૈત્રેય કૈલાશ પર્વત પર ગયા અને ત્યાં જઈને મહાદેવને કહ્યું કે; 'હે ભગવાન ! પરમ તત્ત્વનું રહસ્ય મને કહો.' મહાદેવ બોલ્યા; શરીર એ દેવાલય છે અને તેમાં જીવ એક કેવળ પરમાત્મા છે. આથી અજ્ઞાન રૂપ નિર્માલ્ય છોડી દેવું અને ''એ પરમાત્મા હું જ છું.'' એમ ગણી તેની પૂજા કરવી. આત્મા અને પરમાત્મામાં ભેદ ન જોવો એ જ્ઞાન છે અને મનને વિષયોમાંથી છૂટું કરવું એ ધ્યાન છે. મનના મળનો ત્યાગ કરવો એ સ્નાન છે અને ઇંદ્રિયોને કાબૂમાં રાખવી એ પવિત્રતા છે. બ્રહ્મરૂપ અમૃત પીવું અને દેહ ટકી રહે એટલા માટે ભિક્ષા માગવી. પોતે એકલા થઈ દ્વૈત રહિત એકાંત સ્થાનમાં રહેવું. બુદ્ધિમાન મનુષ્ય આ પ્રમાણે કરીને મુક્તિને પામે છે.

મા બાપના રુધિર વડે ઘડાયેલા, જન્મ-મરણવાળા, સુખ-દુઃખના સ્થાન રૂપ અને અપવિત્ર એવા આ શરીરને અડકીને સ્નાન કરવું જોઈએ. સાત ધાતુ વડે ઘડાયેલા, મહારોગવાળા, પાપના ઘર જેવા, અસ્થિર અને વિકારોના આકારોથી ભરેલા આ શરીરને અડકીને સ્નાન કરવું જોઈએ. આંખ, કાન વગેરે નવ દરવાજા કે જેમાંથી હંમેશાં મળ બહાર નીકળ્યા કરે છે તેવા અને એ મળમાંથી ઉત્પન્ન થતી દુર્ગંધથી

ભરેલા આ દુષ્ટ મલિન શરીરને અડકીને સ્નાન કરવું જોઈએ. માતાના સૂતકના સંબંધવાળું હોઈ સૂતક સાથે જ જન્મે છે અને મરણ સૂતકના સંબંધવાળું છે, માટે આ શરીરને અડકીને સ્નાન કરવું જોઈએ. મળ, મૂત્ર, દુર્ગંધ વગેરેની શુદ્ધિ તો માટી જળ વગેરેથી થાય છે, પરંતુ એ તો લૌકિક શુદ્ધિ છે.

ખરી પવિત્રતા તો "હું,મારું" વગેરેને દૂર કરવાથી જ થાય છે. આ પવિત્રાતા ચિત્તની શુદ્ધિ કરનાર છે અને વાસનાઓનો નાશ કરે છે. જ્ઞાન રૂપ માટી અને વૈરાગ્ય રૂપ જળ વડે ધોવાથી જ પવિત્રાતા થયેલી કહેવાય છે. તે જ ખરી પવિત્રતા છે. અદ્વૈતની ભાવના એ જ ખરી ભિક્ષાવૃત્તિ છે અને દ્વૈતની ભાવના એ જ અભક્ષ્ય વસ્તુ છે.

ભિક્ષુએ ગુરુ અને શાસ્ત્રના કહ્યા અનુસાર ભિક્ષા માગવી. જેમ ચોર કેદખાનામાંથી છૂટીને દૂર જઈને વસે, તેમ જ્ઞાની પુરુષે સંન્યાસ લઈને પોતાનો દેશ છોડી દૂર વસવું. અહંકાર રૂપ પુત્રને, ધન રૂપ ભાઈને, મોહ રૂપ ઘરને અને આશા રૂપ પત્નિને છોડી દેનારો તરત જ મુક્ત થાય છે. એમાં લેશમાત્ર સંશય નથી. મોહ રૂપ મા મરી ગઈ છે અને જ્ઞાન રૂપ પુત્ર જન્મ્યો છે, તેથી મરણ અને જન્મનાં બે સૂતક લાગે છે.

સંધ્યા કેવી રીતે કરવી ? હૃદય રૂપ આકાશમાં ચૈતન્ય રૂપી સૂર્ય હંમેશાં પ્રકાશ્યા જ કરે છે અને તે આથમતો નથી અને ઉગતો યે નથી. અહીં બધું એક જ છે અને બીજું કાંઈ છે જ નહિ. એમ ગુરુના ઉપદેશ વડે જે નિશ્ચય થયો છે તે જ એકાંત છે. મંદિર કે વનનો મધ્ય ભાગ એકાંત નથી. જેઓ સંશય વિનાના છે તેઓ જ મુક્ત થઈ શકે છે અને

જેમને સંશય છે તેઓ અનેક જન્મોના અંતે પણ મુક્ત થઈ શકતા નથી. આથી ગુરુ અને શાસ્ત્રનાં વચનો પર વિશ્વાસ રાખવો. કર્મો છોડી દેવાં તે કાંઈ સંન્યાસ નથી. તેમ જે "હું સંન્યાસી છું." એમ કહેવા માત્રથી જ કંઈ સંન્યાસી થવાતું નથી. ધ્યાનમાં જીવ અને પરમાત્માના એકપણાનું ભાન થવું એ જ સંન્યાસ કહેવાય છે. જેમને બધી ઇચ્છાઓ, વમન કરેલું પાછું ખાવા જેવું લાગે છે અને જેણે દેહની મમતા છોડી દીધી છે તેને જ સંન્યાસનો અધિકાર છે.

જો બધી વસ્તુઓ ઉપર મનમાં વૈરાગ્ય આવે તો જ વિદ્વાને સંન્યાસ લેવો, નહિ તો જરૂર પતન થશે. જે મનુષ્ય પૈસાની, અન્નની, વસ્ત્રોની અથવા નામનાની લાલચથી સંન્યાસ લે છે તે બંને બાજુથી ભ્રષ્ટ બનેલો થઈ કદી પણ મુક્તિ પામતો નથી.

તત્ત્વનો વિચાર ઉત્તમ છે, શાસ્ત્રોનો વિચાર મધ્યમ છે, મંત્રોની સાધના અધમ છે અને તીર્થોમાં ફરવું અધમમાં અધમ છે. પ્રતિબિંબિત બનેલા ઝાડના ફળના સ્વાદના આનંદની જેમ ખરા અનુભવ વિના મૂઢ માણસ વ્યર્થ બ્રહ્મ વિશે આનંદ પામે છે. જે યોગી ભિક્ષા રૂપી "મા"ને, વૈરાગ્ય રૂપી "બાપ"ને, શ્રદ્ધા રૂપી "સ્ત્રી" ને અને જ્ઞાન રૂપી "પુત્ર"ને છોડતો નથી તે મુક્ત થાય છે. ધન વડે મોટા, વય વડે મોટા અને વિદ્યા વડે મોટા તે સૌ અનુભવ વડે મોટાની આગળ તો નોકર અને શિષ્ય જેવા જ છે. જેઓ માયા વડે મૂઢ ચિત્ત વાળા હોઈ "હું" રૂપ આત્માને પૂર્ણપણે જાણતા નથી, તેઓ મહા બુદ્ધિમાન હોય તો પણ કાગડાઓની માફક અભાગિયું પેટ

ભરવા માટે જ અહીંથી તહીં રખડ્યા કરે છે.

પથ્થર-સોનું કે માટીમાંથી બનાવેલી મૂર્તિઓની પૂજા, મોક્ષની ઇચ્છાવાળાને ફરી જન્મ ને ભોગ આપવાવાળી થાય છે. આથી ફરી જન્મ ન થાય તે માટે મુમુક્ષુને એવી બહારની પૂજા છોડી પોતાના હૃદયમાં જ (આત્મા) પૂજા કરવી.

ભક્ત ભાભારામ ! સંસારના બધા બંધનને કાપી યોગીઓ સર્વ કર્મને બાળી નાખી બ્રહ્મમાં લય પામે છે. પ્રાણાયામ વડે અત્યંત તિક્ષ્ણ કરેલી "ૐકાર" રૂપ ધારવાળી અને વૈરાગ્ય રૂપ પથ્થર પર ઘસેલી (મન રૂપી) છરી વડે સંસાર રૂપ તાંતણાને કાપી નાખી યોગવેત્તા પુરુષ (ફરી તેના વડે) બંધાતો નથી. તે કામનાઓથી છૂટે છે અને બધી વાસનાઓથી રહીત થાય છે ત્યારે જ અમરપણાને પામે છે. હે ભક્ત ભાભારામ !! ભવ સાગર તરવાના મહાપુરુષોએ કેટલા બધા જુદા જુદા માર્ગોની રચના કરી છે.

ભાભારામ કહે; હે ગુરુદેવ ! બંધન શું ? મોક્ષ શું ? વિદ્યા અને અવિદ્યા કોને કહેવી ? જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ અને તુરીય એ ચાર અવસ્થાઓ કઈ ? અન્નમય, પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞાનમય અને આનંદમય - એ પાંચ કોષ કયા કયા ? કર્તા જીવ, પંચવર્ગ ક્ષેત્રજ્ઞ, સાક્ષી, કૂટસ્થ અને અંતરધામીનો અર્થ શો ? તેમજ જીવાત્મા, પરમાત્મા અને માયા એ તત્ત્વો કયાં ?

સદ્‌ગુરુદેવ; હે ભક્ત ભાભારામ ! આત્મા જ ઈશ્વર અને જીવ રૂપ છે. છતાં જે આત્મા નથી એવા દેહ વગેરેમાં જીવને જે અહંભાવ થાય છે, તે જીવાત્માનું બંધન છે. એ

અહંભાવ નીકળી જવો તે **મોક્ષ** છે. એ અહંભાવને જે ઉપજાવે છે તે **અવિદ્યા** છે અને એ અહંભાવ જેના વડે નીકળી જાય છે તે **વિદ્યા** કહેવાય છે.

સૂર્ય વગેરે દેવતાઓની શક્તિઓ દ્વારા મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર અને દશ ઇંદ્રિયો વડે જે અવસ્થામાં આત્મા શબ્દ, સ્પર્શ વગેરે સ્થૂળ વિષયોને ગ્રહણ કરે છે, તે અવસ્થા આત્માની **જાગ્રત અવસ્થા** કહેવાય છે. શબ્દ વગેરે સ્થૂળ વિષયો ન હોવા છતાં જાગ્રત અવસ્થાની રહી ગયેલી વાસનાને કારણે મન, બુદ્ધિ વગેરે ચૌદ કારણો વડે જે અવસ્થામાં શબ્દ વગેરે વાસનામય વિષયોને જીવ ગ્રહણ કરે છે, તે અવસ્થા આત્માની **સ્વપ્ન અવસ્થા** કહેવાય છે. ચૌદ ઇંદ્રિયો શાંત બની જતાં જે અવસ્થામાં વિશેષ જ્ઞાન હોવાથી જ્યારે શબ્દ વગેરે વિષયો ગ્રહણ કરતો નથી, ત્યારે આત્માની તે **અવસ્થા સુષુપ્તિ** કહેવાય છે. આ ત્રણે અવસ્થાથી ઉત્પત્તિ અને લયની જાણનારું અને પોતે ઉત્પત્તિ તથા લયથી નિરંતર પર એવું જે નિત્ય સાક્ષી-ચૈતન્ય છે તે **ચૈતન્ય અવસ્થા** અથવા **તુરીય અવસ્થા** કહેવાય છે.

અન્ન વડે ઘડાતા કોષોના સમૂહ રૂપ શરીર **અન્નમય કોષ** કહેવાય છે. પ્રાણ વગેરે ચૌદ પ્રકારના વાયુઓ એ અન્નમય કોષમાં સંચાર કરે છે, ત્યારે તે **પ્રાણમય કોષ** કહેવાય છે. આ બે કોષની અંદર રહેલી મન વગેરે ચૌદ ઇંદ્રિયો વડે જ્યારે આત્મા શબ્દ વગેરે વિષયોના વિચારો કરે છે, ત્યારે તે **મનોમય કોષ** કહેવાય છે. આત્મા આ ત્રણે કોષની સાથે જોડાઈને બુદ્ધિ વડે જે જાણે છે, તે તેનું બુદ્ધિમય

સ્વરૂપ **વિજ્ઞાનમય કોષ** કહેવાય છે. આ ચાર કોષો સાથે આત્મા વડના બીજના વૃક્ષની જેમ પોતાના કારણ અજ્ઞાનમાં જે રહે છે તે **આનંદમય કોષ** કહેવાય છે.

સુખ દુ:ખની નજરે અંતરમાં જે ગમતી વસ્તુની ઈચ્છા થાય છે તે સુખ બુદ્ધિ છે અને જે અણગમતી વસ્તુની કલ્પના છે તે દુ:ખ બુદ્ધિ છે. સુખ મેળવવા માટે અને દુ:ખ* ત્યજવા માટે જીવ જે ક્રિયાઓ કરે છે તેને લઈને તે કર્તા કહેવાય છે. શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ - એ પાંચ વિષયો સુખ દુ:ખનાં કારણો છે. પુણ્ય અને પાપકર્મોને અનુસરનારો આત્મા, પ્રાપ્ત થયેલા શરીરના સંયોગને નહિ મળેલાની જેમ કરતો દેખાય છે, ત્યારે તે **ઉપાધિયુક્ત 'જીવ'** કહેવાય છે.

મન, પ્રાણ, ઈચ્છા, સત્ત્વ અને પુણ્ય આ પાંચ સમૂહોને **પંચવર્ગ** કહેવાય છે. આ પાંચ વર્ગોના ધર્મવાળો થયેલો જીવાત્મા જ્ઞાન વિના તેઓમાંથી છૂટી શકતો નથી. મન વગેરે સૂક્ષ્મ તત્ત્વોની ઉપાધિ હંમેશાં આત્માને નિત્ય જેવી વળગેલી જે ભાસે છે તેને **લિંગ શરીર** કહેવાય છે અને તે જ હૃદયગ્રંથિ છે. તેમાં જે ચૈતન્ય દેખાય છે, તે **ક્ષેત્રજ્ઞ** કહેવાય છે. જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેયની ઉત્પત્તિને તથા લયને જાણનારો છતાં પોતે ઉત્પત્તિ અને લય વિનાનો સ્વયંપ્રકાશ આત્મા સાક્ષી કહેવાય છે. બ્રહ્માથી માંડીને સૂક્ષ્મ કિટાણું સુધીનાં બધાં પ્રાણીઓની

*** દુ:ખ = ત્રણ પ્રકારનાં દુ:ખનાં નામ છે. (૧) આધ્યાત્મિક દુ:ખ - સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ શરીરમાં વિકાર થવાથી અર્થાત્ રોગ, શોક, ખેદ, કામ, ક્રોધ આદિ વડે જે દુ:ખ થાય તે (૨) આધિભૌતિક દુ:ખ - વાઘ, સર્પ, ચોર વગેરે પ્રાણીઓથી જે દુ:ખ થાય તે. (૩) આધિદૈવિક દુ:ખ - અનાવૃષ્ટિ, અતિવૃષ્ટિ, અકસ્માત, વીજળી પડવી જેવા દૈવી કોપ તે.**

બુદ્ધિઓમાં રહેલો અને તેઓનાં સ્થૂલ સૂક્ષ્મ વગેરે શરીરનો નાશ થતાં પણ બાકી રહેલો જે જણાય છે તે કૂટસ્થ (બ્રહ્મ-જીવ) કહેવાય છે. એ કૂટસ્થ ઉપાધિના ભેદોમાંથી મુક્ત હેતુરૂપ સ્વરૂપ થઈને બધાં શરીરોમાં મણિઓમાં પરોવેલી દોરીની જેમ જ્યારે પ્રકાશે છે. ત્યારે તે **અંતર્યામી** કહેવાય છે.

સત્ય, જ્ઞાન, અનંત ઉપાધિ વિનાના સોના જેવો માત્ર જ્ઞાન અને ચૈતન્ય રૂપ આત્મા જ્યારે ભાસમાન થાય છે, ત્યારે તે **ત્વં** પદાર્થ કહેવાય છે. બ્રહ્મ, સત્ય, જ્ઞાનરૂપ અને અનંત છે. જે અવિનાશી છે તે **સત્ય** કહેવાય છે. દેશ, કાળ વસ્તુ વગેરે નિમિત્તોનો થતાં પણ જેનો નાશ થતો નથી તે **અવિનાશી** કહેવાય છે અને વિનાશ વિનાનું નિત્ય ચૈતન્ય **જ્ઞાન** કહેવાય છે. માટીની બનેલી વસ્તુઓમાં માટીની જેમ, સોનાની બનેલી વસ્તુઓમાં સોનાની જેમ અને તાંતણાની બનેલી વસ્તુઓમાં તાંતણાની જેમ, આખી સૃષ્ટિમાં પૂર્ણ અને વ્યાપક બનીને રહેલું જે ચૈતન્ય છે તે **અનંત** કહેવાય છે. જે સુખમય-ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે અમાપ આનંદનો સમુદ્ર છે અને બાકી રહેલું સુખનું સ્વરૂપ છે તે **આનંદ** કહેવાય છે. આ ચાર (સત્ય, જ્ઞાન, અનંત અને આનંદ) વસ્તુ જેનું લક્ષણ છે અને દેશ, કાળ વસ્તુ વગેરે નિમિત્તો હોવા છતાં જેમાં કાંઈ પણ ફેર પડતો નથી એને જ **તત્** પદાર્થ અથવા પરમાત્મા કહે છે. આ ત્વં પદાર્થ અને તત્ પદાર્થ એ બંને ઉપાધિવાળા ભેદો કરતાં જુદું, આકાશ જેવું સૂક્ષ્મ અને કેવળ સત્યરૂપ તત્ત્વ **પરબ્રહ્મ** કહેવાય છે. આદિ વિનાની છતાં અંતવાળી, સત્ નહિ, અસત્ નહિ અને સહસત્ પણ નહિ, પોતે બધાની અધિક, વિકારરહિત જણાય અને 'છે' એમ કહેવા

સિવાય બીજી કોઈ રીતે સૂચવી ન શકાય, એવા સ્વરૂપવાળી જે શક્તિ તે **માયા** કહેવાય છે. એ **માયા** અજ્ઞાન રૂપ તુચ્છ અને મિથ્યા છે, છતાં મૂઢ મનુષ્યોને ત્રણે કાળે ખરી લાગે છે અને એવા લોકોને તેના સાચાપણાની જ બુદ્ધિ હોય છે. તેથી આ આવું છે. એમ એનું ખરું સ્વરૂપ સમજાવી શકાતું નથી.

હું ઉત્પન્ન થતો નથી, હું દશ ઇંદ્રિયો નથી, બુદ્ધિ નથી, મન નથી અને નિત્ય અહંકાર નથી. હું તો હંમેશાં પ્રાણ અને મન વિનાનો શુદ્ધ છું, બુદ્ધિ વગેરેનો સાક્ષી છું તથા હંમેશાં ચિત્તસ્વરૂપ છું. એમાં સંશય નથી. હું કર્તા નથી અને ભોક્તા નથી, પરંતુ માત્ર પ્રકૃતિનો સાક્ષી છું અને મારા સમીપપણાને લઈને જ દેહ વગેરે જાણે કે સચેતન બનતા હોય તેમ ક્રિયા કરે છે. હું તો સ્થિર, નિત્ય, હંમેશાં આનંદસ્વરૂપ, શુદ્ધ, જ્ઞાનમય અને નિર્મળ આત્મા છું અને બધા પ્રાણીઓમાં સાક્ષી રૂપ વ્યાપી રહેલો છું એમાં સંશય નથી. હું બધા વેદાંતો વડે જાણી શકાતું 'બ્રહ્મ' જ છું અને હું આકાશ, વાયુ વગેરે જાણીતી વસ્તુરૂપ નથી. હું રૂપ નથી, નામ નથી અને કર્મ નથી; પરંતુ માત્ર સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ બ્રહ્મ જ છું. હું દેહ નથી, તો પછી મને જન્મ-મરણ ક્યાંથી હોય ? હું પ્રાણ નથી, તો પછી મને ભૂખ-તરસ શાની હોય ? હું મન નથી, તો પછી મને શોક-મોહ શાના હોય અને હું કર્તા નથી તો પછી મને બંધન-મોક્ષ શાનાં હોય ?

હે ભક્ત ભાભારામ ! વળી શ્રી પરમાત્માએ શુકદેવજી મહારાજને યમ નિયમ વિષે અભેદ જ્ઞાન દૃષ્ટિથી સમજાવ્યું છે તે આ પ્રમાણે છે :-

"યમ, નિયમ, ત્યાગ, મૌન, દેશ, કાળ, આસન, મૂળબંધ, દેહની સમાન સ્થિતિ, દૃષ્ટિની સ્થિરતા, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, આત્મ ધ્યાન અને સમાધિ."

બધું બ્રહ્મ છે એમ જાણતાં ઇંદ્રિયોની ઉપર જે આપમેળે જ કાબુ આવી જાય છે તે **યમ** કહેવાય છે. એનો વારંવાર અભ્યાસ કરવો. નિયમપૂર્વક એક જ પ્રકારના વિચાર કરવા, પણ જુદી જુદી જાતના વિચારો ન કરવા એ પરમ આનંદરૂપ **નિયમ** છે. વિદ્વાનો કાળજીથી અમલ કરે છે. **ત્યાગ** જ મોટા પુરુષને પણ પૂજ્ય છે અને તે તરત જ મોક્ષ આપનાર થાય છે. જ્યાં વાણી પહોંચી શકતા નથી, એવા બ્રહ્મને વાણી દ્વારા કેવી રીતે કહી શકાય ? એવા વિચારને લઈને ઉપજતું મૌન તે મૌન છે. એ જ મૌન યોગીઓને ગમે છે. માટે વિદ્વાને સદા તે જ સેવવું. જ્યાં વાણી પાછી ફરે છે તેને કયા સાધને કહી શકાય ? જો પ્રપંચ કહેવો હોય તો પણ તે માટે શબ્દ જડતો નથી. આવા અભિપ્રાયથી સંપૂર્ણ મૌન રહેવું એ સહજ નામનું **મૌન** છે. બાકી વાણીનું મૌન તો અજ્ઞાનીઓનું છે. બ્રહ્મવાદીઓ માને તે યુક્ત નથી. જ્યાં આદિમાં, અંતમાં કે મધ્યમાં કોઈ લોક નથી અને જેના વડે આ બધું સતત વ્યાપ્ત છે, એ જ (પરમાત્મા) નિર્જન **દેશ** કહેવાય છે. જેના નેત્રના એક પલકારાથી બ્રહ્માદિ સર્વ ભૂતોની કલ્પના બની જાય છે તે અખંડ, અદ્વૈત, આનંદસ્વરૂપ (બ્રહ્મ) **'કાળ'** શબ્દથી કહેવાય છે. જ્યાં સુખપૂર્વક નિરંતર બ્રહ્મચિંતન થઈ શકે એને **આસન** જાણવું. બાકીના આસન તો સુખનો નાશ કરનારાં છે. સર્વ ભૂતોના આદિ, જગતનું, અધિષ્ઠાન અને અદ્વૈત

બ્રહ્મ સિદ્ધિ માટે યોગ્ય છે. એમાં સિદ્ધ પુરુષો સિદ્ધિને પામ્યા છે; માટે તે **સિદ્ધાસન** કહેવાય છે. જે લોકનું મૂળ છે. જેને લીધે ચિત્તનું બંધન થઈ શકે છે, એ જ બ્રહ્મવાદીઓને સદા સેવવા યોગ્ય **મૂળબંધ** છે. સર્વસ્વરૂપ બ્રહ્મમાં જેનાથી લીન થવાય, તેને જ **અંગોની સમાનતા દેહની સમાન સ્થિતિ** જાણવી નહિ તો સુકા ઝાડ જેવી સમાનતા કે સરળતા એ સમાનતા નથી. જ્ઞાનમય દૃષ્ટિ કરીને જગતને બ્રહ્મમય જોવું, તે પરમ ઉદાર **દૃષ્ટિની સ્થિરતા છે.** બાકી નાકના ટેરવાને જોતી દૃષ્ટિ, તે દૃષ્ટિની સ્થિરતા નથી. જેમાં દૃષ્ટા, દર્શન અને દૃશ્યનો વિરામ (અભાવ) થઈ જાય છે. એ બ્રહ્મમાં જ દૃષ્ટિ સ્થિર કરવી; પણ નાકના ટેરવાને જોતી દૃષ્ટિ સ્થિર કરવા યોગ્ય ગણાતી જ નથી. ચિત્ત વગેરે બધી વસ્તુઓમાં બ્રહ્મનું દર્શન કરતાં બધી વૃત્તિનો જે નિરોધ થાય છે તે **પ્રાણાયામ** કહેવાય છે. **"જગતરૂપ પ્રપંચનો નિષેધ એ રેચક કહેવાય છે. 'હું બ્રહ્મ છું.' એવી વૃત્તિ થવી એ પૂરક કહેવાય છે અને પછી વૃત્તિની નિશ્ચિતતા થવી એ કુંભક કહેવાય છે."** આવો જ પ્રાણાયામ જ્ઞાનીઓનો હોય છે. બાકી નાક દબાવી રાખવું એ તો અજ્ઞાનીઓનો પ્રાણાયામ છે. બધા વિષયો આત્મરૂપ જ છે. એમ ગણી મનને તેમાંથી પાછું ખેંચી લઈ ચૈતન્યથી રાજી રાખવું તે **પ્રત્યાહાર** કહેવાય છે. એનો વારંવાર અભ્યાસ કરવો. જ્યાં જ્યાં મન જાય ત્યાં બ્રહ્મનું દર્શન થવું અને તેના વડે મન સ્થિર થવું એ **ધારણા** છે." "હું બ્રહ્મ છું" એવી નિરાશ્રય ઉત્તમ વૃત્તિએ સ્થિતિ કરવી, તે પરમ આનંદદાયક પ્રખ્યાત **આત્મધ્યાન** છે. વળી એ જ નિર્વિકાર બ્રહ્માકાર બની જાય અને પછી વૃત્તિનું પણ

વિસ્મરણ થઈ જાય એ **ઉત્તમ સમાધિ** કહેવાય છે.

આ કૃત્રિમ આનંદનો ત્યાં સુધી સારી રીતે અભ્યાસ કરવો જોઈએ કે જ્યાં સુધી મનુષ્યનું લક્ષ્ય આપોઆપ જ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ બની જાય. તે પછી સાધનરહિત થઈ એ મનુષ્ય સિદ્ધ યોગીરાજ બને છે અને તેને આત્મસ્વરૂપ જ મન તથા વાણીનો વિષય થઈ જાય છે.

એ સમાધિ જ્યારે કરાતી હોય ત્યારે બળથી આવાં વિઘ્નો આવે છે :- અનુસંધાનરહિતપણું, આળસ, ભોગોની લાલસા, લય, તમસ, વિક્ષેપ, તેજ, પરસેવો અને શૂન્યતા એવાં ઘણાં વિઘ્નો આવે છે; પણ બ્રહ્મ-કુશળ પુરુષો તેઓને ત્યજી શકે છે. કોઈ પદાર્થવાળી વૃત્તિથી એ પદાર્થ સ્વરૂપ થવાય છે. શૂન્ય વૃત્તિએ રહેવાથી શૂન્યતા થાય છે અને બ્રહ્મવૃત્તિએ રહેવાથી પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય છે. માટે એ વૃત્તિએ રહી પૂર્ણતાનો અભ્યાસ કરવો.

જેઓ આ અત્યંત પવિત્ર બ્રહ્મવૃત્તિનો ત્યાગ કરી જીવે છે તે મનુષ્યો વ્યર્થ જીવે છે અને પશુ જેવા છે, પણ જેઓ એ બ્રહ્મવૃત્તિને જાણે છે અને જાણીને વધારે છે તે સત્યપુરુષો ધન્યવાદને પાત્ર હોઈ ત્રણે ભુવનમાં વંદનીય છે. જેઓની એ બ્રહ્મવૃત્તિ એક સરખી વધીને પરિપક્વ થઈ હોય, તેઓ શ્રેષ્ઠ બ્રહ્મપણાને પામે છે પણ બીજાઓ ખાલી શબ્દો બોલનારા બ્રહ્મપણું પામતા નથી. જેઓ બ્રહ્મની વાતો કરવામાં કુશળ હોય છે, પણ એ બ્રહ્મવૃત્તિથી રહિત અને અતિશય રાગી હોય છે. તેઓ અજ્ઞાનપણાને લીધે ફરી સંસારમાં આવે છે અને જાય છે. માટે બ્રહ્માદિ, સનકાદિ, શુક વગેરેની જેમ

યોગીઓ અર્ધો નિમેષ પણ બ્રહ્મમય વૃત્તિ વિના રહેતા નથી. જેની વૃત્તિએ કારણ એ જ કાર્ય બને છે. તેને તત્ત્વ સ્વરૂપે વિચાર થતાં કાર્યનો અભાવ જણાય છે અને પછી કારણ પણ નાશ પામે છે. પછી એવા શ્રેષ્ઠ ચિત્તવાળા મનુષ્યો સામે શુદ્ધ વસ્તુ જ પ્રગટે છે કે જે વાણીનો અવિષય છે પછી શ્રેષ્ઠ બ્રહ્મવૃત્તિનું જ જ્ઞાન રહે છે.

જે વસ્તુને નિશ્ચયાત્મક દશ્ય રૂપે તીવ્ર વેગથી પ્રથમ ચિંતવી હોય, તેને જ પછીથી અદશ્યાપણામાં લઈ જઈ બ્રહ્માકાર-સ્વરૂપે ચિંતવવી, જેથી તેનો જાણકાર બની મનુષ્ય ચૈતન્યરસથી પૂર્ણ બનેલી બુદ્ધિને લીધે નિત્ય સુખમાં સ્થિતિ કરે છે. વળી હે ભક્ત ભાભારામ ! ચૈતન્યરૂપી સૂર્યનો અસ્ત કે ઉદય થતો જ નથી. તેથી તેનાં દર્શન કરનારને કોઈ કર્મ રહેતાં જ નથી.

શબ્દ અને કામનો લય થવાથી મનુષ્ય દિવસ અને રાતથી રહિત થાય છે. પછી સર્વનું પરિપૂર્ણ જ્ઞાન થવાથી **ઉન્મની** (સમાધિ)અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. તેને લીધે બ્રહ્મ સાથે એકતા થાય છે. ઉન્મની અવસ્થાથી મન રહિત સ્થિતિ થાય છે. નિશ્ચિત અવસ્થા તેનું **ધ્યાન** છે. સર્વ કર્મો દૂર કરવાં તે **આવાહન** છે. નિશ્ચિયજ્ઞાન તે **આસન** છે. મનરહિત થવું તે **પાદ્ય (ચરણ પખાળવાં)** છે. નિત્ય મનસહિત સ્થિતિ તે **અર્ધ્ય(હાથ પખાળવા)** છે. નિત્યનો પ્રકાશ અને અપાર અમૃત રૂપ વૃત્તિ તે **સ્નાન** છે. બ્રહ્મ એવી ભાવના તે **ચંદન** છે. દર્શન સ્વરૂપે સ્થિતિ તે **અક્ષત** છે. ચૈતન્યની પ્રાપ્તિ તે **પુષ્પ** છે. ચૈતન્યરૂપ અગ્નિનું સ્વરૂપ તે **ધૂપ** છે. ચૈતન્ય રૂપ સૂર્યનું સ્વરૂપ તે **દીવો** છે. પરિપૂર્ણ ચંદ્રના અમૃતરસની એકતા કરવી તે **નૈવેદ્ય** છે. નિશ્ચલત્તા તે

પ્રદક્ષિણા છે. "તે હું છું" એવો ભાવ તે **નમસ્કાર** છે. મૌન એ **સ્તુતિ** છે અને સર્વ પ્રકારે સંતોષ તે **વિસર્જન** છે જ, એમ જાણે છે તે બ્રહ્મ રૂપ થાય છે.

એમ જ્ઞાતા, જ્ઞેય, અને જ્ઞાન રૂપ ત્રિપુટી દૂર થાય છે; ત્યારે તરંગ વિનાના સમુદ્ર જેવો અને વાયુ વિનાના પ્રદેશમાં રહેલા દીવા જેવો અચળ, સંપૂર્ણ, ભાવ-અભાવથી રહિત કેવળ જ્યોતિ રૂપ થાય છે. જાગ્રત અને નિદ્રામાં પણ જ્ઞાન રહેવાથી બ્રહ્મવેત્તા થાય છે. સુષુપ્તિ તથા સમાધિમાં મનનો લય જો કે સમાન જ હોય છે પરંતુ તે બંનેમાં મોટો તફાવત છે, કેમ કે સુષુપ્તિમાં મન અજ્ઞાનમાં લય પામ્યું હોય છે તેથી મુક્તિનું કારણ હોતું નથી.

હે ભક્ત ભાભારામ ! ઉપરોક્ત જ્ઞાન ઉપદેશ અનેક પ્રકારે ઋષિમુનિઓએ જગતના કલ્યાણ અર્થે મંગલ સંદેશા સાથે અજ્ઞાન અંધકારનો નાશ કરવા માટે વર્ણવ્યા છે. તેમાં પ્રથમ પોતાના મનને જીતવું જોઈએ. મનને જીત્યા વિના સંસાર સમુદ્રમાં બીજો કોઈ માર્ગ નથી. સંસાર એ મોટા નરકોનું સામ્રાજ્ય છે. તેમાં પાપો રૂપી મોટા હાથીઓ છે અને ઇંદ્રિયો રૂપી શત્રુઓ આશાઓ રૂપી અનેક તીક્ષ્ણ બાણોથી સજધજ હોઈ દુર્જય છે. જેમ હેમંત ઋતુમાં કમળના છોડ નાશ પામે છે, તેમ જેના ચિત્તનો ગર્વ નાશ પામ્યો હોય અને ઇંદ્રિયો રૂપી શત્રુઓ વશ થયા હોય તેની ભોગવાસનાઓ નાશ પામે છે. એક તત્ત્વના દૃઢ અભ્યાસથી જ્યાં સુધી મન જીતાયું નથી, ત્યાં સુધી રાતમાં જેમ ભૂતડાં વસે છે, તેમ હૃદયમાં વાસનાઓ રહે છે. હું માનું છું કે વિવેકીનું મન ઇચ્છિત કરનારો ચાકર

છે. સર્વ વિષયોમાં સલાહ આપનાર મંત્રી છે. ઇંદ્રિયોને દબાવી દેનારો ખંડિયો રાજા છે, લાડ લડાવનારી સ્નેહાળ લલના છે, પાલક પિતા છે અને ઉત્તમ થાપણ રાખનારા મિત્ર છે. બુદ્ધિમાન જ્ઞાનીના મનને હું એવું માનું છું. મન રૂપી પિતા પોતાના પ્રકાશથી, શાસ્ત્ર રૂપ દૃષ્ટિથી, પોતાની બુદ્ધિથી અને પોતાના પ્રભાવથી પોતાનો ત્યાગ કરીને પરમ સિદ્ધિ આપે છે.

હે ભક્ત ભાભારામ ! ભક્તિ માર્ગમાં ચાર યોગ મહાપુરુષોએ બતાવેલા છે. **સહજયોગ, હઠયોગ, રાજયોગ, મંત્રયોગ.** આજ કલિયુગમાં શ્રી નિરાકારથી સાકાર સ્વરૂપ જોવું તે અતિ કઠિન છે. માટે હે ભક્ત ભાભારામ ! શ્રી વિષ્ણુનારાયણને પામવા ભક્તિયોગ સાકાર સ્વરૂપની ઉપાસના કરવી તે ઉત્તમ યોગ છે. એને માટે શ્રી ભગવદ્‌ગીતા જ્ઞાનેશ્વરી ભક્તિ યોગમાં શ્રીકૃષ્ણ સ્વમુખે અર્જુનને આ ઉપદેશ આપેલ છે :

क्लोशोड धिकतरस्तेषामव्याक्तास त्कचेतसाम् ।
अव्यक्ता हि गतिर्दु:खं देहवद्भिरवाप्यते ।। ५ ।।

નિર્ગુણ બ્રહ્મની ઉપાસના કરનારા દેહધારી પુરુષોને ઉપાસનાનું કષ્ટ થાય છે અને અવ્યક્ત ગતિ મહાપ્રયાસથી પ્રાપ્ત થાય છે. (૫)

પ્રાણીમાત્રનો પ્રિય, આશ્રયથી રહિત અને અવ્યક્ત (દૃષ્ટિથી અગોચર) જે બ્રહ્મ છે તેને ભક્તિ સિવાય જ પ્રાપ્ત કરી લેવાની જેઓ ઇચ્છા કરે છે, તેમને માર્ગમાં લૂંટારા રૂપ ઇન્દ્રિયાદિકની પદવીઓ વરમાળા પહેરાવે છે અને રિદ્ધિસિદ્ધિની જોડી બ્રહ્મપ્રાપ્તિના માર્ગમાં આડે આવે છે. કામ-ક્રોધાદિ પુષ્કળ ઉપદ્રવો ઉત્પન્ન થાય છે અને નિરાકાર પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ

કરવા માટે તેમને શૂન્ય વસ્તુ (આકાશ)ની સાથે ઝઘડો કરવો પડે છે. તૃષાને તૃષાનું પાન કરીને તૃપ્ત કરવી પડે છે, ક્ષુધા લાગી હોય તો તે ક્ષુધાને ખાઈને જ ક્ષુધા શાંત કરવી પડે છે અને નિરાકારની પ્રાપ્તિ માટે રાત્રિ-દિવસ હાથોના ઝપાટાથી વાયુની જ ગણતરી કરવી પડે છે. દિવસે તડકામાં સૂવું, સ્વચ્છંદ ઇંદ્રિયોનો નિરોધ રૂપી ઉપભોગ લેવો અને વૃક્ષોની સાથે મિત્રભાવથી ખેલવું, શીતળતા રૂપી વસ્ત્ર ધારણ કરવાં, ઉષ્ણતા રૂપી વસ્ત્ર ઓઢવું અને જળ વૃષ્ટિ રૂપી ગૃહમાં નિવાસ કરવો.

હે અર્જુન ! સતી સ્ત્રીને જેમ પતિ સિવાય જ રોજ કાષ્ટ ભક્ષણ કરીને સતી થઈ રહેવા જેવો જ આ યોગ છે. આ સ્થળે જો કે પતિની પાછળ સતી થવા માટે અગ્નિ પ્રવેશ કરવાનું કાર્ય નથી, તેમ દેવો તથા પિતૃઓ માટે બલિ આપવાનું હવ્ય-કવ્યનું નિમિત્ત પણ નથી, તો પણ મૃત્યુની સાથે નિત્ય નવી નવી લડાઈ કરવી પડે છે. શું આવું મૃત્યુ કરતાં પણ તીક્ષ્ણ અને ઊકળતું જે વિષ છે, તેને કોઈ ગળી શકશે ? અરે, ડુંગરને ગળવા જતાં શું મુખ ફાટી નહિ જાય ? માટે હે મહાવીર ! આવું યોગ સાધન કરવા જે નીકળ્યા છે, તેમના નસીબમાં દુઃખ રૂપી શુષ્ક ભાગ જ લખેલો છે.

બોખા માણસને લોખંડના ચણા ખાવાનો વખત આવે, ત્યારે તેનાથી તેનું પેટ ભરાશે કે પ્રાણ જશે, એ કાંઈ સમજાતું નથી. શું કોઈ મનુષ્ય પોતાના બાહુથી સમુદ્ર તરી ગયો કે ? અથવા આકાશમાં શું કોઈ પગેથી ચાલી શક્યું છે ? સમરાંગણમાં ગયા પછી સામા ઘા ઝીલ્યા વગર સૂર્યલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે ? એટલા માટે હે અર્જુન ! પાંગળો માણસ

જેમ વાયુની સાથે દોડવાની હોડ કરી શકતો નથી, તેમ દેહાભિમાની જીવને નિરાકારની પ્રાપ્તિ થનાર નથી. આમ હોવા છતાં પણ મનમાં ઇચ્છા ધારણ કરીને અવ્યક્ત (દૃષ્ટિથી અગોચર) બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થાય છે.

એટલા માટે હે પાર્થ ! જેમણે ભક્તિ માર્ગનો સ્વીકાર કરેલો છે, તેમને આવાં કષ્ટ ખમવાં પડતાં નથી.

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्परा : ।
अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ।। ६ ।।

तेषामहं समुद्धर्ता मॉत्युसंसारसागरात् ।
भवामि न चिरात् पार्थ मय्यावेशितचेतसाम् ।। ७ ।।

પરંતુ જેઓ જાત પરાયણ થઈને સર્વ કર્મો મને જ અર્પણ કરી દે છે અને મારું ધ્યાન ધરીને અનન્ય ભાવથી મારી જ ઉપાસના કરે છે તથા મારામાં જ જેમણે પોતાનું ચિત્ત સમર્પણ કર્યું છે એવા મારા ભક્તોનો, હે પાર્થ ! હું જન્મ-મરણ યુક્ત સંસાર-સમુદ્રમાંથી સત્વરે જ ઉદ્ધાર કરું છું. (૬,૭)

પોતાના વર્ણાશ્રમધર્મ પ્રમાણે કરવાનાં જે જે કર્મો પોતાના ભાગમાં આવેલાં હોય, તે સર્વ કર્મો કર્મેન્દ્રિયો સુખથી કરે છે. સર્વ કર્મો યથાવિધિ મને અર્પણ કરીને અને નિષિદ્ધ કર્મોનો પરિત્યાગ કરીને કર્મ દ્વારા ઉત્પન્ન થનારાં ફળો બાળીને ભસ્મ કરી નાખે છે. આ પ્રમાણે હે અર્જુન ! સર્વ કર્મો મને અર્પણ કરીને તેમનો જેઓ નાશ કરે છે, તેમ જ કાયિક, વાચિક અને માનસિક જે જે કર્મો કરવાની ઇચ્છા જેમને હોય છે, તેમને પણ મારા વિના બીજી સગવડ જ હોતી નથી. એવા જેઓ નિરંતર મારી સેવા કરીને જાત્પરાયણ થાય છે, તેઓ

મારા ધ્યાનના નિમિત્તથી મારું નિવાસ સ્થાન જ બની રહે છે. એમની પ્રીતિ મારી સાથે વ્યવહાર કરીને મુક્ત અને ભુક્તિ(ભોગ) ને પણ ત્યાગી દે છે. એવી રીતે અનન્ય ભાવથી જેમણે મન, બુદ્ધિ અને શરીરથી પોતાનું સર્વસ્વ મને અર્પણ કરી દીધું છે, તેમની શું ઇચ્છા હું પરિપૂર્ણ નથી કરતો ? વારુ, અર્થાત્ તેમની તો સર્વ ઇચ્છાઓ ગમે તેમ કરીને પણ અવશ્ય મારે પૂર્ણ કરવી જ પડે છે.

વધારે શું કહું ? હે પાર્થ ! જે પોતાની માતાના ઉદરથી જન્મ લે છે, તે માતાને કેટલો બધો પ્રિય હોય છે. એ કહેવાની કશી પણ આવશ્યકતા નથી. તે જ પ્રમાણે મારા ભક્તો ગમે તે હોય અને ગમે તેવા હોય, છતાં તેમને હું પ્રિય છું અને મને તેઓ પ્રિય છે. તેમને જેઓ ત્રાસ આપનારા હોય તેમનો નાશ કરવાની તો મેં પ્રતિજ્ઞા જ લીધી છે. મારા ભક્તોને સંસારની ચિંતા શા માટે હોવી જોઈએ ?

શ્રીમંતની સ્ત્રીને કદી માગવાનો વારો આવે છે ખરો કે ? કદી પણ આવતો નથી. એ જ પ્રમાણે મારા ભક્તો તે મારા કુટુંબીજનો છે એમ જ હું સમજું છું. અર્થાત્ જો તેમના પર કોઈ સંકટ આવી પડે તો તેથી મને જ લજ્જા ઉપજે છે.

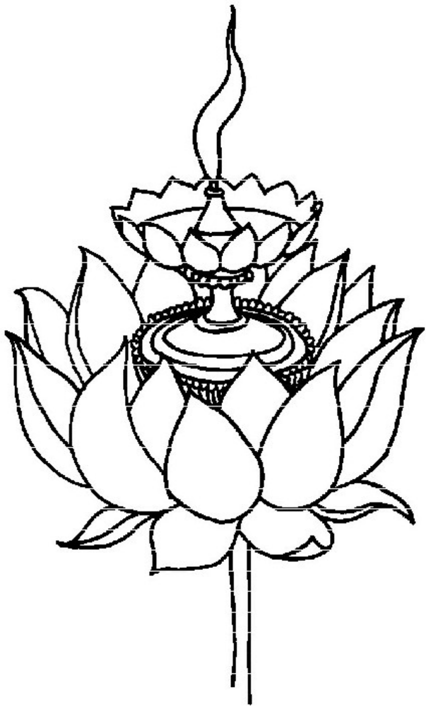
આ સૃષ્ટિમાં મારા ભક્તોને જન્મ મૃત્યુના તરંગોમાં ડૂબતા જોઈ મારા મનમાં કંઈને કંઈ થઈ જાય છે. ભવસાગરના તરંગો જોઈને કોને ભય લાગતો નથી ? અર્થાત્ એ ભવસાગરના તરંગોથી મારા ભક્તજનો પણ ભયભીત બને છે અને તેથી જ હે અર્જુન ! રામ-કૃષ્ણ આદિ અવતારો ધારણ કરીને, આ મૃત્યુલોકમાં હું તેમના ઉદ્ધાર માટે જ આવ્યા કરું છું.

મારાં હજારો નામ રૂપી નૌકાઓ તૈયાર કરીને, આ સંસાર રૂપી સાગરમાંથી હું તેમનો તારક થયો છું, એમ તારે નિશ્ચયપૂર્વક સમજવું. જે ઉપાધિરહિત હોય છે તેમને હું મારું ધ્યાન ધરવાનો બોધ આપું છું અને પરિવારવાળાઓને નામ રૂપી નૌકા પર બેસાડું છું, અર્થાત્ તેમને મારા નામ સ્મરણનો ઉપદેશ કરું છું. કેટલાક ભક્તોનાં પેટ સાથે પ્રેમ રૂપી તુંબડું બાંધીને તેમને મુક્તિ રૂપી તટ પર લઈ આવું છું, પરંતુ જેમણે પોતાને મારા ભક્તના નામથી ઓળખાવ્યા હોય પછી ભલેને તેઓ ચતુષ્પાદાદિ અર્થાત્ પશુ આદિ હોય તેમને પણ મૈ વૈકુંઠના રાજ્યાસન યોગ્ય બનાવ્યા છે. એથી મારા ભક્તોના મનમાં કશી પણ ચિંતા ઉત્પન્ન થતી નથી, કારણ કે તેમને તારવા હું સદા સજ્જ ઊભો હોઉં છું અને જે વેળાએ ભક્તો પોતાની ચિત્તવૃત્તિ મારામાં અર્પણ કરે છે તે વેળાએ તેમનામાં મારો પ્રવેશ થાય છે.

વળી સદ્‌ગુરુદેવ આગળ કહે છે કે; એ જ કારણથી હે ભક્ત ભાભારામ ! જો ભક્તિમાર્ગ ગ્રહણ કરવાની તમારી ઈચ્છા હોય તો સર્વ ચિત્તવૃત્તિ મને અર્પણ કરવાનો આ મંત્ર શીખી લો. અર્થાત્ હું તમને 'ભક્તિમાર્ગમાં સંચર' એ મંત્રનો ઉપદેશ આપું છું.

શ્રી સદ્‌ગુરુ શ્રી ઈમામશાહ મહારાજ કૃપાવંત થઈ આ જ્ઞાન સ્વરૂપી અમૃતનો વરસાદ વરસાવ્યો. જેથી ભક્ત ભાભારામ, સાધ્વી કીકીબેન, સંત નાયાજી મહારાજ વગેરે ખૂબ આનંદીત થયાં. અતિ હર્ષિત થયાં. તેમના મનનું જે નિરાકરણ થયું તેથી અતિ આનંદ મગ્ન બની નાચવા લાગ્યાં.

પ્રેમ મસ્ત બની આનંદના પોકાર કરી સર્વ સભામંડપ ગજવી દીધો. હવે પછીનું આયુષ્ય શ્રી સદ્‌ગુરુની સેવામાં જ રહી, તેના ચરણમાં જ રહી પૂરું કરવું. એવો નિશ્ચય કરી બંને ભાઈ-બહેન ભક્તિભાવે કરી આનંદમગ્ન રહેતાં હતાં. ભક્ત ભાભારામ અતિ જ પ્રતાપી પુરુષ હતા. તેમણે એવાં અદ્‌ભૂત કાર્યો કર્યાં છે તે સાંભળતાં બુદ્ધિ, મન પહોંચી શકતાં નથી. એ ભક્ત ભાભારામને લાખો લાખો ધન્યવાદ. એમ સંત નાયાજી મહારાજે પણ વિશેષ અદ્‌ભૂત કાર્યો કર્યાં છે. એવા મહાન સંતોને કોટિ કોટિ પ્રણામ.

-: છૂટક પદો :-

થાળ : ૧ - બેસો બેસોને બ્રહ્મ ભરથાર.

(રાગ) "જમો જમોને જુગના આધાર, જુગતે જમાડું."

બેસો બેસોને બ્રહ્મ ભરથાર, ભોજનીયાં લેવા,
સુખના સાગર શ્યામ, નકળંકી દેવા.
આવો આવોને મારે દેશ, દર્શન તે દેવા,
અમે કરશું તારી સેવા, મોરારી દેવા.
પાથરી શું આ ઠાર, સોના બાજઠડી,
ભરગચ્ચીની સેજ, હીરલા બાંકડલી.
ફૂલડાં અપરંપાર, શેરીયે પથરાવું,
અંતર ખુશબોઈ સાર, વિધવિધની લાવું.
ચંદન કર્યું તૈયાર, તંબોલ લાવી છું,
પૂજન સામગ્રી સાથ, લઈને આવી છું.
ભોજન વિધવિધ પેરનાં કરી રાખ્યાં છે,
સેવ સુંવાળી સાથ, શિખંડ બાંધ્યા છે.
પેંડા કર્યા તૈયાર, બાસુંદી લાવી,
દાસી તારી નાથ, છું મનાથી કાવી.
શીરો સાકર સાથ, ચુરમું રાંધ્યું છે,
ખીર રોટલી નાથ, આંધણ માંડ્યું છે.
લાપસી લાડુ આજ, કણસાઈના કરવા,
ઘેબર જલેબી સાથ, તુજ આગળ ધરવા.

દહીંથરાનો સંગ, મેવા પૂરી છે,
ખારી ખાટી સાથ, ફીકી મોળી છે.
પૂરી માવાની આજ, પ્રીતે પાડી છે,
વેડમી કરી તૈયાર, ઘીની વાઢી છે.
સુતર ફેણી સાથ, લાવું તુંજ સારું,
રોટલી બાટી સાથ, ઘી સાકર લાવું.
ખાંડ ગોળ અપાર, લાવું હું વાલા,
કંસાર કરીઓ આજ, જમો સુંવાળા.
રાંધીશ ખીચડી ભાત, આગળ ધરવાને,
જમો જમોને સુંદર શ્યામ, રંગમાં રમવાને.
રોટલા વણીયા આજ, બાજરને ઘઉંના,
શાક કર્યાં તૈયાર, થોક પાપડના.
કોળા દૂધીના, લાવી તુજ સારું,
મીઠાં ખારાં શાક, તુજ આગળ ધરું.
કારેલા કંટોળ સાથ, પરવળ હું લાવું,
જમી કંદની સૌ જાત, એકે એક હું લાવું.
બટાકા શુભ જાત, સાકરીયા ગાજર,
રતાળુ અડવી સાથ, કરીશ હું હાજર.
ફળીયો તુવેર ગવાર, ચોળાની રાંધી,
સરગવાનાં ફળી ફૂલ, એ પણ છે સાથી.

કર્યાં ભાજીનાં શાક, નથી કંઈ ખામી,
ચોળા મેથી નાથ, ભાજી સુવાની.
રાંધી છે દાળ આજ, તુવેરને મગની,
ચણા અડદની દાળ, ભેળી મસુરની.
કોરા ખાટાં શાક, કર્યાં રસીલા,
સુકવણીનાં અપાર, જમો રંગીલા.
વડા વડી કચોળ, પુડાં તે તળીયા,
દહીં દૂધ અપાર, માખણના પડીયા.
જમો જમોને નકળંકનાથ, રસ રંગમાં ભેળી,
મુખવાસ અપરંમપાર, મેવાની થેલી.
પવન પ્રાણાધાર, વિંઝણાથી ઢોળું,
જોયું મે તારું મુખ, બીજે કેમ બોલું.
નર નારાયણ દાતાર, આવ્યા સુખ દેવા,
કલિજુગના ભરથાર, નકળંકી દેવા.
સેવક થયો રસબસ, રસીયાની સંગે,
રમતાં સંતની સંગ, રજની જાય રંગે.

-: થાળ : ૨ - મારા સ્વામી રે :-

શીશ નમું શ્રી સાહેબને, મારા સ્વામી રે,
હું તો કરું અલખની સેવ, મારા અંતર્યામી રે,
શીવ શક્તિ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ મારા સ્વામી રે,
આરાધું અનંત દેવ, મારા અંતર્યામી રે.

પાટ માંડ્યો મેં તો પરિબ્રહ્મનો મારા સ્વામી રે,
ઉપર રેશમીયા ઓછાડ, મારા અંતર્યામી રે.
કંચન દીપક જળહળે, મારા સ્વામી રે,
માંહે ગરથ પૂર્યો, જલધારા અંતર્યામી રે.
ફૂલ ચંદન અગરબત્તી, મારા સ્વામી રે,
માંહે અત્તાર ગુલાલ, મારા અંતર્યામી રે.
ચૂવા ચંદન બહેંકે ઘણા, મારા સ્વામી રે,
માંહે કેશર કસ્તૂરી સાર, મારા સ્વામી રે.
ચંપા ચમેલી મોગરા, મારા સ્વામી રે,
પારિજાતનાં ફૂલ, મારાં અંતર્યામી રે.
નાનાં વિધવિધનાં, ફૂલડા મારા સ્વામી રે,
તમ કાજે કર્યા છે તૈયાર, મારા અંતર્યામી રે.
સુવર્ણ કુંભ જળે ભર્યો, મારા સ્વામી રે,
આવો નાવણ કરવા નાથ, મારા અંતર્યામી રે.
અમો રંક ઉપર કૃપા કરી, મારા સ્વામી રે,
જમો નિષ્કલંકી નાથ, મારા અંતર્યામી રે.
તમો કાજે કર્યા માલપુવા, મારા સ્વામી રે,
બીજો સાકરીયો કંસાર, મારા અંતર્યામી રે.
સેવ ઓસાવી છે શોભતી, મારા સ્વામી રે,
પુરણ પૂળી કંસાર, મારા અંતર્યામી રે.
લાડુ પતાસા લાપસી, મારા સ્વામી રે,
રોટલીઓ પૂરી સાર, મારા અંતર્યામી રે.
બુંદી તણા મેં તો લાડુ કર્યા, મારા સ્વામી રે,
કણસાઈ અનો મોતીચુર, મારા અંતર્યામી રે.

સુંદર શીરો સ્વાદે ભર્યો, મારા સ્વામી રે,
માંહે વસાણા અપરંમપાર, મારા અંતર્યામી રે.
ખીર બનાવી ખંત ધરી, મારા સ્વામી રે,
વળી ગેબાર ચુરમા સાર, મારા અંતર્યામી રે.
પેડાને બરફી સ્વાદે ભરી, મારા સ્વામી રે,
જલેબી બાસુદી સાર, મારા અંતર્યામી રે.
સુંદર ભજીયાં પુડલા, મારા સ્વામી રે,
દહીં થરા રાયતાં સાર, મારા અંતર્યામી રે.
બનાવ્યા સુંદર શાકનો, મારા સ્વામી રે,
માંહે દીધો છે ગરથનો વઘાર, મારા અંતર્યામી રે.
ગવાર ગીલોડાં ચોળાફળી, મારા સ્વામી રે,
જેમાં પરવળ ભીંડા સાર, મારા અંતર્યામી રે.
ચટણી બનાવી ચતુરાઈથી, મારા સ્વામી રે,
સુકા મેવા અપરંપાર, મારા અંતર્યામી રે.
મીઠાં મીઠાં વનફળ, ધર્યા મારા સ્વામી રે,
શાક પાકને પકવાન, મારા અંતર્યામી રે.
મુખવાસ આપીશ એલચી, મારા સ્વામી રે,
લવીંગ સોપારી ધાણાદાળ, મારા અંતર્યામી રે.
કર જોડી કરું વિનંતી, મારા સ્વામી રે,
તમે આરોગો નિષ્કલંકી નાથ, મારા અંતર્યામી રે.
ખાટુ ખારું ખોળે ધરો, મારા સ્વામી રે,
કહું છું તમને કર જોડી, મારા અંતર્યામી રે.
શીશ નમાવી તમારો દાસ, કહે મારા સ્વામી રે,
છે શ્રી નિષ્કલંકી તમારો આધાર, મારા અંતર્યામી રે.

-: ધોળ : ૧ - લગ્નપત્રિકા લખવાને :-

કંકુને કેશર ઘોળીયા, લગનપત્રિકા લખવાને કાજ,
લગન મારે આવીયા. (ટેક)
મુહૂર્ત જોષ દેખાડીયા, દેખ્યા ગુરુજીએ હાથ. લગન.
જોષી તેડ્યા સહુ દેશના, મારું લગન લખવા કાજ. લગન.
તેડાવો ગુણવંત સંતને, પત્ર લખશે તે શુદ્ધ હાથ. લગન.
એ રે મુહૂર્ત મારે આવીયું, ત્રિભ નક્ષત્ર મોઝાર. લગન.
શુદ્ધ ઘડી શુભ પળની, રખે પળમાં એ વિલંબ થાયે. લગન.
એ રે લગનની રચના ઘણી, સરવે સતીયું તે મંગળ ગાયે. લગન.
તેત્રીશ કરોડ દેવ આવીયા, મારા સાક્ષીતે પુરુષ પુરાણ. લગન.
વર તો વરીશ હું શોભતી, રૂડો સોળ કળાનો ભાણ. લગન.
ગુરુનાં લગને હું વરી, મારો ટાળ્યો તે ઘોર અંધાર. લગન.
તિમિર સર્વે ટળી ગયાં, મારે ઉગ્યો તે શશિયર ભાણ. લગન.
ભ્રમરની સાંકળ ભાંગીને, ઉઘડ્યાં વ્રજ કમાડ. લગન.
રૂપ સરૂપને ઓળખ્યો, મુને માર્યા તે રમતાં બાણ. લગન.
સદ્‌ગુરુ બ્રહ્મા મને મળ્યા, મારા ગુરુ થયા સરદાર. લગન.
સુંદર શિરોમણી શોભતા, સાચા સદ્‌ગુરુ મહારાજ સાર. લગન.
સેવક સેવકે રે સેવીયા, હવે રાખજો શરણું માંયે. લગન.

-: ધોળ : ૨ - આજ માંડવો સદ્‌ગુરુએ છાયો :-

(રાગ ધોળ)

આજ માંડવો સદ્‌ગુરુએ છાયો. અનંત રંગે રચાયો.
માંડવો સદ્‌ગુરુજીએ છાયો. (ટેક)
વેદ ચારેના થંભ રચ્યા છે, સદ્‌ગુણ રૂપે સંવાર્યો. માંડવો.
સત્‌ના ટેકા માંહે કર્યા છે, નિર્ગુણ બ્રહ્મ પૂજાયો. માંડવો.
જ્ઞાન ગરીબીની આડુ રે બાંધી, સમતાની દોરડીયે છાયો. માંડવો.
ચતુર કમાનો ચોડાવી છે માંહે, વાણી વિચારથી ગાયો. માંડવો.
છત છવાઈ છે સત્સંગ કેરી, પાથરણા પ્રેમ પથરાયો. માંડવો.
ધરમ સિંહાસન મેલ્યું છે વચમાં, પરમેશ્વર વસાવ્યો. માંડવો.
વસમા કુંવારી સ્વામી રાજા પરણે, આનંદમંગળ ગાયો. માંડવો.
ચરણ પખાળી ચરણામૃત કીધું, તેત્રીસ કરોડને પાયો. માંડવો.
સેવક છે દાસ સદાનો તાહરો, આનંદે માંડવો ગાયો. માંડવો.

-: ધોળ : ૩ - આજ માંડવો સદ્‌ગુરુજીનો ગાવો :-

(રાગ ધોળ)

આજ માંડવો સદ્‌ગુરુજીનો ગાવો, સતીયું મળીને વધાવો,
માંડવો સદ્‌ગુરુજીનો ગાવો.(ટેક)
નયને જુઓ નરનારાયણ આજે, મનથી માંડવે આવો. માંડવો.
એ રે માંડવે કીયા ગોર આવે ? વિચાર તે મન લાવો. માંડવો.
પ્રથમ ગોર બ્રહ્માજી રે આવ્યા, બીજે વસિષ્ઠ ગોર કહાવો. માંડવો.

ત્રીજે તે વેદ વ્યાસ રે બોલ્યા, ચોથે સદ્‌ગુરુશાહ કહાવો. માંડવો.
ગુણ અખંડિત એ ગોર ભરીયા, તે ગુણ હરખે ગાવો. માંડવો.
જેવી રીતે ગોર યુગોયુગ આવ્યા, આજ ઈમામશાહ કહાવો. માંડવો.
હોંશ ધરી મારી સાહેલી ચાલો, ગુરુજીને જાઈ વધાવો. માંડવો.
ભૂલ્યો તે તો ભવોભવ ડૂબ્યો, આપે ઉમંદ ધરી ધાવો. માંડવો.
અવસર આવો ફરી નહિ આવે, લેજો ઉમંગથી લાહવો. માંડવો.
સદ્‌ગુરુશાહ આપે પધાર્યા, મુનિવર હોંશિયાર થાવો. માંડવો.
સેવકના સ્વામી નિરંતર નિશ દિન, નરનારાયણ મન ભાવો. માંડવો.

-: ધોળ : ૪ - આજ સામૈયાં નકલંકનાં કરીએ :-

આજ સામૈયાં નકલંકનાં કરીયે, અભંગ વરને વરીયે,
આજ સામૈયાં નકલંકનાં કરીએ.
પાછળ બુદ્ધિથી બહુ પસ્તાયા, પગ પાછો નવ ભરીયે. આજ.
આગમથી રૂપ જેણે ના જાણ્યું, તે તો કુટાયા છે ખરીયે. આજ.
પહેલાંના ફેરે ઘણીવાર ભૂલ્યા, હવે તે શાને વિસરીયે. આજ.
લોભ લાલચથી રૂપને ભૂલ્યા, જાણીને શાને ઓસરીયે. આજ.
અનેક ચરિત્ર એ નર કેરા, તે નરને હવે વરીયે. આજ.
એ નરને સાહેલી રે વરતાં, ફરીથી નવ મરીયે. આજ.
અનંત યુગમાં એ નર રમીયો, સેવીને ભવસાગર તરીયે. આજ.
'સેવક' ને સેવા સ્વામીજી કેરી, નારાયણ ચિત્ત ધરીયે. આજ.

-: ધોળ : ૫ - આજ સામૈયાં સદ્દગુરુનાં કરીએ :-

આજ સામૈયાં સદ્દગુરુનાં કરીયે, સહેજે તે ભવસાગર તરીયે;
આજ સામૈયાં સદ્દગુરુનાં કરીયે. (ટેક)
ગુરુ વિનાના છે જે જન નુગરા, સંગ તેનો પરહરીયે. આજ.
આદિ અનાદિ રૂપ સાહેબનું, રૂપથી તે ઓધરીયે. આજ.
સદ્દગુરુનું તારામાં જે તેજ આવ્યું, તે સદ્દગુરુ સમરીયે. આજ.
કલિયુગના ગોર સદ્દગુરુને કહીયે, તેના વચને વરીયે રે. આજ.
તે જ રૂપે ગોર સદ્દગુરુ આવ્યા, ધ્યાન તેનું ધરીયે. આજ.
બ્રહ્મા વિષ્ણુને શક્તિ મળી, એ ત્રણેને સમરીયે. આજ.
તેની રે સેવા જે કરે, હરિ અંશ તે ખરો કરીયે. આજ.
હરિઅંશમાં હરિ આપે રહ્યા છે, તેથી કરી તેને વરીયે. આજ.
હરિઅંશ વિના જે ગોર કહાવે, ધૂતારો જાણી પરહરીયે. આજ.
શ્રી હરિનો સેવક 'ભક્ત', શીશ ચરણમાં ધરીયે. આજ.

-: ધોળ : ૬ - પસ ભક્તો ભરશે :-

પૂરણ બ્રહ્મ જેને મળશે, નર નકળંકને વરશે રે,
પસ ભક્તો ભરશે.(ટેક)
પહેલાં ભરી પસ અમરિષ કેરી, બીજે ધ્રુવજીની ભરશે રે. પસ.
વળી ભરી ઋષ્યાગત કેરી, તે જીવ આજે તરશે રે. પસ.
પ્રહલાદે પસ પૂરી ભરાવી, પાંચ કરોડી સરશે રે. પસ.
હરિશ્ચંદ્રની પસ આપે ભરી છે, સાત કરોડીનાં સરશે રે. પસ.

યુધિષ્ઠિરની પસ તે પૂરણ, શ્રી બુધ પૂરણ કરશે રે. પસ.
સદ્‌ગોર દેવે પસ ભરાવી, મુખી ત્રિકમ તરશે રે. પસ.
આજ કલિયુગમાં આપે પધાર્યા, સદ્‌ગુરુ પસ ભરશે રે. પસ.
મુખી તે કમળા કુંવર કેરી, નર નારાયણ પસ ભરશે રે. પસ.
પસ ભરી જેની સદ્‌ગુરુએ, નરકથી તે નવ ડરશે. પસ.
પસ ભરી સર્વ સેવકે, પ્રભુથી કારજ સર્વે સરશે રે. પસ.
સેવક સદ્‌ગુરુના બાળકો, પ્રેરણા ગુરુની વરશે રે. પસ.
'ભક્ત' સેવક તારો સદાનો, દ્વૈત હવે કેમ ધરશે રે. પસ.

-: ગીત : ૧ - સાહેલી મારી :-

હીંચ રમત મુને વાલી, સાહેલી મારી હીંચ રમત મુને વાલી.
પ્રેમેથી રમવા ચાલી, સાહેલી મારી હીંચ રમત મુને વાલી. (ટેક)
ગુરુ શબ્દની મેં નથની રે પેરી, વાળી વિવેકમાં રોળી. સાહેલી.
જ્ઞાનનાં કડલાં પગમાં રે પેર્યાં, કાંબી તે ધર્મમાં ભળી. સાહેલી.
અણવટ વીંછુવા સત સંતોકનાં, દામણી તે દયામાં મેલી. સાહેલી.
કંઠી તે શુભકામની રે, મોહન માળા માયામાં મેલી. સાહેલી.
ચિંતાની ચુડી હાથમાં રે પેરી, કાંકણ દિનતાના પેરી. સાહેલી.
પટોળી મેં તો પ્રેમની રે પેરી, સાડી શીતળતાની પેરી. સાહેલી.
કંચવો તે તો કશણીનો પેર્યો, ઘાઘરો પંચભૂત મારી. સાહેલી.
ટીલડી ચોડી મેં સુરતાની બાંધી, લાજનો અંજનસારી. સાહેલી.
ગુરુ મળ્યા મુને સદ્‌ગુરુ સ્વામી, 'સેવક' તણા છે વાલી. સાહેલી.

-: ગીત : ૨ - અનંતનો સ્વામી :-

(રાગ-કચ્છમાં વિવાહમાં ગવાતી ચુંદડીનો.)

અનંતનો સ્વામી આજ મારે ઘેર આવે,
મારે ઘેર આવે બહોળી લક્ષ્મી આવે...અનંત.
તોરણ બંધાવીને ચોક પૂરાવો, આજ સ્વામી રાજા મારે ઘેર આવે,
સોનાનો થાળ સાચે મોતીએ ભરાવો, સાત સાહેલી મળી
સ્વામીને વધાવે. અનંત.
ચાલોને સાહેલી આજ સ્વામીને વધાવા, સરખી સાહેલી મળી
મંગળ ગાવે. અનંત.
સ્વામીજી આવેને કંઈ કંઈ લાવે, વર કન્યાની આવરદા વધરાવે. અનંત.
સાજા નરવા રાખેને સુખ દેવડાવે, ભાઈની હોંશ પૂરી કરાવે.અનંત.
સુખ સંપત સર્વ લાવે, છેવટે સ્વામી મોક્ષ દેવરાવે.અનંત.
બેની જે કામના હોં, સ્વામી તેમની પૂરી કરાવે.અનંત.
ગાતાં વાતાં ગીત માંડવે આવે. મારા રુદિયામાં આનંદ દેવરાવે. અનંત.
મારે ઘેર સાજન નકળંક શોભે, હું ઈચ્છું સ્વામી તારા દર્શન લોભે.અનંત.
સાજન શોભે સદ્‌ગુરુશાહ જેવા, આવ્યા સેવકને શરણમાં લેવા.અનંત.
નરનારાયણ નકળંકી દેવા, જગતમાં નથી કોઈ બીજા એવા.અનંત.
સેવકના સ્વામી તારે શરણે આવે, તન મન ધન તુજ ચરણે લાવે.અનંત.

-: જ્ઞાનીના શણગાર :-

રાગ ગરબી (ધોળ)

ધીરે ધીરે ઉમંગે રે, સાહેલી રમવા ચાલો,
દેહ દર્શન કરીનો રે, આનંદમાં મહાલો.

છે પંથ આ સાચો રે, ભિન્ન નવ આણો,
આદ્ય અંતના સ્વામી રે, નારાયણ જાણો.

સત્‌પંથ છે સાચો રે, સત્‌ વેદ સુકાની,
સુકાન તેનાં રે, નારાયણ છે નામી.

યુગ તારણ આવ્યા રે, ઋષિવરને કાજે,
છેવટે દાડે રે, દેવરાવશે રાજે.

સજો શણગાર સારા રે, મહાપદને પાવા,
પ્રેમ પટકુળ પહેરો રે, સ્વામી મંદિર જાવા.

ચિંતાની ચોળી રે, ચતુરાઈનો ચણિયો,
વિવેકની વાળી રે, સત્‌ શણગાર રે બનીયો.

માળા મોહનની પેરો રે, કંઠી કરતાની,
દાણીયો ધીરજનો રે, ટીલડી સમતાની.

બાજુ બાંધો સુક્રિતનાં રે, વેઢ દશવંતનાં,
કર્ણ ફૂલ લો કાનમાં રે, જ્ઞાન શ્રવણનાં.

આ દીનતાની ચુડી રે, કંકણ કીર્તનનાં,
અંજન અદ્વૈતનું રે, દામણી બંધ વૃત્તિનાં.

એવો શણગાર પહેરો રે, મોહન વર વરવા,
જીભ આપી સાહેબ રે, અજંપો જપવા.

એવા રંગે સાહેલી રે, નર નકળંક મળશે,
નહિ તો અવસર જાશે રે, ફેરો ફોગટ પડશે.,

'સેવક' ત્રિગુણ તજજે રે, શ્રી હરિ ચરણ,
સદ્ગુરુ મહેર કરે તો રે, ટળે જન્મને મરણ.

-: ગૃહસ્થાશ્રમ વિષે :-

(રાગ પદનું)

મહાસાગર મોઝાર, બેડી રે તારી અજબ સોહાવે,
જીવ રાજા બેસણહાર, સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
પાંચ પચીસ પટવત્ જડિયા, ખીલા અપરંપાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
ભર દરિયામાં નાવડી આવી, તુફાની પવન અપાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
નીર નિરભે ચોયદિશ ઘૂમે, તો ડૂબે બેસણહાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
આત્મારાજા સાક્ષી અનુપમ, કારણ ભૂત કિરતાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
શુદ્ધ ચિત્તે નિર્મળ મનથી, માની લેજે નિરધાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
પવન પાણી નિર્મળ હોવે, તો ડૂબે શું નાવ વિચાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
પાણીના તુફાને નાવ ના નીવડે, ડૂબે દરિયા મોઝાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
પવન નિર્મળ હોઈ ના ચાલે, તો નાવનો કોણ વિસ્તાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
મોહ માયાનાં તરંગ જાણો, તેમાં નાવ અફળાય,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
શુદ્ધ ચિત્તે સાંભળ વાત મારી, આ સંસાર મોઝાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.

નીર તે નારી જાણજે, પવન પુરુષ પ્રમાણ,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
પુરુષ નિર્મળ સ્ત્રી પવિત્ર, સંસાર સુખદ તેનો જાણ,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
કાયા બેડી તારી તરનારી, આ મનુષ્ય દેહ નિર્વાણ,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
નીર વિના નાવ કેમ જ ચાલે, સ્ત્રી વિણ તેવો વહેવાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
પવન પ્રેરક પુરુષ જાણો, બેડી લાગે ઝટ પાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
એકલ રહીને કોઈ નવ ઓધરે, પડશે ચોરાશીની જાળ,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
વશિષ્ઠ વ્યાસ શુકદેવ, તરિયા સ્ત્રી સંગાથ,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
વ્યંઢળ સ્ત્રીને કેમ રાખે ? રોગીથી અન્ન ન ખવાય,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
ગાંડો વસ્ત્ર નવ સજે, મૂર્ખ જરવોણો થાય,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
મૃગ વસે બહુ વનમાં, તરુ ઊભા સુકાય,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
ડુંગર સર્વે આસન ધારી, તેથી મોક્ષ ના પમાય,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
માનની તે મોર તજે છે, ગરધવ ઉડાડે છાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.

જટાધારી વડ વૃક્ષ શોભે, શ્વાન કરે રે પોકાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
સંસાર આશ્રમ વૈતરણી જાણો, તોડે મહાપાપ થાયે,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
વહેતી નીકે જેવો પગ દેવો, તેવો તજવો વહેવાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
ઈશ્વરે રચના પોતે કરી છે, નરનારી નિર્ધાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
નરનારી સંગે નીતિથી રમતા, પુત્ર રત્ન પ્રગટ થાયે,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
તેત્રીસ ક્રોડ દેવ ઉપાયા, નારી કુંખે નિર્વાણ,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
અઠ્યાશી સહસ્ર ઋષિ જ જાણો, તે પણ નારીનાં બાળ,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
સવા લાખ સંતો શોભે, ધરતા પિતૃ માતૃભાવ,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
નરજી પણ પ્રગટ જે આવે, તે પુત્ર થઈને પ્રમાણ,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
સંસાર વહેવારમાં રહી સરખા કરો, ભક્તિ આચાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
પ્રેમ ધરી ગુરુપદ સેવો, તો પામશો ઓલ્યો રે પાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.
સત્‌શાસ્ત્ર એવું જ બોલે, કહે "સેવક" પોકાર,
સદ્‌ગુરુ પાર લગાવે.

-: મનની કલ્પના વિષે :-

(રાગ : લાવણી પદની)

(મન તું શીદને કલ્પના કરે, રામને કરવું હોય તે કરે !)

મન તું શીદને ભવમાં ભમે, પ્રભુને ગમતું હોય તેમ કરે. (ટેક)

કોટિક કરે કલ્પાંત કદી કોઈ, હરિ કરે સો હોય,
કદી મમતામાં મથી મરે જન, મળે ના કોડી તોય.
પાતાળે પેસે નભમાં બેસે, ભમે ભૂતળ બહુ વાર,
અખંડ સ્વામી નજર કરે તો, બેડો ઝટ થાયે પાર.
મહા બળવંતો, એ ગુણવંતો, સદા શિરોમણી આપ,
તરણ તારણ ત્રિલોકીનો અસંખ્ય આપ અમાપ.
ભાવી પરબળ સદા નિરંતર, કળી શકે નહિ કોય,
મહેર કરે મહારાજ પલકમાં, જળમાં થળ તો હોય.
અવળે પંથે વળે કદી કોઈ, દોડે સઘળી જમાર,
દોડી દોડી મથી મરે પણ, પામે ના પેલો પાર.
સંતોષ સમતા સદાનાં સંગી, સમજે વિવેક વિચાર,
જ્ઞાન વૈરાગે વળી રહેતો, સુખનો નહિ કંઈ પાર.
સત્યંતી છે સદા ઉમંગી, સુખીયાના શિરતાજ,
જેને મળીયા છે આ જુગમાં, નિષ્કલંકી મહારાજ.
આ કલિયુગમાં આપ પધારી, કરોડ કર્યાં ઉપકાર,
કરતા હરતા આપ નિરંતર, અલબેલા દાતાર.
સ્વામી સ્વરૂપે રચ્યો તમાશો, અનંત ના શિરતાજ,
'સેવક' દાસ સદાનો જાણી, જતી રાખો લાજ.

-: ગોરક્ષવાણી :-

ચારે યુગની સતી એક જ,
માયાનું મંડાણ યોગણી, આદ્ય પુરુંષ ઘર ચેલી,
મારું મન માને તો સંગે ચલું, ન કાં ફરું એકલી. માયાનું.
કર્તાયુગમાં ઉમિયા કહેવાણી, શિવ શંભુ ઘર નારી,
ભસ્માસુર દાનવ મેં રોળ્યો, હું ઝઘડાથી ન્યારી. માયાનું.
ત્રેતાયુગમાં સીતા કહેવાણી, રામચંદ્ર ઘર નારી,
દશાશીશ રાવણ મેં રોળ્યો, ઝઘડાથી ન્યારી. માયાનું.
દ્વાપર યુગમાં દ્રૌપદી કહેવાણી, પાંચ પાંડવ ઘર નારી,
કૌરવ મેં હણ્યા, હું ઝઘડાથી ન્યારી. માયાનું.
કલિયુગમાં કાળકા કહેવાણી, આદ્ય પુરુષ ઘર દેવી;
પતૈનો પાવો મેં રોળ્યો, હું ઝઘડાથી ન્યારી. માયાનું.
ભોગવ્યા વખતે ભારજા કહેવાણી, પૂજ્યા વખતે દેવી,
પૂજ્યા તે તો પામી ગયા, સમય સમયમાં જેવી. માયાનું.
મચ્છંદર પ્રતાપે જતી ગોરક્ષ બોલ્યા, આદ્ય અંતથી એવી,
પરખ્યા તે તો પૂજી ગયા, હાલે હેલા ખાતી. માયાનું.

-: પ્રભાતીયું :-

વૈષ્ણવ જન તો તેને રે કહીયે, જે પીડ પરાઈ જાણે રે;
પરદુઃખે ઉપકાર કરે તોય, મન અભિમાન ન આણે રે.
...વૈષ્ણવ...
સકલ લોકમાં સૌને વંદે, નિંદા ન કરે કેની રે,
વાચ-કાછ મન નિશ્ચળ રાખે, ધન્ય ધન્ય જનની તેની રે.
...વૈષ્ણવ...
સમદષ્ટિએ તૃષ્ણા ત્યાગી, પરસ્ત્રી જેની માત રે,
જીહ્વા થકી અસત્ય ન બોલે, પરધન નવ ઝાલે હાથ રે.
...વૈષ્ણવ...
મોહમાયા વ્યાપે નહિ જેને, દઢ વૈરાગ્ય જેના મનમાં રે,
રામનામ શું તાળી રે લાગી, સકળ તીર્થ તેના તનમાં રે.
...વૈષ્ણવ...
વણલોભી ને કપટ રહીત છે, કામ ક્રોધ નિવાર્યા રે,
ભણે નરસૈયો જેનાં દર્શન કરતાં, કુળ ઈકોતેર તાર્યા રે.
...વૈષ્ણવ...